HISTORIE

DER

REMONSTRANTEN.

TWEEDE DEEL.

HISTORIE
DER
REMONSTRANTEN,
KORTELYK VERVATTENDE DE
GESCHIEDENISSEN
DER
GEREFORMEERDE CHRISTENEN,
DIE MEN *REMONSTRANTEN* NOEMT;

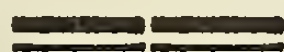
UIT EGTE GEDENKSTUKKEN, OUDE GESCHRIFTEN EN DE GELOOFWAARDIGSTE SCHRYVEREN OPGEMAAKT

DOOR

JACOBUS REGENBOOG.

TWEEDE DEEL,

Beginnende met het houden der Nationale Synode te Dordrecht, *en eindigende met de gebeurtenissen van 't Jaar* 1623.

TE AMSTELDAM,
BY *JAN DÓLL,*
MDCCLXXVI.

BEKNOPTE

HISTORIE DER REMONSTRANTEN.

TWEEDE BOEK.

MET het begin van de maand November, begaven zig de uit- en inlandsche Godgeleerden, Predikanten en Ouderlingen naar de Stad Dordrecht, om 'er de Nederlandsche Nationale Synode te houden, waarvan we de voorbereidsels, in 't laatste gedeelte van 't vorige Boek, beschreven. De uitlandsche Godgeleerden kwamen op last hunner Vorsten en Overheden; de inlandschen door de Synoden der byzondere Provintien gemagtigd; en de Hoogleeraars der Godgeleerdheid door derzelver Heren Staten beschreven. Den 13 van November hield de Synode hare eerste zitting. De buitenlandsche Godgeleerden uit Groot Britannie, de Pals, Hessen, Zwitserland, Geneve, Nassau, Bremen en Emden, maakten een getal van zesentwintig leden uit (a). Die der Hervormde Ker-

1618. De Nationale Synode te Dordrecht.

Hare Leden, uit andere Landen.

(a) Handelingen der Nation. Synode, Gedr. te Dord. 1621. in Fol. Nederduitsche Vertal. bl. 10—13. en de ondertekening der Canons.

1618. Kerken in Frankryk waren wel verzogt; maar werden door de bevelen van hunnen Koning, die het te voren met de Heren Staten van Holland volkomen was eens geweest, onderlinge vredelievende inschiklykheid geraden had, en de nieuwe maatregels, sedert gehouden, nu afkeurde, verhinderd op deze Synode te verschynen ( ). Ook kwamen 'er gene Brandenburgschen, dewyl de Lutherschen daarin eenig belet hadden veroorzaakt (*c*). Die van Anhalt waren, als den Remonstrantschgezinden te veel toegedaan, niet verzogt (*d*). De inlandsche Kerklyken waren zeer veel sterker in getal, en maakten eenenzestig leden uit; bestaande uit vyf Professoren, zesendertig Predikanten en twintig Ouderlingen; en daar onder maar twee Remonstrantsche Predikanten en één Ouderling, die uit het Stigt van Utrecht waren gekomen (*e*). Alle de overigen waren bekende Contraremonstranten, en meest alle zodanigen, die door hunne schriften of daden een sterken yver tegens de Remonstranten getoond hadden (*f*). De Heren Staten Generaal hadden ook agtien Heren gemagtigd, om van hunnent wege op de Synode tegenwoordig te zyn. Som-

De Inlandsche Leden.

En Gevolmagtigden der Staten Generaal.

(*b*) Brandt, Hist der Reform. III. Deel, bl. 10, 11.

(*c*) Nulliteiten der Dordsche Synode, gedr. in Twee Deelen in 4to. 1622. [geschreven door *Bernardus Dwinglo*], I Deel, cap X. bl. 94

(*d*) Zie ons I Deel, bl. 359.

(*e*) Zie ons I Deel, bl. 348.

(*f*) I Deel, bl. 347, en volg.

Sommigen egter van dezelven woonden haar niet by (g). Zy waren insgelyks allen, één of twee gematigder uitgenomen, harde Contraremonſtranten, in de Godgeleerdheid niet zeer bedreven, en eenigen onder hen, gelyk ook ſommigen der Ouderlingen, verſtonden geen of weinig Latyn, in welke tale egter alles, ten dienſte der uitlandſchen, op de Synode verhandeld werd (*h*). Daniel Heinſius, een man van onvaſte beginſelen ten aanzien van geloof en zeden, en den Remonſtranten zeer ongunſtig, maar uitnemend kundig in de Latynſche tale, werd door de Heren Polityken tot hunnen Schryver of Secretaris gebruikt (*i*). In de twede zittinge, den 14 van November, verkoren de inlandſche Godgeleerden, want de buitenlandſchen werden daarin niet gekend (*k*), 't welk aan ſommigen vreemd ſcheen, tot *Præſes* of Voorzitter der Synode Joannes Bogerman, Predikant te Leeuwaarden, een ſchrander doch hevig man, door geleerdheid minder dan

1618.

De Præſes Aſſeſſoren en Scriben.

(*g*) Handelingen der Nation. Syn. bl. 8, 9.

(*h*) Nulliteiten der Dord. Syn. I Deel, bl. 26, 30, 31, 47.

(*i*) Dezelfde, I Deel, bl. 47, 48.

(*k*) Joh. Hales Brieven, VI Brief, bl. 43. in de Nederduitſche Uitgave, 2de Druk 1672. in 12mo. onder den titel van *korte Hiſtorie van het Synode*, enz. *in Brieven van Mr. J. Hales, en Dr. W. Balcanqual*, — geſchreven aan den Engelſchen Ambaſſadeur Carleton. Deze Brieven zyn ook in het Latyn uitgegeven, met aantekeningen door J. L. Mosheim.

1618. dan door zynen yver voor 't ketterſtraffen en tegens de Remonſtranten beroemd, doch zeer gezien by Grave Willem Lodewyk, Stadhouder van Vrieſland, en door denzelven ook by Prins Maurits (*l*). Tot de *Aſſeſſores*, of Byzitters van den Voorzitter, werden verkozen Jacobus Rolandus en Hermannus Faukelius, Predikanten van Amſterdam en Middelburg; en tot Schryvers, of *Scribæ*, Sebaſtianus Damman en Feſtus Hommius, Predikanten van Zutfen en Leiden (*m*); alle insgelyks inlandſche Godgeleerden en yverige Contraremonſtranten (*n*). De Heer Vosbergen, Regtsgeleerde en Raad in de rekenkamer van Zeeland, die als Ouderling der Middelburgſche Kerke op de Synode was, had wel voorgeſteld, „ of 't niet „ oorbaar ware, dat men eenen Voorzitter „ benoemde uit de Provintien, in welken over „ de vyf punten geen verſchil was geweeſt; en „ dat 'er onder de Aſſeſſoren en Scriben eenig „ Remonſtrant wierd verkoren"; maar op dat voorſtel werd in de verkiezing geen agt geſlagen; ſchoon 't aan velen, die weten hoeveel invloeds Preſes en Aſſeſſoren op de handelingen

Allen waren Contraremonſtranten.

(*l*) J. L. MOSHEIM, in zyne Aanteken. op de VI Brief van *J. Hales*, pag. 252. Zie de Vertaling, door *K. Westerbaan*, van *Mosheims* onderzoek van 't Gezag der Dord. Synode, bl. 104, 105, der Verhandeling. Zie ook ons I Deel, bl. 24, 25, 31, 337, 338.

(*m*) Handelingen der Nation. Syn. bl. 11.

(*n*) Nulliteiten der Dord. Syn. I Deel, Cap. VI. bl. 49—57. daar hunne karakters beſchreven zyn.

gen en derzelver ſchikkingen hebben, en hoe veel 'er aan gelegen legge, dat de Scriben in 't ſtellen en beſchryven der Handelingen onzydig zyn, hard is voorgekomen, dat men zulke ſterke partyen der Remonſtranten tot hoofden der Synode benoemde, dewyl dat in 't eerſte begin reeds een ongunſtig voorteken was voor de Remonſtranten (*o*); doch men kon, aangezien de geſteltenis der leden, die tot deze Synode gezonden waren, niet wel anders verwagten (*p*). 1618.

De laſt der Staten Gen. aan de Synode.

Volgens den laſt der algemene Staten moeſt op de Synode „ vooreerſt en vooral gehandeld „ worden van de bekende vyf Artikelen, die „ in geſchil ſtonden, en van de zwarigheden, „ daaruit gerezen; om met ernſt te zien, hoe „ dezelve, behoudens de ruſt der Kerke, „ doch voornaamlyk de zuiverheid der Leere, „ op het bekwaamſte en met de minſte moeite „ uit de Kerken geweerd zouden worden. Na „ welken daarna de andere overige, zoo ge„ mene als byzondere zwarigheden, de Ker„ ken aangaande, zouden worden voorge„ ſteld" (*q*). In gevolge van deze order nam men in overleg, hoe de Synode te werk zoude gaan; of zy namelyk aan de gezamenlyke Remonſtranten zoude aanſchryven, dat dezelven uit hun ligchaam eenigen tot de Synode zouden zen-

Overleg wegens het dagvaarden der Remonſtranten.

(*o*) Epiſt. Eccl. & Theol. pag 513. BRANDT, III Deel, bl. 27. MOSHEIM, in de Vertal. van *K. Weſterbaan*, bl. 104, 105, 106.

(*p*) Zie ons I Deel, bl. 348 en volg.

(*q*) Handel. der Nat. Syn IV Zitting, bl. 18.

1618. zenden, met volmagt om hunne zaak, uit aller naam, voortedragen, te verklaren en te verdedigen; dan of men alleenlyk uit de Schriften der Remonstranten van hunne gevoelens zoude oordeelen; welk laatste aan Diodati van Geneve (*r*), aan den President Bogerman, gelyk uit 't gansche beloop zyner handelingen is gebleken, en aan anderen meest behaagde. Ook zei, eenigen tyd daarna, de Assessor Faukelius met ronde woorden, „ dat men de Re-„ monstranten zeer wel uit hunne Schriften „ had kunnen oordeelen, maar hen alleen ten „ overvloede had ontboden, op dat het niet „ mogte schynen, dat zy onverhoord zouden „ veroordeeld zyn" (*s*). En in het vooruitzigt om vervolgens dus te handelen, schynen de voorzittende leden der Synode, in deze vierde zitting, waarin besloten werd de Remonstranten te ontbieden, de Vaders reeds te hebben vermaand, „ zig te willen berei-„ den door het vlytig lezen der schriften van „ de beide partyen; met byzonder verzoek aan „ de Nederlandsche Professoren, dat zy voor-„ naamlyk hun werk daarvan wilden maken" (*t*). Doch de Synode vond thans egter beter de Remonstranten zelven te horen, en volgens den voorslag der Heren Polityken, hun aante schryven en te bevelen, dat zy uit hun ligchaam eeni-

(*r*) UITENBOGAARD, Leven en Kerkl. Bedien. Cap. XII. bl. 271. in eenen brief aan de Princesse Weduwe.

(*s*) Historisch verhaal, fol. 113, d.

(*t*) Handelingen der Nat. Syn. bl. 19.

eenigen, en wel uit ieder Provintie ten minsten drie, tot de Synode zouden volmagtigen en zenden (*u*). Dit besluit kon zekerlyk niet aangenaam zyn aan de zulken der inlandsche Kerkelyken die met de Remonstranten gene gemeenschap in Kerken of Synoden goedkeurden, en zig reeds van hun hadden afgezonderd, of de afzonderingen voorgestaan en ondersteund, gelyk vele aanzienlyke Leden zoo wel als de President Bogerman gedaan hadden. Ook werd dit besluit door den invloed der voornaamste inlandsche Kerklyken, in de volgende vyfde zitting, by herzieninge, veranderd; zoodat men eindelyk besloot eenige byzondere persónen uit de Remonstranten, welken men ten dien einde goedvond te verkiezen, te dagvaarden (*w*); 't welk in der daad best overeenkwam met het karakter van Regters over de Geloofsgeschillen, dat de Synodale Vaders thans goedvonden aantenemen; schoon zy nimmer in overleg hadden genomen, of 'er ook eenig ander middel mogte overig zyn, om de geschillen thans door onderhandelinge en de tusschenkomste der buitenlandsche Godgeleerden byteleggen; en dus de zwarigheden daaruit gerezen, op het bekwaamste en met de minste moeite, tot rust der kerke, wegtenemen, gelyk hun last medebragt (*x*); want zy hadden van de algemene Sta-

1618.

(*u*) Historisch Verhaal der Nation. Syn. fol. 5. c. fol. 6. a. Brandt, III Deel, bl. 36.

(*w*) Handel. der Nat. Syn. bl. 19, 20

(*x*) Zie hunnen last in de Handelingen, hier voren bl. 5. aangehaald.

1618. Staten geenzins regtſtreeks bevel, om juiſt als regters de geſchillen te moeten beſliſſen; naardien de gevolmagtigde Polityken Heren zelven niet ſchynen goedgevonden te hebben in den beginne reeds te tonen, dat zy van 't byleggen der geſchillen afkeerig waren; waarſchynlyk omdat ſommige Provintien op gene andere voorwaarde in het houden der Synode hadden toegeſtemd (y). Maar men mag wel onderſtellen, dat de kerklyken hierop niet eens zyn bedagt geweeſt; als geheel ingenomen met het voornemen, om de Remonſtranten uit de kerk te weeren en derhalve thans te veroordelen; waartoe de buitenlandſche Godgeleerden, ten minſten de voornaamſten, ook gekomen waren (z). Wanneer de Synode nog in overleg nam de Remonſtranten te ontbieden, zei ook één der leden, dat men zorg moeſt dragen, om 'er zoo velen niet te roepen, dat de Vaders gevaar liepen van overſtemd te kunnen worden: en, dit gevaar ontweek men insgelyks door de dagvaardinge; en wel door ſlegts vyftien perſonen te roepen. Onder dezen vond de Synode goed ook Episcopius, Hoogleeraar der H. Godgeleerdheid te Leiden, te dagvaarden; ſchoon hy reeds door de Heren Staten van Holland, zoo wel als zyn amptgenoot Polyander, als een Lid der Synode, tot dezelve

(y) Zie ons I Deel, bl. 290, en volg. 321, 329.

(z) I Deel, bl. 359—363.

(a) Hiſtoriſch Verhaal, fol. 6. Nulliteiten, I Deel, bl. 124.

ve beschreven ware (*b*). Onder die gedaagden waren ook eerst benoemd de twee Predikanten Grevinkhoven en Goulart, van welken wy te voren meermalen hebben gesproken (*c*); maar men vond vervolgens goed derzelven namen door te doen. Van den kant der Synode werd deswege deze reden gegeven, dat die twee Predikanten van den Kerkdienst waren geweerd; maar van den kant der Remonstranten stelde men vast, dat de Synodale Vaders andere redenen daartoe hadden, dewyl Goulart al voor drie jaren uit den kerkdienst was gezet geweest, en dus lang voor het eerste besluit, om hem te dagvaarden: maar Grevinkhoven was nu eerst, en wel daags te voren, door de Zuidhollandsche Synode te Delft op eene zeer ongewone wyze in zyn dienst geschorst, en nu namen de Synodale Vaders, zeggen de Remonstranten, deze gelegenheid waar tot een voorwendsel om zynen naam door te vegen. Hy was, namelyk, een man van zeer grote schranderheid, geleerdheid, vlugheid en ongemene geoeffendheid in de tegenwoordige geschillen (*d*); en de Synode, wilde hem daarom zelfs liever t'huis laten. Episcopius zou men misschien ook niet hebben gedagvaard, hadde men niet geweten, dat hy dan zekerlyk, als door de Heren Staten beschreven, zyne zitting in de Sy-

1618.

De schrandere Grevinkhoven word uit het getal der gedaagde Remonstranten uitgenomen.

(*b*) Ph. v. Limborch, Leven van Episcopius, bl. 130—131. in 4to.

(*c*) I Deel, bl. 149, 150, 217, 349, 350, 340, 341.

(*d*) Mosheim, Onderzoek van 't Gezag der Dord. Syn.

1618. Synode zou hebben genomen, 't welk ligtelyk nog meer moeite zou veroorzaakt hebben.

De Brieven der Dagvaardinge.

Aan ieder der dertien Remonstranten werden zoo door de Gevolmagtigde Heren der Staten Generaal, als door de Synodale Vaderen letteren van dagvaardinge gezonden; waarin zommige bewoordingen opmerking schynen te verdienen: want in den brief der Heren Polityken las men, dat de Synode door de algemene Staten beschreven was, opdat de „ droevige geschillen van den Godsdienst, die in 't ge„ meen en byzonder schadelyk zyn, mogten „ worden *onderzogt*, en daar door de Repu„ bliek behouden, en de *Kerk bevredigd*, *de* „ *vervreemde en verbitterde gemoederen*, TER „ WEDER ZYDE VERZAGT, en alles voortaan „ gerigt tot Gods eer en den welstand des ge„ menen Vaderlands. —— Dat zy, Gecom„ mitteerden der Ho. Mog. Heren algemene „ Staten, op dat alles in order, geschiktelyk „ en zoo als het in 's Heren huis betaamt, „ *verhandeld* wierde, hen dagvaarde, om te „ verschynen in de Synodale vergadering, — „ ten einde in de vreze des Heren hun ge„ voelen van de vyf Artikelen *vryelyk voor*„ *testellen, te verklaren, en zoo veel zy no*„ *dig zouden agten, te verdedigen:* en indien „ zy iets verder hadden over de leer in de Ca„ techismus en de Belydenis dezer Kerken be„ grepen, waaraan zy twyfelden, dat zy zulks, „ met de redenen van dien in geschriften zou„ den stellen; —— ten einde 'er niets mogte „ zyn, 't welk *de gemoederen na dezen van den* „ *anderen zou verdeelen*, of de rust van 't Ge-

me-

„ menebeſt verſtoren. Dit vonden de Heren 1618.
„ Gevolmagtigden goed hun te kennen geven,
„ opdat niemand onkunde zou voorwenden, of
„ zig beklagen, dat iets was nagelaten 't welk
„ tot vrede en ſtigting der gemoederen mogt
„ dienen. Dat ook zy die binnen veertien da-
„ gen, na 't ontvangen van deze dagvaarding
„ niet zouden verſchynen, zouden gehouden
„ worden hunne zaak verlaten te hebben en
„ aan wederhorigheid ſchuldig te zyn; en zig
„ voor het toekomende affnyden alle réden
„ om naderhand te disputeren, te *twyfelen*, of
„ iet by anderen, met kwetzinge en nadeel
„ der Kerke, *in twyfel te trekken*, —— nadat
„ eenmaal wettelyk iets zou beſloten zyn" (*e*).
In de brieven van dagvaardinge, door de Synode geſchreven, ſchoon die genoegzaam van den zelfden inhoud waren, kwamen insgelyks eenige bewoordingen voor, die hare opmerking verdienen: want daarin word gezegd, dat de Synode, „ door 't gezag en bevel der Ho. „ Mo. Heren Staten Generaal wettelyk vergaderd, om de verſchillen te onderzoeken en „ wegtenemen, en verſtaande dat het de wil „ der Staten was, dat vooreerſt zouden overwogen en GEÖORDEELD worden de vyf Artikelen, waaruit deze verſchillen voornaamlyk „ waren ontſtaan, billyk en nodig had geagt, „ dat behalve *de genen*, die in deze Synode „ waren uit het getal der Remonſtranten, [te „ weten twee Predikanten uit de Provintie van „ Ut-

(*e*) Handelingen der Nation. Synode, bl. 19, 20, 21.

1618. „ Utrecht] tot deze Synode eenigen zouden „ geroepen worden, ——— ——— op dat zy „ in dezelve Synode de voorſchreven Artike- „ len *vrylyk voorſtellen, verklaren en verdedi- „ gen zouden, zoo veel als zy konden en nodig „ zouden achten*; en met eenen ook in geſchrif- „ te aan de Synode overleveren alle (indien „ zy 'er eenigen hadden) hunne bedenkingen „ over de Leer in de Belydeniſſe en den Cate- „ chismus dezer Kerken begrepen, en de re- „ denen van dezelve bedenkingen; opdat de „ *Synode, alles gehoord en overwogen hebbende*, „ tydelyk van alles in de vreze des Heeren „ mogte OORDEELEN" (*).

Gedaagde Remonſtranten.

De Remonſtranten, die gedaagd werden, om binnen veertien dagen na 't ontvangen der brieven in de Synode te verſchynen, waren deze dertien: Uit Gelderland en 't gebied van Gra-

(*) De Polityken Gevolmagtigden ſpreken alleen van *onderzoeken* en *verhandelen*, maar de Synodale Vaders enkel van *horen, overwegen* en *oordeelen*; makende ook geen woord gewag van *de kerk te bevredigen*, de *vervreemde en verbitterde gemoederen* TER WEDERZYDE *te verzagten*, of van iets wat daarnaar zweemt. Ook gaven zy den Remonſtranten in hunne brieven nergens den naam van *Broeders*. De Heren Gevolmagtigden ſchynen met opzet in dit opzigte zagter bewoordingen gebruikt te hebben, waarſchynlyk om dezelfde reden, die we zoo even wegens den laſt, door de Staten Generaal aan de Synode voorgeſchreven, gegeven hebben: doch die zelfde Heren toonden in hunne brieven, dat ze niet zeer kundig waren in de beginſelen der Proteſtanten, en niet zeer gedagtig aan de Nederlandſche Vryheid, waarvoor men zoo

Grave *Henricus Leo*, Predikant van Bommel, *Bernherus Vezekius*, Predikant van Egteld, en *Henricus Hollingerus*, Predikant van Grave: Uit Zuidholland Mr. *Simon Episcopius*, Hoogleeraar der H. Godgeleerdheid te Leiden, *Joannes Arnoldus Corvinus*, *Bernardus Dwinglo*, beide Predikanten te Leiden, *Eduard Poppius*, Predikant te Gouda, en *Theophilus Rykewaard*, Predikant in den Brielle: Uit Noordholland *Philippus Pynakker*, Predikant te Alkmaar, en *Dominicus Sapma*, Predikant te Hoorn: Uit Overyssel *Thomas Gozuinus* en *Assuerus Matthisius*, beide Predikanten te Kampen. Uit de Nederlandsche Walsche Kerken *Carolus Niëllius*, Predikant te Utrecht (*f*). 1618.

Vele Remonstranten hielden te Leiden eene byeenkomst.

Doch eer de Brieven van dagvaarding waren afgezonden, kwamen eenigen uit de Remonstranten reeds te Dordrecht. Zy waren in een vry groot getal den 11 van November te Leiden

zoo lang gestreden had, en eerlang wederom tegens de onderdrukking en geloofsdwang stont te stryden; wanneer zy alle volgende *Twyfelingen* verboden, nadat de Synode, eens vaststellingen zou gemaakt hebben; want daaruit zou men mogen vermoeden, dat zy de Synode voor onfeilbaar en buiten alle mogelyk gevaar van dwalinge stelden; gelyk ook één dier Heren kort daarna tegens sommige Remonstranten, welken hem erinnerden dat de Synode wel dwalen kon, duidelyk verklaarde, zeggende dat hy zulk zeggen zeer ongerymd en vreemd vond, en voor niet veel minder dan lasterlyk hield (*1*).

(1) Nulliteiten, I Deel, Cap. 5 bl. 35.

(*f*) Handel. der Nat. Syn. bl. 19—21.

1618. den byeengekomen, om te overleggen, hoe zy zig te gedragen hadden; en besloten aldaar hunne goede zaak, gelyk zy spraken, geenzins te begeven of te verlaten; oordelende zig verpligt, om dezelve des te meer te verdedigen, naar mate hunne partyen die yveriger zogten te onderdrukken; en Gode de uitkomst te bevelen. En dewyl Episcopius, volgens aanschryving der Heren Staten van Holland, naar de Synode moest reizen, besloten zy nevens hem nog drie uit de hunnen derwaards te zenden, om van wege de Remonstranten in 't algemeen te verzoeken, dat zy in behoorlyken getale en met vry geleiden op de Synode mogten verschynen, ten dien einde zulken zendende, die, zy hunne gemene zaak oordeelden best te kunnen toevertrouwen (g). Zy meenden namelyk regt te hebben, om op eene vrye Nationale Synode der Nederlandsche Kerken als wettige Leeraren dier Kerken te mogen verschynen; naardien ze niets gedaan of geleerd hadden, dan 't gene met Gods woord, zoo als zy oordeelden, en met de bevelen van hunne Hoge Overheid overeenkwam, en zelfs goedgekeurd en bevolen was door derzelver besluiten van Onderlinge Verdraagzaamheid (h). Zy meenden ook, dat de Onzydigheid die de Synode in 't onderzoek der betwiste leerstukken behoorde te betragten, 't zelve medebragt,

En zenden eenigen naar Dordrecht om vryen toegang voor de hunnen te verzoeken.

(g) BRANDT, III Deel, bl. 37. Historisch Verhaal, fol. 3.
(h) Vergelyk. in de Handelingen der Nat. Syn. bl. 18. *de Artikelen van de Byeenroepinge*, Art. VIII.

bragt, 't zy men die Leerſtukken wilde beſlisſen, 't zy men die, door gevoeglyke ſchikkinge tot onderlinge Verdraagzaamheid, volgens de beſluiten zoo der Heren Staten van Holland als die der Heren Staten van Overysſel (i), wilde byleggen. Ook oordeelden zy hun verzoek, om eenigen uit aller naam voor hunne gemene zaak te zenden, zeer gegrond, omdat 'er niet over de byzondere gevoelens van dezen of genen, maar over de gemene gevoelens der Remonſtranten, de vyf Punten namelyk, moeſt gehandeld worden. Eindelyk zy dagten dat 'er de eer der Synode zelve aan gelegen lag, dezen hunnen voorſlag goedtekeuren. En inderdaad de Heren Polityken ſchynen in de vierde zitting der Synode van dergelyke begrippen geweeſt te zyn. Doch de Kerklyken dit in de volgende zitting niet raadzaam geoordeeld hebbende, werd nu het verzoek der Remonſtranten door de Synode volſtrekt afgeſlagen; en hun tevens berigt, dat men beſloten had eenige byzondere Remonſtranten te dagvaarden. Hoe zeer nu de anderen de billykheid van hun verzoek en de ongevoeglykheid van zulken te dagvaarden, die van zelfs aanboden om te komen, aantoonden; het mogt hun niet baten (k). Zelf Episcopius, die door de Staten tot de Synode geroepen was, om 'er als een lid, tot dezelve behorende,

1618.

Maar dit word hen geweigerd.

(i) Zie I Deel, bl. 322.

(k) Hiſtoriſch Verhaal, fol. 6. Nulliteiten, I Deel, bl. 13, 129, 130. BRANDT, III. Deel, bl. 41.

1618. de, te verſchynen, moeſt zig, nu de zaken zoo liepen, aan de daaging onderwerpen (*l*). Zy keerden derhalve te rug, om hunnen Medebroederen hiervan verſlag te doen, en zig onderling te beraden.

Vry geleiden word hun beloofd.

Wat het vry geleiden betreft, 't welk zy verzogten, en eene zaak van zeer groot belang was in eene Synode, welker Voorzitter zelf het ſtraffen en doden der Ketteren te voren had aangeprezen; zy kregen daarvan de ſterkſte verzekeringen door de Heren Gevolmagtigden der Staten Generaal; doch hoe dezelven gehouden zyn, zal 't vervolg dezer geſchiedenis uitwyzen (*m*).

Episcopius afſcheidreden van zyne Studenten te Leiden.

Eer Episcopius naar Dordrecht tot de Synode vertrok, had hy eene Redenvoering gedaan, om afſcheid van zyne toehoorders en leerlingen te nemen. Dezelve is te aanmerklyk, om hier geheel overgeſlagen te worden. „ Vergunt my, zeide hy, u met weinige woor„ den, en miſſchien voor het allerlaatſte toe„ teſpreken. Zoo lang Ik in deze Akademie „ het Hoogleeraars ampt heb bediend, heb ik „ met alle myne vermogens bedoeld, niet den „ menſchen te behagen, maar mynen Here „ Jeſus Chriſtus. Wat ik daartoe gedaan heb„ be, bidde ik u kortelyk te horen. Ziende, „ dat Chriſtus Kerk kwalyk geſteld was, heb „ ik geoordeeld, hoe gevaarlyk 't ook ware, „ het

Zyn Oogmerk in 't waarnemen zyner Profeſſie.

(*l*) Van Limborch, leven van Episcopius. bl. 131. in 4to. Brandt, III Deel, bl. 38.

(*m*) Hiſtoriſch Verhaal, fol. 5.

„ het te moeten wagen, om, zelfs tegens wil 1618.
„ en dank der wereld, hulpmiddelen aante- ———
„ wenden; waartoe ik drie zaken zeer nut en
„ heilzaam oordeelde. Het eerste is, dat ik
„ de Waarheid der zaken, die in de H. Schrift
„ zyn begrepen, duidelyk en eenvoudig zoude
„ voorstellen; want het jammerde my mee-
„ nigmalen, dat de verstanden der jeugd met
„ ydele en niets om 't lyf hebbende ver-
„ klaringen van duistere spreekwyzen, door
„ 's menschen konst uitgevonden, werden op-
„ gehouden, en dus na langen arbeid, niets
„ dan waan, in plaatse van wetenschap, ver-
„ kregen. Ik heb daarom altyd geöordeeld,
„ dat men de eenvoudigheid van de spreekwy-
„ zen der Apostelen, en die ieder ligt verstaan
„ kan, wederom behoorde intevoeren, en
„ daarvan aftescheiden alle die Philosophische
„ bespiegelingen en bewoordingen, welken de
„ Akademie en Scholen zig hebben eigen ge-
„ maakt. ——— En dewyl ook alle Waarheid
„ niet even noodzaaklyk is, heb ik my alleen
„ bezig gehouden met de Noodzaaklyke Waar-
„ heid in te scherpen, verklarende egter on-
„ dertusschen alle die plaatsen, welke tot het
„ regt verstand van dezelve eenig gewigt kon-
„ nen toebrengen. En naardien ik oordeel-
„ de, dat die Waarheid tot de Praktyk strekt,
„ heb ik my onthouden van bespiegelingen,
„ die tot de zelve weinig of niets dienstig wa-
„ ren, en inzonderheid van alle overtollige
„ geschillen en vraagstukken, die dikwils voed-
„ sel zyn van twist, en fakkels tot het ontste-
„ ken van verdeeldheid en scheuringe. ———

1. De betragting van klare en noodzaaklyke waarheden; en 't vermyden van de Schoolsche bespiegelingen en woorden.

1618. „ Ook heb ik in 't onderzoek der Waarheid „ van myn gemoed nimmer kunnen verwerven, dat ik myn geloof en geweten zoude „ onderwerpen aan eenig mensch of menschelyk geschrift, onder welken titel het my ook „ mogte voorkomen. Ik oordeelde, dat het „ een godsdienstig en Gode geheiligd gemoed „ niet betaamde van eenig mensch aftehangen. „ Dit is myne eerste zorg geweest, dat ik u, „ dus van de ydele schoolsche en sophistische „ Godgeleerdheid (*) tot de Apostolische eenvou-

(*) De Heer MOSHEIM merkt in zyne Kerklyke Geschiedenissen (1) aan, dat de Schoolsche Godgeleerdheid omtrent den tyd der Dordsche Synode onder de Gereformeerden eerst begon ingevoerd te worden; doch hy spreekt daarvan niet zeer juist en bepaald. Uit Episcopius Redenvoeringe blykt, dat zy reeds zeer was doorgedrongen. Ook hebben we, in het vorige Deel (2), van Arminius sprekende, al te kennen gegeven, dat hy 'er zig eenigzins tegens aankantte. En hoe algemeen die netelagtige en dorre leerwyze onder de Godgeleerden in ons Vaderland toen reeds ware, blykt uit eenen brief, door den groten *Scaliger* aan Janus Gruterus den 14 van July 1608 geschreven; waaruit men tevens kan oordelen van de oeffeningen en bekwaamheden der meeste Godgeleerde Vaderen van dien tyd, toen men de Leerstellingen voor de volgende eeuwen wilde bepalen. „ Deze eeuw, „ zegt die doorlugtige Man, is de Vader van wangedrogten. „ Nie-

(1) XVI Eeuw, III Afd. II Deel, II Hoofdst. § XXXVI bl. 211, 212 van 't VII. Deel der Nederduitsche Vertal.

(2) I Deel, bl. 55, 56, 60.

„ voudigheid zoude te rug trekken: want, ge- 1618.
„ looft my, wie eens zyn gemoed tot de ydelheden der schoolsche sophisteryen wendt, die zal zig verwarren in doolhoven; daar niet is uit te komen; maar de taal der Waarheid is eenvoudig.

2. Het bevorderen van Heiligheid des levens.

„ Het twede, dat ik my altyd voorstelde, was u de Heiligheid des levens, nu bykans uit de gansche Gereformeerde wereld verjaagd, op het hoogste aantebevelen; dewyl „ ik

„ Niemand is 'er, die niet voor geleerd wil gehouden worden: niemand nogthans heeft, met de uiterste lippen zelfs maar, de goede Letteren gesmaakt. Onze Jongelingschap, welke zig tot de Godgeleerde Oeffeningen gewyd heeft, begeeft zig terstond van de Spraakkunde tot de Bovennatuurkunde; en in deze doorne struiken verslyt zy haar gehele leven: waardoor veroorzaakt word, dat zy noch eenig besef hebben van de goede Letteren, NOCH DE WOORDEN DER HEILIGE SCHRIFTEN VERSTAAN. Ik heb my geschaamd over zekeren groten man, die in de Godgeleerde Oeffeningen zeer beroemd is, en egter niet weet 't geen aan een Jongen niet behoorde onbekend te zyn", enz. Het overige van dezen brief is ook aanmerklyk (3). Door dien beroemden Godgeleerden verstont Scaliger waarschynlyk den Profr. *Gomarus*, gelyk men uit zyne woorden, in een ander werkje voorkomende, mag gissen (4). [De inhoud dezer aantekeninge is my medegedeeld.]

(3) J. J. SCALIGERI, Opuscula Varia, pag. 461, 462. Ed. Francof. 1612. in 8vo.

(4) Scaligeriana, pag. 95. BAYLE, Dict. Art. *Gomarus*, Rem. G.

1618. „ ik begreep, dat zonder haar noch de kennis
„ der Godgeleerdheid van nut, noch eenige
„ hoop tot vrede en eendragt ons overig is.
„ Ten dien einde heb ik my toegelegd inzon-
„ derheid drie dolingen, vlekken onzer Her-
„ vorminge, te ontdekken; 1. Dat God zekere
„ perſonen zoo ter zaligheid heeft geſchikt,
„ dat ze door gene hunne zonden Gods eeuwi-
„ gen toorn tegens zig kunnen verwekken,
„ want dat God hun dezelven niet wil toereke-
„ nen, of hen daarin verlaten. 2. Dat het Ge-
„ loof, waardoor men ſtelt dat ons alle onze
„ zonden zyn vergeven, zoo wel de toeko-
„ mende als voorledene, zoo wel die wy na
„ het geloof zonder einde bedryven, als die
„ we voor 't geloof bedreven hebben, alleen
„ genoeg is, om den menſch voor God te
„ regtvaardigen. 3. En eindelyk, dat de ware
„ Heiligheid alleen in eene genegenheid des ge-
„ moeds en in onvrugtbare pogingen om goed
„ te doen gelegen is; en dat zy, in welken
„ die genegenheid is, ſchoon ze in de zonden
„ blyven, nogthans wedergeborenen zyn. Ik
„ heb altoos geöordeeld, dat dit drie ſteunſels
„ zyn voor goddeloosheid en ongebondenheid,
„ en 'er daarom my met allen ernſt en yver
„ tegens gekant; dewyl de H. Schrift alom op
„ de godzaligheid aandringt.

3. Het bewaren van Vrede en myden van onnodige afzonderingen.

„ Het derde, dat ik altyd behartigde, was
„ u de Vrede en Eendragt, en, die de band
„ van deze twee is, de Zagtmoedigheid aante-
„ pryzen. Daartoe tragtte ik in u te ſtuiten
„ de drift om te twiſten over min gewigtige za-
„ ken, de drift om anderen los en ligtelyk te

„ ver-

„ veroordeelen, en de zugt tot afzondering 1618.
„ en ſcheuring, dewyl Chriſtus Kerk door de-
„ zelve van een word gereten, en zulke ſchei-
„ dingen gemeenlyk eeuwige twiſten en haat na
„ zig ſlepen; ſchoon ik erkenne, dat men zig
„ zekerlyk moet afzonderen van de zulken,
„ die zig van anderen, welken van hun ſlegts
„ in gevoelen verſchillen, doch godvrezende
„ zyn en de vrede zoeken, afſcheiden; dewyl
„ de zoodanigen zig als vyanden der Chriſtely-
„ ke Vryheid en Vrede gedragen.

„ Dit is geweeſt het grote oogmerk van alle myne wenſchen en myner Profeſſie. Daaruit is ontſtaan, dat ik niet heb kunnen ontgaan den haat van die niets weten of weten willen buiten de gezette formulieren hunner leeraren; en dat men onder het volk verſpreid heeft, dat alle oude ketteryen op deze wyze weder voor den dag gehaald worden, en dergelyke dingen meer, om myne agting te bekladden. Ik heb nogthans myn beſt gedaan, om my zelven en u binnen de palen van zedigheid en gematigdheid te houden ten aanzien der geſchillen over de geheimeniſſen en verborgenheden van den Godsdienſt; dewyl 't niet veilig is nieuwsgierig te onderzoeken, ſtout te bepalen, en hardnekkig ſtaande te houden 't gene onze Opperſte Leermeeſter ons niet geleerd heeft: dat te doen gelyk de Schoolſche Godgeleerde gewoon zyn, veroorzaakt die menigte van geſchillen in de Chriſten wereld". Dit is de verkorte inhoud der Redenvoeringe van Episcopius; welke hy beſloot met zig te beroepen op zyn geweten

Verantwoording tegens beſchuldigingen.

1618. ten tegens allen agterklap en agterdogt, en met eene vermaning en bede aan zyne Toehoorderen, die hierop uitkwam: „Gy, die u zelven „Gode geheiligd hebt, ſtaat met my naar dit „eenige, dat ieder zyn geweten onbevlekt „beware tot de toekomſte des Heren. Houdt „de Waarheid, die gy ontvangen hebt in eere; „oordeelt niet van eenige zaak ten gevalle „van iemand, of ook van my, anders dan de „Reden en uw Geweten u toelaten. Betragt „de heiligheid en godzaligheid, en laat uwe „beſcheidenheid de ganſche wereld bekend „zyn: want dit zal eenmaal myn roem wezen, „dat Ik gene twiſtgierige, gene ongodsdienſtige, gene ſcheurzieke, maar zagtmoedige, „godvrugtige en vreedzame zielen, regt Christelyke Menſchen, mynen Here heb toegebragt. In die hope, op dat vertrouwen ben „ik getrooſt zelfs den dood te ondergaan. Gy „ondertuſſchen, terwyl ik voor de Waarheid „en voor de zaak van Jeſus Chriſtus ſtryden „zal, terwyl ik van u af zal zyn, doet dit „my ten gevalle, geeft my dit geleiden, dat „gy nagt en dag met uwe gebeden aanhoudt „by den Allerhoogſten God, dat Hy my en „de zake, welke ik voorſta, gunſtig zy. Indien Hy u verhoort, belooft Hem met my „Dankbaarheid; zoo niet, Leidzaamheid. Doch „Gy, HEER JESUS, die onze herten en geweten doorziet en doorgrondt, oordeel uwe „zaak, en zyt onze Akademie, Kerke en Vaderland genadig (n).

Vermaning en beſluit.

Alle

(n) PH. V. LIMBORCH, Leven van Episcop. bl. 110—129. in 4to. De Oratie werd gedrukt 1619. in 4to.

1618.

Byeenkomst der Remonstranten te Rotterdam.

Alle de voorgaande handelingen hadden de Remonſtranten doen zien, dat zy zeer ernſtig op hunne zaak hadden te letten. Eer dan de gedaagden naar de Synode reisden, hadden zy met ettelyken hunner medebroederen, in 't begin van December, eene byeenkomſt te Rotterdam, om vooraf eenige gewigtige overleggingen en ſchikkingen te maken; en den 5den dier maand kwamen zy 's avonds te Dordrecht. Schoon de veertiende dag, nadat ſommigen onder hen de brieven van dagvaardinge ontfangen hadden, toen nog niet gekomen ware, had egter de Preſident hen reeds in de Synode hoofd voor hoofd by namen opgeroepen en gedaagd; en zy werden vervolgens over hun te laat komen beſtraft (*o*). Den volgenden dag gaven zy 's morgens vroeg kennis van hunne komſte aan den Preſident der Heren Gevolmagtigden en aan den Voorzitter der Synode Bogerman, van welken laatſten zy order kregen, om hunnen voorſlag wegens een dag of twee uitſtels ten einde behoorlyke huisveſting te zoeken en hunne papieren in orde te ſchikken, terſtond aan de Synode zelve voortedragen; gelyk zy deden. Episcopius, aan 't hoofd der overigen in de Synode verſchenen zynde, wenſchte, uit aller naam, de Vergadering vrede en genade van God en van Jeſus Chriſtus, en de gemeenſchap van den H. Geeſt, verhaalde dat zy, *op het Bevel hunner Overheid*, aldaar verſchenen wa-

Hunne komſt te Dordrecht, en voor de Synode.

(*o*) Handel. dar Nat. Syn. 21. Zitt. bl. 56. Hiſtoriſch Verhaal, fol. 12.

1618. waren binnen den beſtemden tyd, en ſtelde verder voor 't gene zy den Preſident Bogerman wegens het uitſtel van een dag of twee hadden voorgedragen, doch hy voegde 'er by, dat zy 't zelve geheel overlieten aan de beſcheidenheid der Heren Gevolmagtigden; dewyl zy, indien men het zoo begeerde, van hunne zyde gereed waren, om terſtond tot de *Onderhandeling* te komen. Dit gezegd hebbende, kregen zy bevel om buiten te ſtaan, en weder binnen geroepen zynde, zei hun de Preſident Bogerman, dat de Synode hun tot den morgen van den volgenden dag uitſtel vergunde; „ maar, wat „ het woord *Onderhandeling* betrof, 't welk zy „ gebruikt hadden, de Eerw. Synode wilde „ hen vermaand hebben, dat de Heren Staten „ Generaal niet van meninge waren zulke Con„ ferentien of onderhandelingen te doen hou„ den, als te voren in Holland gehouden wa„ ren, en dat de Synode ook niet voor had „ met hun over de leer in onderhandeling te „ treden; maar dat zy zoodanige onderhande„ ling moeſten verwagten, waardoor '*t Gezag* „ der Synode in '*t oordelen* van de verſchillen „ niet wierde verkort; en daarom op de brie„ ven van dagvaardinge wel moeſten letten „ (*p*), en vervolgens het *oordeel* der Synode „ verwagten. Dit waarſchoude men hun, op„ dat zy zig binnen de voorgeſchreven palen „ zou-

Wederzydſche Onderhandeling door de Syn. geweigerd.

(*p*) Zie hier voren, bl. 10, 11, 12. Hand. der Nat. Syn. 22. Zitt. bl. 65.

„ zouden houden (*q*)". Hierop antwoordde Episcopius kortelyk, dat men het woord onderhandeling niet naauwkeurig behoefde te ziften; dat zy gekomen waren, om in handeling over 't ftuk der Leere te treden, waartoe zy waren befchreven; en dat men over de wyze dier handelinge nader zou fpreken. Vervolgens ftelde hy voor, dat de Predikanten Grevinkhoven en Goulart insgelyks tot voorftand hunner zake mogten ontboden worden; maar daarop werd den volgenden dag eerft geantwoord. Wanneer de Gedaagden dus 't eerft in de Synode verfchenen, werden ze weinig minzaam ontfangen, van fommigen naauwlyks of niet gegroet, van velen met fmaad en vinnigheid aangezien, en van anderen fcherp bejegend, gelyk zy naderhand klaagden; inzonderheid zig bezwaard rekenende, dat men terftond alle hoop op eene minzame onderhandeling affneed, en hen als gedaagden, die misdadig werden gehouden, handelde, om ware het mogelyk, hen kleinmoedig te maken. Des namiddags gingen de Remonftranten de Uitheemfche Godgeleerden begroeten, dezelven biddende hen gunftig te willen horen in hunne verdedigingen, de zaken tot gematigdheid te beleiden, en ondertusfchen te wege te willen brengen, dat toch de Remonftrantfche Leeraars door de afgevaardigden der byzondere Synoden, die thans alom rondreisden (*r*), van hunne dienften niet werden 1618.

(*q*) Hiftorifch Verhaal, fol. 13.
(*r*) Zie ons I Deel, bl. 350, 355.

1618. den afgezet, naardien dat ten uiterften onbillyk was, terwyl de zaak zelve voor deeze Nationale Synode nog hing. Zy vonden de Uitheemfchen meeft al zeer onkundig van 't gene hier te lande, federt eenige jaren, was voorgevallen, en fommigen derzelven zeiden zelfs, dat zy van den geheimen raad niet waren; waarom zy hun zeker gedrukt en tevens een gefchreven vertoog, 't welk zeer aanmerklyk was, ter hand ftelden, waarin zy hun voorleden gedrag en dat hunner partyen verhaalden. Dit oordeelden zy nodig (fchoon 't hun vervolgens kwalyk genomen werd) opdat zy zig tegens de onderrigtingen, die de Synodale inlandfche Kerklyken aan velen der buitenlandfchen hadden gegeven, eeniger mate mogten verdedigen (*s*).

Den volgenden dag, den 7den van December, werden de gedaagde Remonftranten binnen geroepen, en hun een befluit der Heren Polityke Gevolmagtigden voorgelezen, waarmede hun het verzoek wegens Grevinkhoven en Goulart werd afgeflagen, doch als eene byzondere gunft toegeftaan, dat dezelven vryelyk mogten komen, om hen in 't byzonder, maar niet openlyk voor de Synode, in hunne zaak te helpen (*t*). Hoe vreemd dit befluit en

(*s*) Handel. der Nat. Syn. bl. 83. Hiftor. Verhaal, fol. 13. *Nulliteiten* I Boek, bl. 83. HALES, 12 Brief, bl. 92.

(*t*) Brieven van vermaarde mannen, gedr. te Amfterd. by Jan Rieuwertsz, 1662. 8vo. in een Brief der gedaagde Remonft. bl. 54. zie ook UITENBOG. brief, bl. 68.

en die vergunning ook waren, (want ieder een mogt te Dordrecht komen en in zyn byzonder met de Remonſtranten handelen, gelyk verſcheiden, en daaronder ook de beroemde Caspar Barleus, deden) de Remonſtranten maakten 'er gene aanmerking op; maar Episcopius, kortelyk verlof tot ſpreken gevraagd hebbende, deed een Redenvoering, die met zoo grote aandagt en ſtilheid gehoord werd, als hy dezelve met zonderlinge vrymoedigheid en bevalligheid deed. Zy werd niet lang daarna gedrukt, en haar verkorte inhoud komt hier op uit: 1618.

Episcopius redenvoering in de Synode.

„ Doorlugtige en Hoogmogende Heren; „ Eerwaardige, wydvermaarde en zeer geleerde Mannen, Broeders,

„ Wy kunnen niet nalaten Uwe W. W. allen en ieder van God den Vader, en onzen „ Heer Jeſus Chriſtus te wenſchen genade en „ vrede, en voornaamlyk de gemeenſchap van „ den H. Geeſt, opdat die Uwe W. W. zulke raadſlagen ingeve, die de bedroefde en „ benaauwde Kerken van Jeſus Chriſtus, mitsgaders onzen gemenen Staat, en, helaas! al „ te zeer ontroerde Vaderland, vorderlyk en „ heilzaam mogen wezen!

1. De Godsdienſt te behartigen en zuiver te bewaren.

„ Niets behoort een Chriſten menſch meer „ ter harte te gaan, dan de ware en zaligmakende Godsdienſt; en gelyk dit allen betaamt, „ zoo is het inzonderheid de pligt van hun, „ welken van God geſteld zyn, om niet alleen „ voor zig zelven, maar ook ten nutte van anderen te zorgen; opdat zy zig zelven, en „ die aan hun zyn onderworpen of toevertrouwd, zoo godsdienſtig mogen doen zyn,

„ als

1618. „ als mogelyk is. Hierom hebben ook wy ons „ altyd, amptshalve, verpligt geoordeeld naarſtig en omzigtig voor de zuiverheid van den „ Godsdienſt zorg te dragen, opdat gene leerſtukken in de gemoederen mogten ingeplant „ worden, die eigenaartig zouden ſchynen te „ ſtrekken, om de liefde tot den Godsdienſt „ allenskens te verzwakken en wegtenemen. „ In de gevoelens omtrent den Godsdienſt kan „ wel eenige dooling of onwetenheid plaats „ hebben; want daar zyn zaken, die tot den „ zelven niet regtſtreeks behoren; en wie „ word 'er gevonden, die zo juiſt en ſcherp op „ alle waarheid heeft gelet, dat hem niets gefeilt of gemiſt zoude hebben? Maar andere „ gevoelens zyn 'er, op welken de Godsdienſt „ zelf ruſt, of die tot beveſtiging en verſterking van den zelven van het hoogſte gewigt „ zyn; en welker krenking of verzwakking „ niet geleden kan worden van iemand, dien „ de Godsdienſt ter harte gaat.

Dit bragt te wege de tegenkanting tegens zekere ſtellingen wegens de Predeſtinatie;

„ Dewyl wy nu van gedagten waren, dat „ eenige zoodanige gevoelens met groot geweld gedreven werden, welken noch met de „ eer van Gods goedheid, wysheid en regtvaardigheid, noch met de liefde van onzen „ Zaligmaker voor 't menſchdom, noch met „ zyne voldoening en verdienſten, noch met „ de natuur van Gods woord en der Sacramenten, noch met den ſchuldigen pligt van een „ Chriſten beſtaan kunnen, en die den vromen „ tot groten aanſtoot, onze Hervorminge tot „ ſchande, de Godsvrugt tot afbreuk, en den „ vyanden tot ſtof verſtrekten om onze Kerke

„ te

„ te lasteren, als waren die gevoelens aan de- 1618.
„ zelve eigen: zoo hebben we dat ongelyk,
„ het gehele ligchaam zonder reden te last ge-
„ legd, van de Kerken pogen afteweren. Maar,
„ helaas! dit ons godvrugtig voornemen is ons
„ zeer kwalyk gelukt; doch geheel buiten onze
„ schuld, want hoe konde ons tot misdaad, en
„ niet veel meer tot eere gerekend worden,
„ dat we de Kerken van lasteringen tragten te
„ bevryden? Ook berouwt ons nog geenzins
„ deze onze onderneming, dewyl wy het om
„ zoo goede en treflyke zaak veeleer loflyk re-
„ kenen den haat zelven van deze onze gansche
„ eeuwe te dragen; ja, wy oordelen ons ampts-
„ halve verpligt daarin te volharden: want het
„ is ook eerlyk de gewenschte uitkomst te
„ moeten missen van grote en loflyke onderne-
„ mingen. Ook waren de dingen, die wy zog-
„ ten te weeren, veel te gewigtig en te groot,
„ om dezelven met stilzwygen voortgang te la-
„ ten hebben; en geenzins beuzelingen, gelyk
„ men met groot nadeel onzer zake onder het
„ gemene volk gestrooid heeft. Dat gehenge
„ God nimmer, dat wy om beuzelingen met
„ iemand zouden twisten! Het is de pyn niet
„ waard, om andere dingen, dan die ter za-
„ ligheid noodzaaklyk of ten hoogsten vorder-
„ lyk zyn, te stryden. Van dit gevoelen zyn-
„ de, zyn wy egter in eene grote zwarigheid
„ gevallen, die wy minst hadden verdiend, te
„ weten in eenen byna algemenen haat. Zoo
„ zwaar valt het zig tegens ingewortelde ge-
„ voelens, en 't kwaad, dat een plooi geno-
„ men heeft, te willen verzetten! Want men
„ heeft

Zaken zynde van groot gewigt.

Die tegenkanting is oorzaak van grote zwarigheid voor de Remonstranten.

1618. „ heeft van dien tyd af aan tegens ons gewoed;
„ als of wy openbare vyanden van den Gods-
„ dienſt en Hervorming, haters van de Waar-
„ heid, verſtoorders der algemene ruſt, ver-
„ raders van 't Vaderland, ſtigters van nieu-
„ wigheid, en voorſtanders van alle ketteryen
„ waren. Men heeft de allerbitterſte en grou-
„ welykſte laſteringen op ons uitgeſtort, en
„ onzen naam en faam met zulke woede aan-
„ getaſt, dat wy als 't uitvaagſel der wereld
„ zyn geworden. Men heeft de gemoederen
„ eerſt met vermoedens tegens ons vervuld en
„ van ons vervreemd; daarna door laſteringen
„ in haat tegens ons ontſteken; en eindelyk
„ zyn dezelven, door oproerige predikatien,
„ zoodanig aan 't branden en blaken geraakt,
„ dat ze tot ſchimp, ſmaad, ſpot, laſter, en
„ allerleie uitwerpſels van bitteren haat zyn
„ uitgeborſten, en een iegelyk, alwat hem luſt-
„ te op ons, als ſlagtoffers van den gemenen
„ haat, vryelyk heeft uitgeſpogen. Lieve Je-
„ ſus! wat hebt Gy al van uwen troon gezien
„ en gehoord, dat ons, zonder eenige onze
„ ſchuld of verdienſte, is aangedaan! Hoe me-
„ nigmaal is ons zugten en jammeren, tot U
„ in den hemel toe opgeklommen! Wy roe-
„ pen U tot getuigen, of wy iemand regtvaar-
„ dige oorzaak tot zoo zware beſchuldigingen,
„ afkeerigheden en ongelyken gegeven hebben.

Doch buiten hunne ſchuld.

„ Wy begeren egter niet, zeer agtbare
„ Mannen, dat Gy zoudt menen, dat dit ge-
„ zegd word, als of wy in dezen yver en hitte
„ der twiſten ganſch niets gezegd, gedaan of
„ geſchreven hadden, 't welk beriſping waar-
„ dig

Schoon ſommige onder hen ook misſlagen begingen in de driftige twiſten.

„ dig zou zyn geweeſt. Dat zy verre: Wy 1618.
„ zyn menſchen, en menſchelyke zwakheden
„ en overylingen onderworpen; en wy weten,
„ hoè zwaar het zy, in zoo grote ſtormen en
„ ontſteldheden der gemoederen, een eenpa-
„ rig gelyk gemoed, vry van alle ſchuld, te be-
„ houden. Maar dit willen we alleen zeggen,
„ dat wy niets bedoeld, noch ter hand geno-
„ men hebben, dat zulken algemenen haat
„ verdiende.

„ Onze twede zorg en vlyt was, dat de band
„ der eenigheid van onze zeer bloeijende Ker-
„ ken, en 't heilig Ligchaam van onzen Heer
„ Jeſus Chriſtus, 't welk met zoo veel zweets
„ en bloeds was ſamengegroeid, niet zoude
„ door een droevige ſcheuringe, nog ſchier in
„ zyne eerſte beginſelen, verdeeld en vaneen
„ gerukt worden. Daartoe hebben lang ge-
„ ſtrekt onze bekommerniſſen, raadſlagen,
„ verzugtingen en gebeden tot God; en alwat
„ in ons was hebben we gezamentlyk met de
„ treflykſte helden onzes Vaderlands aange-
„ wend, opdat de Kerk gene nieuwe wonden
„ zoude worden geſlagen. Ten dien einde
„ verzogten wy aan de Regeerders van ons
„ Vaderland, of eene Synode, op dien voet,
„ als by hun beſloten was; of, liet de ont-
„ roerdheid der gemoederen 't zelve niet toe,
„ de onderlinge Verdraagzaamheid, met be-
„ ſcheidenheid gepaard; of eindelyk, vereiſtte
„ dat de ruſt des lieven Vaderlands, dat men
„ ons zou gebieden de openbare Kerken te
„ verlaten, en ons te behelpen, zoo wy beſt
„ konden. Oordeelt zelven, wat kon 'er be-

2. De zorg der Remonſtranten tegens ſcheuring, en hunne betragtingen tot onderlinge Verdraagzaamheid.

„ ter

1618. „ ter van ons gedaan worden? Doch 't beroe-
„ pen der Synode werd belet door die zig be-
„ zwaard vonden, om de Herziening der Be-
„ lydenisse en van den Catechismus, door de
„ Heren algemene Staten besloten, toeteſtem-
„ men. De onderlinge Verdraagzaamheid,
„ hoe heilzaam ook, hoe zeer door treflyke
„ voorbeelden beveſtigd, ja door onze Neder-
„ landſche Kerke zelve aan de Lutherſchen aan-
„ geboden, is verworpen; men heeft haar
„ met de zwaarſte beſchuldigingen en laſterin-
„ gen verdagt gemaakt, en openbare ſcheuring
„ ingevoerd, tegens wil en dank van de vre-
„ delievende Regeerders des Vaderlands; en de
„ ſcheuring door anderen uit de naburige Pro-
„ vintien aangekweekt, en door verbinteniſſen
„ opgeregt. Men heeft heimelyke vergaderin-
„ gen gehouden, in welke niet weinige Predikan-
„ ten zig onderling verbonden, om de afzon-
„ deringen te helpen bevorderen, op grond
„ dat zy de Artikelen der Remonſtranten aan
„ Gods eere en de ware ruſt des gewetens oor-
„ deelden nadeelig te zyn; en dat met zulken
„ inzigte, dat hunne afzondering in deze te-
„ genwoordige Nationale Synode zoude wor-
„ den bekragtigd. Om dit met ſchyn uittevoeren
„ heeft men het gemeen wys gemaakt, dat 'er
„ behalve de bekende verſchilpunten, nog al
„ andere grouwelyke leerſtukken verborgen
„ waren. Ten dien einde heeft men op allerleie
„ wyzen, 't zy we zwegen of ſpraken, ons
„ tragten te agterhalen, en oorzaak van kwa-
„ den argwaan en laſter genomen; gelyk
„ zelfs te zien is, uit dat *Monſter der Geſchil-*
„ *len,*

Maar worden daarom gelaſterd.

„ *len*, nu onlangs uitgegeven (*v*). Onder- 1618.
„ tusschen tonen onze schriften, dat niemand
„ onzer de hoofdstukken der Godgeleerdheid
„ aangeroerd, veel min onderstaan heeft om ver-
„ re te stoten. Maar, 't is waar, wy hebben
„ altyd geoordeeld, dat zy het veiligste van de
„ hoge, zware en ons verstand verre te bo-
„ vengaande stukken gevoelen en spreken,
„ welken niet dan matiglyk, en zoo veel mo-
„ gelyk met de Schrifture daarvan spreken.
„ Ten aanzien van verschillen van minder be-
„ lang, agten wy dat de vryheid en verschei-
„ denheid van oordelen met enge banden
„ en kluisters noch kan, noch behoort beklemd
„ te worden, om eene volkomene overeen-
„ stemming te krygen. Nimmer heeft die
„ plaats kunnen hebben, en de waarheid zelve
„ dringt ons, om met den vermaarden *Paréus*
„ te zeggen, *dat het meeste deel zoo der oude*
„ *ketteryen, als der tegenwoordige oneenigheden*
„ *in de Kerke daaruit voornaamlyk ontstaan zyn*
„ *en nog ontstaan, dat de Kerkvergaderingen,*
„ *Bisschoppen en Leeraars der Kerke zonder ee-*
„ *nig onderscheid alle School-leeringen en gevoe-*
„ *lens der Universiteiten voor Artikelen des al-*
„ *gemenen Geloofs uitgegeven, en met even gro-*
„ *te noodzaaklykheid om ter zaligheid geloofd te*
„ *worden, aan de gewetens hebben opgelegd; en*
„ *dat zy uit ieder verscheide uitlegginge der*
„ *Schrifture al te ligt ketteryen en scheuringen*
„ *gesmeed hebben.* Verre is het van ons, dat
„ wy

(*v*) Zie I Deel, bl. 368.

1618. „ wy onder dekſel van vryheid eene dertele
„ ongebondenheid, om alles om te keeren, om
„ alles twyfelagtig te maken, en uit te ſlaan
„ wat ons in 't hoofd mogt komen, wilden in-
„ voeren; maar wy hebben niet anders ge-
„ wenſcht, dan die gulde vryheid, welke den
„ middelweg houd, tuſſchen ongebondenheid
„ en ſlaverny: want wy hebben ook een afkeer
„ van hun, die zig ten eenenmaal tot ſlaven
„ van anderen maken.

Met vertrouwen op hunne zaak verſchynen zy in de Synode.

„ Op dit vertrouwen, op deze onze goede
„ conſcientie ſteunende, hebben we tot nog
„ toe alle laſteringen en ſmaadheden uitgeſtaan.
„ Hierop ruſtende, en hier mede geſterkt, zyn
„ wy voor eenige dagen, niet gedagvaard of
„ geroepen, maar vrywillig en uit eige bewe-
„ gingen, alhier gekomen; hoewel Ik voor
„ my, op bevel, 't welk ik my ſchuldig kende
„ te moeten gehoorzamen. Wy verſchynen
„ ook tegenwoordig wederom, 't zy dan ge-
„ roepen of ongeroepen, want dat is evenveel,
„ indien men niet zoo zeer de overwinning als
„ de waarheid zoekt. En 't gene ons vrymoe-
„ digheid gaf, is dat hier byna uit de ganſche
„ Chriſtenheid zoodanige mannen waren byeen-
„ gekomen, waarvan wy mogten hopen, dat
„ zy billyker en goedertierener onderzoekers
„ van de gehele zaak zouden wezen, dan zy,
„ die alrede zonder eenig voorgaand Kerken-
„ oordeel, op hun eigen gezag, onze namen
„ uit het boek der Gemeente uitgeſchrapt, en
„ zig openlyk van ons afgezonderd hebben.
„ Wy bidden u dan, Eerwaardige Mannen
„ Broeders, die uit verre plaatſen zig niet ont-
„ zien

In hope van de onzydigheid der Uitheemſchen.

„ zien hebben, herwaards te komen; wy bid- 1618.
„ den u, om Jesus Christus wille, en by alwat
„ u dierbaar en heilig is, dat Gy niet anders
„ van ons wilt gevoelen en oordelen, dan wy
„ hier verklaard hebben, en de gehele zaak,
„ haar oogmerk en einde wel wilt inzien en
„ doorgronden.

„ Tot nogtoe zeidenwe deze drie zaken,
„ dat wy openlyk ons gekant hebben tegens
„ hen, die de raauwe of harde, zoo spreken
„ zy, en, gelyk onlangs die van Gelderland in
„ hunne Synode geoordeeld hebben, de grouw-
„ lyke en afgryffelyke gevoelens van sommige
„ Leeraars wegens de Voorschikkinge verklaard
„ hebben voor het regte gevoelen onzer Ker-
„ ken, en de zelven daarvoor wilden gehouden
„ hebben; ten anderen, dat wy de scheuring
„ hebben misprezen en van derzelver voor-
„ standers afkeerig zyn geweest; en ten der-
„ den, dat wy, de gronden der noodzaaklyke
„ waarheid in hun geheel blyvende, voor 't
„ overige de onderlinge Verdraagzaamheid
„ hebben voorgestaan. —— Hier is nog by
„ gekomen, ter gelegenheid genoegzaam de-
„ zer geschillen, de twist over 't regt eene ho-
„ ge Christelyke Overheid in kerklyke zaken; By de andere verschillen is gekomen dat over 't Regt der Overheid.
„ alzoo wy aan dezelve de opperste en hoogste
„ magt toeschryven in het publyke oordeel
„ over de geschillen van Godsdienst; waarte-
„ gens anderen zig kantten, haar alleen ik weet
„ niet welke blinde toestemming der kerkely-
„ ke besluiten toeschryvende.

„ Deze zyn de zaken, die wy oordeelden Zy verzoeken, dat men zig aan hun
„ verpligt te zyn om te betragten; dewyl wy

1618. „ denken, dat getrouwe Dienaars van Jesus „ Christus moeten zorgen, dat de Godsdienst „ niet gekwetst worde in 't gene de heiligheid en godvrugt zoude schaden; en dat „ men om geschillen van minder gewigt gene „ scheuring mag aanregten. Wy verzoeken „ derhalve, dat men gene andere beschuldigingen tegens ons geloof geve, voor dat „ men ons daar op gehoord hebbe; en bidden „ dat Uwe W. W. doch geen agt gelieven te „ nemen op ons klein getal, dewyl een goede „ zaak maar éénen voorspraak behoeft, daar „ een kwade zaak aan duyzend niet genoeg „ heeft. Ook zoude het ons niet ontbreken „ aan een genoegzaam getal om eene Synode „ te maken, indien het Christelyk of betamelyk ware, daar op te roemen, of dat het „ ons vergund ware geweest in gelyken trap ter „ bane te komen: maar door welke listen, „ konsten, en treken zulks verhinderd zy, is „ Gode bekend: Immers wy zyn genoeg verzekerd, dat men om ons getal minder en „ kleiner te maken, over al scheuringen en „ scheidingen heeft aangeregt, en dat dikwils „ op het goeddunken van weinigen. Men heeft „ getrouwe Predikanten, en die by hunne Gemeenten ten hoogsten aangenaam en lieftallig waren, weinig tyds voor de byzondere „ Synoden van hunne ampten en diensten afgezet, op dat zy als beschuldigden zonder „ eenig regt van stemmen op de Synoden zouden komen: de anderen zyn uit de deputatien uitgesloten, op dat aldaar of gene van „ ons gevoelen zouden verschynen, of die „ aldaar

klein getal niet storen.

Veroorzaakt door list hunner Partyen.

„ aldaar verſchynen mogten, byna geen getal 1618.
„ zouden uitmaken. Ter plaatſen daar de Re-
„ monſtranten de meeſte waren, als in 't
„ Sticht van Utrecht nu onlangs is geſchied,
„ heeft men even voor den aanvang van de
„ Synode afzonderingen en openbare ſcheu-
„ ringen beginnen te maken, op dat de Con-
„ traremonſtranten uit die zelfde Provintie
„ niet in minder getal op de Synode zouden
„ verſchynen, dan de Remonſtranten. Deze
„ zaak is klaarblyklyk en ſpreekt voor zig zel-
„ ve. Maar één ding is 'er, en dat wel het
„ voornaamſte, waar over wy Uwe W. W.
„ niet konnen nalaten te klagen, en voor de
„ gantſche Wereld van klagen niet zullen op-
„ houden; te weten dat onze Hoofden (*),
„ de bezonderſte voorſtanders onzer zake,
„ en die onder ons als voorgangers waren, op
„ welken wy, naaſt God, in 't beleid en be-
„ weren onzer zake meeſt ſteunden (niet dat
„ zy zoodanige uitſtekende bedieningen onder
„ ons hadden, maar dat zy door hunnen ou-
„ derdom, wysheid en geleerdheid die namen
„ waardig zyn) door afzettingen uit hunne
„ ampten uitgemonſterd, en ons alzo ontno-
„ men zyn (†): Vraagt gy wanneer? weinig
„ tyds,

Klagen over 't miſſen hunner bekwaamſte Voorſtanderen.

(*) Dit ziet op Uitenbogaard en Grevinkhoven, die op de Synode van Zuydholland, te Delft gehouden, van hunne dienſten waren afgezet. Zie Uitenb. leven bl. 239. En Hiſtorie, bl. 123 en 25. en ons I Deel, bl 340, 341, 349, 350.

(†) Brand zegt in zyn Hiſtorie III Deel, bl. 36 hoe eenige leden van de Synode verſtonden, dat men had toe te zien van

 „ zom-

1618. ,, tyds, ja eeven daags te voren, als men be-
,, floten hadde ons op de Synode te beroepen;
,, als wy gereed ftonden, en van de zake ten
,, principalen zoude gehandeld worden, en de
,, flag aan den man gaan. Des niet tegenftaan-
,, de heeft deze zoo ontydige manier van doen,
,, ons niet konnen bewegen, den moed verlo-
,, ren te geven: want wy hebben vaftelyk be-
,, floten, gelyk het ook den Chriftenen be-
,, taamt, niet met een menigte van volk, maar
,, met de kragt van de zaken zelve, ten ftryde
,, te gaan. Alleen de Schriftuur en de gezonde
,, Reden, die haar als een dienftmaagt toege-
,, voegd is, zal tot befcherming onzer zake
,, voor uittreden: Tegens welke zoo langen
,, iets anders dan Schriftuur en bondige Reden
,, zal worden voortgebragt, zullen wy niet ee-
,, nen voet van ons ftuk afwyken. Wy zullen
,, ons ook niet ontzetten voor eenige Vonnis-
,, fen, Uitfpraken of Sententien, al ware 't
,, datze voortkwamen van de aller aanzien-
,, lykfte, magtigfte, en grootfte Regters of
,, Regtbanken der Wereld: want een wys man
,, word niet bewogen door 't grote getal der
,, Regteren, maar door de kragt en billykheid
,, der uitfpraken en vonniffen: En, 't welk het
,, voornaamfte is, de Confcientie word niet
,, geruft gefteld door de veelheid van ftemmen,
,, maar

Doch vertrouwen door de H. Schrift en Reden zig te zullen verdedigen.

zommige Remonftranten van de Synode te houden, dieze, indien men 't in hunne keure liet, daar buiten twyfel zouden zenden; dan anderen verftonden, dat men zig tegens die en andere zwarigheden genoeg had verzekerd.

„ maar door de kragt en het gewigt van de re- 1618.
„ denen en de zake zelve, waar op de ftem-
„ men en raadplegingen moeten gegrond zyn.
„ Mag ons dat gebeuren, 't welk Uwe W. W.
„ weten op 't hoogfte regt en billyk te zyn,
„ zoo zullen wy voorwaar reden hebben, om
„ voor ons zelven en van wege onze gemeen-
„ ten ons hooglyk te verblyden, dat ons zulke
„ gewenfte gelegenheid is voor gekomen, om
„ met zoodanige geleerde mannen te onder-
„ zoeken, wie van beide Partyen de befte
„ Waarheid en de Reden op zyne zyde heb-
„ be. Want één van beide hopen wy daar
„ uit te zullen bekomen, of dat wy de opregt-
„ heid van onze zake, die wy tot nog toe
„ hebben voorgeftaan, zullen doen blyken; En zyn bereid, 't zy overwonnen, 't zy overwinnende, de waarheid te volgen.
„ of indien 't vonnis de zelve tegen valt, zoo
„ zullen wy egter die overwinning bekomen,
„ waar door de Waarheid zal zegepralen: want
„ wy zyn hier gekomen bereid zoo wel om
„ overwonnen te worden, als te overwinnen:
„ welk van beide gebeure, 't zal niet zonder
„ vrugt gefchieden: want hy fchaamt zig niet
„ overwonnen te worden, die voor het ver-
„ lies van een kwaad gevoelen, dat hy mag
„ hebben, de waarheid zoekt te winnen; en
„ niet anders voor heeft, dan door het
„ verkrygen der waarheid zyn geweten een
„ volkomen vrede en geruftheid toe te bren-
„ gen. Wie hier niet komt met zulk een hart
„ en gemoed, dat hy zoude konnen vry fpre-
„ ken welken hy niet zeer gunftig is, en die
„ hy zonderling lief heeft, zoude konnen ver-
„ oordeelen; die is voorwaar niet waardig,

1618. „ dat hy in deze vergadering zyn gevoelen
„ zegge en ſtem geve. Deze of die vermaarde Mannen en Leeraars mogen ons wel lief „ en waard zyn, gelyk mede wel de Synode; „ maar boven al behoort ons de Waarheid lief „ en waard te wezen (x)".

Epiſcopius redenvoering overgeleverd en onderrekend; en hy daarover beſtraft.

Na dat Epiſcopius zyne redenvoering, welke aan ſommigen, zelfs der Heren Gevolmagtigden, de tranen uit de oogen perſte, en, volgens het zeggen van Mr. John Hales (*), Predikant

(x) EPISCOP. Oratie, gedr. 1619. in 4to. BRANDT, III Deel, bl. 102. Hiſtoriſch Verhaal, fol. 22. VAN LIMBORCH, Leven van Epiſc. bl. 142.

(*) Behalve de Engelſche en Schotſche Godgeleerden, door den Koning tot de Synode gezonden, vond de Engelſche Gezant Carleton, die in 's Hage was, en als een harde party van den Heer van Oldenbarneveld bekend is, ook goed, om zynen Kapellaan, den Predikant van 't gezantſchap, Mr. JOHN HALES, een Godgeleerden van zoo veel oordeel en geleerdheid, zeggen de Biſſchoppen Stillingfleet en Pearſon van hem, als de Engelſchen ooit gehad hebben, naar de Synode te zenden, niet als lid derzelve, maar als toehoorder, om alwat 'er verhandeld en gedaan werd aantekenen en aan den Gezant daaglyks overteſchryven. Hy was toen aan de gevoelens van Kalvyn toegedaan, en den Remonſtranten geenzins gunſtig; doch ſchreef zyne berigten, naar zyn beſte weten, met alle getrouwheid. Deze zyne brieven zyn na zynen dood door den geleerden Biſſchop Pearſon in 't licht gegeven. Zy zyn in 't Nederduitſch, benevens eenige brieven van *Dr. Balcanqual*, éénen der Britſche Godgeleerden, op de Synode, tweemalen uitgegeven, (en ik gebruik den tweeden druk van 't Jaar 1672. in 12mo) onder

dikant van den Engelschen Gezant Carleton, scherp en moedig was (y), geëindigd had, vorderde de President Bogerman een afschrift van dezelve, opdat men, zei hy, beter mogte oordelen, met welken geest en gemoedsgestelteniſſe zy was uitgeſproken. Episcopius antwoordde, dat hy geen afschrift had, 't welk net genoeg was geschreven; maar bezorgen zou, dat 'er een voor de Synode wierd uitgeschreven. Dus zeggen Episcopius en alle de gedaagden dat hy antwoordde, en dus verhaalt Hales het antwoord van Episcopius in zynen brief, aan den Engelschen Gezant Carleton, op den zelfden dag geschreven; maar de President Bogerman schynt het anders verstaan te hebben, 't welk vervolgens oorzaak werd van eene twist, die zeer hatelyk was en verre beneden de waardigheid der Synode. Doch de Voorzitter vorderde thans volstrekt het afschrift, 't welk Episcopius voor zig had, en de Heren Polityken begeerden, dat alle de Gedaagde Remonstranten 't zelve zouden onderteke- 1618.

der den titel van *korte Historie van het Synode van Dordrecht*, enz. De zeer geleerde *J. L. Mosheim* heeft ze in 't Latyn vertaald, en met de beschryving van Mr. Hales leven vermeerderd, uitgegeven in 't Jaar 1724 in 8vo. Uit dit kort berigt kan men opmaken, dat zyne brieven zeer goede getuigenissen zyn van 't voorgevallene, en dat ze niets uit byzondere gunst voor de Remonstranten vervatten; dewyl Mr. Hales eerst naderhand derzelven gevoelens omhelsde en aan die van Kalvyn vaarwel zeide.

(y) J. Hales, X Brief, bl. 73.

1618. tekenen: men zou hun een juist en egt afschrift weder bezorgen, welke beloften egter niet agtervolgd is. Nadat de Redenvoering ondertekend en overgeleverd was, bestrafte Bogerman de Gedaagden en in 't byzonder Episcopius, over 't doen van eene zoo lange redenvoering, zonder vooraf verlof gekregen te hebben; waarop Episcopius antwoordde, dat hy verlof gevraagd had; en Bogerman weder hervatte, dat hy de toestemming niet had afgewagt; dat het tegens alle order was, dat Gedaagden eerst spraken; en dat hy zeer onbetamelyk de gemoederen met valsche betigtingen, waarmede de redenvoering, zei hy, vervult was, zogt voorintenemen; doch de Remonstranten meenden, dat de zaken, in die redenvoering vervat, de laatste bestraffing van zelfs wederleiden.

De Synodale Eed.

" Tot nog toe ('t was nu de XXIII Zitting) hadden de leden der Synode den Eed, volgens den eisch der wetten, op de byëenroeping der Synode door de algemene Staten beraamd, nog niet gedaan; doch nu deed men denzelven; zwerende, ieder der leden, ook zeker Ouderling der Walsche Kerke te Amsterdam, P. du Pont genaamd (*), welke in 't minst geen Latyn

(*) Men had wel bekwamer mannen kunnen vinden, maar was, in 't benoemen, meer bedagt geweest, op den yver der geneu, die men tot de Synode zond, dan op de bekwaamheid. Deze mensch wist niet, of hy zegende of vloekte, dan alleen van horen zeggen. Dusdanig onkundig man was ook één der Heren Gevolmagtigden, de Burgermeester

zyn verſtont, „ dat hy in deze ganſche Syno- 1618.
„ dale handelinge, in dewelke zou voorgeno-
„ men worden het *onderzoek*, *oordeel* en de *be-*
„ *ſliſſing* zoo van de bekende vyf Artikelen,
„ en de zwarigheid daaruit ontſtaande; als ook
„ van *alle andere Leerſtukken*, generhande
„ menſchelyke ſchriften, maar alleen *het Woord*
„ *van God*, voor een zekere en onfeilbare re-
„ gel des Geloofs zou gebruiken, en in deze
„ ganſche handelinge niet anders voor oogen
„ hebben, dan de eer van God, de ruſt der
„ Kerke, en boven al de *zuiverheid der Lee-*
„ *re* (z). Den gedaagden Remonſtranten, die in 't midden der zale aan een afzonderlyke tafel gezet werden, was door den Preſident belaſt, op hunne plaats te blyven zitten; zoodat zy deze plegtigheid der Synodale leden moeſten aanzien en horen. Op dezen Eed egter, dien de Synodale Vaders nu deden, hebben de Remonſtranten naderhand verſcheide aanmerkingen gemaakt; by voorb. hoe die Godgeleerden, welken uitdruklyken laſt hadden van hunne Vorſten of verbonden waren, om niets te doen, dan overeenkomſtig met de Leerſtelſels hunner Kerken, dezen Eed konden doen; ten zy

(z) Handel. der Nat. Syn. XXIII. Zitt. bl. 80. meeſter Harteveld van Amersfoort, die gevraagd zynde, hoe hy het ſtelde, tot antwoord gaf, dat hy zyn woordenboek had medegebragt, en ſomtyds een Latynſch woord nazogt, en eenige woordjes, door 't horen, al leerde verſtaan (1).

(1) Hiſtoriſch Verhaal, fol. 28. Nulliteiten, I Deel, bl. 30.

1618. zy ze vooraf vastſtelden, eer zy de Remonſtranten hadden gehoord, of in onderzoek getreden waren, dat dit onderzoek op hun gemoed gene uitwerking zoude hebben (*a*). Insgelyks hebben ook de Lutherſchen aangemerkt, dat de Zuiverheid der Leere, die boven al moeſt behartigd worden, zig naar 't oordeel der Synodale Vaderen bepaald moet hebben tot de Remonſtrantſche Leerſtukken, en niet tot anderen, dewyl zy ten aanzien van de Bovenval en Ondervaldryveren niet juiſt wilden oordelen; en zelfs het twede Artikel, over de algemene of byzondere Genade handelende, niet dan ingewikkeld, dubbelzinnig en verward beſliſten; wegens de Leeringen, hoe en in welken zin God oorzaak der zonden genoemd mag worden of niet, zeer gebreklyk waren; als mede verſcheide andere zaken van dien aart in ſtilzwygen ſmoorden, ſchoon eenige leden der Synode dezelven opperden (*b*).

In 't doen van den Eed, worden de Utrechtſche Remonſtranten voorbygegaan.

Wanneer deze eed gedaan werd, ging de Preſident de Utrechtſche Remonſtranten, toen het doen van denzelven hunne beurt was geworden, met opzet voorby, zeggende dat zy hun beraad tot den volgenden dag hadden genomen. En zelfs ſchynt men het doen van dien eed in de Synode, die in de vorige Zittingen

(*a*) Vergelyk de aanmerkingen der Zwitſerſche Godgeleerden, in ons I Deel, bl. 360, 361. aantekening.

(*b*) Jo. LAUR. MOSHEIM, Onderzoek van het Dord. Synode; vertaald door *K. Weſterbaan*, gedr. 1726, in 8vo. Zie ook inzonderheid §. VII.

gen reeds vele besluiten genomen had, met opzet tot nu toe uitgesteld te hebben, om zig van deze twee of drie eenigste Remonstrantsche Leden der Synode te ontdoen. Doch deze zaak moet wat omstandiger verhaald worden. In de Provintie van Utrecht waren byna alle de Predikanten Remonstrantschgezind; en we hebben te voren verhaald, op welke wyze men met moeite twee Contraremonstrantsche Predikanten uit dat gewest tot de Synode schikte (*c*). De twee Remonstrantschen, die zig op dezelve bevonden, waren *Izaacus Fredericus* en *Samuel Neranus*, Predikanten te Utrecht en Amersfoort, en de Ouderling der Utrechtse Kerke was de Heer *Steven van Helsdingen*, doctor der beide regten, en raadsheer in 't Provintiale Gerechtshof. Over hunne Geloofsbrieven, welken ook een berigt vervatten, hoe zy zig op de Synode hadden te gedragen (*d*), maakte men, by 't aanvangen der Synode, eenige zwarigheid; maar zy voldeden de Synode daarop in zoo verre, dat dezelve met hunne verklaringe, zig te vrede liet stellen (*e*); en in gevolge daarvan haddenze tot in deze drieentwintigste zitting, als wettige Leden, de Synode bygewoond en daarin helpen raadplegen en besluiten. Maar thans werden diezelfde zwarigheden wederom geopperd, en ver- 1618.

(*c*) I Deel, bl. 351.

(*d*) Zie dezelven by UITENBOGAARD, Kerkl. Geschied. bl. 1062.

(*e*) Handel. der Nat. Syn. IV. Zitting, bl. 17.

1618. vervolgens voortgezet, tot dat zy zig gedrongen vonden, uit de Synode te wyken, en by de Gedaagde Remonſtranten te voegen. Bogerman namelyk merkte aan, dat zy in hunne geloofsbrieven belaſt waren de zaak der Remonſtranten voorte ſtaan, en derhalve gene Regters over die zaak konden zyn: ten anderen, dat het met hun gelegen was, gelyk met den Profeſſor Episcopius, die, ſchoon door de Heren Staten van Holland tot de Synode als een Lid derzelve beſchreven, zig by de Gedaagden had gevoegd, omdat hy den voorſtand hunner zake niet wilde verlaten; en ten derde dat de Synode, wanneer zy beſloot eenige Remonſtranten uit ieder Provintie te dagvaarden, niemand uit de Provintie van Utrecht had geroepen, dewyl deze Utrechtſchen tegenwoordig waren; zodat zy toen reeds genoegzaam als Gedaagden waren aangemerkt (*). Daarop antwoordden zy, dat zy gereed waren den Synodalen eed, gelyk anderen, te doen; want men had, zeidenze, hen niet verder verbonden, in hunnen berigtbrief, dan de zaken der Remonſtranten voorteſtaan voor zo verre zy zulks goed of nodig vonden; en dewyl zy van de Pro-

Geſchil deswege.

(*) Dus bleek nu het oogmerk, waarom de Synode in hare brieven van dagvaardinge deze bewoording gebruikt had, dat de Synode *nodig had geagt, dat behalve de genen, die in deze Synode waren uit het getal der Remonſtranten, tot dezelve zouden gedagvaard worden* de overigen, die reeds genoemd zyn, uit de andere Provintien. Zie hier voren; bl. 11, 12.

Provintiale Synode gezonden waren, konden 1618.
zy niet nalaten als zoodanigen de Synode bytewonen, wat ook Episcopius voor zig zelven had kunnen of willen doen: En wat betrof, dat zy gene partyen en regters te gelyk konden zyn; dit kondenze eeven goed zyn, als de Contraremonſtranten, die ook partyen en regters te gelyk waren. Doch op dit laatſte werd, onder anderen, door den Leidſchen Profeſſor Polyander geantwoord met deze onderſcheidinge, „ dat de Synode niet belaſt was, om over de Contraremonſtrantſche Leerſtukken te *oordelen*, „ maar over Remonſtrantſchen; en dat derhalve de Contraremonſtranten gene partyen „ waren, dewyl *van hunne leer niet zou geöordeeld worden*"; maar anderen zeiden, dat 'er geen Contraremonſtrant op de Synode was, dewyl niemand met dien naam was genoemd, of als zoodanig gelaſt. Ook vergde men hun om hunnen heimelyken laſt brief te laten zien; 't welk ook, doch niet dan na vele krakeelen, geſchiedde en eindelyk beſloot de Synode hen toetelaten, om hunne plaats in de Synode te behouden, en den Eed te doen onder deze voorwaarden; 1. Dat zy rondelyk verklaarden gemagtigd te zyn van hunne zenderen, om de zaken niet alleen byte leggen, maar ook te beſliſſen, niet alleen aangaande de waarheid, maar ook wegens de valsheid der vyf artikelen, indien ze van die valsheid overtuigd werden. 2. Dat zy aan de Gedaagde Remonſtranten, buiten de Synodale Vergadering, niet zouden openbaren, 't gene in hunne zaak gedaan en geſproken zou worden. 3. Dat zy de Synode met

1618. met geen ontydig tusſchenſpreken zouden ſtoren. 4. Dat zy zig naderhand by de Remonſtranten of de voorſtanders van hunne zaak niet zouden voegen. Hierop drong de Synode hen terſtond beſluit te nemen; doch zy namen aan, om het tegens den avond den Preſident Bogerman ſchriftelyk over te leveren; welk antwoord hierop uitkwam; dat zy uit generhande oorzake aan naauwer voorwaarden, dan de andere leden behoorden verbonden te worden; zynde met gelyk regt gekomen, en tot nog toe met gelyk regt geſtemd hebbende; waarom zy gene gunſt zouden erkennen, indien zy, volgens hun regt, in de Synode bleven: en indien de overige leden der Synode verklaarden, met magt bekleed te zyn, om de vyf artikelen niet alleen byteleggen, maar ook te beſliſſen, niet alleen als waar, maar ook als vals, indien zy dezelven vals oordeelden, dan zouden zy daarop ook rondelyk antwoorden. Op de twede voorwaarde, daar het (om dit in 't voorbygaan aantemerken) zekerlyk de Synode meeſt om te doen was, dewyl men voorhad, 't gene de Utrechtſche Remonſtranten toen niet wiſten, maar 't vervolg geopenbaard heeft, om namelyk heimelyke zittingen te houden; op de twede Voorwaarde zeidenze als dan te zullen antwoorden, wanneer de Synode alle Remonſtranten zou geoordeeld hebben tegenpartyen te zyn, met welken het niet geoorloofd is eenig geſprek te houden van 't gene in de Synode gezegd of verhandeld werd; doch dat hun vreemd dagt 't gene gezegd werd van uit de Vergadering niets te openbaren, daar de Kerk-

lyke

lyke zaken openlyk, ten aanhoren van eene grote menigte, die van alle kanten toevloeide, verhandeld werden (*). De overige voorwaarden ftonden ze genoegzaam toe. Over dit hun antwoord viel tusfchen hen en den Prefident met zyne Byzitteren een gefprek, waaruit zy ten duidelykften zagen, dat de Synode alleszins van hen wilde ontflagen zyn; waarom zy eindelyk befloten flegts te antwoorden (*e*), dat ze, fchoon oordelende met zoo goed regt als de anderen in de Synode te zitten, dezelve egter niet wilden ophouden, en zig, onverminderd het regt hunner Principalen, by de gedaagde Remonftranten zouden voegen (†). 1618.

Gelyk

(*) Mr. Hales fpreekt hiervan op dezelfde wyze in zyn XI Brief: maar hy wift ook niet, dat deze vrye Synode heimelyke zittingen zou gaan houden.

(*e*) Handel. der Nat. Syn. XXV. Zitt. bl. 82. Hiftorifch Verhaal, fol. 29, 30. HALES, XI Brief.

(†) De Heer Hales, deze zaak in zynen XI brief verhalende, verwondert zig dat de Utrechtfche Remonftranten gene bekwamer mannen hadden gezonden, om hunne zaak voorteftaan. De Remonftranten egter oordelen, dat die Utrechtfe leden zig niet kwalyk hebben gedragen, daar zy zoo ongemeen door zulke talryke vergadering geperft werden (1). De Heer Mosheim, dit geval naauwkeuriger onderzoekende, is van gevoelen, dat de Synode, indien zy billyk en betamelyk had willen handelen, deze Utrechtfche Leden had behoren toetelaten, dewyl de overige Leden, die alle Con-

(1) BRANDT, III Deel, bl. 131.

1618. Gelyk de Synodale Vaders in geen ander onderzoek der betwiste Leerstukken zouden treden,

De Synodale leden hadden voorgenomen de Remonstranten te veroordeelen.

traremonstranten waren, zoo wel partyen en regters te gelyk waren, als zy: doch dat het waar is, dat zy, als zoodanig, volgens het hoogste regt, indien men 'er op staan wilde, konden gewraakt worden (2). Wat my betreft, Ik heb my meermalen verwonderd, dat deze Utrechtsche Leden der Synode, welken met zoo goed regt als iemand tot de Synode kwamen, wat ook hun geheime lastbrief mogte behelzen, zig niet bedienden van de allerregtmatigste aanmerking, dat zy, onder anderen gelast zynde, om de Geschillen byte leggen, als Leden der Synode voorstelden, dat men eerst in overweging name, of dit niet konde geschieden; naardien zy daartoe van de hunnen uitdruklyk gelast ware, en dewyl in de bevelen van de Heren Staten Generaal niet gezegd werd (3), dat de Synode op geene andere wyze, dan door beslissinge, de zwarigheden mogt wegnemen. Zy konden 'er bygevoegd hebben, dat ze zig vervolgens, wanneer het vriendelyk byleggen der geschillen onmogelyk werd bevonden, zouden verklaren, of zy gemagtigd waren, om als regters te zitten en te beslissen. Dus haddenze, ten minsten het byleggen der geschillen kunnen opperen, waarop nu door de Synode geen agt altoos genomen is. 't Is waar, dit zou van weinige uitwerking geweest zyn, 't zy door de overstemminge der Synode, 't zy door eene nadere verklaringe van wege de Staten Generaal, tot het beslissen der geschillen: maar 't onderwerp was egter van dien aart, dat de Utrechtschen

(2) Mosheim, onderz. der Dord. Syn. vertaald door *Westerbaan*; in de Verhand. bl. 129—134.

(3) Zie hiervoren, bl. 5 en 7.

den, dan alleen, ten einde om over de Leeringen der Remonstranten te oordeelen; zoo was ook 1618.

schen volgens hunnen lastbrief verpligt waren het te opperen, en aan bekwamen mannen gelegenheid kon geven tot uitmuntende aanmerkingen. Men wilde of durfde, (zeer voorzigtig zekerlyk!) in deze Synode niet reppen van de vereeniging met de Lutherschen (4), die van de Remonstrantsche Gevoelens niet verschilden, en egter daarvan had men noodwendig ook moeten spreken, in gevalle men van 't byleggen of accommoderen der geschillen had gehandeld. —— Nog eens; 't Is zekerlyk waar, gelyk de Heer Mosheim aanmerkt, dat men geen party en regter te gelyk kan zyn; maar volgens dien regel, hadden alle de Vaders naar huis moeten keeren; en derhalve moesten de Remonstrantsgezinden, zoo wel als de anderen gebleven zyn, en met evenveel regt hunne aanmerkingen en stemmen hebben doen gelden; want het zeggen van Polyander en anderen, hier boven verhaald, verdiende gene wederlegging. 't Is zeker, dat deze gansche handeling der Synode aller onbillykst was, en tot hare oneer strekte; maar 't is even zeker, dat die twee Utrechtsche Remonstranten niet bestand waren tegens den aandrang van alle de overigen Contraremonstrantsche Vaderen, en dus wel wyken moesten. Hadden zy het niet goedwillig gedaan, ligtelyk waren 'er wel middelen van meer kragt geweest, om hen te doen zwigten. De zaken waren zelfs in de Provintie van Utrecht door den Prins Stadhouder zoodanig veranderd, dat men 'er alles zou gedaan hebben ten gevalle van de Synode (5); gelyk ligtelyk ook daaruit optemaken is, dat de He-

(4) D. Carleton, in Epist. 318. Epp. Eccl. & Theol. pag. 529.

(5) Zie I Deel, bl. 325, 351. Zie ook Brandt, III Deel, bl. 390.

1618. ook by de voorname beleiders der zaken reeds vaſtgeſteld, om dezelven te veroordeelen, en hare Leeraars uit de Kerken te weeren. Dit ſchynt zelf genoegzaam al vaſt geſteld te te zyn, eer de Remonſtranten over hunne gevoelens gehoord waren, ja eer de Synodale Eed, den 7 van December, zoo plegtig werd gedaan: daags te voren althans ſchreef de Bisſchop van Landaf, die aan 't hoofd der Engelſche Godgeleerden op de Synode was, aan den Aartsbiſſchop van Kantelberg (beiden waren zy ſterk voor de gevoelens der Contraremonſtranten) „ dat de Aartsbiſſchop zou gelieven te „ over-

Heren Staten van die Provintie zulk een goed vertrouwen van de Wysheid, Godsvrugt en Onfeilbaarheid der Synode hadden, dat zy reeds den 16 van Maart 1619. ſtaatsgewyze beſloten, aan hunne afgevaardigden ter algemene Staatsvergadering te berigten en te belaſten, om *uit name der Provintie van Utrecht goed te keuren en aantenemen alwat van de Nationale Synode en de te ſamengeroepen buitenlandſche Godgeleerden* zou *vaſtgeſteld en beſloten* WORDEN (6). Dus keurden de Heren Staten reeds goed de Canons, welken in de volgende maand van April door de Synode eerſt gemaakt zouden worden! De goede Heer van Helsdingen, die als Ouderling by de twee Predikanten was, hoe zeer hy, gelyk Bogerman ſprak, zyne opregtheid aan dien Preſident overvloedig had doen blyken, en gereed was den Synodalen eed te doen, heeft men egter laten lopen, en is in de Synode niet weer gekomen (7).

(6) Epp. Eccl. & Theol. Epiſt. X. pag. 8. Edit. 1704.
(7) BRANDT, III Deel, bl. 134.

„ overwegen, of 't niet gevoeglyk ware de Sta- 1618.
„ ten te vermanen, om eenig jaargeld aan de
„ Remonſtranten, wanneer zy van hunnen
„ dienſt zouden afgezet zyn, toeleggen" (g). Zoo dat uit deze byzonderheid blyken kan, in welk licht men de Handelingen der Synode verder diene te beſchouwen, om te zien, hoe dit bedoelde einde door dezelve zy voortgezet. Men deed dan den gemelden eed, om alles tot Gods eer te doen, men drong de twee eenige Remonſtranten nogthans uit de Synode tot de gedaagden overtegaan, opdat 'er niets zoude uitlekken, wanneer men heimelyk vergaderde (h); en men zou nu een begin maken van de Handelingen wegens de verſchilſtukken. Vooraf egter beſchuldigde de Voorzitter Bogerman Episcopius wederom over de logen ten aanzien van 't afſchrift zyner Redenvoeringe, waarop deze zig verantwoordde, en door de getuigeniſſe van Poppius daarin onderſteund werd. Maar deze vittery werd thans door den voorzittenden Heer der Polityken afgebroken; doch is naderhand en voor de derde reis ſterker hervat en behandeld. Nu eiſte Bogerman dan van de Gedaagden, dat zy, om ter zake te komen, hun gevoelen van de vyf punten in geſchrifte zouden voorſtellen, en tevens hunne bedenkingen over den Catechismus en Belydenis overleveren. Maar de Remonſtranten

(g) Mosheim, in Joan Halesii Hiſt. Conc Dord. pag. 467, volgens opgave van den Vertaler van dezen Brief.

(h) Mosheim, in de Vertal. van *Weſterbaan*, Verhand. bl. 134.

1618. ten verzogten en verkregen eindelyk, door toedoen van den Prefident der Polityken, dat ze zeker gefchrift mogten voorlezen. 't Was veel te wydlopig, en vervatte twee hoofdeelen; welker eerfte ftrekte, om te verklaren, dat zy deze Synode niet konden erkennen voor wettigen Regter, omdat het grootfte gedeelte der zelve, gelyk zy de uitheemfchen uitzonderende zeiden, uit hunne geflagen partyen beftont; en om dit te tonen, beweerden zy, dat de meesten der Inlandfchen, die in deze Synode zaten, en der genen, die dezelven tot de Synode hadden gezonden, fchuldig waren aan Scheuring, die zy gemaakt, gevoed of toegeftemd hadden (*). Het tweede deel van 't gefchrift ver-

De Remonftranten lezen een gefchrift voor, om te tonen, dat de Inlandfche Kerkvaders party en Scheurmakers zynde gene regters konden zyn.

(*) Indien men door SCHEURING in de Chriftelyke Kerke verftaan moet eene afzondering en verdeeldheid, waardoor men zig, zonder wettige reden, van de Heilige Gemeenfchap van andere Chriftenen afzondert, en eene byzondere gemeenfchap en aanhang op zig zelven gaat maken; dan onderftelden de Remonftranten, wanneer zy hunne partyen wegens Scheuring befchuldigden, dat zoodanige Contraremonftranten, welken zig van hun en de openbaare kerke hadden afgezonderd, zonder wettige reden dat hadden gedaan; en dat de Remonftrantfche Leeringen ten minften tegens de gronden des Christelyken Geloofs, waarop alle Christenen onderling in Chriftus, als hun Hoofd, vereenigd zyn, en vereenigd moeten blyven, niet ftreden. Doch de Contraremonftranten, die zig toen van hun afzonderden, beweerden op dien tyd, dat de Leeringen der Remonftranten voor Dwalingen, ftrydig tegens de gronden van den Chriftelyken Godsdienst waren te houden, en derhalve wettige redenen tot afzondering

vervatte twaalf voorwaarden van een Synode, 1618.
indien dezelve, naar hun oordeel, wettig zoude

ring uitleverden. Het is hier de plaats niet om deze zaak te onderzoeken. Alleenlyk verdient het zyne aanmerking, dat de Synode zelve nogthans tegens de Leeringen der Remonſtranten, ſchoon zy die veroordeelde en verwierp, geen *Anathema* uitſprak, noch daarop de verdoemenis ſtelde; waaruit volgt, dat dezelven de gronden des Christelyken Geloofs, naar haar oordeel, niet om verre ſtieten. Ook is 't bekend, dat de gemene leden der Kerke, die de Remonſtrantſche gevoelens zyn toegedaan, van de Contraremonſtranten terſtond daarna reeds geduld werden; 't welk wederom toont, dat dezelven in de Chriſtelyke Gemeenſchap niet onlydelyk geöordeeld werden. En hoe kon dan de Afzondering regtmatig of wettig zyn? —— Dus redeneren de Remonſtranten, en die hun genegen zyn; en 't word in deze Eeuw in Engeland, Duitſchland, Zwitſerland, ja byna alom, dus begrepen.

Die egter ouwlings van begrip waren, dat de Leeringen der Remonſtranten tegens de Gronden des Chriſtelyken Geloofs ſtreden, moeſten zekerlyk hun geweten, ſchoon men al onderſtelde dat het dwaalde, opvolgen; 't welk hunne afzondering ten minſten eenigzins verſchonen kon, ſchoon niet verontſchuldigen, of hen van de beſchuldiging der Remonſtranten vry pleiten. Doch in onzen tyd ſchynt 'er minder verſchoning voor; en dit heeft aan ſommige Onverdraagzamen aanleiding gegeven, om de Afzondering in een ander gezigt-punt te beſchouwen; als eene afzonderlyke vereeniging namelyk, die ſommige Chriſtenen onderling maken, om op eene wyze, die zy de beſte en Godsdienſtigſte oordeelen, hunne H. Gemeenſchap en Godsdienſt te oeffenen. Doch zulke afzondering zou dan alleen maar geoorloofd kunnen

 zyn,

1618. de zyn, en die zy thans nog voorfloegen, gelyk ze dezelven te voren aan de Heren Staten van Holland hadden voorgedragen (*i*). Ieder dezer twee zaken zogten zy met menigte van bewyzen te ftaven; verwytende den Inlandfchen Contraremonftranten hunne afzondering en fcheuring, met eene vrymoedige taal, die zy ten aanzien van Scheuring, eene zware misdaad zekerlyk tegens het Chriftendom, gepaft fche nen te oordeelen, doch die tevens genoegzaam toonde, dat zy alle hoop op eenig onzydig of ge-

zyn, indien de menfchen zelven de Heilige Chriftelyke Gemeenfchap oprigtten, inftellen en vormen mogten naar hun byzonder begrip; maar niet, nu Chriftus, de eenige Heer en Meefter, dezelve heeft ingefteld. Chriftus Kerk en derzelve H. Gemeenfchap mag door ons niet verdeeld worden; maar willen egter fommigen behalve en benevens de H. Gemeenfchap dier Kerke, nog eenige byzonderer byeenkomften onderling houden, om redenen die zy van eenig belang rekenen, dat kan wel geöorloofd zyn: maar dus maken zy in dat opzigt een ander Genootfchap, of eene byzondere Gemeenfchap uit, die van de algemeene Heilige Christelyke Gemeenfchap wel deeglyk is te onderfcheiden; doch verbreken zy dan deze laatfte tevens, en houden ze gene H. Christelyke Gemeenfchap met de overigen, dan zie ik voorwaar niet, hoe zy van de grote misdaad van Scheuringe zyn vrytepleiten, noch van Meefterfchap te oeffenen in de Gemeente van Hem, van wien wy allen maar onderdanen en leerlingen zyn, en waarin wy over onze medeleden geen regt hebben, om hen, naar ons byzonder begrip, uit te fluiten, of toetelaten.

(*i*) Zie I Deel, bl. 364, 365, 367.

gematigd oordeel der Synode hadden opgegeven. Zy eiſten, zeiden zy, gene andere Voorwaarden van de Synode, dan die de Proteſtanten te voren van de Pausgezinden, en de Kalviniſten van de Lutherſchen gevorderd hadden; bewyzende dat met klare getuigeniſſen: En gelyk de Proteſtanten de Kerkvergadering van Trente, als uit partyen beſtaande, voor genen wettigen Regter erkende, zoo konden zy nu deze Synode daarvoor ook niet houden; beſluitende dit geſchrift met de betuiginge, dat ze 't geen daarin gezegd was, hadden voorgedragen, niet om aan deze Synode met gezag iets voorteſchryven, maar om in eene zaak van zoo groot gewigt, als 't oordeel over de waarheid hunner godsdienſtige gevoelens aan partyen over te laten, hunne Conſcientien te ontlaſten (*k*). Het lezen van dit Vertoog duurde twee uuren. De Preſident Bogerman beſtrafte hen over 't zelve; het was onbetaamlyk, zei hy, dat Gedaagden den Regteren wetten wilden voorſchryven, en dat zy, met deze Synode te beſchuldigen, ook de Staten Generaal beſchuldigden, die haar beſchreven hadden; en de voorzittende Heer der gevolmagtigde Polityken voegde 'er by, dat de Remonſtranten wel hadden toetezien, of zy, zig het oordeel der Synode onttrekkende, niet gehouden zouden worden voor verſtoorders van alle Kerklyke en Polityke order (*l*). Vele en zware woorden vielen 'er over en weder by deze

1618.

De Remonſtranten worden daarover ſcherp beſtraft, en hun bevolen de Synode te gehoorzamen.

(*k*) Handel. der Zitt. Nat. Syn. XXV. bl. 83. Hiſtoriſch Verhaal, fol. 34, 35.

(*l*) Hiſtoriſch Verhaal, fol. 42.

1618. ze gelegenheid voor, waarin Episcopius en Niellius zig zoo kweten, dat de President Bogerman, wanneer het hem aan antwoord haperde, meermalen door zyn gezag stilzwygen belastte; zynde by zulke gelegenheid gewoon den Remonstranten toetevoegen: *Al lang genoeg; 't is genoeg daarvan; staat buiten* (m). Ten aanzien van de te lastgelegde Scheuring merkte Bogerman aan, dat 't geschapen stond, dat de Remonstranten tot de stoutheid zouden komen, om de gehele Synode, de Heren Polityken, de Hogen Overheden, ja zelfs, dus sprak hy, den Prins van Oranje, opentlyk Scheurmakers te noemen; dewyl dezelven de voorgegane scheiding en afzondering hadden toegestemd. Vervolgens besloot de Synode, dat het verzoek der Remonstranten ten aanzien der voorgestelde voorwaarden onbillyk en ontydig was, als strydende tegens de wetten der uitschryvinge, door de Heren Staten Generaal voorgeschreven; en dat zy ernstig over hun geschrift zouden bestraft, en vermaand worden, om voortaan met meer eerbied van de Overheden te spreken, hunne beschuldigingen tegens de Synode te laten varen, en terstond ter zake te komen. Dit besluit werd, met scherpe bewoordingen, door den Voorzitter Bogerman, den Remonstranten bekend gemaakt; hen tevens zeggende, dat zy hoofd voor hoofd gedagvaard waren, en geen Collegie of vergadering uitmaakten. Ook werd hun voorgelezen een besluit der Heren Polityken, behelzende dat de Staten Generaal op de handelingen der Sy-

(m) Historisch Verhaal, fol. 43.

Synode order hadden gesteld, en op de Voorwaarden gelet; dat de Remonstranten derhalve tot de verdere handelingen zonder uitstel hadden voorttegaan, en voortaan de besluiten der Synode te gehoorzamen (*n*). De Synode vond niet goed thans over de Afzondering of Scheuring met de Remonstranten te handelen; maar hen over dit hun bewys wegens de partydigheid der regteren, althans van derzelver grootste gedeelte, te bestraffen; waaron de Remonstranten vervolgens klaagden, dat men hunne zwarigheden noch opgelost, noch getragt had, hun geweten gerust te stellen. Thans antwoorden zy, dat men hunne woorden te verre trok, wanneer men die op de Overheden duidde; dat zy alleen van de Scheuring der kerklyken hadden gesproken, gelyk uit hun geschrift zelve kon blyken, en dat men hen met geene hatelyke gevolgen moest bezwaren, om de hoge Overheid tegen hen op te hitsen. Zy voegden 'er by, dat zy de gehoorde bestraffing der Synode, als gansch ongegrond, niet konden aannemen, en daartegens aantuiging deden van kenbaar ongelyk. Dit werd door den President Bogerman heftig beantwoord, voegende hen toe, gelyk hy meermalen gedaan had, dat zy als onbedagte jonge en wulpsche kwanten met jeugdige dertelheid het oordeel der Synode niet behoorden te wraken; maar te weten, dat zy Gedaagden waren, dat de kans der zaken ten hunnen aanzien gekeerd was, en zy zig nu deemoedig behoorden te gedragen. Hoe weinig zulke verwyten ter zake de- 1618.

(*n*) Handel. der Nat. Syn. XXVI. Zitt. bl. 102.

1618. deden, en hoe ongepaſt zy waren, zogten de Remonſtranten, en inzonderheid Niëllius, aantetonen; „ Het verdriet ons, zei hy, zoo dik-
„ wils het ſchamper verwyt van onbedagte jonk-
„ heid en dertelheid te horen: houdt men ons
„ voor te jong, waarom heeft men ons geroe-
„ pen, en niet liever ouden ontboden, dewyl
„ men immers ons niet vry liet zelven te kie-
„ zen, die wy wenſchten te zenden; ook is
„ 'er onder ons meer dan een, die den Preſi-
„ dent al verre in jaren te boven gaat. Wat
„ onzen ſtaat thans betreft; wy kennen den-
„ zelven, en weten voor wien wy ſtaan; maar
„ wy weten ook Wien wy dienen, en Welke
„ Zaak wy voorſtaan; waarover wy ons geen-
„ zins behoeven te ſchamen; en wy hopen de
„ Waarheid die oneer niet aantedoen, dat we,
„ om menſchen, of om de verandering van
„ menſchlyke zaken, in 't verdedigen derzelve
„ zouden verflaauwen. Wy zyn Gedaagden;
„ maar Gedaagden ſtond het ook altoos vry
„ tegens de onbevoegdheid van den Regter uit-
„ zondering te maken. De Overheid heeft wel
„ magt, om te gebieden, op wat wyze men in
„ de Synode zal handelen, maar over de con-
„ ſcientien mag zy geen gebied voeren; zy kan
„ de Predikanten afzetten, maar hun gemoed
„ niet overheerſchen. Om deze reden kan 't
„ gene zoo dikwils herhaald word, dat deze
„ Synode van de Hoge Overheid is beroepen,
„ en haren laſt heeft ontfangen, die zy volgen
„ moet, ons geweten niet geruſt ſtellen; maar
„ wy bidden, dat men de voorwaarden, by
„ ons ten aanzien der Synode voorgedragen,
over-

„ overwege; op onze bezwaarniſſen lette, en 1618.
„ ons geweten door redenen geruſt ſtelle,
„ maar ons door gezag niet overdringe 't gene
„ wy menen onregt te zyn. Wy zouden aan
„ onze zaak en de waarheid merklyk te kort
„ doen, indien wy dezelve lieten oordelen
„ van onze gezworen partyen, die zig door
„ hunne handtekeningen al verbonden hebben
„ (*), om ons te veroordelen (*o*)". Episcopius voegde hier onder anderen by, dat men, nu zullende arbeiden om vele duizende zielen geruſt te ſtellen, en de vrede der Kerken te vernieuwen (*p*), het oordeel aan de verbitterde en verbitterende partyen niet moeſt toeſtaan; aan de party, die de andere party reeds had veroordeeld; en die zelfs gene twee Predikanten, (hy zag op de Utrechtſchen) in hunne vergadering had konnen lyden, om 't oordeel dus aan de eene zyde geheel te doen overſlaan (*q*). Van den anderen kant drongen de gevolmagtigde Heren Polityken, de Preſident Bogerman en anderen zeer ſterk, dat de Remonſtranten de Synode, die by de Overheid en de Kerken tot Regter geſteld was, moeſten gehoorzamen, alle twiſten daarover laten varen, en 't beſluit der gevolmagtigde Heren nakomen. Ook vraagde men hen, wie zy dan toch tot Regters wilden hebben? en wanneer Episcopius daarop ant-

(*) Te weten door de Acten van afzondering te tekenen.

(*o*) Hiſtoriſch Verh. fol. 45. Handel der Nat. Syn. XXVI. Zitt. bl. 103.

(*p*) Zie hiervoren de dagvaarding, bl. 10.

(*q*) Handel. der Nat. Syn. als voren, bl. 104.

1618. antwoordde, dat men wel eene Onderhandeling tusschen partyen konde houden, om te zien, waartoe men de zaak zou mogen brengen, zonder juist een Regter te stellen; werd hem geantwoord, dat 'er een Oordeel moest worden geveld: doch, wanneer de Remonstranten daarop weder vraagden, welke Regters de Kalvinisten toch zouden kiezen, wanneer zy van de Lutherschen stonden geoordeeld te worden, kregen zy weinig antwoord (*r*). In 't midden van dezen woordenstryd geboden de Heren Polityken meermalen aan de Remonstranten het zwygen, en vermaanden of belastten hun by herhalinge, te gedenken, dat zy onderdanen waren van de Staten Generaal, en zig aan derzelven wetten moesten onderwerpen: maar de Gedaagden baden, „ dat men hun in eene vrye „ Synode geroepen, voor hunne zaak vryelyk „ zou laten spreken; dat men hunne redenen „ door redenen zou wederleggen, en hen door „ beter onderrigtingen gerust stellen; dewyl aan „ hun geweten, 't welk hen leerde alle voorzigtigheid in 't handhaven der waarheid te betragten, niet voldaan kon worden door 't gezag „ van menschen noch door Synodale bestraffingen (*s*)". Deze twist over de bevoegdheid der Synode om als regter over de Remonstrantsche gevoelens te oordeelen, werd eindelyk van der Remonstranten zyde besloten met een geschrift, waarin zy zig tegens de bestraffing der Synode verantwoordden, en vervolgens

De Remonstranten protesteren tegens de bevoegdheid der Synode.

(*r*) Historisch Verh. en Handel. der Nat. Syn. als voren.

(*s*) Historisch Verhaal, fol. 46.

gens eene aantuiging of *Protestatie* deden, „om 1618.
„ aan de Synode en gansche Christen wereld
„ bekend te maken, dat zy deze Synode, of
„ het meerder deel derzelve, niet erkenden voor
„ wetlyken Regter van hunne verschillen, en
„ dat derhalve haar oordeel by hen en hunne
„ kerken van geen gewigt zoude zyn; verzoe-
„ kende dat deze hunne aantuiging in de Syno-
„ nodale Handelingen zou geplaatst worden
„ (*t*)". En ten aanzien van het hiervoren gemelde besluit der gevolmagtigde Heren Polityken, om in alles de Synode te gehoorzamen, wat dezelve zou besluiten, antwoordden de Remonstranten, dat dit bevel te algemeen scheen, dewyl ze, niet wetende wat de Synode al besluiten zoude, gene blinde gehoorzaamheid konden beloven; maar indien hun toegelaten wierd met de Synode, mondeling en schriftelyk, in onderhandeling te komen, volgens de vryheid in de brieven van dagvaardinge uitgedrukt (*u*); indien men eerst van de vyf Artikelen, en daarna van de bedenkingen op de Belydenis en den Catechismus zou handelen, volgens de order door de Staten Generaal beraamd (*v*); en eindelyk indien de Synode niets voorstelde, dat hunne Conscientien bezwaarde; dan waren zy bereid, behoudens altyd hunne protestatie, geheellyk te gehoorzamen (*x*). Van den kant der

(*t*) Handel. der Nat. Syn. XXVII. Zitt. bl. 118. Historisch Verh. fol. 48.

(*u*) Zie hiervoren, bl. 10, 11, 12.

(*v*) Zie hiervoren, bl. 5. Handel. der Nat. Syn. IV. Zitt. bl. 18.

(*x*) Historisch Verhaal, fol. 48.

1618. der Synode werd verſtaan, dat de Remonſtranten niet eerbiedig genoeg van de Overheid hadden geſproken, aan dezelven zo wel als den kerklyken Scheuring te laſt leggende, en dat zy te regt beſtraft en tot gehoorzame onderwerping vermaand waren; dat ook hunne aantuiging of *Proteſtatie*, waarover de Synodale leden ſchriftelyk hun oordeel inbragten, ongegrond was; dat zy dezelve, als onbedagtelyk gedaan, moeſten laten varen, en het beſluit der Heren gevolmagtigden gehoorzamen: Dit werd door den Preſes Bogerman met zeer ſterke woorden, in gevolge van 't beſluit der Synode, den Remonſtranten aangezegd; en hun de adviſen der Buitenlandſche Godgeleerden voorgelezen, onder welken die van Bremen het gematigdſte luidden, en die van Geneven het ſtrengſte; menende de laatſten dat de wereldlyke arm zyne dwingende magt omtrent hen behoorde te gebruiken (*y*). De gevolmagtigde Polityke Heren beſloten insgelyks, dat men hen moeſt beſtraffen: bevelende hen tevens de Synode in waarde te houden, en te gehoorzamen aan het beſluit tegens hen genomen, niet tegenſtaande hunne aantuiging, die men verſtont en verklaarde niet ontvanklyk te zyn (*z*). De Gedaagden verzogten afſchriften van deze beſluiten en van de adviſen der buitenlandſche Godgeleerden over hunne proteſtatie, om derzelver redenen daartegens ernſtig te kunnen overwe-

De Synode oordeelt de Proteſtatie der Remonſtranten ongegrond, en niet ontvanklyk.

(*y*) Handel. der Nat. Syn. XXVIII. Zitt. bl. 119, en volgg.

(*z*) Handel. der Nat. Syn. XXIX. Zitt. bl. 134. Hiſtoriſch Verh. fol. 51.

wegen, om of zy 'er van behoorden aftezien; 1618.
maar die afschriften werden hun geweigerd, en men beval hen op een sterken toon om te gehoorzamen, en ter zake te komen (a). Daarop verzogten zy met elkanderen zig afzonderlyk te mogen beraadslagen; maar het werd hun ook geweigerd, want zy maakten, zei men hun, geen Collegie uit, en waren hoofd voor hoofd gedagvaard, waarom elk voor zig zelven moest spreken. Doch de Remonstranten antwoordden, dat zy besloten hadden, in eene gemene zaak, tot nadeel der waarheid, zonder onderlinge beraadslaginge, ieder voor hun hoofd, niets te doen; dat dit een stuk van Conscientie was, en dat zy op een vrye Synode ontboden waren, om vryelyk te handelen volgens de brieven van dagvaardinge. En zy bleven hierby zoo standvastig, dat de Synode hun eindelyk toestond, om zig met elkanderen te gaan beraden. Weder in de Synode komende, gaven zy tot antwoord, „ dat zy, volgens hun geweten en behoudens hun oordeel wegens de tegenwoordige Synode, hun gevoelen vryelyk zouden voorstellen, verklaren en verdedigen, zoo veel zy zouden nodig agten; en indien zy verder over de leer, in de Belydenis en Catechismus vervat, iets hadden, waaraan zy twyfelden, dat zelve, met de redenen daarvan, in geschrift stellen". De Synode besloot daarop, „ dat men den Remonstranten hun byzonder gevoelen over de Synode by hun zelven vry liet; maar indien zy daaronder

(a) Historisch Verhaal, fol. 54.

1618. „ der de Protestatie begrepen, dat men hun dat „ oordeel niet toeliet, en 't zelve voor kragteloos en van gene waarde hield; belastende hun „ tot de zaak te komen, en hun gevoelen over „ den eersten Artikel des geschils den volgenden dag *in geschrifte* aan de Synode overteleveren; doch niet met tegenstellinge van het „ strydige gevoelen, dewyl zy hun eigen, en „ niet het gevoelen van anderen, moesten voorstellen en verklaren (*b*).

Dus eindigde deze twist wegens de bevoegdheid der Synode als regter over de Verschilpunten; en dus werd tevens, door dit besluit der Synode om schriftelyk te handelen, alle mondelinge Onderhanding, door de Remonstranten zeer gewenscht, en daar zy, zig op de brieven der dagvaarding beroepende, te vergeefs nog op aandrongen (*c*), geheel afgesneden; 't welk hun, die te Dordrecht als toehoorders gekomen waren, ook zeer speet, en naar huis deed keeren. Ook gaf dit besluit aanleiding tot eenen nieuwen stryd, over de wyze van de zaken te behandelen. Doch tusschen beiden dienen we nog eene byzonderheid of twee, in deze twist voorgevallen, te verhalen.

De Gedaagden gedragen zig kloekmoedig, en worden, buiten staande, opgesloten.

Hoe hevig dit gewigtig geschil over de bevoegdheid der Synode om te oordeelen ook liepe, de Gedaagden spraken en handelden egter, gelyk een der toehoorderen zig wegens hen uitdrukt,

(*b*) Handel. der Nat. Syn. XXX. Zitt. bl. 137. Historisch Verh. fol. 55.

(*c*) Handel. der Nat. Syn. XXX. Zitt. bl. 137, 138. Historisch Verh. fol. 55. c.

drukt, ten eenenmaal onvertſaagd, en met een ernſtig en helder gelaat, het uiterſte, zoo 't ſcheen, getrooſt (*d*). Van den anderen kant handelde de Synode ook ſterk, en op eene wyze, die geſchikt was, om hen vrees aantejagen; niet alleen door haar gezag aantedringen, maar ook door hare wyze van handelen; want wanneer de Remonſtranten verſcheide malen moesten buiten ſtaan, en in eene vertrek-kamer wagten, ſomtyds eene gehele zitting, dan werden zy opgeſloten en door een of twee deurwagters bewaard, die hun allen toegang of aanſpraak beletten; 't welk door de Remonſtranten altoos geoordeeld is tegens de voorregten van een vrye Synode regtſtreeks te ſtryden, en vooral tegens het beloofde vrygeleiden (*e*). 1618.

In 't midden der verhandelinge over de bevoegdheid der Synode als regter, werd ook het zeggen van Episcopius, toen hy zyne Redenvoering gedaan had, wegens het afſchrift derzelve, omſlaglyk behandeld. De Preſident Bogerman had, gelyk we verhaalden, Episcopius te laſt gelegd, dat hy ontkend had een ander afſchrift van zyne Redenvoering te hebben, dan hy nog ten zelfden dage had overgegeven; en Episcopius zei tot zyne verdediging, dat hy gezegd had, *geen ander afſchrift te hebben, dat net genoeg geſchreeven was*, zig beroepende op de getuigenis der Synode zelve. Daarop verzogt Bo-

Episcopius van logentaal beſchuldigt, verdedigt zig.

(*d*) Epiſt. Eccl. Theol. pag. 521. by BRANDT, III Deel, bl. 153.

(*e*) Nulliteiten der Dord. Syn. I Deel, bl. 141, 152. Hiſtoriſch Verhaal, fol. 49.

1618. Bogerman, dat de gehele Synode tusschen hem en Episcopius getuigen zou. Vele leden meenden, dat men deze zaak moest laten slippen, en liever gewigtiger dingen beginnen; maar de President nu daarop dringende, getuigden de meesten, dat zy niet anders hadden konnen verstaan, dan dat Episcopius ontkend had een ander afschrift te hebben (*f*); en eenige weinigen zeiden, dat ze op ieder zyner woorden zoo juist niet gelet hadden. Dit gaf gelegenheid aan den President om in de reeds gemelde bestraffingen der Synode, en aan de Polityke Heren om in hun besluit, de Remonstranten zeer streng te vermanen voortaan meer agt te geven op de Waarheid (*g*). En dit gaf ook aanleiding, dat Episcopius niet lang daarna een kort geschrift tot zyne verdeding verzogt voortelezen; 't welk hem egter werd geweigerd, doch door eenen der Synodale Schryveren openlyk werd gelezen. Hy betuigde daarin, dat hy gezegd had „ geen ander „ afschrift te hebben, net genoeg geschreven"; en toonde uit de omstandigheden zelve, dat hy gene reden ter wereld kon gehad hebben, om logentaal te spreken, of te willen misleiden, en dat uit die omstandigheden zelfs bleek, dat 'er inderdaad geen bedrog of logen had plaats gehad; by dat alles voegde hy eene heilige en hoge betuiging van zyne onschuld, en beriep zig eindelyk op de getuigenissen zyner Medegedaagden, die by hem aan dezelfde tafel gezeten hadden, en hem best hadden kunnen verstaan

(*f*) Handel. der Nat. Syn. XXVII. Zitt. bl. 118.
(*g*) Handel. der Nat. Syn. XXIX. Zitt. bl. 134.

ſtaan (*h*); alle welker getuigeniſſen, ten zynen voordele, door hunne ondertekeningen bekragtigd waren; en die hy verzogt, dat daarover gehoord mogten worden. Doch de Preſident ſloeg dat af, hoe zeer 'er op gedrongen werd, zeggende dat het niet betaamde de getuigeniſſen der Remonſtranten tegens die der Synode over te ſtellen (*i*). Dan de Remonſtranten hebben vervolgens die getuigeniſſen der gedaagden in 't licht gegeven; komende met het zeggen van Episcopius overeen, gelyk ook met het berigt, dat de Heer Hales op den zelfden dag, wanneer het door Episcopius geſproken was, reeds aan den Gezant Carleton had geſchreven (*k*). Ook heeft men in vervolg van tyd, onder alle onzydigen, het daarvoor gehouden, dat Bogerman Episcopius niet juiſt verſtaan had; dat deze gehele zaak zoo veel omſlag der Synode onwaardig was, en ſlegts een blyk uitleverde van vooringenomenheid tegens Episcopius, ſtrekkende zoo om hem te vertſagen en te belemmeren, als verdagt en gehaat te maken (*l*). 1618.

De Remonſtranten geven hun gevoelen over 't I Artikel ſchriftlyk op.

In gevolge van 't beſluit der Synode in de voorgaande zittinge, gaven de Gedaagde Remonſtranten, in de volgende eenendertigſte zitting, den 13 van December, in geſchrifte, hun gevoelen op ten aanzien van het eerſte der vyf verſchilpunten, 't Beſluit namelyk der God- de-

(*h*) Handel. der Nat. Syn. XXX. Zitt. bl. 135.

(*i*) Hiſtoriſch Verhaal, fol. 53.

(*k*) Zie hiervoren, bl. 41.

(*l*) Zie J. L. MOSHEIM, over den XII Brief van *Hales*, pag. 318.

1618. delyke Voorschikkinge. Het vervatte tien stellingen over dat onderwerp (*m*). De President Bogerman vraagde hen hoofd voor hoofd, schoon zy allen dat geschrift ondertekend hadden, of zy elk voor zig van dat gevoelen waren; 't welk zy met hun antwoord bevestigden. Wanneer zy daarop uit de Synode waren gezonden, stelde hy voor, of 't niet dienstig zoude zyn om hen, één voor één, in 't byzonder wegens hun gevoelen te ondervragen, waarop zy, zonder elkander te helpen zouden moeten antwoorden. Daarop waren hy, en de meeste Inlandsche Godgeleerden, zeer gesteld; maar de Uitheemschen waren meestal van een ander begrip, zeggende zommigen, dat zulk een onderzoek naar arglistigheid zou schynen te smaken, en als of men zig met een trek wilde behelpen; anderen wederom lieten het over aan den Voorzitter, om te doen zoo als hy naar gelegenheid van zaken best zou vinden (*n*); doch men besloot tevens dat die ondervraagd zou worden, zig althans van de hulp zyner mededaagden in 't antwoorden zou mogen bedienen (*o*). 't Geschrift zelf, 't welk de Remonstranten overgegeven hadden, mishaagde aan velen, vooral den Inlandschen, omdat de Remonstranten daarin niet alleen verklaarden, wat zy gevoelden, maar ook welke gevoelens zy verwierpen; en in de volgende Zitting werd hun bevolen, over de an-

(*m*) Handel. der Nat. Syn. bl. p. 126. Historisch Verhaal, fol. 56.

(*n*) Hales, XIII Brief, bl. 105.

(*o*) Hand. der Nat. Syn. XXXI. Zitt. bl. 140.

andere vier Verſchilpunten by geſchrift hun ge- 1618.
voelen ook overtegeven, maar in beveſtigende ſtellingen, zonder de gevoelens, die zy verwierpen, voortedragen; en zig meer op te houden met de leer van de trooſtelyke Verkiezinge, dan met het haatlyk wederſpreken van de leer der Verwerpinge (*p*). Zy gaven dan in de vierendertigſte Zitting, den 17 van December, in vierentwintig ſtellingen hun gevoelen van de vier andere Verſchilpunten over; voegdende daar egter vele redenen by, waarom zy zig verpligt rekenden, niet alleen voorteſtellen wat zy gevoelden, maar ook wat zy niet gevoelden aangaande de betwiſte leeringen, en in 't byzonder gaven ze nog verſcheide redenen, waarom zy ook van 't leerſtuk der Verwerpinge noodzaaklyk geoordeeld hadden te moeten ſpreken.

Hunne Bedenkingen op de Belydenis en Catechismus worden geëiſt.

Ten zelfden tyde vorderde Bogerman den Gedaagden ook hunne bedenkingen of aanmerkingen af over de Belydenis en den Catechismus. Dit kwam hun vreemd voor; en zy beweerden, dat men nu eerſt behoorde voorttegaan met het onderzoek der vyf Artikelen, waaromtrent zy hunne overgegevene ſtellingen nu eerst nader moesten verklaren en verdedigen, zoo veel zy nodig oordeelden. Dit zeidenze eiſten de orde der zaken, en zelfs de brieven van dagvaardinge, gelyk ook de orde door de algemene Staten voorgeſchreven (*q*). Maar zy moeſten, op ſterk be-

(*p*) Hand. der Nat. Syn. XXXII. Zitt. bl. 146. Hiſtoriſch Verh. fol. 57.

(*q*) Zie hiervoren, bl. 5, 10, 12.

1618. bevel, na lange tegenkanting, dit ſtuk opgeven, dewyl de beſtierders der Synode alle hunne ſtellingen, bedenkingen en aanmerkingen te gelyk wilden hebben, om des te beter over hunne gevoelens te kunnen oordelen; ſchoon de Remonſtranten aantoonden, dat deze enkele bedenkingen geenzins voor ſtellingen van hunne gevoelens zouden moeten gehouden worden. Verſcheide redenen ſchynen de Synodale Vaders, of derzelver meerderheid, gehad te hebben, om die Bedenkingen thans zoo ſterk te vorderen; zoo omdat zy dan genoegzaam alles in handen hadden, wat zy nodig oordeelden om zelve der Remonſtranten gevoelen uit hunne ſchriften optemaken, en met hunne zaken voorttegaan, wanneer ze de Gedaagden uit de Synode wilden wegzenden; als opdat ze gelegenheid mogten vinden, om te ontdekken, of zy allen eensgezind waren; hoewel de Remonſtranten begrepen, dat het ware oogmerk was, om onder hen, wanneer zy allen in dezelfde begrippen niet juiſt overeenkwamen, verdeeldheid te veroorzaken; want men eiſte, dat zy ieder hunne bedenkingen byzonderlyk moeſten overgeven: Tot dit laatſte althans had de Preſident het ondervragen van ieder in 't byzonder, waarvan we reeds geſproken hebben, nodig geoordeeld (*r*). Eindelyk menen de Remonſtranten ook, dat de Preſident, geſterkt door gedurig herhaalde bevelen der Heren Polityken, op het overleveren dier bedenkingen, zekerlyk thans buiten tyds, zoo zeer drong, in de gedagten, dat de Gedaagden

(*r*) HALES, XIII Brief, bl. 105. Hiſtoriſch Verh. fol. 57.

den dezelven nog niet zouden willen bekend 1618.
ſtaan, en zig daarom aan hun regt houdende, by de weigering volharden; 't welk aan de Synode gelegenheid zou geven, om hen als wederhorigen wegtezenden, en van heimelyke ſchriklyke gevoelens verdagt te maken (*s*). De Gedaagden, die ſlegts voor een oogenblik verlof kregen elkanderen te ſpreken, beſloten den zin der Synode te volgen, en verkregen, doch met grote moeite, vier dagen, om hunne bedenkingen te ſtellen en overtegeven (*); gelyk zy ook eerſt die over de Belydenis alleen (dewyl zy ten aanzien van die over den Catechismus, in zoo weinige dagen niet gereed waren, 't welk hen ten hoogſten kwalyk werd genomen, en als ongehoorzaamheid ſcherp beſtraft) en vervolgens die over den Catechismus overleverden (*t*). De laatſten namen de Godgeleerden uit de Palts over, omdat hun Keurvorſt hen belaſt had, naarſtelyk toetezien, dat 'er niets tot nadeel van de Paltſiſche Kerken beſloten, of in derzelver Catechismus veranderd wierd (*v*). De Remonſtranten oordeelden de overgegeven bedenkingen

(*s*) Hiſtoriſch Verh. fol. 62, 63, 65, 68. *b*.

(*) De Heer WAGENAAR zegt, in zyne Vaderl. Hiſt. X Deel, bl. 317, 318. dat de Remonſtranten bevreesd werden voor eenig verſchil, dat by deze gelegenheid onder hen mogt ontſtaan; maar ik heb noch by de Schryvers door hem aangehaald, noch elders, daarvan eenigen ſchyn gevonden.

(*t*) Hand. der Nat. Syn. XXXVIII. Zitt. bl. 165. Hiſtoriſch Verh. fol. 69, 77. daar zy te vinden zyn.

(*v*) Handel. der Nat. Syn. XXXIX. Zitt. bl. 167. Hiſtoriſch Verh. fol. 95.

1618. gen van gewigt; maar anderen meenden, dat zy van geen belang altoos, noch den ophef, die men 'er van gemaakt had, waardig waren (x).

Thans zou men tot de zaak zelve komen, wordende nu de XXXIX Zitting der Synode gehouden. De Prefident begon derhalve met de aanmerkinge, dat de Remonftranten meermalen hadden gezegd, vryheid te moeten hebben, om hun gevoelen wegens de vyf Artikelen *vryelyk voortte ftellen, te verklaren en te verdedigen, zoo veel zy zouden kunnen en nodig oordeelen* (y); maar de Synode en de Heren gevolmagtigden hadden geöordeeld, dat die vryheid zig niet uitftrekte tot het *voorftellen en verklaren*, maar alleen tot het *verdedigen;* en dat het aan de Synode ftond hoe verre zy hun de verklaring van hun gevoelen zoude toelaten, en dezelve nodig tot hare onderrigting zoude oordelen (z). Episcopius antwoordde, dat de Remonftranten de brieven van dagvaardinge, waarin die woorden zelve uitdruklyk ftonden, niet anders hadden verftaan, dan gelyk zy dezelven hadden uitgelegd, en derhalve niet twyfelden, of men zou hun de vryheid van hun gevoelen te verklaren, 't zelve te verdedigen, en het ftrydige te wederleggen, zoo veel zy nodig oordeelden, toeftaan; dat zy onlangs met vele redenen getoond hadden, dat zulks hun vry behoorde te ftaan, en dat zy, zoo langen men hun op die redenen niet voldaan had, van hun gemoed

Gefchil over de Vryheid der Gedaagden in 't verklaren en verdedigen van hunne gevoelens.

(x) HALES, XVI Brief, bl. 122.

(y) Zie de Brieven van Dagvaardinge hier voren, bl. 10, 12.

(z) Handel. der Nat. Syn. XXXIX. Zitt. bl. 167, 168. Hiftorifch Verh. fol. 95.

moed niet konden verkrygen, eene andere manier 1618.
van handelen te volgen. Maar Bogerman bleef by zyn zeggen, voegende 'er by, dat de Synode hun niet zou toelaten, de gevoelens van anderen te wederleggen; en alle de Gedaagden bleven, van hunnen kant, daarby, dat zy vryheid behoorden te hebben, om hun gevoelen, met wederlegginge van het strydige, te verklaren en te verdedigen; vooral dewyl de leer der Verwerping, volgens welke God het grootste gedeelte des menschelyken geslagts door een eeuwig en onveranderlyk besluit, zonder ergens op te zien, ten eeuwigen verderve zou hebben verworpen, ter eere van zyne gestrengheid en vrye magt; hun zoodanig voorkwam, dat zy het volstrekt noodzaaklyk oordeelden, dezelve te wederleggen, om alle ergernis en laster van hunne kerken te weeren. En wanneer zy hierop sterk drongen, vraagde hen de President, onder anderen, of zy dan voornemens waren aftebreken en uit de Synode te blyven, indien hun de begeerde vryheid niet wierd toegelaten? Uit welke vrage de Gedaagden opmaakten, dat de Synode, of althans de President, hun gaarne afscheid wilde geven (*a*). Lang werd hierover getwist, en de Heren Polityken bevalen de Gedaagden zeer streng te gehoorzamen. By verzinninge zei één der Gedaagden, dat men van de Verwerping *eerst* moest handelen, maar hy verbeterde het terstond door te zeggen, dat hy *voornaamlyk* meende (*b*). Op dat eerste zeggen

(*a*) Historisch Verh. fol. 96, 97. HALES, XVI Brief, bl. 124.

(*b*) Historisch Verhaal, fol. 108, 109.

1618. gen nogthans bleven de voorzittende leden der Synode dringen, en ſtelden de zaak aan de Kerkvergadering voor, als ware 'er voornamelyk geſchil over de orde, of men van het verhandelen der Verkiezinge of der Verwerpinge zou beginnen, en mengden dus het wezenlyk verſchil, of de Gedaagden vryheid zouden hebben, om van de Verwerping te handelen zoo veel zy nodig zouden oordelen, met de andere vrage zeer verkeerdelyk onder een: Waarom de Synodale Vaders ook meeſtal antwoordden op 't gene niet in geſchil was (*c*). Doch ons beſtek laat niet toe van alle de byzonderheden, woorden en antwoorden der beide zyden, in deze twiſt gegeven, van alle de beſluiten, vermaningen, beſtraffingen en bedreigingen, 't zy ſchriftelyk 't zy mondeling gedaan, naauwkeurig verſlag te doen. Agtien zittingen bragt de Synode daarmede door, van de negenendertigſte namelyk af tot de zevenenvyftigſte toe. Men kan van 't verhandelde in dezelven berigt vinden by de Hiſtorieſchryvers; en wy zullen ons vergenoegen met een kort verſlag te geven van de voornaamſte redenen, die van den eenen en anderen kant werden bygebragt, en van den loop der handelingen in 't algemeen.

De Remonſtranten begeren gematigde Vryheid van hun gevoelen te verklaren, en dat van anderen te wederleggen, zoo veel

De gedaagde Remonſtranten beweerden dan, dat hun eene volkomen vryheid moeſt gelaten worden, om hun gevoel te verklaren en te verdedigen, en dat niet alleen ſtellig, maar ook met ontkenninge en wederlegginge van het ſtrydige

(*c*) J. HALES, XVI. Brief. Handel. der Nat. Syn. XVII. Zitt. bl. 180. advys der Engelſche Godg. enz.

dige gevoelen, zoo veel zy nodig zouden oordelen. In den loop dezer handelingen, zig nader verklarende wegens die vryheid, beloofden ze, schriftelyk, in de XLIII Zitting, „ dat ze „ geenzins alles, wat het ook zy, zonder oorzaak, vrugt of stigting zouden voordragen of „ betwisten: dat de Heren Gedeputeerden orde zouden stellen, ten einde de handelingen „ niet te lang over haren behoorlyken tyd zouden worden uitgestrekt; van dezelven Heren „ egter verhopende, dat ze volgens hunne billykheid, bescheidenheid en voorzigtigheid „ behoorlyken tyd zouden vergunnen, om „ hunne schriften te stellen; terwyl zy van „ hunnen kant zig zouden benaarstigen, dat „ hunne manier van handelen mogte welgevallen. —— Voor 't overige zouden ze hun „ gevoelen, eerst van de Verkiezing, daarna „ van de Verwerping, schriftelyk verklaren en „ verdedigen, en het strydig gevoelen der Contraremonstranten en der genen, die zy voor „ regtzinnig hielden, in elken Artikel rondelyk „ voorgesteld, wederleggen. Eindelyk, indien „ men oordeelde, dat 'er in de verklaringe of „ verdedigingе iets ontbrak, dan namen zy aan „ op de vragen, die de Voorzitter zoude voorstellen, of schriftelyk, of by monde des genen, die zy daartoe den bekwaamsten oordeelden, te zullen antwoorden (*d*).

1618.

zy nodig oordeelden.

Dit was hun antwoord op 't besluit der Synode, waarby dezelve, tot verzagtinge van hare vorige eischen, die de Remonstranten hardnekkig,

De Synode begeert die vryheid te bepalen.

(*d*) Handel. der Nat. Syn. XLIII. Zitting, bl. 195.

1618. kig, gelyk Bogerman het noemde, weigerden in te volgen, in de XLII Zitting had verklaard, dat „ men niet alleen zou handelen van de Verkie- „ zing, maar ook onmiddelyk daarna van de „ Verwerping, *zoo veel* DE SYNODE OOR- „ DELEN ZOU, *dat kon en behoorde genoeg te* „ *zyn tot Gods eer, tot onderrigting der Syno-* „ *de, tot ſtigting der kerken, en geruſtheid der* „ *Conſcientien.* —— En dat men om tot gron- „ diger kennis van hun gevoelen te komen, „ vragen aan hen zou voorſtellen, waarop zy „ zouden antwoorden; want dat hun dikwils was „ te verſtaan gegeven, dat zy geen kollegie „ uitmaakten, maar ieder hoofd voor hoofd ge- „ dagvaard zynde, ook ieder rekenſchap moeſt „ geven van zyn gevoelen; zullende egter de „ meeſt geoeffenden en vaardigſten meeſt wor- „ den gevraagd. —— En indien zy meenden „ te kunnen bewyzen dat in de Nederlandſche „ Kerken eenige leeringen werden geleerd, die „ Gods eere en der Godzaligheid nadeelig waren, „ dat zy vervolgens die met zedigheid zouden „ mogen en moeten te voorſchyn brengen en „ beſtryden (*e*).

Redenen der Gedaagden voor de begeerde Vryheid.

Tot deze palen was eindelyk van beide zyden het geſchil gebragt; maar noch de Remonſtranten, noch de Synode konden beſluiten om elkanderen nader te komen. De eerſten beweerden de noodzaaklykheid en billykheid der vryheid, die zy begeerden, voornamelyk met deze redenen: Dat zy, by ondervindinge, zoo uit de

(*e*) Handel. der Nat. Syn. XLII. Zitt. bl. 178.

de Haagſche Conferentie (*f*), als anders, en met name uit de voorgaande vermaningen der Synode (*g*), wiſten, hoe ongaarne de Contraremonſtranten over hunne leer wegens de Verwerpinge wilden handelen; dat zy daaruit ligtelyk voorzagen, hoe zeer de Synodale Vaders hen zouden bepalen, wanneer zy daartegens alleen zouden mogen inbrengen, of daarover mogen handelen, zoo veel als de Synode tot Gods eer, tot hare onderrigting en tot ſtigting zou oordelen genoeg te zyn. —— Dat egter de Leer der Contraremonſtranten wegens de Verwerping de voorname zaak was, die hen ontruſtte, en welke aanleiding tot deze geſchillen gegeven had; want dat zy veel minder zwarigheid maakten over derzelver leer wegens de Verkiezing; waarom 'er derhalve boven al hunne zaak aan gelegen was, dat zy vryelyk hunne bedenkingen en zwarigheden tegens die leer der Verwerpinge voordroegen, zoo veel zy nodig oordeelden. —— Dat Gods eer, de ſtigting der kerken, en de geruſtheid hunner gemoederen zulks ook vereiſten, dewyl de eer van God door die leer, welke zy zouden wederleggen, naar hun oordeel, werd verkort en benadeeld, en de gemoederen daardoor geweldig ontruſt en ontſtigt; zoo dat zy hunne gewetens niet zouden kunnen geruſt ſtellen, indien zy ter verdedigINGE van hun eigen gevoelen, die leerſtellingen niet volkomen mogten wederleggen, en dus Gods eer en de algemene ſtigting, naar hun vermogen vryelyk voor- 1618.

(*f*) Haagſche Conferent. bl 43, 45. 48, 107.

(*g*) Zie hier voren; bl. 66, 71.

1618. voorſtaan. —— Te meer was dat nodig, om dat anders de leer der Goddelyke Voorſchikkinge maar ten halve werd onderzogt; en vooral, daar de Gelderſche Synode het meerder deel van de leeringen, die zy zouden wederleggen, zelve reeds had veroordeeld en verworpen (*h*), en 'er ten hoogſten aangelegen lag, dat men zeer volkomen wiſt, wat deze Synode wegens dezelven gevoelde. —— Ook was 'er gene reden, waarom de Synode hen in deze vryheid zoude bepalen, indien dezelve zulke leerſtellingen wegens de Verwerping volgde, die Gode waardig en met Gods Woord overeenkomſtig waren; want dan was 'er gene reden om beſchroomd te zyn, en geen onderzoek, hoe vry en naauwkeurig, kon daar aan ſchaden; maar werden zy wederleid, dan behoorde menze te laten varen. —— Doch 't was niet alleen noodzaaklyk, dat hun de vryheid, die zy begeerden, wierd toegeſtaan; maar ook regt en billyk: want indien de Gedaagden hunne zaak maar mogten verklaren en verdedigen zoo veel als zy, die van hun verſchilden, dat raadzaam en nodig oordeelden, dan kon de beſte zaak ligtelyk onderdrukt, en de waarheid niet genoegzaam aangewezen worden. —— 't Behoorde aan Gedaagden vry te ſtaan, alwat zy tot hunne verdeding en voorſtand hunner zake nodig oordelen, op de beſte wyze, die zy konden, vryelyk voortedragen. —— In die hoop en op dat vertrouwen van zoodanige Vryheid, waren zy tot deze vrye Synode gekomen, en dezelve was hun ook uitdruk-

(*h*) Zie I Deel, bl. 353, 356, 357.

drukkelyk beloofd en bevolen in de Brieven van dagvaardinge met deze woorden; Dat zy gedaagd en geroepen werden, om de vyf *Artikelen vryelyk voorteſtellen, te verklaren en te verdedigen, zoo veel als zy konden en nodig zouden agten* (*i*). Deze en dergelyke redenen gebruikten de Gedaagden (*k*). 1618.

Redenen, waarom de Synodale Vaders die Vryheid bepaalden.

Van den anderen kant werd door de Synode beweerd; Dat de Remonſtranten gedaagd waren, niet om anderen te wederleggen, maar om hun eigen gevoelen te verklaren en te verdedigen, waarover de Synode zou oordelen. —— Dat het daartoe beſt was hen, hoofd voor hoofd, te ondervragen door den Voorzitter, opdat de Synode hunne gevoelens regt mogte kennen; dewyl zy voorgaven, ſedert eenigen tyd, veel geleerd te hebben. —— Dat zy, naar hun eigen goeddunken handelende, het gevoelen der Contraremonſtranten boven maten gehaat zouden maken, en ook de zaak zelve in 't grootſte gevaar brengen, gelyk de Leidſche Profesſor Polyander ſprak; want dat het zou kunnen ſtrekken, gelyk Bogerman zeide, om zelfs de leden der Synode onder elkanderen te verwarren en te verdeelen. —— Dat zy dus ook voor hadden de gevoelens en gedagteniſſen van grote mannen, waaraan de Kerk ten duurſte verpligt was, ten aanzien van de leer der Verwerping op eene bittere wyze overtehalen, en te

(*i*) Zie hiervoren, bl. 10 en 12.

(*k*) Handel. der Nat. Syn. XXXIV. Zitt. bl. 156. XLI. Zitt. bl. 172. Hiſtoriſch Verhaal, fol. 59, en volgg. 64, 96, en volgg.

1618. te ontëeren, 't welk niet te lyden was in deze Synode. —— Dat zy, naar de gewoonte der genen, die de Pelagianen begunstigen, de Kerk met het leerstuk der Verwerpinge maar lastig wilden vallen; en de Paltsische Godgeleerden merkten aan, dat 't wonder was, dat de Remonstranten zoo zeer bekommerd waren voor de Verworpenen, en dat zy, overmids de oordelen van God tegens de Verworpenen, onbillyk deden, met de conscientien der uitverkorenen deswege te ontroeren, en de zaak der Verworpelingen zoo te dryven, als of zy gehuurd waren, om dezelve tegens Gods regtvaardig besluit te verdedigen; dat het ook Goddeloos was, in eene zoo diepe verborgenheid geschillen te maken of toete laten. —— Dat de Remonstranten, en met name Episcopius het gevoelen der Verwerping had vervalst; want dat niemand leerde, dus sprak Gomarus, dat God volstrektelyk besloot den mensch zonder zonden te verwerpen; maar gelyk God het einde besloot, zoo besloot hy ook de middelen, dat is, gelyk hy den mensch ter dood voorschikte, zoo voorschikte hy hem ook tot de zonden, den eenigen weg ter dood (*). —— Met hunne tegenwer-

(*) Op dit zeggen van Gomarus merkt de Heer HALES, in zynen XVI Brief aan, „ dat hy dit vraagstuk opflikte, gelyk de Ketelboeters de Ketels lappen, en dezelven erger „ maken, dan zy te voren waren" En de Heer MOSHEIM tekent op de woorden van Hales aan; dat Gomarus dus God tot oorzaak der zonden stelde: Doch dat hy geenzins de eenige was, die zoo sprak; maar dat vele Hervormden dus spraken.

werpingen en zwarigheden zouden ze de Synode ook maar tragten optehouden. —— Aan behoorlyke vryheid zou het niet haperen, en 't was derhalve ongerymd en honende, wanneer de Gedaagden voorgaven, dat de Synode hen iets vergde, dat tegens de Conſcientie ſtreed; te meer naardien 'er voornamelyk maar geſchil was over de order; en Gods Woord niets leerde, ſtrydig tegens 't gene de Synode begeerde. —— Dat het Gedaagden niet betaamde wetten te geven, hoe zy wilden handelen; maar dat zy die van de Regters behoorden te ontvangen en te gehoorzamen, vooral daar de Overheid zelve zulks gebood. —— Dat zy zig te vergeefs op de Brieven van dagvaardinge beriepen, naardien de Heren gecommitteerden en de Synode, aan welke de uitlegging ſtond, verklaarden, dat hun daarin alleen met opzigte op de verdediging van hun eigen gevoelen was toegeſtaan de vryheid, die zy ook in 't verklaren van hun gevoelen met beſtryding van het tegengeſtelde begeerden (*l*). 1618.

Bezending naar 's Hage, om over de Remonſtranten te klagen.

Hoe ſterk ook de bevelen der Heren Politykeb, de advyſen der Godgeleerden, de beſtraffingen en de beſluiten der Synode waren, en hoe ernſtig, ja hevig dezelven den Remonſtranten by herhalinge werden aangezegd; zy bleven beſtendig aanhouden om die Vryheid, welke zy nodig oordeelden. De Heren zonden derhalve afgevaardigden, naar den Hage, om van de hardnekkige ongehoorzaamheid der Remonſtran-

(*l*) Handel der Nat. Syn. XLII Zitt. bl. 177. en volgg. Hiſtoriſch Verh. fol. 68, 96, en volgg. HALES, XVI Brief.

1618. ſtranten aan de Staten Generaal berigt te geven, en zy belaſtten den Remonſtranten thans voor de derdemaal, dat zy uit Dordrecht niet zouden hebben te vertrekken zonder verlof (*m*). Dit verhinderde den Remonſtranten ook eenigen der hunnen naar den Hage te zenden, om redenen van hun gedrag te geven; 't welk zy nogthans, niet lang daarna, door eenen Brief aan hunne Hoog Mog. deden, doch waarop niets volgde (*n*): want op 't berigt der Synodalen keurden de algemene Staten de handelingen der Synode goed, 't gedrag der Remonſtranten kwaad, en dreigden hen niet alleen kerklyke, maar ook Polityke cenſuren, waarmede men gewoon is te procederen tegens wederhorigen van het hoogſte openbaar gezag, indien zy de reeds genomen beſluiten der Synode, en die dezelve in 't toekomende nemen zou, niet gehoorzaamden. Ook wilden de Staten, dat, indien de gedaagde Remonſtranten in dezelve ongehoorzaamheid mogten voortgaan, als dan hun gevoelen uit hunne openbare ſchriften en uit hunne verklaringen, zoo ſchriftelyk als mondelyk, zouden onderzogt, overwogen en naar Gods woord geöordeeld worden; en dat zy in Dordrecht moesten blyven, om zoo meenigmalen als zy geroepen wierden, 't zy by monde 't zy by geſchrifte, op de vragen der Synode zonder onwegen te antwoorden (*o*). Dit beſluit, den eerſten van

Beſluit der algemene Staten.

(*m*) Handel. der Nat. Syn. XLIII Zitt. bl. 196, 197.

(*n*) Hiſtoriſch Verh. fol. 130, 131. Handel der Nat. Syn.

(*o*) Handel. der Nat. Syn. XLVI. Zitt. bl. 208, 209. Hiſtoriſch Verhaal, fol. 118.

van January 1619. genomen, werd den Remonſtranten den derden voorgelezen; waarna de Preſident hen, hoofd voor hoofd, op nieuw begon te ondervragen, en wel inzonderheid, of zy de vyf Artikelen, in de Haagſche Conferentie verdedigd, voor de hunne hielden. Maar alle de Gedaagden bleven 'er by, dat zy door zulke vragen in hunne antwoorden te veel bepaald werden, eene volkomene vryheid, zoo veel zy nodig oordeelden, verzogten, en anders in gemoede zig niet konden inlaten in handelingen, die zy voor de Waarheid nadeelig oordeelden. En dat zy te regt zig op hun geweten in dit opzigt, beriepen, meendenze in een geſchrift, dat ze dien morgen aan de Heren Polityken hadden overgegeven, duidelyk bewezen te hebben (*p*). 1619.

De Synode besluit de Remonſt. gevoelens optemaken uit hunne Boeken, en de Gedaagde te ondervragen.

De Remonſtranten dus volhardende, hield de Synode eene heimelyke byeenkomſt van eenigen der voornaamſte leden, (gelyk zy reeds een en andermaal heimelyke Zittingen had gehouden, en vervolgens meeſtal hield) om te overleggen, hoe men verder hadde te handelen; en zy beſloot de gevoelens der Remonſtranten uit hunne Boeken te verzamelen, vraagpunten opteſtellen, gelyk de Preſident reeds begonnen had te doen, en daarna uit dezelven eenige Artikelen op te maken, die de Remonſtrantſche gevoelens kort, klaar en getrouwlyk zouden begrypen. Wilden de Remonſtranten dan op die vraagpunten niet antwoorden, de Sy-

(*p*) Hiſtoriſch Verh. fol. 120. Handel. der Nat. Syn. bl. 212.

1619. Synode zou egter voortgaan (*q*). Wanneer den Remonſtranten ter ooren kwam, dat de Preſident Artikels, die hun gevoelen moeſten vervatten, zou gaan opſtellen, daar zy zelfs reeds hun gevoelen hadden voorgedragen en aanboden te verklaren en te beveſtigen; oordeelden ze, dat zulks door hem enkel gezogt was en gedaan werd, om den regten ſtaat van 't verſchil te verduiſteren, de moeilykſte zaken te ontwyken, en hun gevoelen in zulk een licht voorteſtellen, als hem gemaklyker ſcheen om het te weerleggen (*r*). Maar Bogerman zei, wanneer hy vervolgens de Gedaagden over dezelven wilde ondervragen, dat zy ſtrekten, om de Synode hunne meening beter te doen verſtaan, en drong hen ten dien einde, om aan de Synode, als die de Gereformeerde Kerk verbeeldde, en aan de Hoge Overheid te gehoorzamen, en derhalve op zyne vragen te antwoorden (*s*). Na vele woorden over en weer, zei hy eindelyk gedrongen zynde, dat men de „ Gedaagden binnen de palen van die vragen „ zoo niet zoude beſluiten, of men zou hun „ daarna ook toelaten om 'er by te voegen, 't „ gene zy aan hunne verklaring meenden te „ ontbreken; en dat het ganſche verſchil der„ halve daarin alleen beſtont, of de Gedaagden „ eerſt hun gevoelen zouden verklaren, dan „ of

(*q*) Handel. der Nat. Syn. XLVIII. Zitt. LI. Zitt. bl. 220, 221. HALES, XIX Brief, bl. 149.

(*r*) Hiſtoriſch Verh. fol. 129.

(*s*) Handel. der Nat. Syn. LIV. Zitt. bl. 233.

„ of zy eerſt, gelyk de Synode het verſtont, „ op de vragen zouden antwoorden". Op dit zeggen vatte Episcopius het woord op. „ Indien dit, zei hy, alleen 't verſchil is, men „ levere ons de vragen; wy zullen 'er ſchriftelyk op antwoorden, en 't gene wy meer te „ zeggen hebben in ons antwoord invoegen". Dit gezegd hebbende, ſtak hy zyne hand uit, om de vragen van den Preſident te ontvangen; Toen meende men, dat de zaak gevonden was; en velen, inzonderheid van de UitheemſcheGodgeleerden, wenkten den Preſident toe, om de vragen overte geven. Maar Bogerman niet in den zin hebbende, zoo als de Remonſtranten menen, om in onderhandeling te komen, ſprong terug, vraagde of 't wel gebruiklyk ware de vraagpunten ſchriftelyk aan de Gedaagden ter hand te ſtellen, en, ſchoon hem gezegd werd dat 't zelve billyk en ook gebruiklyk was, weigerde egter op dat voorwendſel de vragen by geſchrift overtegeven (*t*). Wanneer de Remonſtranten vertrokken waren, ſtelde de Preſident met vele woorden aan de Synode voor, hoe zy nu wederom de grote hardnekkigheid der Remonſtranten hadden gezien; dat dezelven uit hunne uitgegeven Boeken alleen niet wilden geöordeeld worden, en dat zy ook niet wilden antwoorden op de vragen der Synode; weshalve het tyd ſcheen, de byzondere gevoe-

1619.

De Gedaagden zyn bereid te antwoorden, indien zy by het antwoord mogen voegen hunne verdere bedenkingen.

(*t*) Handel. der Nat. Syn. LIV. Zitt. bl. 228. Hiſtoriſch Verh. fol. 132, 133, 135, 136.

1619. voelens der Gedaagden daar latende (*), de gevoelens der Remonstranten uit de in 't licht gegeven schriften te overwegen (v). Hy stelde dit den gevolmagtigden Heren Polityken voor, en vraagde hunne mening, waarschynlyk bedoelende door hunne toestemmige zyn voorstel te doen standgrypen; maar die Heren maakten toen nog zwarigheid, en wilden eerst de advisen der Godgeleerden horen. De Uitheemschen waren meest allen van begrip, dat men de nader verklaring der Gedaagden over het eerste Artikel, die zy hadden aangeboden, van hun zoude aannemen, en de vraagpunten der Synode hun schriftelyk overleveren, dewyl men dus tyd zou winnen, en de Synode tegens grote opspraak bevryden. Maar verre de meeste Inlandsche Synodale Vaders waren van Bogermans begrip; zommigen wilden tevens dat men de aangebodene schriften der Gedaagden kon ontvangen; doch anderen meenden, dat men daardoor zig zelven maar meer moeite en hin-

De Uitheemsche Godgg. willen den Gedaagden 't zelve toestaan.

(*) De Remonstranten hebben hierop aangemerkt, dat Bogerman den moed opgevende, of om hen door vragen te bepalen, zoodat zy daarop alleen mogende antwoorden hunne gedagten niet volkomen konden verklaren, of om hen daardoor onderling te verwarren, of om hen te verstrikken; nu geheel anders sprak, als toen hy, om over de vyf Artikelen te oordelen, hun hoofd voor hoofd wilde vragen, en hun zei, dat zy geen Collegie uitmaakten, om een gemeen antwoord voor allen te gelyk te geven.

(v) Handel. der Nat. Syn. LIV. Zitt. bl. 229. Historisch Verh. fol. 136 POPPIUS, Aantekeningen, bl. 16. Nulliteiten der Dord. Syn. II Deel, bl. 14.

hindernis zou veroorzaaken. Daarop lieten de Polityke Heren hun besluit, 't welk reeds met kennisse van Bogerman, eer ze in de Synode waren gekomen of de advysen der Uit- en Inlandschen Godgeleerden gehoord hadden, was gesteld, aan de Remonstranten, die nu binnen geroepen werden, voorlezen. Het behelsde insgelyks, dat men de Remonstranten uit hunne uitgegeven schriften zou oordelen, dewyl zy in hunne vorige hardnekkigheid en wederhorigheid volhardden; en dat zy nog verder iets hebbende intebrengen tot verklaring of verdediging, 't zelve zouden overgeven; doch men verleende hun nog twee of drie dagen, om zig te bezinnen (x). Tot dit besluit schynen de Inlandsche Godgeleerden de Heren bewogen te hebben; althans Uitheemsche Godgeleerden oordeelden 'er zig door beledigd (*), menende,

1619.

Maar de Inlandschen en de Heren Gemagtigden zyn daar tegen.

(x) Historisch Verh. fol. 136, 137. Handel. der Nat. Syn. LV. Zitt. bl. 230. W. BALCANQUAL aan Carleton, I Brief, agter de Brieven van J. HALES.

(*) *W. Balcanqual*, die van wege de Schotsche Kerke door den Koning op de Synode gezonden was, schreef hierover twaalf dagen daarna, den 23 January, aan den Afgezant Carleton, in deze woorden: „ Toen het scheen, dat „ de Remonstranten wilden toegeven, konden de Uitheemschen, die hen in de Synode wilden houden, niet gehoord „ worden, en de trek die men hun speelde, was handtastelyk; want de Heren Gedeputeerden hadden hun besluit al „ geschreven, eer zy in de Synode kwamen; en daarna werden de Stemmen der Uitheemschen gevraagd, dewyl zy „ hoopten, dat die met hun besluit zouden overeenkomen.

 „ Maar

1619. de, dat men op hunnen raad ten minsten eenigen agt had behoren te slaan. In de drie dagen uitstels, die den Remonstranten waren toegestaan, handelden egter de Heren Polityken nog, in 't byzonder, met hun, doch zonder vrugt, en met grote hevigheid van zommige Heren: want de Remonstranten boden aan, op de vragen, van den President voorte stellen, te zullen antwoorden, en hun antwoord, te gelyk met hunne verklaring over ieder Artikel, schriftelyk te zullen overgeven, indien men hun toeliet zulks te doen, met de vereiste vryheid, gelyk ze reeds hadden voorgedragen: Maar de Heren, of liever de Heren en de voorzitter der Synode, met wien dezelven raadpleegden, begeerden, dat zy op de vragen, by monde of geschrifte, naar gelegenheid van zaken, zouden antwoorden, zonder eenig gewag te maken van de vryheid, door de Remonstranten begeerd; en hierin konden dezen niet toestemmen (y) Het bleef namelyk in verschil, of zy zoo veel vryheid, als zy nodig agtten, of zoo veel slegts, als de Synode goedvond, zouden gebruiken; en de Heren Polityken, in de volgende LVII Zitting, den veertienden van Januari-

De Remonstranten blyven aanhouden op de Vryheid in 't verdedigen hunner zake.

„ Maar toen zy bevonden, dat het anders uitviel, kondig„ den zy hun besluit, dat zy geschreven met zig in de Sy„ node bragten, af, zonder zo veel te doen, dat zy de „ hoofden, om te beraadslagen, eens by elkander staken". Dus verhaalt het dit Synodale lid, schoon anders den Remonstranten niet gunstig.

(y) Handel. der Nat. Syn. LVII. Zitt. bl. 231. Historisch Verh. fol. 138, 139. Nulliteiten der Dord. Syn. I Deel, bl 43.

nuary, van deze hunne byzondere onderhandelinge aan de Synode berigt hebbende gegeven; oordeelden de Uitheemſche Godgeleerden, dat de Gedaagden in hunne vorige hardnekkigheid en ongehoorzaamheid bleven volharden; en inzonderheid voer Schultetus, één der Paltſiſche Godgeleerden, die onder de bitterſte geteld werd, hevig tegens hen uit. Zy werden toen, zonder dat de gedagten der Inlandſche Godgeleerden gevraagd werden, in de Synode geroepen en gevraagd, of zy nu zonder beding wilden gehoorzamen; waarop zy een geſchrift verzogten voortelezen, doch, dat geweigerd wordende, 't zelve overgaven, 't welk niet alleen de redenen van hun vorige beſluit vervatte, maar ook, om te tonen datze gene uitvlugten zogten, hunne Verklaring over het eerſte der vyf Artikelen, en eene aanbieding om op gelyke wyze tot de verklaring der overige Artikelen voort te gaan. Zy voegden 'er by, dat ze zig tot lydzaamheid zouden ſchikken, indien men hen om hunne wettige weigering waardig oordeelde, gelyk gedreigd was, kerklyke en polityke ſtraffen aantedoen; maar lieten den beſcheidenen oordelen, of 't der Kerke voegde, dat men zulken, die voor eene vrye Synode gedaagd waren, polityke ſtraffen dreigde en vervolgens aandeed, omdat zy zommige wetten, tot nadeel hunner zake en der waarheid gemaakt, wegens hunne conſcientien niet konden gehoorzamen. Deze voorreden van het geſchrift gelezen zynde, vraagde hen de Preſident, of zy daarby bleven; en deed het hen ondertekenen; waarna hy, zonder verder het oor-

1619.

Doch worden uit de Synode geworpen.

1619. oordeel der Synode te vragen, hen met eene ſcherpe en onſtuimige Rede, onder bedreiginge van kerklyke ſtraffen, om hunne hardnekkigheid, gelyk hy zeide, uit de Synode wierp; beſluitende zyn hevig uitvaren met deze woorden; *Ik geve u dan, uit naam der Heren Gemagtigden en der Synode, uw affcheid. Men ontſlaat u. Gaat hene.* Zy vertrokken terſtond, in 't uitgaan met zeer weinige doch hoge woorden, 't ongelyk, dat men, gelyk zy meenden, hun aandeed, betuigende; terwyl zy tevens van de Polityken bevel kregen, gelyk reeds meermalen gegeven was, om zonder nadere toeſtemming niet uit Dordrecht te vertrekken (z).

Aanmerking over deze uitwerping.

Dus kregen de Gedaagden hun affcheid van de Synode. 't Is uit verſcheide byzonderheden klaar, dat zy den Preſident en meeſten Inlandſchen Godgeleerden tot laſt waren, en dat die reeds lang gelegenheid zogten, om zig van hun te ontdoen. Bogerman zou kort te voren tegens iemand wegens hen hebben gezegd; „ Zy zyn „ ſlimme vogels, vol van allerhande liſten, en „ die de Synode ligtelyk zoo zouden inwikke- „ len, dat zy niet zoude weten, hoe zy 'er weer „ zou konnen uitraken" (a). En inderdaad de voorname reden, waarom men hunne tegenwoordigheid moede was, kan gene andere geweeſt zyn, gelyk een voornaam Hiſtorieſchryver aanmerkt, dan dat men met hun in gene onderhandeling altoos, zoo min ſchriftelyk als woor-

(z) Handel. der Nat. Syn. LVII. Zitt. bl. 234. Hiſtoriſch Verh. fol. 140 en vervolg. UITENBOG. Kerkl. Hiſt. bl. 1136.
(a) BRANDT, III Deel, bl. 301.

woordelyk, wilde komen; zynde het veel ligter werk de gevoelens der Remonſtranten uit hunne ſchriften zelfs optemaken, daartegens, in hun afzyn, wederleggingen voortedragen, en die gevoelens dan te beöordelen; dan de ſtellingen der Gedaagden tegens hen te betwisten, de gevoelens der Contraremonſtranten, die de Gedaagden verwierpen, en inzonderheid die over de leer der Verwerpinge, te verdedigen tegens alle hunne tegenwerpingen, en dus niet alleen de Leer der Remonſtranten, maar ook die der Contraremonſtranten te beöordelen, en deze laatſten na naauwkeurig onderzoek te beveſtigen (*b*). Van den anderen kant ſtonden de Gedaagden miſſchien veel te lang en te ſterk op het bedingen van de Vryheid, die zy nodig oordeelden. Meermalen werd hun gezegd, (ook door den zeer beſcheiden Heer van den Honard, eerſten Raad in den Hogen Raad van Holland, één' der gemagtigde Heren Polityken, die niet vreemd was, om hun de betwiſte vryheid toeteſtaan) dat zy ſlegts met de zaak zouden beginnen, en vervolgens ligtelyk de vryheid, die zy nodig oordeelden, zouden verkrygen (*c*). Wanneer men hun dan vervolgens die vryheid daadlyk te naauw had gaan bepalen, hadden zy daarover kunnen klagen, en met alle de redenen, die zy goed oordeelden, dezelve kunnen voorſtaan. Dus althans hebben zommi-

1619.

(*b*) M. LE VASSOR, Hiſtoire du regne de Louis XIII. Tom. III. Liv. 12. pag. 365. Ed. d'Amſterd. 1701.

(*c*) Hiſtoriſch Verh. fol. 134 E. POPPIUS, Aantek. bl. 16. Handel. der Nat• Syn. XLVI. Zitt. bl. 216.

1619. migen hierover geöordeeld (*d*). Maar hoe gegrond of ongegrond deze gedagten zyn, kan men zelfs nagaan, wanneer men overweegt, dat de Gedaagden nog in geschrift moesten overgeven de Verklaringen en Verdedigingen van hun gevoelen, en dat zy niet dan bestraffingen en bedreigingen te wagten hadden, indien zy daarin eenige vryheid, door de Synode niet toegestaan, gebruikten. Dan dit haddenze mogen beproeven.

Oordeel over de manier der uitwerpinge.

Wat de manier betreft, waarop de Gedaagden van de Synode afscheid kregen; die heeft in 't algemeen geenzins goedkeuring gehad. De Heer Hales schreef daarover aan den Afgezant Carleton in deze woorden; „ De allerpartydigste aanschouwer der Synodale handelingen „ kan niet nalaten te bekennen, dat 'er in de „ laatste ontslaging der Remonstranten, met „ zoo grote hevigheid en oplopenheid gedaan, „ een grote misslag is begaan" (*e*). De Schotsche Godgeleerden Balcanqual schreef 'er aan dien zelfden Gezant over in deze woorden; „ Wat het wegzenden of uitwerpen der Re„ monstranten belangt, dewyl het Uw Ed. „ gelieft heeft, daarvan myn gevoelen te we„ ten; zoo denk ik zonder aanstoot of erger„ nisse van iemand te konnen zeggen, dat het „ zoodanig geweest is, dat de Synode daarom„ trent in 't ongelyk zal worden gesteld. —— „ Nadat alleenlyk de stemmen der genen, die niet

(*d*) J. L. MOSHEIM, Aantekening op *Hales*, 22 Brief, in WESTERBAANS overzettinge van 't *onderzoek der Dord. Syn.* bl. 153 der Verhandelinge.

(*e*) HALES, 26 Brief, bl. 182.

„ niet boven het derde deel der Synode uit- „ maakten, gevraagd waren, werden de Re- „ monſtranten ingeroepen, en men belaſtte „ hun hene te gaan, met zulke ſcherpe en bul- „ derende rede, als Uw Ed. buiten twyfel met „ gene kleine droefheid heeft verſtaan. Ik be- „ ken, dat ik dapper ontſteld ben, wanneer ik „ 'er aan gedenk: want indien de Remonſtran- „ ten zouden ſchryven, dat de Preſident een „ vonnis uitſprak, 't welk het vonnis der Sy- „ node niet was, zy zouden niet liegen: —— „ want men had het derde deel der ſtemmen „ niet gevraagd, uit welke geen vonnis kon „ gemaakt worden. Ook was het vonnis niet „ in geſchrifte ontworpen, of van de Synode toe- „ geſtemd. De bittere woorden, die daarin „ voorkwamen, waren gene woorden van ee- „ nige ſtemmen, uitgenomen dat zommige van „ die woorden alleenlyk door één' man waren „ gezegd geweeſt. Uw Ed. cenſure en beſtraf- „ fing van die ſententie is regtvaardig en eere „ waardig (*f*)". Wanneer de handelingen der Synode, dit geval betreffende, in de Synode werden overgelezen, maakte één der Godgeleerden van Bremen, *Lud. Crocius*, openlyk eenige dergelyke aanmerkingen; en Bogerman wiſt weinig tot zyne verſchoning intebrengen. Onder de Heren Gedeputeerde zyn 'er insgelyks geweeſt, die de ruwe behandeling van den Preſident afkeurden (*g*). En de Engelſche Gezant Carleton ſchreef aan den Aarts

1619.

(*f*) BALCANQUAL, I Brief, bl. 213.
(*g*) HALES, 22 Brief, bl. 168, 169.

1619. Aartsbisſchop van Kantelberg, „ dat die ruwe
„ en onbeſcheiden behandeling van allen werd
„ misprezen; want alhoewel, ſchreef hy, de
„ Remonſtranten dezen ſmaad waardig waren,
„ nogthans vereiſte de plaats en de reden der
„ byeenkomſt eene andere behandeling. ——
„ Maar de zaak is nu niet in haar geheel, en
„ kan niet herſteld worden, dan met groot on-
„ gemak. Zy moeten nu voortgaan, hunnen
„ handel opſchikken, zoo als ze beſt kunnen,
„ en Gode de uitkomſt bevelen (*h*).

De Staten Gen. keuren de Handelingen der Synode goed.

Na het wegzenden der Remonſtranten werden twee Heren Polityken, met een der Aſſeſſoren en een der Scriben naar den Hage gezonden, om de Heren Staten Generaal van 't verrigte kennis te geven; 't welk zy met blyken van zoo grote vooringenomenheid tegens de Remonſtranten deden, dat een der Heren Staten hen deswege beſtrafte. De Synodale Handelingen werden goedgekeurd, den Remonſtranten werd geboden zig buiten de Synode te houden, en binnen Dordrecht te blyven, en op nieuw werd laſt gegeven, dat de Synode zelve uit de gedrukte ſchriften der Remonſtranten den ſtaat des geſchil moeſt opmaken (*i*). De Gedaagden verzogten aan de Heren Polityken, dat het hun geoorloofd mogt zyn eenigen uit de hunnen aan de Heren Staten te zenden, om hunne onſchuld aantetonen; maar 't werd hun niet toegeſtaan (*k*), waar-

(*h*) VAN LIMBORCH, leven van Episcopius, bl. 198, 199.

(*i*) Handel. der Nat. Syn. LXIV. Zitt. bl. 238. BRANDT, III Deel, bl. 401.

(*k*) Hiſtoriſch Verh. fol. 148.

waarom zy vervolgens eenen brief aan de Staten, en eenen aan den Prins schreven ter hunner verdediginge; maar zy kregen daarop geen 't minste bescheid. Aan de Synode hadden zy te voren een' Brief gezonden, waarin ze zig ernstig verdedigden, en met sterke woorden over het onbescheiden afscheid klaagden; maar de President droeg zorg, dat dezelve in de Synode niet wierd gelezen; schoon de Brief en deszelfs opschrift niet aan hem, maar aan de Synode gerigt ware (*l*). 1619.

Te voren had de Synode nu en dan eene geheime zitting gehouden; maar na 't wegzenden der Remonstranten, werden zoodanige zittingen zeer menigvuldig; zoo dat alles wat van gewigt was in dezelven overlegd en gedaan, en de uitkomsten slegts welstaanshalve in openbare Zittingen vertoond werden, gelyk Hales aan den Gezant Carleton schreef (*m*). Dit deed men voorzigtigheidshalve, zoo opdat het gemeen niet zou te weten komen de verscheidenheid der gevoelens van de Synodale leden, hunne onderlinge twisten en hevigheden; als opdat den Remonstranten niet mogte bekend worden wat 'er omging: want wanneer eenig Remonstrantschgezind Predikant onder anderen nu of dan was binnen gekomen, moest hy vertrekken; en men was daaromtrent zoo omzigtig, dat men in de winter-avonds Zittingen zomtyds met kaarssen onder de stoelen en banken liep zoeken

De Synode houd heimelyke Zittingen.

(*l*) Historisch Verh. fol. 149.

(*m*) HALES, 21 Brief, bl. 167. 32 Brief, bl 201. Handel. der Nat. Syn. LXI. Zitt. bl. 237.

1619. ken, of 'er ook de een of ander lag te luisteren (*n*). In de LXI Zitting, die met gesloten deuren gehouden werd, beraadslaagde de Synode over de wyze, die zy in 't onderzoek der Vyf Punten zoude houden. De President had reeds begonnen eenige Artikelen, uit de schriften der Remonstranten getrokken, tot verklaring van 't eerste en twede Punt aan de Synode voorteſtellen, en ging op dien voet voort. Thans besloot men dat alle de Collegien der Synodale leden zig zouden begeven tot het onderzoek der Vyf Punten, om het oordeel daarover optemaken; en in dat onderzoek voornaamlyk agt geven op de vragen en Artikelen by den President gesteld. Ieder Collegie zou in 't byzonder daarop voormiddags denken, en des namiddags zou men, indien de zaken het niet anders vereisten, eene openbare byeenkomst houden, opdat men geen schyn gave, als of 'er niets gedaan wierd, en daarin zouden door eenige Godgeleerden der Synode de voornaamste bewysredenen der Remonstranten, meest uit de schrifture genomen, voorgesteld en onderzogt worden. Men kon 'er byvoegen 't gene men nodig dagt, doch de President zou in ieder zitting opgeven, waarover in de volgende zou worden gehandeld (*o*). De Inlandsche Godgeleerden, als meest bedreven in deze geschillen, moesten met de verhandelingen een begin maken. En volgens deze schikking begost *Sibrandus Lubbertus*, Professor te Franeker, het onderzoek met eene verhandelinge in de volgende LXII Zitting (*p*); en den volgen-

En beraadslaagt over de wyze van handelen, om voort te gaan.

(*n*) Historisch Verh. bl. 143. Zie hiervoren, bl. 48, 49.
(*o*) Handel. der Nat Syn. XLI Zitting. bl. 237.
(*p*) Handel. der Nat. Syn. LXII Zitt. bl. 238.

genden dag deed Gomarus dergelyke verhandeling; en in de LXIV Zitting, Thysius, Professor te Harderwyk. Alle drie handelden ze van 't besluit der Goddelyke Verkiezinge, genomen uit de Haagsche Conferentie. In de volgende Zitting, die weder geheim was, werden eenige vragen verhandeld wegens het eerste Verschilpunt, en by die gelegenheid viel 'er geen kleine woordenstryd voor tusschen Gomarus en den Bremer Godgeleerden Martinius, waarin de eerste zig zeer driftig en belaglyk ten toon stelde (*q*): ook ontstond 'er vervolgens eene grote verwarring in de verhandelinge van 't werk; want niets werd bekend gemaakt voor dat het in de Synode werd voorgesteld, en daarover had men dan meest altyd zoo vele verscheide stemmen, als 'er hoofden waren, gelyk Balcanqual aan den Engelschen Gezant schreef; voegende daarby; „ Wat de Inlandsche Godgeleerden aangaat; dezelven zyn, „ zoo veel als ik zien kan, zoo zeer ingenomen „ tegens de Remonstranten (ik wenschte zoo „ zeer niet tegens de personen, als wel tegens „ hunne gevoelens) dat onze gematigheid vrees „ ik hun niet wel zal aanstaan (*r*)". In eenige brieven, door de Remonstranten te Dordrecht geschreven, word ook verhaald, dat de Uitheemsche Godgeleerden ronduit te kennen gaven, hoe hun dat wederleggen van de Remonstranten, in hun afwezen, niet behaagde, daar dezelven in de stad gehouden werden, en zig zelven aanboden om zig, mits behoorlyke vryheid, over

1619.

De Uitheemschen zyn over de wyze van handelen te onvreden.

(*q*) HALES, 27 Brief, bl. 187.

(*r*) BALCANQUAL, I Brief, bl. 211, 212.

1619. over hunne gevoelens te verklaren, en dan nog op Vragen te antwoorden (*s*). Men begreep ligtelyk, dat dit inderdaad ongevoeglyk was; maar wat zou men doen? Zy waren uit de Synode geweerd, en dit was door een Staatsbesluit bevestigd. Om de Uitheemschen derhalve eenig genoegen te geven, en den Remonstranten wat meer vryheid, dan men te vorern goedvond, te verlenen, ontbood men de Remonstranten den 23 van January voor de Heren Polityken, die hun zeiden, „ dat de Heren, om hun alle „ reden van klagten te benemen, over zig na„ men, dat zy in geschrift 't gene zy tot „ verklaring en verdediging van hunne vyf Pun„ ten verder wilden stellen, binnen veertien „ dagen hun mogten overgeven, om daarmede te „ doen naar behoren (*t*)". De Remonstranten waren over dit onverwagt bevel verwonderd en verblyd, oordelende dat men hun thans genoegzaam toestond, 't gene de Synode te voren had geweigerd; want men bepaalde nu hunne vryheid niet naar 't goeddunken hunner partyen.

Den Remonstranten word bevolen de Verklaring en Verdediging van hunne gevoelens over te leveren.

Terwyl zy nu met dat werk bezig waren, deden de Professoren Polyander van Leiden, en Waléus van Middelburg hunne redeneringen in de Synode tegens de Remonstrantsche gevoelens wegens het eerste Punt. De laatst genoemde muntte boven anderen uit. Na hen stelde de Engelsche Doctor Davenant in eene andere Zitting zyn Vertoog voor; gelyk ook deden zyn Land-

In de Synode worden Vertogen en oordelen voorgedragen over de Vyf Artikelen tegens der Remonstranten gevoelens.

(*s*) BRANDT, III Deel, bl. 411.

(*t*) Historisch Verh. fol. 156. BRANDT, III Deel, bl. 412.

Landgenoot Ward, en de Marpurgsche Professor (*) Goclenius (*v*); en op deze wyze hielden de Leden der Synode telkens openbare godgeleerde lezingen over en tegens de gevoelens der Remonstranten. Schultetus uit de Palts deed over de zekerheid der Verkiezinge eene zeer oppervlakkige maar bittere redevoering in de LXVIII Zitting (*x*), en den volgenden dag handelde Altingius, een ander der Paltsische Godgeleerden, van de Verwerping. Zyne rede was, naar 't oordeel van Hales, de beste, welke tot nog toe was gedaan. Hy beweerde regt uit, dat God zonder op eenige zonden te zien, naar zyn louter welbehagen, had verworpen dien 't Hem had belieft; dat de zonden op de 1619.

(*) Deze man werd toen voor een schrander en groot Philosooph gehouden, en egter antwoordde hy by zekere gelegenheid op de Synode, ,, dat het voorgestelde gevoelen waarag- ,, tig was in de Philosophie, maar dat hy dat nog niet wilde vast- ,, stellen in de Theologie". Wat al gevolgen kan men daaruit afleiden met betrekking tot de zaken, thans op de Synode in geschil? Hy heeft zig op de Synode ook berugt gemaakt door zyn antwoord aan iemand, die hem vraagde, hoe hy, Melanchtons gronden volgende, nu zig tegens de Remonstranten konde kantten? ,, Wy zien, antwoorde hy, dat de Prins en de Heren Staten het zoo hebben willen, en wy hebben hier goeden wyn (1).

(1) BALCANQUAL, 4 Brief, bl. 217. *Nulliteiten der Dordsche Syn.* I Deel, bl. 75. II Deel, bl. 57.

(*v*) Handel. der Nat. Syn. LXVI. en LXVII. Zitting, POPPIUS, by BRANDT, III Deel, bl. 413.

(*x*) Handel. der Nat. Syn. LXVIII Zitt. Historisch Verh. fol. 164. HALES, XXIX Brief, bl. 195.

1619. de Verwerping volgde als een vrugt of gevolg der Verwerpinge; dat God egter gene oorzaak der zonden was, maar dat de zonden uit 'smenſchen bedorven nature, als de eenige oorzaak, voortkwamen; en dat de Verharding en Verblinding als regtvaardige oordelen van God komen, die egter allezins heilig is, zoodat men behore uitteroepen; Heilig is God verwerpende; Heilig is God verblindende; Heilig is God verhardende. Dit was de eenige Verhandeling, die 'er over de Verwerping gedaan werd, daar alle de negen of tien voorgaande over de Verkiezing waren gedaan, en hier mede eindigde de overweging van 't eerſte Artikel; waarom de Heer Hales wenſchte, dat de Synode het ſtuk der Verwerpinge wat omſtandiger hadde behandeld, naardien het zelve zig wyd uitſtrekt, en eigenlyk de zaak was, waarover de Remonſtranten de voornaamſte zwarigheid maakten (y). Vervolgens deden de Schotſche Godgeleerde Balcanqual en de Marpurgſche Profeſſor Cruciger, over het twede Verſchilpunt, tegens de Remonſtrantſche Gevoelens, in de LXXII Zitting, vertogen; en daarop beval de Preſident Bogerman, dat men de volgende reis over het vierde Verſchilpunt zou handelen; want over het derde was geen geſchil (z). Die de geheime oogmerken van de beſtierders der Synode niet wiſten, wa-

(y) Handel. der Nat. Syn. LXIX. Zitt. Hiſtoriſch Verh. fol. 164. HALES, 30 Brief, bl. 197.

(z) Handel. der Nat. Syn. LXXII. Zitt. Hiſtoriſch Verh. fol. 165. HALES, 31 Brief.

waren over dit haaſtig voortgaan van het eene Punt tot het ander zeer verwonderd; te meer dewyl alle de Collegien, die de Synode uitmaakten, zelfs over den eerſten Artikel hunne oordelen nog niet hadden overgegeven; en de Remonſtranten nog bezig waren aan het ſtellen van hunne Verklaring en Verdediging, welken behoorden overwogen te worden (*a*).

1619.

De Remonſtranten leveren hunne ſchriften over.

'tWas de zevende van February, wanneer de Remonſtranten een gedeelte der ſchriften, die zy ſtellen zouden, (want de tyd was te kort geweeſt en de zaken te gewigtig om alles te kunnen gereed krygen) aan de Heren Polityken overgaven. In de Voorreden merktenze onder anderen aan, „dat de Verhandeling van hun gevoelen reeds zou ten einde gebragt zyn, indien de Synode hun dat had toegelaten te doen, 't gene zy nu deden, volgens bevel der Heren, die zy deswege dankten. Op de Schriften, die zy thans overleverden, had de Synode, indien haar het onderzoek waarlyk ter harte ging, eer zy uitſpraak doen zoude, vooral te letten; want in dezelven hadden zy vele dingen klaarder en volkomener verhandeld, dan in de Haagſche Conferentie geſchied was. Daarom wenſchten ze, dat de Synode tegens deze hunne ſchriften hunne tegenredenen wilde opſtellen, om dus eenmaal te komen tot zoodanig onderzoek der Waarheid, als den Christenen, den Godgeleerden en Mededienaren betaamde. Maar nu, in hun afwezen, was de Synode vaſt bezig met het wederleggen van hun gevoelen uit de Haagſche Con-

Hunne aanmerking over 't gene de Synode thans deed.

(*a*) Hales, 31 en 32 Brief.

1619. Conferentie (*), en zy ging zomwylen hunne voornaamste bewysredenen met stilzwygen voorby, of versierde zigzelven een weerparty, of verdraaide de woorden van de Conferentie buiten der Remonstranten mening, of roerde de antwoorden, die men op de bewysredenen der Contraremonstranten gaf, niet eens aan. Dus kon de Synode hunne gevoelens ligtelyk wederspreken; maar die manier van handelen dagt hun noch eerlyk noch billyk te zyn. Gelyk zy derhalve de Synode te voren tot eene mondelinge onderhandeling hadden beroepen, die

(*) Die Conferentie was niet gehouden geweest met deze Gedaagden, maar met andere Remonstranten, Poppius en Episcopius uitgenomen: waarom Niëllius antwoordde, wanneer de Gedaagden gevraagd werden, of hun gevoelen niet vervat was in de beschryving dier Conferentie? dat men 't werk van anderen niet algemeen voor 't zyne kan erkennen. Ook hadden de Gedaagden reeds gezegd, dat zy sedert veel geleerd hadden. En gelyk het te voren ongevoeglyk was hen daarover te ondervragen, dewyl zy zelfs gedagvaard en gereed waren, om hun eigen gevoelen voortestellen en te verklaren; zoo was 't om de gemelde redenen ook verkeerd, dat de Synode zig ophield met die Handelingen enkel te wederleggen, zoo veel en zoo weinig als zy goedvond. 't Is waar de Synode, schoon zy te voren beweerde ieder der Gedaagden omtrent zyn byzonder gevoelen te moeten ondervragen, moest, of zou althans, oordelen over de gemene leer der Remonstranten; maar dan was dit Boek van de Haagsche Conferentie ook niet genoegzaam, want alle de verklaringen en bewyzen, daarin voorkomende voor 't Remonstrantsch gevoelen, waren maar de byzondere gedagten van die weinige Remonstranten, welken op die Conferentie geweest waren.

die geweigerd was, zoo hieldenze het billyk, dat de Synode nu op hunne redenen schriftelyk zoude antwoorden. Dit verzogten zy, en tevens afschriften van de Vertogen, waarmede eenige Leden der Synode hunne gevoelens hadden pogen te wederleggen. Kondenze dit niet verwerven, dan hadden zy egter het hunne gedaan tot voorstand der Waarheid en wederlegging der dwaling. Eindelyk baden zy de Heren verlof om tot de hunnen en hunne kerken weder te keeren; en begeerden de Heren hunne verdere Verklaringen en Verdedigingen, zy zouden dezelven, na hun vertrek, opstellen, overgeven, en op 't bevel der Heren ten allen tyden weer te Dordrecht komen (*b*)". De Remonstranten, dit geschrift overgegeven hebbende, werden bestraft, om dat ze slegts een gedeelte leverden, en kregen last, om het overige binnen agt dagen gereed te maken, waarop zy antwoordden, dat zulks ondoenlyk was, maar dat ze doen zouden alwat zy konden. Zy kregen orde om kort te zyn; en inderdaad 't geschrift, dat zy nu over hadden gegeven, was zeer uitvoerig, maar zy betuigden, dat 't gewigt der zake, ter gelegenheid vooral dezer plegtige byeenkomst tot onderzoek derzelven, hen buiten staat stelde, korter te zyn (*c*). De Schotsche Godgeleerde Balcanqual schreef egter, dat hy beschaamd was, als hy dagt, dat mannen van oordeel zig konden inbeelden, dat de Synode tyd kon hebben, om alles 1619.

(*b*) Syn. Nat. Acta Remonstr. Historisch Verh. fol. 166, 167. BRANDT, III Deel, bl. 432.

(*c*) Historisch Verhaal fol. 167.

1619. alles te doorlezen (*d*). Doch de Remonstranten oordeelden, dat de Synode daartoe tyd had behoren te besparen; dewyl anders de gehele byeenkomst slegts een ydele vertoning was, om zonder te onderzoeken en te oordelen, maar plegtig te verwerpen, 't gene men by zig reeds te voren veroordeeld, en te bevestigen de begrippen, die men met zig mede gebragt had. En inderdaad, om dit leste van de Synode te denken, gaf zy zelve de grootste reden, wanneer zy, omtrent dezen tyd, voor 't ontfangen zelfs der Remonstrantsche Schriften, en dus ook lang eer de Vaders hun oordeel over de vyf Punten hadden gegeven, reeds besloot een Geschrift door zeer harde Contraremonstranten, tegens de leer der Remonstranten, volgens de mening der Synode, zoo als zy zelfs spraken, te laten stellen; waarop Hales aanmerkte, dat dit zeer ongevoeglyk was, want „ Regters, schreef hy in een „ Brief aan den Gezant Carleton, schorten hun „ oordeel op, en zyn onzydig voor elke party, en „ welk hun oogmerk ook mag zyn, nogthans „ doen zy 'er gene opening van, voor den tyd der „ Uitspraak: zoodat al dit werk van dagvaarden „ onderzoeken en ondervragen noodzaaklyk „ moet schynen als alleen tot een kamer- of „ schouwspel te strekken. —— Het maken „ van zulke schriften by voorraad, voor dat de „ Synode formeel beslist heeft, —— zal de „ wereld doen denken, dat de leden der Sy„ node al, toen zy kwamen, besloten hadden „ wat ze doen zouden; het welk, schoon het „ mo-

De Synode besluit schriften opteftellen tegens de Remonstranten.

(*d*) Balcanqual, 3 Brief, bl. 217.

„ mogelyk waar is, zoo is 't nogthans gene „ wysheid, dat openlyk te kennen te geven (*e*)". 1619.

De Synode leest maar een klein gedeelte van 't geschrift der Remonst.

De President Bogerman ging ondertusschen voort met stellingen en Artikelen uit de Remonstrantsche schriften te trekken, en dezelve aan de Synode optegeven. De byzondere Collegien waren bezig met hunne oordelen over de verdere Punten opteſtellen; en de Leden, die de President benoemde, deden vervolgens openlyke redevoeringen of Vertogen tegens de Remonstranten. Wat het Geschrift der Remonstranten betrof; 't was voor de Synode de moeite niet waardig om het geheel te lezen: 't Was namelyk tweehonderd en vier bladen groot, en derhalve zou zulk onderzoek te wydlopig zyn. De President las 'er iets uit voor; en daaromtrent merkte de meergemelde Schotsche Godgeleerde Balcanqual dit aan; „ Ik moet, schreef hy, nood- „ wendig zeggen dat de Remonstranten gene „ gunst altoos hebben; Want Ik kan u verzeke- „ ren, dat de President het slimste uit het Schrift „ uitpikte (*f*)". De Synode besloot 'er ook geen ander gebruik van te maken, dan een gedeelte van 't zelve te lezen, en aan eenigen der Leden aantebevelen, om het naarstig te doorlezen, en de Synode te berigten, indien zy 'er iets van belang in ontmoetten. Hoe onbillyk en nadelig voor een onzydig onderzoek de Remonstranten dit hielden, kan men ligtelyk nagaan.

Vol-

(*e*) Historisch Verhaal, fol. 165. HALES, 32 Brief, bl. 203, 206. Handel. der Nat. Syn. LXXIII. Zitt. bl. 243.

(*f*) BALCANQUAL, 4 Brief, bl. 225.

1619. Volgens bevel der Heren Polityken gingen zy egter voort met hunne overige ſchriften gereed te maken, en gaven eerſt de Verklaring van hun gevoelen omtrent de overige Artikelen over; en vervolgens hunne Verdediging derzelve in twee reizen. Die ſchriften waren, zoo als de vorigen, zeer omſtandig, en door de naaukeurigheid te betragten vry wydlopig; waarover de Heren hen weder beſtraften; doch ieder was verbaasd, dat de Remonſtranten in ſtaat waren geweeſt, zulke uitgewerkte en zoo grote Geſchriften in dien korten tyd, welken zy daartoe beſteedden, en dat nog in de felle koude des winters, te kunnen ſtellen. Eer de Remonſtranten konden gereed zyn met hunne Verdediging van de twee laatſte der vyf Artikelen, was de Synode reeds verre gevorderd met het lezen van de oordelen der Synodale Collegien over de Remonſtrantſche Gevoelens (*g*). Dit gaf aanleiding, dat de Remonſtranten, in 't einde van hun laatſte geſchrift, in zeer vrymoedige tale, zig over de Synode beklaagden, en ronduit verklaarden, dat zy deze ſchriften niet om der Synode wille, die hen zoo onwaardig behandelde en behandeld had, maar om 't bevel der Heren te gehoorzamen, hadden geſchreven. Wat hun zelven betrof, zy hadden willen tonen, dat zy hun gevoelen volkomen wilden openleggen, en geenzins ſchuilhoeken zogten. En wat de Synode aanging; die had, door openbare redevoeringen vertogen, en oordelen tegens hunne gevoelens, vooraf dezelven al

Verdere ſchriften der Remonſtranten overgegeven.

(*g*) Handel. der Nat. Syn. CXI Zitt.

al veroordeeld, en in geheime zittingen flegts een klein gedeelte hunner Verdediginge gelezen (*b*). 1619.

De oordelen van de Collegien der Synode worden gelezen.

De Synode, namelyk, met hare handelingen voortgaande, zonder agt te geven op 't gene in de Remonstrantsche Verdedigschriften zou mogen gezegd worden, had ondertusschen de Oordelen der Synodale Collegien over de Vyf Punten, ingerigt naar de stellingen door den President Bogerman opgegeven, gaan voorlezen. Doch 't zal nodig zyn eenig berigt van het opstellen dezer oordelen vooraf te laten gaan. Ieder genootschap van Godgeleerden, by voorb. dat van de Groot-Britannische, dat van de Paltsische, enz. stelde Vertogen, over ieder der Vyf Punten, in welke Vertogen die Punten beoordeeld en de Remonstrantsche begrippen doorgaans veroordeeld werden. Groot verschil kon'er in die oordelen niet ligt ontstaan, dewyl de Godgeleerden, die de Synode uitmaakten, met zoo veel omzigtigheid waren uitgekozen, als reeds verhaald is, en alle Remonstrantschgezinden zorgvuldig vermyd of voorbygegaan (*i*): en nogthans vond men onder de Vaders, hoe zeer zy zelven ook alle verschil tragtten te ontwyken, over zommige zaken gene geringe verscheidenheid van gevoelens. Ter gelegenheid van het eerste Artikel vielen eenige verschillen tusschen Professor Gomarus en de overige Nederlandsche Hoogleeraren niet alleen, maar ook tusschen hem en de Godgeleerden van Bremen, als mede de Engelschen, welken,

(*b*) Acta Syn. Nat. Remonst. Lat. III. 55. pag. 218. by Brandt, III Deel, bl. 513 — 524.

(*i*) Zie I Deel, bl. 343. — 357. en 359. — 365.

1619. ken, gelyk ook alle de Buitenlandſche Godgeleerden, tegens het gevoelen der Bovenvaldryveren (*k*) zig zoo verklaarden, dat velen onder de Inlandſchen, die dat gevoelen goedkeurden, niet raadzaam oordeelden daarop te dringen; ſchoon zy egter wel zorg droegen, dat het niet veroordeeld wierd. Maar over het twede Artikel, of namelyk Jeſus Christus voor alle menſchen geſtorven zy, of alleen voor de uitverkorenen, was grooter en ſterker verſchil. Niet alleen de Godgeleerde van Bremen, inzonderheid Martinius, maar ook twee der Engelſchen, Ward en Davenant, waren voor de algemeenheid dier Genade (*l*), maar de overigen waren in de begrippen der Contraremonſtranten. Dit verſchil was zoo ſterk, dat Hales aan den Gezant Carleton ſchreve, „ indien zy zig daar zuiver en wel weten uit te redden, zullen ze hunnen weg over alle de andere Artikelen ligtelyk gebaand vinden (*)". De Engelſche Gezant Carleton, de

(*k*) BALCANQ. IX Brief, bl. 277, 283, 285, 286. HALES, XXVII. Brief, bl 186.

(*l*) HALES, XXXII Brief, bl. 207.

(*) De Bremer Godgeleerden waren tot de Synode gezonden met oogmerk, om zorg te dragen, dat de gematigder Leer van *Melanchton* wegens de Predeſtinatie niet gekrenkt of door harder leerſtellingen gene afbreuk toegebragt wierd (1). Zy waren derhalve niet vreemd van de Remonſtrantſche gevoelens, en daarom had Martinius ook menige ſcherpe en bittere behandeling van de Inlandſche Godgeleerden te lyden; 't welk

(1) MOSHEIM, over den XXVIII Brief van Hales, pag. 420, 421.

de Aartsbisschop van Kantelberg, en anderen 1619.
waren 'er mede gemoeid (†); ja opdat deze en dergelyke twisten onder de Synodale leden gene schandelyke verwarring, en voor de Synode gene ergerlyke naspraak zouden veroorzaken, schreef de Gezant, die zeer veel deel nam in de Synodale handelingen en daarop groten invloed had, aan den President Bogerman; 't welk van die

't welk zoo verre ging, dat hy en zyne amptgenoten op 't punt stonden van de Synode met verontwaardiginge te verlaten, en dat alle de Uitheemschen het euvel begonnen te nemen (2). Ondertusschen is 't aanmerklyk, gelyk de Heer Mosheim te kennen geeft, dat zy, die met bepaalden last op de Synode kwamen, als Regters egter over 't gene de Remonstranten zouden inbrengen, naar Gods Woord alleen, zouden oordelen; en dat de Synode de Remonstranten veroordeelde, en de Bremer Godgeleerden, die niet veel van hun verschilden, met lof naar hun Vaderland te rug lieten gaan; waaruit hy verder opmaakt, dat ook de Canons der Synode, die zy vervolgens maakte, zoodanig dubbelzinnig geschikt moesten zyn, dat zoo wel de Bremer en Engelsche Godgeleerden, als de Boven- en Ondervaldryvers daarin konden toestemmen.

(2) BALCANQ. V Brief, bl. 237, 238. BRANDT, III Deel, bl. 450.

(†) De Engelsche Godgeleerden, onderling in gevoelen verdeeld zynde, schreven naar Engeland, om te vernemen hoe men daar begreep, dat zy op de Synode over het twede Artikel moesten oordelen; want de Artikelen der Engelsche Kerk schenen hun toe het verschil niet bepaald te hebben (3). Hoe dit ook bestaanbaar zy met het karakter van Regters, die alleen naar Gods Woord zouden oordelen, is niet gemaklyk te zeggen.

(3) BALCANQ. III, IV Brief.

1619. die gelukkige uitwerkinge was, dat de Nederlandsche Godgeleerden toegaven, om den blaam van openbare twist te ontwyken (*m*). Over de andere Artikelen viel wel minder verschil, doch de Oordelen der Collegien waren egter zeer verschillend in verscheide opzigten, en het één veel gematigder dan het ander; gelyk blykt, wanneer men, by voorb. de oordelen der Engelsche Godgeleerden over het derde Artikel met die van ettelyke anderen vergelykt (*n*). De meeste oordelen eindigden met de sterkste uitdrukkingen tegens de Remonstrantsche gevoelens, als kettersch, verderflyk, enz (*o*).

Byëenkomst der Remonstranten te Rotterdam, en hunne handelingen.

De Synodale Oordelen moesten nu verder gelezen, en de Canons of Regels nog gemaakt worden; doch eer wy daarvan eenig verslag doen, moeten we, een weinig te rug tredende, berigt geven wegens zekere Byëenkomst van tien Remonstrantsche Predikanten en eenige Ouderlingen en Diakenen, op den vyfden van Maart, te Rotterdam gehouden. De reden van deze Byëenkomst en derzelver oogmerk kan men zien uit de Handelingen, welken in dezelve gehouden zyn, en waarvan zy aantekeningen maakten, die kortelyk hierop uitkwamen; „ Dat de Contraremonstranten verscheide grove en der godzaligheid nadelige gevoelens niet alleen leerden, maar ook, als noodzaaklyk om geleerd en derhalve ook om geloofd te worden, wilden opdringen; —— Het ge-

(*m*) BALCANQ. III, IV, V, VI, VII Brieven, bl. 219, 237, 240, 251.

(*n*) Handel. der Nat. Syn. II Deel, bl. 145 — 154.

(*o*) BRANDT, III Deel, bl. 530.

gezag van menschelyke schriften niet veel min dan dat van Gods Woord agtten; —— Tot voortplanting van die gevoelens de Overheden 't zielverderflyk begrip van dwang in den Godsdienst tragtten in te boezemen; —— Alle vermaningen tot vrede en verdraagzaamheid veragtende, scheuring invoerende, de Remonstranten uit de kerken stotende en hunne Leeraars, of die hen slegts verdragen wilden, in den dienst schortende of afzettende, dus den Remonstranten alle oeffening van Godsdienst, daar dezelve aan andere gezindheden, ja den Joden zelfs, werd toegelaten, tragtten te beletten; strydig tegens de vryheden van 't Geweten en des Vaderlands, ja doende dit alles, zonder zelfs aftewagten het oordeel der Nationale Synode. —— Dat ook de Nationale Synode, meest al uit de bitterste Contraremonstranten bestaande, en uit Buitenlandsche Godgeleerden, die veelal door hunne hevige en partydige redevoeringen de Remonstranten genoegzaam vooraf reeds veroordeeld hadden, de behoorlyke Verdediging aan de Remonstranten had geweigerd; weshalve van dezelve niet anders dan onrust, scheuring en slaverny des gewetens, en misschien nog erger behandeling te wagten was. —— Dat dit alles hen had bewogen byëentekomen, om te voorzien, zo veel hun mogelyk was, tegens den gantschen ondergang en verstoring der Remonstrantsche Gemeenten en leere, en om die Gemeenten in onderlinge vrede en eenigheid te behouden en te vereenigen; en ten dien einde zulke *Voorslagen* te doen en te ontwerpen, als zy daartoe nodig agtten, en dezelven voor-

1619.

1619. tedragen aan hunne Mededienaars en Kerkenraden, om 'er derzelver oordeel over te vernemen, eer men iet zou vastſtellen.

Dit waren, in 't kort, de beweegredenen der Byëenkomſte. De Voorſlagen, die zy ter beoordelinge voorſtelden, kwamen hierop uit: —— De Verklaring, dat zy geen anderen regel des geloofs erkenden, dan de H. Schriftuur; waaraan alle menſchelyke Formulieren van ieder altoos moeſten en mogten getoetſt worden; waaruit volmaakt kon blyken, hoe verre zy van de gronden des Pausdoms verſchilden. — Dat zy de gevoelens der Remonſtranten in de Vyf Artikelen voor ſchriftmatig hielden en nodig om geleerd te worden, doch die der Contraremonſtranten, uit hare natúre, nadelig voor de Godzaligheid. —— De tegenwoordige Nationale Synode konden ze voor geen bevoegden regter over de geſchillen erkennen, derzelver beſluiten niet toeſtemmen, noch tot de Contraremonſtranten met goed geweten wederkeeren, voor dat dezelven eenige verkeerde en harde leeringen verbeterden zoo ten aanzien van de Artikelen in verſchil, als van het gezag van menſchlyke Formulieren, en wegens de regtmatigheid van ligchamelyke ſtraffen, boetens, gevankeniſſen, ballingſchap enz. door de Overheid te oeffenen omtrent het Geweten en den Godsdienſt: behoudens egter, zeggen zy, dat ze de Overheid toeſchryven het regt, om te weeren al wat tot beroerte van de ruſt der Maatſchappye uit zig zelve kan ſtrekken. —— In hunne gemene zaak zouden de Remonſtranten elkander alle hulp beloven. —— De Predikanten zouden ie-

ieder vooreerst in hunne kerken blyven, tot dat de nood anders vereiste, of die zonder dienst waren elders konden gebruikt worden; en daaromtrent zou ieder zig het oordeel der gemene Broederschap onderwerpen. De onkosten tot onderhoud der afgezette kerkendienaren en andere noodwendigheden zou men in 't gemeen dragen: —— Zy verklaarden door Gods genade de Vryheid van hunne godsdienstige Vergaderingen te zullen handhaven, in weerwil van alle pogingen daartegens, welke en hoedanige die ook mogten wezen. —— In het houden van godsdienstige Vergaderingen, 't zy openlyk, gelyk de Mennonieten en Lutherschen, 't zy heimelyk, vondenze goed zig te behelpen met lezen, of prediken, enz. tot dat men daarin een vasten voet zou beramen. —— Wegens dit alles zou men eene Regtvaardiging opstellen; als mede eene Remonstrantie aan hunne Hoog Mog., om de onbillykheid van de Plakaten, door welken den Remonstranten hunne godsdienstige Vergaderingen verboden werden, aantetonen. —— Ook zou men aan de Uitheemsche Godgeleerden, door een vertoog, kennis geven van de Proceduren der Provintiale Synoden en derzelver afgevaardigden. —— Dit alles werd door hen overwogen en voorgesteld; doch onder zeer uitdruklyk beding, dat niemand, onder voorwendsel van deze hunne Societeit, of van de Vryheid van Godsdienst, die zy meenden te gebruiken, zig verstouten zou tot aanrigting van eenige beroerte in het burgerlyke; maar dat allen zig als goede onderzaten zouden gedragen: tot welken einde de 1619.

1619. kerkendienaars hunnen toehoorderen de schuldige gehoorzaamheid aan de Overheden naarstiglyk zouden inscherpen; enz.

Aanmerkingen der Remonstranten te Dordrecht op dezelven.

Van deze Handelingen zond men een afschrift aan de Gedaagde Remonstranten op de Synode, die den yver en zorg der Rotterdamsche byeenkomste uitnemend prezen en de Broeders tot de grootste standvastigheid aanmoedigden, in weerwil der gevaren, die zy te gemoet zagen. De noodzaaklykheid van gezamenlyke Godsdienstoeffeningen drongen zy nader aan; onder anderen zeggende, dat de Nederlandsche Belydenis dit punt van zulken gewigte houd, dat zy artikel XXVIII. ronduit verklaart, „ dat niemand zig van die vergaderinge behoort te onttrekken; —— maar dat „ alle gelovigen gehouden zyn zig by de verzameling der gelovigen te voegen, 't zy op „ welke plaatse God dezelve gesteld hebbe; al „ ware het, dat de Magistraten en Plakaten „ der Prinsen daar tegen waren, en dat dood „ of eenige ligchamelyke straf daaraan hinge." — Maar het stellen van eene Remonstrantie aan hunne Hoog Mog. in dezen tyd keurden zy niet goed; dewyl het ten kwaadsten zou worden opgevat: „ Het remonstreren, antwoordden zy onder anderen, zal men als dreigen „ uitleggen, en door het suppliceren of smeken maakt men twyfelig, 't gene naar regten van den Lande en der Vaderlandsche Vryheid iedereen toekomt (*p*)".

Deze

(*p*) Handel. van 't Gebesoigneerde te Rotterd. Zie ook BRANDT, III Deel, bl. 481, 494. UITENBOG. Kerkh. Hist. bl. 1159.

Deze Byeenkomſt lag de beginſels van die Societeit der Remonſtranten, waarvan de ſchrandere Uitenbogaart reeds een ontwerp in zyn verre vooruitziende brein gevormd had (q), en die vervolgens, onder zeer zware vervolgingen opgerigt, tot ſtand is gekomen (*). Maar

1619.

Deze Byeenkomſt maakte 't ontwerp tot de Remonſtrantſche Societeit.

(q) UITENBOG. in de Brieven van vermaarde Mannen, gedrukt by Jan Rieuwertſz. 1662. II Deel, bl. 64, 98—101. geſchrev. 28 Feb. 1619.

(*) Uitenbogaart hierover in den aangehaalden Brief ſchryvende, maakte onder vele anderen deze aanmerkingen; „Zal „ men dan eene nieuwe Secte oprigten? Wy hebben het niet „ willen doen, maar de gebreken onzer kerken in de kerke trag„ ten te beteren, om dat gedaan hebbende te zien, hoe wy „ anderen tot ons zouden mogen trekken met godlyke gema„ tigdheid. 't En wilde niet zyn; Babel heeft op dien voet „ niet willen geholpen zyn. Zoo moet het op eene andere „ manier geſchieden. Laat het vry de Remonſtrantſche Kerk „ of Gemeete heeten. Indien ons fundament is Gods Waar„ heid, en ons Wit ware Godvrugtigheid, God zal het zege„ nen; en geſteld zynde, zullen we konnen met anderen in „ liefde ſpreken, om te zien, of door Chriſtelyke moderatie „ wy dan met anderen, en anderen met ons, mogten ver„ eenigd worden, en met behoudenis van 't fundament, al„ le afgodery uitgeſloten, en met toelatinge van verſcheide „ gevoelen in de reſte, de oeffening der liefde en godzaligheid „ wat beter onder de Chriſtenen planten mogten. —— „ Maar men moet de gemeenten niet verzwygen, dat men „ door vele verdrukkingen moet ingaan in 't ryk der Heme„ len; en haar vragen, of zy wel drinken willen den beker, „ dien haar Meeſter gedronken heeft; en indien ja, of zy „ van hare tydelyke Faculteiten de bedroefde afgeſtelde die„ naars en anderen, die hun 't geeſtelyke zaaijen, van nood„ druft willen helpen verzorgen: of zy ook wel weten, „ waar-

1619. Maar, om tot de Nationale Synode weer te keeren. De reeds gemelde verscheidenheid van begrippen der Vaderen, die men vreesde openbaar te maken, was oorzaak, dat de President Bogerman het lezen der Oordelen, in eene heimelyke zitting, die toen naar gewoonte gehouden werd, liet beginnen; maar de Engelsche Godgeleerden kantten zig daar tegen; bewerende dat 'er de eer der Synode aan gelegen lag, die oordelen in 't openbaar te lezen; opdat het niet zoude schynen, dat zy eene samenspanning onderling gemaakt hadden, om met elkander in gevoelen overeen te stemmen. Ook vond men vreemd, dat Bogerman eene zaak van zoo veel gewigt, zonder de Synode iets te vragen, op eigen gezag begon. De Engelschen, namelyk, begeerden, gelyk Balcanqual schryft, dat de oordelen openlyk zouden gelezen worden, zoo om gemelde redenen, als inzonderheid ook, om dat zy meenden veroordeeld te hebben 't gene in de Remonstranten te verwerpen was, doch ook niets meer (*); en omdat ze tevens eenige

De Synodale Oordelen worden gelezen in heimlyke zittingen, door bestel van Bogerman.

„ waarom het ons te doen is, en waarom het hun te doen „ moet wezen, te weten, niet om juist in die of deze opinie „ te prevaleren, of een wereldsche partyschap, onder deksel „ van religie, te voeden, of om iet dat wereldsch is, maar „ om een regt godzalig leven onder de menschen te planten, „ en alzo een ruimen toegang te krygen in 't Koninkryk van Jesus „ Christus enz'.. Dus zou de Onderlinge Christelyke Verdraagzaamheid het onderscheidend kenmerk dezer Broederschap zyn.

(*) Dus spreekt de Schotsche Godgeleerde Balcanqual, die in zynen IIden Brief aan den Engelschen Gezant ook schreef; Dat de Overysselsche Godgeleerden het den Engelschen zeer kwalyk namen, wanneer dezen hunne mening over den tweeden Ar-

nige harde manieren van ſpreken der Contra-remonſtranten, byzonderlyk in 't ſtuk der Verwerpinge, hadden veroordeeld. Zy zagen ligt vooruit, zegt hy, dat zy in 't maken der Synodale Regelen of Canons door de Inlandſchen zouden overſtemd worden, en daarom wildenze, dat de toehoorders ten minſten door eene openbare lezinge kennis van hunne handelwyze zouden krygen. Maar de Preſident had zyne redenen daartegens, en wiſt het zoo verre te brengen, dat men in de volgende zitting beſloot de oordelen in 't heimelyk te lezen; 't welk de Engelſchen wel veiliger hielden, maar het ander eerlyker (*s*). Dit lezen duurde van de honderd en twede tot de honderd en vyfentwintigſte zitting, in welke laatſte de Voorzitter God dankte 1619.

Artikel, in de Synode, zeiden, „ dat zy 't gevoelen der „ Remonſtranten uit plaatſen trokken, waarin de Remon- „ ſtranten 't allerbeſt en gezondſt ſpraken; want dat de „ Overyſſelſchen wilden, dat men het gevoelen der Remon- „ ſtranten zou ſamenſtellen uit alle de plaatſen hunner Boe- „ ken, daar zy op het allerongerymdſt ſpraken". In zynen Xden Brief ſchreef hy nog; dat zommige van de Inlandſche Godgeleerden, „ met name de Gelderſche en Noord- „ hollandſche, die allermeeſt in des Preſidents gunſt ſton- „ den, zoodanige voorſtellingen over den tweden Artikel „ hadden ingeleverd, dat hy zeggen durfde, dat nimmer „ Godgeleerde in de wereld by zig zelven van diergelyken „ had gedroomd; en wat hem aanging, dat hy liever zyne „ hand zou willen verliezen, dan iets diergelyks onderte- „ kenen.

(*s*) BALCANQUAL, VIII Brief. bl. 264. Handel. der Nat. Syn. CII Zitt. bl. 285. Acta Syn. Dord. Deputt. Helvet. ad d. 15 [25] Martii. M. S.

1619. dankte over de hoogſte eendragt der Collegien in de leerſtukken (*t*).

In de Synodale Canons te ſtellen matigt hy zig te veel aan.

In deze zelfde Zittinge, den 21 van Maart, ſtelde Bogerman voor, dat 'er nu niets over was dan uit alle de oordelen, onderling vergeleken, het oordeel der Synode optemaken; waartoe hy reeds zekere Canons had ontworpen, die hy aan de Collegien zou opgeven; en indien iemand dan aanmerkte, dat 'er iets bygedaan, afgedaan, of in dezelven veranderd behoorde te worden, dan zou hy met zyne Byzitteren daarover raadſlaan; en indien zy het nodig oordeelden daarvan iets tot de Synode te brengen, dan zou ieder daarop maar kortelyk zyn gevoelen zeggen (*v*). Dus meende de Preſident 't maken der Synodale Regelen alleen te verrigten, en daarin zoo te handelen, als hy veiligſt en beſt zou vinden; waarvan hy ook in de twee volgende zittingen een begin maakte. Maar dit ſtrekte by velen, zelfs ook eenige Inlandſchen, tot groot ongenoegen. De Groot-Britanniſche Godgeleerden ſchreven daarover terſtond aan den Gezant Carleton: en 't blykt, dat deswege gene kleine ontſteltenis plaats had.
„ Nimmer, ſchreef één derzelven, heeft een Pre-
„ ſident zig zoo veel aangematigd als deze, en hy
„ heeft zoo velen der Inlandſchen op zyne hand,
„ dat hy kan vaſtſtellen, wat hy wil. Ook
„ vragen de Preſident en de Inlandſchen niet
„ naar de eer en agting der Uitheemſchen, en
„ ſlaan geen agt op de rekenſchap, die wy op
onze

(*t*) Handel. der Nat. Syn. CXXV Zitt. bl. 291.

(*v*) Handel. der Nat. Syn. CXXV Zitt. bl. 291.

„ onze t'huiskomſt zullen moeten geven. Zy 1619.
„ willen hunne Canons opgepropt hebben met
„ beſpiegelingen uit den Catechismus, zoodat
„ dezelven 'er van zouden berſten; en ik ver-
„ neem duidelyk, dat 'er niet een Contrare-
„ monſtrantſch Bedienaar op de Synode is, die
„ eenige leer gedreven heeft, daar de Remon-
„ ſtranten tegens ingelegd hebben, of ze zul-
„ len die insgelyks raauwlyk in de Canons plaat-
„ ſen. Ik hoop, dat Gods goedheid over zyne
„ Kerk, en Uw Ed. waakzame ſtandvaſtigheid
„ om deze goede zaak, die Gy zoo zorgvuldig
„ beſtuurt, tot volkomenheid te brengen, ons
„ alle deze zwarigheden zal helpen te boven
„ komen (*x*)". Dit gebeurde voor een gedeelte; want die de zaken beſtuurden, bragten te wege, dat de Heren Polityken reeds in de CXXVIII Zitting voorſtelden den Preſes en zynen Aſſeſſoren eenige weinige zoo Uit- als Inlandſchen toetevoegen, die met openbaar gezag de Canons zouden ontwerpen. Dit voorſtel werd terſtond by de meerderheid goedgekeurd, en nog drie der Uitheemſchen, en drie Inlandſchen, doch alle harde Contraremonſtranten, hun toegevoegd (*y*). Drie weken of iets langer waren zy bezig met het opſtellen der Canons, welken vervolgens in de maand van April in de Synode gelezen werden. In dezelven werd eerſt de Leer, welke de Synode wegens ieder der vyf Artikelen voor regtzinnig hield, vaſtgeſteld; en

(*x*) BALCANQUAL, XIII Brief, bl. 308, 309, 311.

(*y*) Handel. der Nat. Syn. CXXVIII. Zitt. bl. 291. BALCANQ. Aanteken. bl. 323—325.

1619. en ten anderen werden de ſtellingen, die zy wraakte, verworpen. Eindelyk werd ook een Beſluit of Narede agter de Canons ontworpen en vaſtgeſteld. Doch hiervan dienenwe een weinig nader verſlag te doen.

De Canons worden vaſtgeſteld; waar over egter geſchillen ontſtonden.

Gelyk de Synodale Collegien in hunne oordelen over den eerſten Artikel, de Verkiezing en Verwerping betreffende, alle omzigtigheid hadden gebruikt, om de verſchillend gevoelende leden, zoo veel mogelyk, buiten twiſt te houden, en de Remonſtrantſche gevoelens alleen uitteſluiten en te veroordelen; zoo bewoordde men de Canons hierover insgelyks met zulke omzigtigheid, dat de Bovenvaldryvers daarin ook meenden te kunnen beruſten, en gene verdere pogingen tot voorſtand van hun gevoelen raadzaam of nodig oordeelden: zoodat dus de wenſch van verſcheide Buitenlandſche Godgeleerden, om de volſtrekte Verwerping te veroordelen, verydeld (z), en die der Zuidhollandſchen, die betuigd hadden gene bepaling in dit opzigte te begeren, vervuld wierd; 't welk velen voor eene eenzydige inſchiklykheid der Synode hebben gehouden, dewyl dat verſchil van gevoelen van geen minder gewigt ſchynt, dan 't verſchil met de Remonſtranten (a). In 't opſtellen der Canons ten aanzien van den tweden Artikel wegens de algemene of byzondere Genade, door Chriſtus dood verworven, onſtonden meer en heviger geſchillen. Onder anderen wilde men daarin ſtellen, „ dat de Ongelovigen verdoemd zullen wor-

(z) Acta Syn. Deput. Helvet. Mss. Seſſion. CXXXII.

(a) Balcanq. IX Brief, bl. 283—286. J. L. Mosheim. Onderzoek wegens de Synode van Dord.

„ worden, niet alleen om hun ongelove, 1619.
„ maar ook om alle hunne andere zonden,
„ zo wel *de oorſpronklyke*, als de dadelyke":
maar de Engelſchen beweerden, dat daaruit volgen zou, dat de Erfzonde dan niet vergeven was aan allen die gedoopt zyn, 't welk egter by meer dan eene Kerkvergadering als een ketterſch gevoelen was veroordeeld. Dit was van die kragt, dat men 't gezegde voorſtel, op hun ſterk aandringen, doorhaalde, gelyk men allezins in 't opſtellen der Canons wegens dezen tweden Artikel vele inſchiklykheid voor de Engelſchen had getoond; 't welk den Gezant Carleton was dank te weten (*b*). Doch dewyl de Canons algemeen aan alle de leden moeſten behagen, werden 'er gedurige veranderingen in dezen, den tweden Artikel betreffende, gemaakt, zelfs nog op eigen goeddunken door hun, die gelaſt waren, om dezelven te ontwerpen; zoodat zy, nadat de Synodale Collegien daarop hunne bedenkingen reeds gegeven hadden, nog eenige bewoordingen veranderden, en 'er eenen Canon byvoegden, waarvan de Engelſchen egter tot op het oogenblik toen zy gelezen werd, niets gehoord hadden. En de twede Canon ter verwerpinge van de valſche leeringen was zoodanig, dat Balcanqual daarvan aan den gemelden Gezant ſchreve, dat hy van begrip was, dat geen man van verſtand die immer zou toeſtaan. Ten aanzien van den voorgeſtelden Canon der laatſte valſche leeringe, die verworpen werd, oordeelden de Engelſchen ook, dat dezelve, in zekeren zin, veelmeer tot de Schoolſche beſpie-

(*b*) BALCANQ. XV Brief, bl. 314.

1619. ſpiegelingen, dan tot het onderzoek der Synode behoorde; of, in een anderen zin genomen, den Remonſtranten geenzins raakte. Doch ſchoon de meeſte ſtemmen dit niet konden ontkennen, zy wilden egter, dus ſchryft Balcanqual, dien Canon behouden, en dat alleen om de Remonſtranten verhaat te maken. Ook merkt hy verder aan, dat de meeſten zoo verhit waren, om de Remonſtranten te verdelgen, dat zy gaarne maken zouden dat hunne woorden eenen zin hadden, welken geen letterkundige daarin zou vinden. De Engelſchen maakten ook nog eenige andere zwarigheden; gelyk ook de Heſſiſche en Bremer Godgeleerden, die egter, de uitlegging van zekeren Canon aan zig behoudende, daarin toeſtemden (*c*). De Zwitſerſche Godgeleerden, van den anderen kant, bemerkt hebbende, dat men in verſcheide Canons zommige dingen veranderd of afgelaten had, wilden geenzins eenvoudig toeſtemmen, en wel voornaamlyk, omdat hun eenige woorden van de Engelſchen en Bremer Godgeleerden geweldig verdagt waren, die dezelven in deze Canons wilden inlaſſen en de Synode opdringen; doch van hun zoo zwaar gewogen werden, dat zy zig, gelyk zy zelven ſpreken, aan alle ondertekening zouden onttrekken, indien die woorden niet uitgeſloten werden (*d*). Grote moeite had men derhalve om de Canons zoo te ſchikken, dat de Synodale leden zig allen lieten bewegen, om 'er in toeteſtemmen; 't welk

(*c*) Balcanq. XVI Brief, bl. 317, 319.
(*d*) Acta Syn. Deput. Helver. Mss. Seſſion. CXXIX.

't welk egter ten aanzien der Canons over de andere drie Artikelen zeer veel gemaklyker en zonder verschil van eenig belang ging. 1619.

Maar wanneer de Synode nu het Besluit of de Narede op de Canons zou maken, en daarin plaatsen en verwerpen de harde manieren van spreken, waarmede de partyen de leer der Contraremonstranten bezwaard hadden, of die aan eenige Contraremonstrantsche Schryveren te last gelegd werden; toen ontstonden 'er niet weinige geschillen en hevigheden. De Engelsche, Hessische en Bremer Godgeleerden lazen gansche registers voor van zulke harde uitdrukkingen, door zommige Schryvers van 't gevoelen der Contraremonstranten gebruikt, en beweerden zoo by monde als geschriften, dat dezelven noodzaaklyk moesten verworpen worden; omdat niet alleen de Remonstranten, maar ook de Roomschgezinden daaruit grote oorzaak namen, gelyk zy zeiden, om de Gereformeerde leer te lasteren (*e*). Maar anderen en inzonderheid de Inlandschen meenden, dat het geenzins dienstig was vele van die harde uitdrukkingen of stellingen te verwerpen, omdat dit de eer van zeer vermaarde mannen mogt kwetsen: en Bogerman gaf de voorname reden, waarom men hierin zoo beschroomd was, met deze woorden op; „ Opdat de vyanden, uit oorzake van zulke „ verwerpinge, niet zouden lasteren, en zeggen, dat de Gezonde Leer, welke beleden „ was door de Leeraars, die in 't verklaren „ derzelve zulke harde en onvoorzigtige manie- „ ren

Geschillen over 't verwerpen van harde manieren van spreken.

(*e*) Balcanq. XVI Brief, bl. 319.

1619. „ ren van ſpreken ſchenen te gebruiken, ook „ veroordeeld was" (*f*). Doch om ieder genoegen te geven ſtelde men een ontwerp op ter verwerpinge van eenige harde manieren van ſpreken, waarby de Engelſchen dreven, dat nog verſcheide anderen moeſten gevoegd worden, en althans deze twee, *dat 's menſchen tongen van God worden bewogen om Hem te laſteren, en dat de menſch niet meer goed kan doen, dan hy doet;* welk laatſte zeggen ſedert zeven jaren eerſt was ingevoerd. Ook liet de Profeſſor Sibrandus Lubbertus zig ontvallen, dat zommige in Nederland nog eenige harder dingen hadden geleerd (*g*). Na vele redenen en twiſten (*) konden de Buitenlandſche Godge-

(*f*) Handel. der Nat. Syn. CXXXIII Zitt. bl. .

(*g*) Balcanq. Aanteken. bl. 338. Acta Syn. Deput. Helvet. Mss. Seſſ. CXXXII.

(*) In de onuitgegeven Aantekeningen der Zwitſerſche Godgeleerden wegens de Handelingen der Synode leeſt men ten aanzien van dit geſchil der Synodale leden over 't verwerpen van harde manieren van ſpreken, „ Dat het te vrezen zynde, dat de gemoederen der Vaderen onderling „ meer en meer verbitterd zouden worden, en daardoor de „ overeenſtemming, die tot nog toe plaats had gevonden, „ zou verdwynen; de Paltſiſche en Zwitſerſche Godgeleerden daarom hadden goedgevonden, Schultetus en Breitinger aan den Heer Martinus Gregorius, één der voornaamſten van 't Collegie der Heren gemagtigden, te zenden, „ om uit hun aller naam aantetonen, welke godvrugtige zorg „ zy in alles hadden aangewend. Dezen nu zeiden eerſt, „ by wyze van inleidinge, dat zy zig by dien Heer niet vervoeg-

geleerden niet meer verwerven, dan dat de 1619.
Synode by die harde dingen en uitdrukkingen, wel-

„ voegden met oogmerk om hem raad te geven, noch uit
„ hoofde dat zy door 't verwylen der zaken verdriet kregen;
„ maar dat zy, aan hunnen eed gedagtig, 't volgende in
„ den ſchoot van dien vromen Heer kwamen uitſtorten:
„ Dat, namelyk, dewyl de Hoofdzaak door Gods genade
„ nu was afgedaan, het overige voornaamlyk maar perſo-
„ neel was, betreffende Vorſtius, Bertius, Episcopius en
„ anderen; en dat die dingen gemaklyk door de Nederland-
„ ſche godvrugtige en geleerde Mannen konden beoordeeld
„ worden: dat 'er oneenigheid zoude ontſtaan, indien de
„ ganſche Synode dezelven zou beoordelen; uit welk onge-
„ voeglyk einde van alle de handelingen der Synode ongun-
„ ſtig zou worden geoordeeld: dat deze zelfde overeenſtem-
„ ming, welke men nu had, van zommigen met grote
„ moeite was afgebeedeld, aan welken de Synode zelfs meer
„ dan betaamde had ingewilligd: dat het giſteren gebleken
„ was, hoe gehele Collegien zig tegens de overigen gingen
„ vereenigen: dat men groter tweeſpalt of tegenſtreving had
„ te vrezen, wanneer men komen zou tot de Erfzonde, de
„ Regtvaardigmaking, enz: Dat men de Buitenlandſche God-
„ geleerden nu kon laten gaan met eere der Heren Staten en
„ met nuttigheid der Kerke. Hierop heeft de Heer Marti-
„ nus hun bedankt, en beloofd met alle trouw daarvan aan
„ 't Collegie der Heren Gevolmagtigden berigt te zullen
„ geven: dat wegens Vorſtius niets zekers was vaſtgeſteld,
„ en men te vrezen had, dat men hem afwezende veroor-
„ delende, gelegenheid tot klagten zou geven, en dat hy
„ geroepen wordende de Synode met dubbelzinnige woorden
„ zou misleiden; maar dat men over deze en andere zaken
„ in den Hage zou raadplegen. Opdat dien Heer des te be-

„ ter

1619. welken zy verwierp, nog deze woorden voegde, *en wat diergelyke andere dingen nog veel meer zyn* (*h*).

De Canons worden ondertekend, en een Vonnis vastgesteld tegen de Remonstranten.

Niet minder dan drie en tnegentig Canons had de Synode wegens de vyf Artikelen gemaakt, welken van alle de Synodale-leden, de Politike Heren gevolmagtigen uitgenomen, in de honderd vyf en dertigste en zes en dertigste zittingen, werden goedgekeurd en ondertekend: waarmede deze zaak voor afgedaan werd gehouden. In de volgende zittinge las men een opstel voor van een Vonnis der Synode over de Gedaagde Remonstranten en allen, die de leer der

„ ter zou bewust zyn van het aanstaande gevaar, erinnerde „ hem beide de Godgeleerden 't gene gisteren door den Engelschen Doctor *Goad* in de Synode gezegd was, nadat „ hy zag dat hy van de Synode niet konde verwerven, dat „ zy meer harde spreekmanieren veroordeelde; *indien wy dit* „ *geweten hadden, dan zouden wy de Remonstranten ook niet* „ *hebben veroordeeld; want in ons Engeland zyn zeer vele* „ *mannen van groten naam, die hun gunstig zyn, en die kwalyk zullen nemen in deze Synode veroordeeld te wezen.* Wyders, dat wanneer aan *Deodatus* onverhoeds ontvallen was, „ dat het volstrekt besluit der Verwerpinge eenmaal mogte „ geweerd worden, terstond Doctor *Steinius* uit Hessen met „ luide stemme had gebeden, dat doch deze raad van Deodatus plaats mogte vinden; en dat ook Doctor Martinius „ van Bremen toen ook voorbariglyk de blydschap van zyn „ harte had verraden (1)".

(1) Acta Syn. Deputt. Helvet. Seff. CXXXII. d. 9 Aprilis M. S.

(*h*) Balcanq. Aantek. bl. 340. Zie ook 't Besluit der Causus.

der Synode zouden verwerpen. Zeer onverwagt, voor de Engelsche althans en andere Buitenlandsche Godgeleerden, werd dit voorstel wegens zoo gewigtige zaak gedaan. En men wilde 'er egter alle haast mede gemaakt hebben. De Uitheemsche Godgeleerden, die van Geneve en Embden uitgenomen, konden eerst in generleie manieren bewogen worden, om over de personen der Remonstranten te vonnissen; maar tusschen de voor- en namiddag zitting arbeidden sommigen wonderlyk by de Uitheemschen, op dat zy aan 't opgestelde vonnis hunne toestemming zouden geven; zoo dat het Vonnis, met eenige veranderinge, dien zelfden namiddag nog wierd vastgesteld met algemene goedkeuringe, uitgenomen die van de Engelsche, Hessische en Bremer Godgeleerden (*i*). 't Was gewisselyk in zeer sterke woorden vervat, en droeg tekenen van dien afkeer van de Remonstranten, welke de handelingen der Synode doorgaans bestierd en gezwaaid had. In het zelve werden de vyf Artikelen der Remonstranten gezegd valsch te zyn, en enkele schuilwinkels van dwalingen; en wegens de Remonstranten zelven werd gezegd: " dat zy *uit de Kerke waren uitgegaan*, ,, en uit *eigen en byzondere inzigten*, *door onwettige middelen*, de ordre der Kerken hadden geschonden; de Kerken van Nederland ,, zeer zwaar, en *zorglyk beroerd*; oude en ,, nieuwe schadelyke dwalingen geleerd; de ,, tot 1619.

(*i*) Balcanquál, XVII. Brief, bl. 320. Aanteken. bl. 343.

1619. „ tot hier toe *aangenomen leer der Kerke* met
„ lafteringen bezwaard; en alles met ergerniffen, oneenigheden, en beroeringen
„ der confcientien vervuld; waarom de Synode verklaart en oordeelt, dat de Hoofden
„ van hunne Factie fchuldig en *overwonnen zyn*
„ van *Vervalfinge* van den Godsdienft, van
„ *Scheuringe* en zeer zwaare *gegeven ergerniffen;* en de Gedaagden daarenboven nog van
„ onverdraaglyke hardnekkigheid tegens de
„ befluiten der Hoge Overheid en Synode.
„ Daarom zet de Synode hen af van hunne
„ zoo Akademifche als Kerklyke ampten, en
„ beveelt, *niemand tot den kerkendienft toetelaten*, die de Leer, in de Synodale befluiten
„ verklaard, *weigert te ondertekenen en te leeren.* Ook vermaant de Synode alle kerklyke
„ vergaderingen, om naarftig wagt te houden
„ en zig te ftellen *tegens alle Nieuwigheden*, die
„ in de kerke zouden mogen ontftaan; en bid
„ de Heren Staten Generaal de Leer der Synode alleen en zuiver openbaarlyk te doen
„ leeren; de opkomende ketteryen en dolingen te weeren; de oproerige en ongerufte
„ geeften te bedwingen; dit vonnis over de
„ voornoemde perfonen, volgens 't *Regt der Kerke*, *door dezer Landen Wetten beveftigd*,
„ (*k*) van waarde te houden, en de Synodale
„ befluiten te doen onderhouden (*).

'tWas

(*k*) Zie deze Sententie agter de Canons der Synode; meermalen uitgegeven. Zie, wegens dat *Regt der Kerke*, I Deel, bl. 88, 89, 154.

(*) De meermalen aangehaalde Schotfche Godgeleerde, Balcanqual fchreef ten dezen tyde aan den Gezant Carleton;

't Was inderdaad vreemd, zeggen de Remonstranten, dat de meeste Buitenlanders zig lieten beton; „ Wy hebben nu ten laatsten een einde gemaakt van „ ons werk over de vyf Artikelen; maar welke moeite wy „ in deze laatste zittingen gehad hebben, kan niemand be„ denken, dan die 'er tegenwoordig was; en welke vreem„ de handel daaromtrent plaats hadde, inzonderheid van „ den kant des Voorzitters, is al te tastbaar. Hy heeft de „ hoop, die ieder van hem had, zeer bedrogen. De zaak „ der personele censure [of 't Vonnis], zynde van zoo „ groot gevolg, was ons nooit bekend gemaakt, dan juist „ op dat oogenblik, waarop zy zou gelezen worden; en „ dewyl de Gedeputeerden in hunne reize naar den Hage „ niet moesten opgehouden worden, daarom moest de „ gansche Synode daar Amen toe zeggen. Tusschen de voor„ en namiddags zitting heeft men by de Uitheemschen won„ derlyk geärbeid, om hunne toestemming daarop te beko„ men; maar wy [de Groot-Britannische Godgeleerden] be„ moeiden 'er ons niet mede. Ik kan niet anders zeggen, „ dan dat het my dunkt hard te zyn, dat ieder, die elken „ byzonderen Canon niet zou willen aannemen, van zynen „ dienst zou afgezet worden. Nooit heeft eenige oude, „ noch eenige Gereformeerde Kerk zoo vele artikelen voor„ gesteld, om aangenomen te worden op straffe van ex„ communicatie. Maar zou het niet wreed geweest zyn, „ indien het alles voor Canons hadde doorgegaan, 't gene „ zy lieden wilden, dat daarvoor zou doorgaan?" (1). Sommige anderen der Uitheemschen, met name Martinius uit Bremen, beklaagde zig zeer, dat men de Remonstranten te hard had gehandeld en verongelykt: „ Wy zyn, zei hy, „ van

1619.

Aanmerkingen over dit Vonnis.

(1) BALCANQUAL, XVII Brief, bl. 320.

1619. bewegen, om in dit vonnis toeteſtemmen; daar zy niet genoeg onderrigt waren, om regt te oordelen, aan wie de beroerten der Nederlandſche Kerken waarlyk waren toeteſchryven, dewyl deze zaak nimmer in de Synode behoorlyk was onderzogt, en de Remonſtranten zoo mondeling, als in breedvoerige geſchriften, de inlandſche Leden der Synode zelfs als regters gewraakt hadden, voornaamlyk om die reden, dat zy aan 't maken van ſcheuringe, en aan 't beroeren der kerken, ſchuldig waren (*l*); terwyl die inlandſche Godgeleerden ook nimmer ontkend hadden, dat zy zig ten minſten van de Hoofdker-

„ van den Voorzitter en zyne medeſtanderen, die telkens „ eene Synode op zig zelven maakten, bedrogen. In alle „ myne levensdagen zal ik op gene Synode weer komen. ô „ Dordrecht, hadde ik u nooit gezien! (2). Op een ander „ tyd zei dezelfde Martinius, dat de Synode niet anders was, „ dan eene Polityke Vertoning, of Tooneelſpel (3)". Ook klaagde hy onder anderen, dat men hem gedreigd had, indien hy het advys van anderen bleef tegenſpreken, dat men maken zou, dat hy in de Schole tot Bremen zonder toehoorders zoude zyn; dat men aan den Magiſtraat aldaar over zyn gedrag in de Synode geklaagd en geſchreven had, en hem allerleie moeite had zoeken te berokkenen, omdat hy op alles geen Ja en Amen zeide; dat hy zelfs van hoger hand, door brieven van Grave Willem van Naſſau en anderen uit den Hage, gewaarſchuwd was voor zig te zien, wat hy dede, om in gene ongenade te vallen (4).

(2) Nulliteiten der Dord. Syn. 1 Deel, bl. 75.

(3) Hiſtoriſch Verh. fol. 227.

(4) Nulliteiten, 1 Deel, bl. 76.

(*l*) Zie hier voren bladz. 54.

kerke des Lands, tegens de toenmalige bevelen 1619.
der Hooge Overheid wegens de onderlinge verdraagzaamheid, hadden afgezonderd. De Synode had wel aan eenigen uit de haren opgelegd eene schriftelyke verantwoording en historisch verhaal, tot nader onderrigting, optestellen (*m*); maar dat was en is in de penne gebleven; zoo dat het zelfs te verwonderen zy, dat de Synode heeft kunnen goedvinden en dat de Buitenlanders althans toegestemd hebben, om in het Vonnis te stellen, *dat de Remonstranten* OVERWONNEN *waren van scheuringen, en zeer zware gegeven ergernissen;* daar zelfs aan een goed gedeelte dezer Regteren daarvan niet naar behoren had kunnen blyken (*n*). Nog vreemder schynt het, dat het Vonnis zegt, dat de Remonstranten ook OVERWONNEN ZYN *van Schendinge en Vervalsinge* van den Godsdienst: Want indien de gevoelens der Remonstranten al dwalingen waren, gelyk de Synode oordeelde, dan bleek het nog niet, dat zy aan vervalsinge van den Godsdienst schuldig waren; zoo dewyl ieder dwaling voor zulke vervalsing niet te houding is, (want was dat waar, dan paste die beschuldiging op ieder mensch; wie immers is vry van alle dwalingen?) als omdat dus, niet alleen de Remonstranten, maar ook vele grote Mannen, zelfs uit de eerste Christenheid, als mede de Lutherschen meest allen, die het met de Remonstranten eens waren, als vervalsers van den

(*m*) BRANDT, III Deel, bl. 426, 427. Zie hier voren, bl. 59.

(*n*) Nulliteiten der Dord. Syn. II Deel, Hoofdst. 9. bl. 128, 129.

1619. den Godsdienst hier veroordeeld werden. Doch hoe dit Vonnis in dit opzigte ook zy optevatten, 't zal althans moeilyk vallen te verklaren in welken zin de Remonstranten, of hunne voornaamste Leeraars, gezegd worden, van die vervalsinge *overwonnen te zyn*; daar de Synode met hun nimmer in Onderhandelinge, 't zy mondeling 't zy schriftelyk, wilde komen; daar zy hun niet wilde toestaan hun gevoelen te verklaren en te verdedigen, dan alleen voor zoo verre de Synode dat nodig en stigtelyk agtte; daar zy de Oordelen der Synodale Collegien, waaruit de Remonstranten misschien beter hadden kunnen leeren, heimelyk lazen; daar men hun de afschriften van de redenvoeringen, die de aanzienlykste Leden der Synode tegens hunne gevoelens deden, om dezelven te overwegen weigerde; daar de Synode zoo veel niet deed, om der Remonstranten Schriften, die zy aan de Heren Polityken hebben overgegeven, aftewagten, veelmin naauwkeurig te lezen en te overwegen; en nog minder dezelven, ter overtuiginge en behoudenisse der Remonstranten, te wederleggen; en wat dies meer is. Of betekent de bewoording van *overwonnen te zyn* niet anders dan *veroordeeld te zyn;* dan kan de Kerk van Rome ook zeggen, dat de Protestanten door haar overwonnen zyn van vervalsingen van Godsdienst, ergernissen en scheuringen; 't welk den Protestanten de ongerymdheid van zoodanige uitdrukkingen levendig kon tonen. Maar de Synode was gewoon de Remonstranten op eene hevige wyze te bejegenen gedurende de handelin-

lingen; en dus kwam het slot met het midden en begin derzelve overeen. Men heeft van den kant der Remonstranten ook aangemerkt, dat het Vonnis den Gedaagden ten onregte, of ten minsten zeer hardelyk, te last legt, dat zy *overwonnen zyn van onverdraaglyke hardnekkigheid tegens de besluiten der Hoge Overheid;* daar zy menigmalen, enkel om te gehoorzamen van hun goed regt afstonden (*o*), en met vele redenen aantoonden, waarom zy in andere gevallen, behoudens 't gene zy aan hun geweten en aan de waarheid verschuldigd waren, niet konden of mogten gehoorzamen; op welke redenen de Synode nimmer dan met gezag antwoordde, zonder zelfs een proef te nemen om de Gedaagden beter te onderrigten, schoon dezelven dat meermalen verzogten (*p*). Doch ons bestek laat niet toe alle de redenen aantehalen, waarmede de Remonstranten 't Gezag, de Handelingen, en het Vonnis der Synode hebben bestreden. Die begerig is daarvan een juister berigt te vinden, leze het werk, 't welk Bernardus Dwinglo, één der Gedaagden, heeft geschreven en uitgegeven onder den titel van *Nulliteiten der Dordsche Synode*, in twee Deeltjes in Quarto in den Jare 1622 (*). 1619.

Maar

(*o*) Zie by voorb. hiervoren, bladz. 71-73.

(*p*) Zie hiervoren, bladz. 64, 65. en de Nulliteiten der Dord. Syn. II Deel, cap. 9. bladz. 130.

(*) Daarin worden de onbevoegdheid en onregtmatige handelingen der Synode in tweemaal vyftien Hoofdstukken duidelyk en omstandig aangetoond. Niemand der Synodale

1619. Maar, boven dit alles heeft men zig misschien nog meer te verwonderen over het Synodale besluit, waarby alle kerklyke Vergaderingen vermaand, en de Heren Staten verzogt worden, zig *tegens* ALLE *Nieuwigheden te stellen, die in de Kerken zouden mogen ontstaan.* Nimmer was, volgens de aanmerkingen der Remonstranten, sedert de tyden der Apostelen, hoe stout en verwaand vele Kerkvergaderingen ook geweest waren, en schoon de geschillen over de Goddelyke Besluiten der Voorschikkinge sedert de vyfde eeuwe onder de Godgeleerden hadden plaats gehad, in eene Kerkvergadering een beslissend oordeel over die duistere zaak, veeleer tot de Bovennatuurkunde dan den Godsdienst behorende, geveld; doch deze Synode besliste haar nu, op zulken hogen toon, als konde 'er naderhand nimmer iets worden voorgedragen, dat niet terstond maar moest worden verworpen. Ja tegens ALLE Nieuwigheden moest men volgens haar oordeel zig voortaan stellen, en dus werden alle volgende eeuwen verpligt zig aan 't gene toen reeds was vastgesteld te onderwerpen.

De Geesteranussen worden veroordeeld.

Ten zelfden tyde, wanneer men het Vonnis tegens de Remonstranten op de Synode voorstelde, werd ook gelezen de Belydenis der Broederen Joannes en Petrus *Geesteranus*, Predikanten te Alkmaar en in de beide Egmonden, door de Gedeputeerden der Noordhollandsche Synode, die alom rondreisden, van hunnen dienst afgezet. Die Belydenis was den eersten, op eene harde wyze, die zeer veel naar

Vaderen, of hunner navolgeren heeft 'er ooit op geantwoord en *over 't geheel ge[illegible]emen* is dat geschrift onwederleglyk.

naar Inquisitie geleek, afgeperst, en daarenboven nog in ettelyke byzonderheden ontrouw opgegeven; en bevatte niet alleen 't gevoelen der Remonstranten, maar ook eenige andere byzondere begrippen, waarom zy zelven zig naderhand buiten de gemeenschap der Remonstranten hielden (*q*). De Nationale Synode veroordeelde die Belydenissen als Sociniaansch en godslasterlyk; en om deze reden menen de Remonstranten dat men goedvond dezelven thans ter voorbereidinge der gemoederen in de Synode voortelezen, nu men een Vonnis over de Remonstranten, waar onder men deze Broeders rekende te behoren, zou stellen, gelyk zy ook, om die reden, waarschynlyk in de Synodale Handelingen zyn ingelast (*r*).

1619.

Maccovius, een harde voorstander der hoge Leere wegens de Voorschikking, word vry gesproken.

In de honderd en negenendertigste zitting nam de Synode de zaak van *Makouvvzki* of *Maccovius* ter hand. Hy was Professor der Godgeleerdheid te Franeker, en volgde de hardste gevoelens wegens Gods volstrekte besluit der Voorschikkinge, als van Calvinus, Beza, Piscator en anderen, aangenomen by Gomarus, Hommius, Voetius, en vele andere der inlandsche Synodale Vaderen; doch hy drukte zyn gevoelen met naakte en sterker woorden uit. De Clasis van Franiker had hem, by monde van zynen Amptgenoot Lubbertus, die met hem in grote vyandschap leefde, van kettery by de Staten van Friesland be-

(*q*) Brandt, III Deel, bl. 357—388.

(*r*) Handel. der Nat. Syn. CXXXVII. Zitt. Brandt, III Deel, bl. 565.

1619. beschuldigd; en thans werd de zaak voor deze Synode gebragt, en door die Staten alle de stukken, tot dezelve behorende, aan haar gezonden. De Schotsche Godgeleerde Balcanqual zegt wegens de beschuldigingen, die ten laste van Maccovius waren opgegeven, dat zy, een of twee uitgenomen, van geen groot gewigt waren (*s*). Doch welke die twee gewigtige waren, zegt hy niet; en anderen oordeelden die beschuldigingen van groter aanbelang; en tekenen aan, dat hy „ niet alleen „ leerde, dat alle dingen noodzaaklyk geschieden; maar ook dat God de zonden wilde, „ en de menschen voorschikte tot de zonden, „ zelfs voor zoo veel het zonden zyn; en dat „ hy 't zelve openlyk in de Synode aanbood „ staande te houden; dat God ook geenzins „ wilde, dat alle menschen zouden zalig worden; en dat Hy den Verworpenen tot geen „ ander einde zyn Woord voorstelt, dan om „ hen alle verschoning te benemen; dat Christus, de herten der Verworpenen kennende, „ dezelven voor zig noch kan noch wil openen, en 'er niet mag ingaan, dan opdat hy „ hen hunne onmagt verwyte en hunne verdoemenis vermeerdere; en dat God tot dit „ laatste einde ook alleen tot hen heeft gesproken (*t*)". Ondertusschen beweerde Maccovius, dat de stellingen, die hem werden te last gelegd, gene dolingen of ketteryen waren;

(*s*) BALCANQ. Aantek. bl. 353.

(*t*) P. HEYLIN, Historie der vyf Artikelen, Hoofdst. V. §. 6 en 11.

ren; en hy poogde uit de ſchriften van verſcheide aanzienlyke Gereformeerde Leeraren te bewyzen, dat zy waarlyk het gevoelen der Kerke vervatten, en men, dezelven ontkennende, den Remonſtranten noodzaaklyk moeſt toevallen, en van de voornaamſte Leeraars (*v*), die zoo veel tot de Hervorming hadden toegebragt, afwyken (*); doch ſommige ſtellingen, hem te laſt gelegd, ontkende hy. 1619.

De

(*v*) Hiſtoriſch Verh. fol. 206. UITENBOGAARD Kerkl. Hiſt. bl. 1147. HEYLIN, ter aangeh. plaatſe.

(*) Gelyk de Synode nergens de harde gevoelens der bovenvaldryveren verwerpt; zoo heeft men vervolgens nergens eenig Nederlandſch Profeſſor of Predikant geweerd, welke die gevoelens was toegedaan, al had hy dezelven op de ſterkſte wyze geleerd; maar alwie den Remonſtranten maar werd gerekend toegedaan zyn, is hard behandeld: waaruit duidelyk blykt, dat de Synode, ſchoon byna alle de Buitenlandſche Godgeleerden tegens die gevoelens waren, egter zorg heeft gedragen dezelven niet te veroordelen. Men leze deswege *Antidotum en Nader Opening* van het eigen gevoelen der Synode, gedrukt in 4o. 1619. en geſchreven door Mr. SIM. EPISCOPIUS, bladz. 25. En egter was het geſchil der Boven- en Onder- valdryveren van niet minder belang, dan 't gene de Synode beſliſte; en had gene geringe twiſten onder de Synodale Vaders veroorzaakt. De Bovenvaldryvers beweerden, dat zy die het Beſluit der Verwerping ſtelden onder den Val, Gods Wysheid te kort deden, dewyl zy ſtelden dat God, eer hy het einde had beſloten, de middelen beſloten had: en de Ondervaldryvers beweerden, dat de anderen Gods Regtvaardigheid te kort deden, door te ſtellen, dat Hy den menſch beſloten had ter eeuwige verdoemeniſſe, eer Hy den menſch als gevallen en ſchuldig had

aan-

1619. De Synode vond goed, om de zaak aan eenige gedeputeerden te ſtellen; en deze oordeelden dat hy niet ſchuldig was aan eenige Kettery; maar kwalyk had gedaan, dat hy „ ſommige duiſtere Schoolſche manieren van „ ſpreken had gebruikt; zoodanige vraagpun- „ ten uitgekozen te onderzoeken, met welken „ de Nederlandſche Kerken werden bezwaard; „ de onderſcheiding van de genoegzaamheid „ en uitwerking van Chriſtus dood voor ydel „ hield; gezegd had, dat God de zonden wil- „ de en beſloot, en geenzins wilde dat alle „ menſchen zalig wierden; en dat hy ontkende „ dathet gevallen menſchdom 't voorwerp der „ Goddelyke Voorſchikkinge was". Waarom de Synode hem in de CLII zitting enkel vermaande zoodanige manieren van ſpreken te vermyden, welken aan tedere ooren aanſtoot mogten geven; en ook oordeelde dat hy te berispen was, om eenige voorſtellingen, die wat raauw en onbeſchaafd van hem verdeedigd waren (*x*).

Vervolgens werd de zaak van Vorſtius, welke geenzins zoo zagtelyk afliep, in de Synode verhandeld. Hy ſchreef eenen brief aan de Synode, zoo dra hy verſtaan had, dat dezelve,

aangemerkt. De Remonſtranten meenden, dat beide de partyen dit elkanderen zeer gegrond tegenwierpen, en oordeelden daarom de beide gevoelens, 't eene als tegens Gods Wysheid, en 't ander als tegens zyne Regtvaardigheid ſtrydig, te moeten verwerpen.

(*x*) BALCANQ. Aantec. bl. 364, 373. P. HEYLIN, ter aangeh. plaatſe.

zelve, in zyn afwezen, op bevel der Heren Polityken, over zyne zaak zoude oordeelen. In den zelven tragtte hy zig te regtvaardigen en zyne partyen te verzagten: hy bad, dat zy met liefde en befcheidenheid zouden te werk gaan, en zoo handelen als ieder van hun zou wenfchen behandeld te worden; in welken gevalle hy beloofde, dat zy een gemoed in hem zouden vinden, bereid om de waarheid hulde te doen, met nederige bekenteniffe der dolinge, die hem bondig zoude aangewezen zyn. Ook bood hy aan, de Socinianen te wederleggen: maar daarop werd gezegd; De tyd heeft zulke hulp of voorfpraak niet van doen. Zyn brief gelezen zynde, las men verfcheide plaatfen, die door de inlandfche Profefforen uit Vorftius werken waren uitgetrokken. Hy zelf fchreef ook nog aan zyne vrienden, die hy in de Synode had, met verzoek, dat zy zyne veroordeeling wilden afkeeren. Maar niemand derzelven had moed of aanzien genoeg, om een woord voor hem te durven fpreken. Te voren van hem fprekende, verhaalden wy hoe zeer de Koning van Engeland tegens hem verbitterd was (y). De Engelfche Godgeleerden lazen nu ook een uittrekfel uit zyne fchriften, waarin zy zeiden, dat hy verfcheide lafteringen tegens Gods natuur beging; waarom zy vorderden, dat zyn Boek *over God* verbrand mogte worden, gelyk in Engeland gefchied was. Zy beweerden egter, dat de Inlandfche Godgeleerden hem eenige

1619.

C. Vorftius word veroordeeld door de Synode, en door de Staten gebannen.

(y) I Deel, bl. 99—101.

1619. nige dwalingen ten onregt toeſchreven. Eindelyk werd zyn Vonnis opgemaakt; waarin de Synode zegt; dat „ Conradus Vorſtius niet „ alleen de dwalingen der vyf Artikelen voorſtont, maar daarenboven van de meeſte „ Hoofdſtukken van den Hervormden Godsdienſt, als van de Drievuldigheid der Perſonen in 't Goddelyk Wezen, van de eenvoudigheid, oneindigheid, wezenlyke tegenwoordigheid, alwetenheid, almagt, wysheid en onveranderlykheid des Goddelyken „ Wezens; van de Schepping, van de Voorzienigheid van God; van Chriſtus volle en „ volmaakte genoegdoeninge voor onze zonden; van de Regtvaardigmakinge door het „ Gelove, en vele andere meer, die zoo van „ den Grootmagtigſten Koning van Grootbritannie, als van eenige Godgeleerden aangewezen zyn, of vele dingen in twyfel trekt, „ of vele dingen dryft —— der Godsvrugt en „ Zaligheid der menſchen ſchadelyk, en met „ de Godslaſteringen van den heilozen Socinus overeen — of zeer naarby — komende, „ enz. Dat het klaarlyk blykt, dat hy liſtig „ eenen weg heeft willen banen, om de godloze Ketteryen der Socinianen en anderen „ heimelyk inteplanten, en onder ſchyn van „ onderzoeken het werk van bedriegen met „ ernſt te vorderen; enz". Weshalve de Synode hem het ampt en de waardigheid van eenen regtzinnigen Hoogleeraar en Leeraar der Hervormde Kerke onwaardig oordeelde; en de Heren Staten Generaal bad zyne Schriften, zoo veel doenlyk, te ſupprimeren. Dit vonnis, den 4 van Mei getekend kwam aan Vorſtius

ſtius eenige dagen daarna eerſt ter hand, zoo- 1619.
dat hy den 5 dier maand nog aan den Biſſchop van Landaf en eenige andere buitenlandſche Godgeleerden der Synode ſchreve; 't welk niets konde baten. De Staten van Holland ontnamen hem vervolgens zyn ampt van Hoogleeraar te Leiden, zeiden hem zyne wedde op, en verbanden hem uit het Land; gelyk ook de Staten Generaal hem kort daarna alle de vereenigde geweſten ontzeiden (z). 't Ontbrak geenzins aan vele geleerden en aanzienlyken, welken oordeelden, dat hy onregtmatig gehandeld was. Een der Graven van Bentheim gaf laſt, hem op zyn Kaſteel heimelyk te herbergen; en vereerde hem met een treflyk getuigenis van zyn ontſchuld, tellende hem onder de vele vrome en onſchuldige lieden, die thans door geweld genoodzaakt waren te wyken. Vorſtius nam egter deszelfs aanbieding niet aan, vrezende misſchien, gelyk de Broeders Geeſteranus ook vreesden, dat hy opgeligt, naar Engeland mogt gevoerd, en aldaar als een Ketter van kant gemaakt worden (a). De Wethouders van Gouda, in welke Stad hy zeven Jaren gewoond had, gaven hem een heerlyk Getuigſchrift van zynen vromen wandel. Hy had dien lof ook, kort te voren, op de Delfſche Synode gekregen; doch by die gelegenheid riep Balthazar Lydius, Predikant te Dordrecht en vervolgens thans

Heeft goed getuigenis zyner deugd; en vertrekt naar Holſtein, daar hy ſterft.

(z) Hiſtor. Verhaal, fol. 210, 211. BRANDT, III Deel, bl. 583—593. 595—597. UITENBOG. Kerkl. Hiſt. bl. 1148. De Sententie, gedr. by Hillebr. Jacobs in 4to. 1619.

(a) BRANDT, III Deel, bl. 596.

1619. thans lid der Nationale Synode, met eene zware verzugting uit; *Ziet, Broeders, hoe schadelyk de Godzaligheid zy* (*b*)! Van 't zelfde begrip moet ook de Amsterdamsche Predikant Petrus Plancius geweest zyn, dewyl hy, één der gedupteerden zynde van de Noordhollandsche Synode, die alom rondreisden om de Remonstranten aftezetten, openlyk te Alkmaar in eene predikatie, wegens iemand dien hy voor een Ketter hield, zeide; dat hy *een licht was van Godzaligheid, maar den Duivel in had, en een verleider was* (*c*). Vorstius hield zig eerst op 't huis te Kapelle buiten Utrecht en elders op; vervolgens vertrok hy naar Holstein, daar de Vorst hem in zyne bescherming nam, en tot zynen Godgeleerden aanstelde met eene gevoeglyke wedde. Maar wanneer hy nu eindelyk eenige rust zou genieten, werd hy zeer krank, en schikte zig godvrugtig tot zyn einde; doende, zoo veel zyne kragten toelieten, in tegenwoordigheid van Herboldus Tom-

(*b*) Nulliteiten der Dord. Syn. I Deel, bl. 68.

(*c*) BRANDT, III Deel, bl. 370, 371. Hoe dit egter te verstaan zy, blykt uit de woorden van een der Heren Polityken, den Heer Hugo Muis van Holy, die zeer kort na 't houden der Synode tegens eenen der veroordeelde Remonstranten zei: — „Vorstius is ook een goed man; men „weet niet op zyn leven te zeggen: maar de Kerk lyd van „niemand meer schade, dan van lieden, die vroom van „leven zyn; omdat zy daardoor by de eenvoudigen insluipen, en onder dat deksel hunne dwalingen verspreiden" Zie BRANDT, III Deel, bl. 670. en vergelyk *Matth.* VII 15—23. XI. 25—28.

Tombergen, te voren Predikant te Gouda, doch nu ook naar Holſtein geweken, eene Belydenis van zyn gelove, welke Tombergen uit zynen mond opſchreef, en hy met zyne ſtervende hand ondertekende: waarna hy zyne Ziel Gode en Chriſtus, zynen Zaligmaker, aanbeval, en zagtelyk ontſliep, op den 9 van October 1622, in den ouderdom van drieenvyftig Jaren. Hy werd te Frederikſtad begraven, en Joannes Grevius, te voren Predikant te Heusden, deed ter zyner eere eene Lykpredikatie. Ook kwamen 'er verſcheide lofredenen, zoo in 't Latyn als Nederduitſch, op zyn leven en ſterven in 't licht (*d*). 1619.

Wegens de Reviſie of het overzien van de Belydenis en den Catechismus.

De oordelen der Synode over Maccovius en Vorſtius werden op den zelfden dag geveld. Maar tuſſchen beide was de Synode bezig geweeſt met het overzien van de Nederlandſche Geloofsbelydeniſſe en den Heidelbergſchen Catechismus. Wy hebben in 't vorige deel verhaald, hoe vele en grote zwarigheden 't Beſluit der Hoge Overheden wegens de *Reviſie* of herzieninge van die twee Geſchriften by de Contraremonſtranten veroorzaakte, en hoe zelfs de voortgang der Nationale Synode door hun om dat beſluit was belet (*e*). Thans egter ging die zaak vlotter voort; maar werd ook behandeld op eene wyze, die velen zeer vreemd voorkwam. Wy hebben insgelyks in 't vorige verhaald, welke hevige twiſten 'er in 't Land ontſtaan waren over het Regt der Hoge

(*d*) Brandt, IV Deel, bladz. 841—849.

(*e*) Zie I Deel, bl. 32, 33, 269, 287, 288.

1619. ge Overheid in Kerklyke zaken; 't welk de Contraremonstranten zoodanig betwistten, dat zy de bevelen der Hoge Overheid, gewetenshalve, zoo als zy voorgaven, niet konden gehoorzamen, en zig van zulke hunner Medebroederen, die volgens den Kerkorder van 't Jaar 1591, welke hun door de Heren Staten was aanbevolen, beroepen waren, afzonderden, en zelfs, gedurende het houden der Nationale Synode, zoodanigen van hunne diensten afzetteden of daarin schorsten, als waren dezelven niet wettig beroepen (*f*). Men zou derhalve verwagt hebben, dat de Synode, ter gelegenheid van 't overzien der Nederlandsche Belydenisse, waarin wegens het Regt der Overheid gehandeld word, deze zeer gewigtige zaak ook zou beslist hebben; maar men zal zig verwonderen, hoe behendig dit onderzoek werd voorbygegaan (*).

De Nederlandsche Geloofsbelydenis word overgezien, en goedgekeurd.

In de CXLIV Zitting werd door de Heren Polityken voorgedragen, dat 'er nog overig was de Nederlandsche Geloofsbelydenis te overzien, ten aanzien der zaken, of namelyk dezelven overeenkwamen met Gods Woord, en de Geloofsbelydenissen van andere Hervormde Kerken. „ Doch „ wat de Regeering der Kerken aanging, die din- „ gen zouden daarna van de Inlandschen alleen on-

(*f*) Zie I Deel, bl. 18, 111, 112, 180, 161, 350.

(*) In de Sententie der Synode wegens de Remonstranten word, op 't einde derzelve, gewag gemaakt van *'t Regt der Kerke, door dezer Landen wetten bevestigd*, 't welk niet alleen schynt te zien op 't Gezag der Synode, maar ook op andere Regten. Maar op welken? zie I Deel, bl. 88, 143, 144, 266, 267.

„ onderzogt worden, en derhalve zouden de 1619.
„ een- en twee-en dertigfte Artikelen van de
„ Belydenis niet behoeven onderzogt te wor-
„ den; dewyl in beide gehandeld werd van de
„ Kerklyke orde, en fommige uitheemfchen in
„ dat ftuk van de onzen verfchilden" (*g*). Men las derhalve in de Synode die Belydenis, en de voorzitter Bogerman verzogt, dat de leden, *dezelve ftreng en naauwkeurig onderzogt hebbende*, tegens den volgenden dag te negen uuren de oordelen hunner Collegien daar over zouden inleveren. Op den volgenden dag, in de voor- en namiddag zittingen, derhalve betuigden de Synodale Leden eenftemmig, dat die Geloofsbelydenis met de waarheid overëenkwam; en de Uitheemfchen vermaanden de Inlandfchen, om ftandvaftig by dezelve te blyven, en haar den nakomelingen onveranderd nalaten tot in 't einde der eeuwen (*h*). De Engelfchen alleen maakten eenige aanmerking op de Kerkorde ten voordele van hunne Bisfchoplyke Regering; maar de overigen lieten dat ftuk onaangeroerd, gelyk hun voorzigtiglyk was verzogt. Ook zouden verre de meeste en voornaamfte Uitheemfche Godgeleerden den Remonftranten omtrent de twift over 't Regt der Overheid in 't Kerklyke hebben moeten toevallen, en veroordeelen 't gedrag der Contraremonftranten, te voren gehouden, of hunne eigen Kerkenorde en 't doen hunner Vorften en Overheden hebben moeten kwaad keuren (*i*).

(*g*) Handel. der Nat. Syn. CXLIV Zitt.
(*h*) Handel. der Nat. Syn. CXLVI Zitt.

1619. (*i*). Zoo omzigtig werd dit gedeelte der twisten, die Nederland geweldig beroerd hadden, en nu bygelegd zouden worden, door de Heren Polityken zelven, zekerlyk ten gevalle der Inlandsche Godgeleerden, behandeld; en zoo ligt viel die Herziening der Belydenisse, waarover zulke zwarigheden te voren waren gemaakt, over welker gezag zoo grote twisten waren ontstaan, en waarover door de Remonstranten zoo vele bedenkingen waren overgegeven (*k*), welken men niet kan onderstellen, dat allen door de Synodale Collegien, in weinige uuren, naauwkeurig genoeg overwogen zyn.

Gelyk ook de Catechismus.

Niet meer moeite nam de Synode om den Catechismus overtezien en goedtekeuren. In de CXLVII zittinge, des voormiddags, bevolen de Heren Polityken de Revisie of Herziening van den Heidelbergschen Catechismus, ten welken einde men denzelven in de Synode voorlas; en om zig te bereiden, opdat ieder der Synodale Collegien zyn oordeel over denzelven, wat de zaken aangaat, in geschrifte zoude verklaren, gaf men aan de Leden tyd tot na den middag ten vier uuren; in welke CXLVIII namiddag-zitting alle de Leden reeds eendragtig verklaarden, dat de leer van den Catechismus in alles met Gods Woord overeenkwam; en zy prezen den Catechismus, als uitnemend wel geschreven, allezins aan (*l*). Op deze wyze heeft men de Be-

(*i*) Historisch Verh. fol. 209. Nulliteiten der Dord. Synode, II Deel, bl. 114.

(*k*) Zie I Deel, bl. 33, II Deel, bl. 71, 72.

(*l*) Handel. der Nat. Syn. CXLVIII Zitt. BALCANQ. Aanteken. bl. 366.

Belydenis en den Catechismus, met besloten deure, overgezien en goedgekeurd. Men kan wederom niet onderstellen, dat de aanmerkingen, door de Remonstranten over den Catechismus overgeleverd, en die de Paltsische Godgeleerden wilden overnemen (*m*), doch waarover niet blykt, dat zy iets aan de Synode hebben overgegeven, zeer wel en bedagtelyk, in dien korten tyd zyn overwogen; ook blykt het niet, dat die aanmerkingen aan de Synodale leden waren medegedeeld. 't Was egter gelukkig, dat het oordeel over den Catechismus zoo wel uitviel; want de Synode had reeds in den beginne vastgesteld, dat dezelve des Zondags namiddags in de Kerken openlyk zou worden gepredikt; by welke gelegenheid één der Godgeleerden uit Emden al aanmerkte, „ dat het „ nodiger was den Catechismus te leeren, dan „ den text der H. Schrifture te prediken". Ook vermaande dezelfde Man de Heren Staten nimmer te gedogen, dat iemand tegens de Belydenis of den Catechismus zoude kikken, want dat was de Profeten, Christus en de Apostelen tegenspreeken (*n*). 1619.

De Canons en het vonnis der Synode plegtig afgekondigd.

Op Maandag den 6 van Mei kwamen de Synodale Vaders weder byeen, onder een zeer groten toevloed van aanschouweren. De Voorzitter een Gebed gedaan hebbende, ging de Synode uit den Doelen, hare gewone verga-der-

(*m*) Zie hiervoren, bl. 73.

(*n*) Handel. der Nat. Syn. XIV Zitt. Nulliteiten der Dord. Syn. II Deel, bl. 37, 38. Historisch Verh. fol 11. BRANDT, III Deel, bl. 54, 55, 578, 579.

1619. derplaats, met grote ſtaatſie, twee koetſen met aanzienlyke Vrouwen voor hene rydende, naar de grote Kerk, daar de Canons, en vervolgens het Vonnis der Synode tegens de Remonſtranten werden gelezen. De Gedaagde en veroordeelde Remonſtranten waren niet geroepen, om dit te horen; maar na den middag werden zy by de Heren Polityke Commisſariſſen der Staten Generaal ontboden, die hun het Vonnis, voor zoo veel het hun aanging, lieten voorlezen. Zy antwoordden daarop met grote vrymoedigheid, bedaardheid en godsvrugt, en verzogten een affchrift van 't Vonnis, 't welk ze egter toen niet verkregen. De Heren verboden hen uit Dordrecht te vertrekken, en wilden hen deswege belofte afvergen; maar zy antwoorden toen alleen, dat ze daaromtrent naar hun geweten zouden handelen (*o*). Doch vervolgens, zig het uiterſte getrooſtende, hebbenze het verbod gehoorzaamd, hoe ſtrydig het hun ook wederom ſchene tegens het beloofde vrygeleiden. Den 9 van Mei hield men de CLIV Zitting der Synode, waarin de Uitheemſche Godgeleerden bedankt werden, en afſcheid namen. Vervolgens ging men ter maaltyd, die koſtbaar was, en vervrolykt werd door muzyk van ſtemmen en ſpeeltuig, waartoe Muzikanten waren ontboden, en zelfs Vrouwen, die agter gordynen zongen. 't Was op den dag, ter gedagteniſſe van 's Heilands Hemelvaart gewyd, wanneer dit feſtein werd gehouden; waarover ettelyke ongunſtige aanmerkingen werden gemaakt; ook zegt men, dat ſommigen der Syno-

De Synodale Maaltyd, en afſcheid der Uitheemſchen.

(*o*) Hiſtoriſch Verh. fol. 213. POPPIUS Aantek. bl. 23, 24.

nodale Vaderen de maat in 't drinken te buiten gingen. Den volgenden dag werden de Uitheemſche Godgeleerden beſchonken met eenen gouden Gedenkpenning, ter waarde van honderd en vyftig Gulden, hangende aan eenen gouden keten van vyftig Gulden. Op de eene zyde des Pennings ſtont de Synode afgebeeld met het randſchrift, RELIGIONE ASSERTA; en aan de andere zyde, de Berg van Sion met den Tempel, door de vier winden beſtreden, en van Gods Naam beſchenen, met dit opſchrift, ERUNT SICUT MONS SION; als of men zeide, *De Godsdienſt beveſtigd zynde, zullen ze zyn gelyk de Berg Sion* (*p*). Ook werden hun ieder zyne daggelden en reiskoſten deftig betaald. De Inlandſche Kerklyken werden met eenen zilveren Gedenkpenning vereerd, boven hunne daggelden (*). Men vind aangetekend, dat ie-

1619.

(*p*) BIZOT, Medail. Hiſt. van Holland, bl. 113.

(*) Den Preſes der Synode, Johannes Bogerman, werden dertien Gulden daags toegelegd; doch hy eiſchte negenentwintig dagen, dat is 377 Gulden, meer dan men oordeelde hem toetekomen. Wanneer hy, vervolgens, na het eindigen der Synode t'huis kwam en op de Frieſche Landſchaps-Synode verſcheen, had men op zyn gedrag, te Dordrecht gehouden, veel te zeggen; men verweet hem, dat hy te vele daggelden in rekening had gebragt, en eenigen beweerden, dat hy 't op de Synode zoo gemaakt had, dat men hem van zyn Predikampt behoorde aftezetten en uit het Land te bannen. Ook geraakte hy by vele Friezen in zulken haat, dat ze hem ſmadelyke bynamen gaven (1).

(1) Nulliteiten der Dordſche Syn. I Deel, bl 53. onderzoek der Placaten, bl. 60. Spongia Erasmi, bl. 14 — 29. BRANDT, III Deel; bl. 660. IV Deel, bl. 17—22.

1619. iemand der Heren Polityken, in 't vertrouwen met goede verzekeringe, heeft verhaald, dat deze Synode den Lande op tien tonnen Gouds of een Millioen Guldens (*q*) kwam te ſtaan, doch anderen menen, dat zy veel meer heeft gekoſt; een verbazende ſchat in dien tyd, wanneer het geld in Nederland nog ſchaars was; gelyk men uit de hoge Intereſſen, welken toen nog, zelfs van 't Gemene Land, betaald werden, op kan maken.

De Uitheemſchen vertrekken, en velen gaan Oldenbarneveld zien onthalzen.

De Uitheemſche Godgeleerden, dus afſcheid genomen hebbende, verlieten eerlang Dordrecht; en verſcheiden van hun begaven zig naar den Hage, om daar, gelyk zy zeiden, iets vreemds te gaan zien; te weten, het deerlyk einde van den groten voorſtander der Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid, 's Lands Advokaat, Joan van Oldenbarneveld, die den 13 van Mei onthalſt werd; wordende dus door zyn bloed de Synodale Canons beveſtigd, volgens 't begrip van den Geneeſſchen Godgeleerden, Diodati, die van gevoelen was, dat *de Kerk gene ruſt zou hebben zoo lang het hoofd der Arminianen*, gelyk hy hem noemde, *in leven zyn zou* (*r*).

De Inlandſchen handelen nog over byzondere zaken en met name over eene Kerkordening.

De Inlandſche Godgeleerden vergaderden vervolgens wederom op den 13 van Mei, en hielden nog zesentwintig zittingen, voornamelyk over 't ſtuk der Kerkordening, en eenige by-

(*q*) Hiſtoriſch Verh. fol. 215. POPPIUS, Aantek. bl. 24. BRANDT, III Deel, bl. 613, 660.

(*r*) Hiſtoriſch Verh. fol. 215, 216. UITENBOGAARD, Advertiſſem. over de Syn. van Alez, bl. 8, 9. Nulliteiten, II Deel, bl. 163. zie ons I Deel, bl. 338.

byzondere zaken (*). In hunne eerſte byeen- 1619.
komſt dankte de voorzitter Bogerman God, dat zyne Kerk eenmaal van de verſtoorders verloſt was (*s*). Vervolgens vergeleek men de Latynſche, Franſche en Nederduitſche uitgaven der Belydeniſſe, die nu in de Synode was overgezien en goedgekeurd. Verder handelde men.

(*) Men zie de *Poſt-Acta of Handelingen des Nationalen Synode, gehouden te Dordrecht*, in den Jare 1618, 1619, nadat de Uitheemſche Theologanten vertrokken waren, gedrukt in 's Gravenhage, 1669, by Jacobus Scheltus, in 4to. Op den rug van het Titelblad leeſt men, „dat deze Poſt-„ Acta lang zyn vermiſt geweeſt, doch in de laatſte viſitatie „ der Synodale Schriften wedergevonden, en *door publicke* „ *order* gedrukt; welken wy ondergeſchreven Deputati Sy-„ nodi van Zuidholland, op den voorſlag van den Synodus „ gehouden te Leiden in den Jare 1668, Art. 24. en aucto-„ riſatie van de Hoog Mog. Heren Staten Generaal der Ver-„ eenigde Nederlanden, onder dato den 4 Mei 1669, mits-„ gaders den laſt des Synode, gehouden tot Schoonhoven in „ den Jare 1669, Art. 26, uit de Latynſche in de Neder-„ landſche Tale hebben overgezet en in Druk verveerdigd,

(Is getekend)

Winaldus Schulius, Cornelius Triglandius, Cornelius Vergeer, Petrus Hollebeek.

In dit Berigt word gezegd, dat deze Poſt-Acta door *publieke order* zyn gedrukt; doch niet door wiens order. Die kundiger zyn, zullen beſt weten, hoe groot het gezag dezer Poſt-Acta, en derhalve ook het Gezag van 't volgende Formulier van ondertekening zy, of behoort te zyn. Ik weet niet, dat 's Lands Staten de zelven ooit formeel hebben beveſtigd, zoo min als de Kerkenorder dezer Na-Synode.

(*s*) Onderzoek der Placaten, bl. 108.

1619. men van een Formulier van ondertekeninge der Belydenis, des Catechismus en der Canons van de Synode, voor allen, die in Kerklyke bedieningen zouden zyn, en ſtelde, in eene der volgende zittingen, dit Formulier vaſt:

Formulieren van Ondertekening voor de Predikanten vaſt geſteld.

,, Wy ondergeſchreven Bedienaars des Goddelyken Woords, reſorterende onder de Claſſe van . . . verklaren, *opregtelyk en in goede conſcientie voor den Here*, met deze onze ondertekening, dat wy van harten *gevoelen en geloven*, dat ALLE DE ARTIKELEN en ſtukken der leere, in de Belydenis en den Catechismus der Gereformeerde Nederlandſche Kerken begrepen, mitsgaders de Verklaring over eenige Punten der voorzeide leere in de Nationale Synode 1619 tot Dordrecht gedaan, IN ALLES met Gods Woord overeenkomen: Beloven derhalven, dat wy de voorzegde Leer *naarſtelyk zullen leeren*, en getrouwelyk voorſtaan, zonder iet tegens dezelve Leer, 't zy openlyk of heimelyk, direɑtelyk of indireɑtelyk te leeren of te ſchryven: Gelyk ook, dat wy niet alleen alle dwalingen, tegens deze Leer ſtrydende, en met namen ook die in de voorzegde Synodus zyn veroordeeld, verwerpen; maar dat wy ook *genegen zyn dezelven te wederleggen*, tegente ſpreken, en allen arbeid aantewenden, om dezelve uit de Kerke te weeren. En *indien het zoude mogen gebeuren, dat wy na dezen eenig bedenken of ander gevoelen tegens deze Leer kregen*, BELOVEN WY, dat wy 't zelve noch openlyk noch heimelyk zullen voorſtellen, leeren of verdedigen met

,, pre-

„ preken of ſchryven; maar dat wy 't zelve 1619.
„ alvoren den Kerkenraad, Claſſis en Synodus
„ zullen openbaren, om daar onderzogt te
„ worden: bereid zynde ten allen tyde ons aan
„ het oordeel des Kerkenraads, Claſſis of Sy-
„ node gewillig te onderwerpen; op ſtraffe,
„ dat wy hier tegen doende, met de daad zelve
„ (*ipſo facto*) in onze dienſten zullen geſchorſt
„ zyn. En indien de Kerkenraad, Claſſis of Sy-
„ node ten eenigen tyde, om gewigtige rede-
„ nen van nadenken, goedvond van ons te
„ eiſſchen nader verklaring van ons gevoelen
„ over eenig Artikel dezer Belydenis, des Ca-
„ techismus of der verklaringe der Synode Na-
„ tionaal; zoo beloven wy ook mits dezen,
„ dat wy ten allen tyde daartoe zullen willig
„ en bereid zyn, op ſtraffe als boven: behou-
„ dens nogthans het regt van *Appél*, ingevalle
„ wy miſſchien door vonnis van den Kerken-
„ raad, de Claſſis of Synode meenden bezwaard
„ te zyn; gedurende welken tyd van Appél wy
„ ons met de uitſpraak en 't oordeel der Pro-
„ vintiale Synode zullen te vrede houden (*t*)".

Vervolgens heeft deze Na-Synode ook dergelyke Formulier, ter betuiginge van overeenſtemmige met de aangenomen Leer, vaſtgeſteld, om door de Rectoren, Schoolmeeſteren en Krankbezoekeren ondertekend te worden; als mede een ſoortgelyk, als 't voren ſtaande, ter ondertekeninge voor de Profeſſoren der H. Godgeleerdheid, de Regenten, en Onderregenten der Theologiſche Collegien (*v*). Ten aan-

Formulieren voor Schoolmeeſteren, Krankbezoekeren en Profeſſoren ter ondertekeninge vaſtgeſteld.

(*t*) Poſt-Acta, bl. 23, 24.
(*v*) Poſt-Acta, bl. 25—33.

1619. aanzien van 't gemelde Formulier, 't welk alle de Predikanten van 's Lands openbare Kerken ondertekenen, is nog aantemerken, dat het sedert aanleiding tot vele twist gegeven heeft, en dat het volgens de getuigenis van den Predikant Udemans, éénen der Synodale leden, zeer haastig is doorgegaan: „ het maken van „ die Acte, zei hy, liep in de Synode geheel „ heet van de rooster, en men vind 'er iet in „ dat geheel *intricaat* [ingewikkeld] is" (*x*). Meermalen is 'er ook, doch te vergeefs, zwarigheid en gewigtige bedenking over gemaakt; en niet zonder reden, want men ziet ligtelyk, dat het zeer naauwe bepalingen behelst voor alle tedere gemoeden, die de zuiverste opregtheid in de heiligste zaken der wereld, de leer van Christus Godsdienst, zoo wel als de onzydigste Liefde voor de Goddelyke Waarheden betragten; om niet te spreken van de kwellingen, waaraan het de Leeraars bloot stelt, zoo dra nayver, domheid of verkeerde driften haren rol gaan spelen (*).

Doch

(x) BRANDT, III Deel, bl. 641. uit de Bedenkingen over die Acte gemoveerd in 't Classis van Schouwen.

(*) De Ed. Groot Mog. Heren Staten van Holland, dewyl de ondervinding maar alte zeer de bovengemelde aanmerking bevestigde, namen een Besluit, met advys van Koning Willem III. Stadhouder van deze Provintie, op den 18 van December 1694, om dat eenigzins voortekomen; verbiedende dat de Leeraars, 't zy Professoren 't zy Predikanten, van verscheide begrippen in min wezenlyke stukken, malkanderen by de Heren van de Regeeringe, Ledematen en anderen, niet verdagt

Doch 't was den Inlandſchen Synodalen niet genoeg zulk een Formulier, om geeſt, tong en pen aan hun oordeel te onderwerpen, voor de tydgenoten en alle de nazaten vaſt geſteld te hebben; maar zy waren ook terſtond bedagt, om door het ſtellen eener Kerkenorde zig te veſtigen in een gezag, 't welk zy tot nog toe in 't vrye Vaderland te vergeefs, met allerleie pogingen, gezogt hadden (y). Daartoe meendenze nu ook den regten tyd gekomen te zyn; want alles was naar hunnen wenſch, door de gunſte en hulpe van die thans het hoog beſtier in handen hadden, gelukt, om te zegenpralen over hunne tegenſtrevers; en de voornaamſten, die, onder de Kerklyken, 't Regt der Hoge Overheden tegens de geeſtelyke heerszugt te voren verdedigd hadden, de Remon-

1619.

De Synode ſtelt ook eene Kerkordening op, volgens den voet der Leiceſterſche van 1586.

dagt zouden hebben te maken, veel min uitteſluiten; tevens hen gebiedende integendeel elkanderen in liefde te dragen. Haar Ed. Groot Mog. beſloten vervolgens op den 23 van Mei 1696, dat de Heren Commiſſariſſen op de Zuid- en Noord-Hollandſche Synoden die Reſolutie van den 18 December 1694 ook zouden doen voorlezen, opdat allen zig daarnaar zouden rigten. Dus werd hier den Chriſten Leeraren toen wederom de *Onderlinge Verdraagzaamheid*, door de Heren Staten van Holland, geleerd en bevolen! Zie *het Regt der Overheden omtrent Kerkelyke Bedieningen*, door den WelEd. Geſtr. Heer, Mr. D. VAN ALPHEN; gedr. te Leiden, 1756, in 8vo. bl. 275.

(*y*) Zie de Verhandeling van den Heer en Mr. D. VAN ALPHEN, in de voorgaande Aantekening aangehaald, en ons I Deel, bl. 16, 17, 87—94, 111—113. 143, 144—147. 159—164. 179, 180. 187, 188. 203. enz. 266, 267, 268.

1619. monſtranten namelyk, waren veroordeeld en uit de Kerke verdreven; de grote Voorſtander van 't Gezag van Hollands Hoge Overheid werd op dezen zelfden dag op 't Schavot onthalsd, en de andere doorlugtige en geleerde Verdedigers van 's Lands vryheden zaten in de gevankenis een zulk of dergelyk lot te wagten, of waren uit de regering gezet. Geen tydſtip kon derhalve den Kerklyken gunſtiger ſchynen, dan het tegenwoordige, om eindelyk eens eene Kerkordening intevoeren, die hun gezag ſcheen te zullen beveſtigen, gelyk hunne Geloofs-bevelen voor de Kerk nu voor altoos beveſtigd waren. Te meer mogten zy dit nu hopen, daar men zoo behendig de Uitheemſche Godgeleerden, volgens goedvinden de Heren Polityken had weggezonden, zonder over deze gewigtige zaak hun oordeel te willen innemen; dewyl men ligtelyk begreep, dat het zelve ten nadele der heerſchappye, die men bedoelde, zou moeten uitvallen (z). In hunne eerſte byeenkomſte derhalve, welke de CLV zitting der Synode gerekend word, den 13 van Mei, lazen en zagen zy nu over [*revideerden*] de Kerkordening van den Jare 1586, welke ten tyde van Leiceſter door eene Synode, buiten laſt der Heren Staten beroepen, was vaſtgeſteld, en door 's Lands Staten, in weerwil van Leiceſters goedkeuringe, nimmer was beveſtigd, en welke de Kerklyken zeer wel wiſten, dat den Staten altoos geweldig mishaagd had. Zy keurden egter dezelve goed, en

(z) Zie hiervoren, bl. 147.

en besloten aan de Heren Staten Generaal te verzoeken, dezelve met hun gezag te willen bekragtigen, opdat zy in de Nederlandsche Kerken de kragt van eene algemene wet zoude verkrygen (*a*). Doch hoe gunstig alwat te voren in de Synode, tegens de Remonstranten gedaan was, ook ware goedgekeurd, dit alte raauwe verzoek kon egter, zeer gelukkig voor Kerk en Staat, genen ingang vinden; 't welk zy bemerkende goedvonden een weinig van koers te veranderen, en op den 28 van die zelfde Maand Mei eene wat veranderde, maar van denzelfden geest bezielde, Kerkordening intestellen en aan die Heren Staten vervolgens ter goedkeuringe aantebieden; hopende dus, langs dezen meer bedekten weg, het gewenscht gezag bevestigd te krygen (*b*); 't welk egter ook mislukte. Want al 't gene zy in hunne Nahandelingen, sedert het vertrek der uitheemschen, besloten, hebben noch de Heren Staten Generaal, noch verscheide der Heren Staten der byzondere Provintien (*), goedgekeurd; schoon de Kerklyken

1619.

Doch dezelve word door de Heren Staten niet goedgekeurd.

Ook zyn deze Nahandelingen der Synode niet bekragtigd door de Staten.

(*a*) Post-Acta, 155, 156 Zitt. zie I Deel, bl. 16.

(*b*) Post-Acta, 179 Zitt.

(*) In Holland werden de Canons en de Sententie der Synode tegens de Remonstranten door de Heren Staten den 19 en 22 van July reeds goedgekeurd; maar geenzins de Kerkenorder, over welke wel meermalen geraadpleegd, doch hoe zeer de Kerkelyken om de goedkeuring derzelve aanhielden, niets besloten werd. Dan eindelyk den 19 van July 1624. besloten hunne Ed. Groot Mog., wanneer de Kerkelyken op nieuws de goedkeuring van de Kerkenorder van den Jare

1586.

1619. ken van tyd tot tyd om die goedkeuring hebben aangehouden (*c*). Waaruit iemand niet on-

1586. durfden verzoeken, dat verzoek ook van de hand wyzende, verder, „ alle zaken te laten by 't gebruik, 't welk in elke Classe dien aangaande tot nog toe was gevolgd, met onderhoud van alle zulke rechten van Patronaatschap of anderen, als iemand, wettelyk zyn competerende". En by dit Besluit is de zaak der Kerkenorde sedert in Holland gebleven; zoo dat zelfs in Dordrecht, de Moederstad der regtzinnigheid, tot heden toe, de Kerkenorde van 1591. die zoo veragt en gehaat is by vele yveraars, nog plaats hebbe (1). De Staten van Utrecht, die overbodig waren geweest, om de besluiten van de Nationale Synode goed te keuren, zelfs eer zy genomen waren, gelyk we reeds hebben aangetekend (2), namen wel de Kerkenorde, op die Synode beraamd, geheellyk aan; doch egter onder beding van de beslegting der geschillen, die Kerkenorde betreffende, aan zig en aan de Staten Generaal voorte behouden (3). De Staten van Gelderland namen de Dordsche Kerkenorde ook aan, doch met verandering van eenige Artikelen. Maar in Friesland was het 'er zoo verre af van dezelve aan te nemen, dat de drie kwartieren die Kerkenorde verklaarden *niet praktikabel en tegens 's Lands Privilegien in vele pointen strydig te zyn*, Ook geraakte de Voorzitter der Synode, Bogerman, in groot gevaar, ge-

(1) DAN. VAN ALPHEN, bl. 267—272. BRANDT, III Deel, bl. 682, 749, 908, IV Deel, bl. 324—331, 520, 794.

(2) Hiervoren, bl. 52. aantek.

(3) BRANDT, III Deel, bl. 954—961, 974

(*c*) DAN. VAN ALPHEN, ter aangeh. plaatse, Hoofdst. VII. bl. 245. en volgg.

ongegrond ſchynt opgemaakt te hebben, dat de staatkundige oogmerken, waartoe de Nationale Synode was byeengeroepen, gene anderen geweeſt zyn, dan om die party te verdelgen, waarvan 's Lands Advokaat van Oldenbarneveld gerekend werd het hoofd te wezen; weshalve den Kerklyken ſlegts werd ingewilligd 't gene daartoe nodig ſcheen, daarmede diende verzeld te gaan, of daarop te volgen: zoodat deze oogmerken bereikt zynde, de Kerklyken te vergeefs aan die deur klopten, om hun eigen gezag verder uittebreiden. Want ſchoon thans de Contraremonſtranten en hunne begunſtigers alom in de Nederlandſche Geweſten in 't beſtier der zaken waren geſteld, waaruit alle de zware vervolgingen tegens de Remonſtranten, waarvan hier na zal geſproken worden, noodwendig moeſten volgen, zoodat het voor hun, die de zaken eerſt daarhene geſtuurd hadden, zelfs niet mogelyk ware, om dezelven, nu aan den gang zynde, te ſtuiten; 't is egter zeker 1619.

gelyk we reeds hebben aangetekend, om zoo wegens deze Kerkenorde, als om zyne heerzugtige handelwyze, en baatzugtige rekening van den Kerkendienſt afgezet te worden (4). De Heren Staten van Overyſſel waren reeds voor 't houden der Synode bedagt geweeſt om de Kerkelyken gene magt te verleenen tot het maken van zulke Kerkenorde; want zy hadden aan de Gecommitteerden uit hunne Provintie tot deze Nationale Synode wel uitdrukkelyk verboden zig in het onderzoeken van 't Recht der Overheid in Kerkelyke zaken op die Synode zelfs niet intelaten (5).

(4) Brandt, IV Deel, bl. 288, 17-22, 285, 766.

(5) Dan. van Alphen, bl. 336.

1619. ker genoeg, dat Prins Maurits zelf, kort voor en na 't eindigen der Synode, meer met weerzin dan genoegen die gevolgen aanzag, en de Godgeleerde geschillen van zulken groten belang niet hield. Niet alleen blykt dit, uit zyn zeggen in de vergadering der Staten Generaal, wanneer zommige Heren zig, op 't berigt der afgevaardigden uit de Synode, heftig tegens de Remonstranten verklaarden; „ dat hy niet begeerde, dat men „ iemand zoude dwingen, of in eenige zaak, „ die het Geweten betrof, lastig vallen; maar „ den Godgeleerden aanbeval, en ook wilde „ dat aan de Synode zou geschreven worden, „ dat men de zaak zoo tot accommodatie zoude decideren, als eenigzins uit Gods Woord „ konde geschieden (*d*)": maar inzonderheid blykt dat ook uit eenen Brief, door zyne Doorlugtigheid reeds den 2 van September dezes Jaars, ter gelegenheid der Noordhollandsche Synode geschreven, welke te aanmerklyk is, om hier overgeslagen te worden. Dezelve luid letterlyk aldus (*e*):

Die bevestigd word door 't zeggen en een' Brief van Prins Maurits.

Den Prince van Oraengien, Grave van Nassau, Moeurs, Bueren &c. Marquiz van der Vere ende van Vlissingen, Heere ende Baron van Breda, Diest, &c.

„ Weerdige, geleerde, ende discrete lieve „ besundere. Alsoo, Godt loff! alle de Kerc- „ ken

(*d*) BRANDT, III Deel, bl. 401.

(*e*) Deze Brief is uitgegeven door den Heer DAN. VAN ALPHEN, bl. 332.

„ ken van dese landen nu wederomme met ge- 1619.
„ sonde leeraers zyn versien, ende die onge-
„ sonde affgedanckt, Soo hebben wy niet wil-
„ len naelaten, mits de Vergaderinge van 't
„ Synode van Noort-Hollandt U hiermede te
„ versoucken, de Predicanten aldaer in onsen
„ name wel ernstlick te vermanen, (ende ist
„ noodich hen dese onse brieven te verthoon-
„ nen) datse dese quæstieuse poincten soo lut-
„ tel willen roeren alst eenichsints doenlyck sal
„ wesen, Opdat de gemeente die hun noch ter
„ tyt uyt de Kercken onthouden alleenskens
„ wederomme daerinne mogen gelockt wor-
„ den, ende datse voorts met besouckinge in-
„ de huysingen, ende anders de gemoederen
„ van de selve gemeente sulcx sien te winnen,
„ datse voortaen soo langer soo meer tot ge-
„ hoor van Godes hey: woordt mogen gebracht
„ worden, Ende dat de Predicanten van de
„ Classes aldaer present synde mogen belast
„ worden, zoo haest zy by heure medebroe-
„ ders gecomen syn, datse hun vangelycken,
„ daertoe willen vermanen, op dat alsoo een-
„ mael de lieffde, ruste ende eenicheyt onder
„ de gemeente in vorige fleur wederomme mach
„ gebracht worden, Ende hier mede
„ Weerdige, geleerde ende discrete lieue be-
„ sundere, Gode beuolen. In 's Grauenhage
„ den 11den Septemb. 1619.

(lager staat) U seer goede Vrundt.
(is geteekend) MAURICE DE NASSAU.

Dus schreef de Prins, toen men in gevolge van de besluiten der Dordsche Synode, yverig

1619. bezig was de Remonstrantsche Predikanten uit de Kerken te weeren, en door allerleie vervolgingen, om den voorstand hunner gevoelens, hen en de gemeenten, die hen aankleefden, te ontrusten; daar zyne Doorlugtigheid oordeelde, dat die *quæstieuse pointen nu zoo luttel, als eenigzins doenlyk was, behoorden geroerd te worden.*

Den 29 van Mei hield de Synode hare laatste zitting en scheidde. De gevoelens zyn altoos over dezelve zeer verdeeld geweest. Van zommigen is en word zy nog hoog geprezen; maar van anderen zeer sterk gelaakt. De kundige Schryver der Kronyk van Hoorn, Doctor VELIUS, heeft 'er in dat werk dus van geschreven:

Oordeel van Dr. *Velius*, over deze Nat. Syn.

„ Deze Meimaand werd de Synode van Dordrecht geëindigd, en by hare uitspraak, welke geschiede op den 6 van Mei, de leer der Remonstranten veroordeeld: 't welk het eenig oogmerk van die Synode was. Want dit oordeel, al voor hene geveld zynde, moest met zoo een uiterlyken schyn geauthoriseerd worden, om dan daarmede teffens te verdedigen zoo de beroerten in 't Land, de afzetting van de Magistraten, en wat men alrede meer tot nadeel van de Privilegien en tegens alle regt ter hand genomen had; als ook wat men als nog van meninge was daarop te laten volgen; te weten de dood van den Advocaat Barneveld, het straffen van de andere gevangen Heren, en de verdrukkingen van alle, die zig toonden, of tot matigheid van Leere of ook tot Onderlinge Verdraagzaamheid genegen (g)". In dit zelfde licht

(g) D. VELIUS, Chron. van Hoorn, bl. 316 gedr. 1648. in 4to.

licht werd ook deze Synode beschouwd door den Hofkappellaan van Karel den I, Koning van Groot-Britannie, Dr. PETRUS HEYLIN, in zyne *Historie van de Vyf Artikelen*; daar hy onder vele andere zaken, der oplettenheid overwaardig, van deze Synode zegt: „ Nadat deze „ verandering (de veranderingen namelyk van „ den Jaare 1618.) dus was voorgevallen, hiel- „ den het de Contraremonstranten voor een „ wigtig punt van wysheid, nu zy hunne par- „ tyen te onderhadden, hen te onder te hou- „ den; en 't zelve uittewerken door eene Na- „ tionale Synode; —— eene Synode het Con- „ cilie van Trenten zeer gelyk, zoo in de re- „ denen, die dezelve vorderden, als in der „ zelver handelinge en bestier; want gelyk geen „ van beide byeenkwam voor dat het zwaard „ getrokken was, toen de schrik voor den „ degen meer kon uitwerken, dan alle andere „ bewyzen of redenen; zoo was ook geen van „ beide byeengeroepen, om zyne partyen te „ wederleggen, maar om die te veroordeelen „ (*b*)". Doch hoe gegrond deze aanmerkingen zyn, of hoe onregtmatig, kan ieder (*) na-

1619.

En van Petrus Heylin.

(*b*) P. HEYLIN, van de vyf Articulen, bl. 78, 79. gedr. 1687. in 8vo.

(*) *Zonder vooroordeel*, zegge ik; dat is, wanneer men door zyne gevoelens wegens de Leer der Goddelyke Voorschikkinge zig niet laat zwaaijen, om over de Historie der gebeurde zaken te oordeelen; gelyk ik in myne voorreden voor het I Deel breder heb aangemerkt. Men kan by den Historieschryver BRANDT, III Deel, bl. 615—625. verscheide andere getuigenissen wegens deze Nationale Synode lezen.

1619. nagaan, die zonder vooroordeel de gebeurde zaken in haar verband wil overwegen.

De Remonstranten te Dordrecht in arrest gehouden, verzoeken by requeft om ontslag.

Alle de Synodale Leden hadden nu Dordrecht reeds verlaten; maar de gedaagde en veroordeelde Remonstranten werden 'er nog in arrest gehouden. Velerleie gerugten liepen 'er wegens hun aanstaande lot, en men was vooral wegens dat van Episcopius bedugt; waarom zommigen zyner vrienden hem het vlugten voorstelden; doch hy begeerde by zyne medegenoten te blyven en alles standvastig aftewagten (*i*). Zy besloten een vertoog en verzoekschrift, den 18 van Juny getekend, aan de Staten Generaal te zenden, in 't welk zy bitter klaagden over het harde arrest, waarin zy gehouden werden. Zy toonden aan, dat 't zelve tegens de natuur van eene Christelyke Synode strydig was; ja dat de Kerkvergadering van Trenten zelfs allezins vry geleiden den Protestanten had verleend; en dat Keizer Karel de V 't zelve aan Luther treflyk had gehouden, schoon hem dat wierd afgeraden. Zy beriepen zig op de meermalen herhaalde mondelinge en schriftelyke toezeggingen der Heren, die van wege de Staten Generaal tot de Synode waren gezonden, en daarop, dat deze Synode door hunne Hoog Mog. zelve als eene Vrye Synode was beroepen. En dewyl zy nu tot het hoogste nadeel voor hunne huisgezinnen en tot nutteloze kosten van 't land te Dordrecht werden opgehouden, smeekten ze weder eerbiedig om ontslag. Doch met dit vertoog en ver-

(*i*) BRANDT, III *Deel*, bl. 673, 674, 685. Historisch Verh. fol. 221.

verzoek wonnen zy niets, en werden in even harde arreſt gehouden; zelfs zoo, dat den eenen zyne ſtervende Zuſter, tot den laatſten adem haren Broeder wenſchende te zien, den ander zyne kranke Vrouw in barensnood, den derden zynen in doods nood leggenden Oom, niet vergund wierd te gaan ſpreken, te troosten, te helpen, of geſtorven zynde te begraven, en voor de weezen, als wettig verkoren voogden, te zorgen; niet tegenſtaande zy ook voor hunne te rugkomſte te Dordrecht voldoende borgen aanboden (*k*). Dan eindelyk, op den 30 van Juny werd hun belaſt, om tegens den 2 der volgende Maand in den Hage te komen, daar zy daags daaraan voor de Heren Staten Generaal moeſten verſchynen. Een voor een binnen geroepen zynde, werd ieder van hun eerſt aangezegd, dat hunne Hoog Mog. alle de Synodale handelingen beſluiten, ſententien en afzettingen van de Kerklyke en Akademiſche bedieningen volkomen goedkeurden, en wilden, dat de gedaagden zig daarnaar rigten zouden; en vervolgens werd ieder in 't byzonder ook gevraagd, of zy gezind waren zig voortaan van alle Kerkelyke dienſten, in 't openbaar en heimelyk, te onthouden (*), en zig als byzondere lieden in alle ſtilheid en gehoorzaamheid 1619.

(*k*) 't Requeſt is gedr. 1619. in 4to. Zie ook Hiſtoriſch Verh. fol. 219, 221.

(*) Dit was den Remonſtranten te Dordrecht op den 24 en 25 van Mei, reeds voorgehouden door de Heren Gecommitteerden, met belofte van een eerlyk traktament, indien zy

1619. heid te gedragen. Ten dien einde werd hun eene Acte voorgelezen, die zy in dat geval moeften ondertekenen, en dus luidde;

Acte van ftilftand den Remonftranten voorgehouden.

„ Ik ondergefchreven beloof en verklaar mits „ dezen in goede confcientie en opregtelyk, „ dat ik my van nu af en voortaan zal onthou„ den van alle Kerkelyke dienften en bedienin„ gen, en wat daaraf dependeren mag, in 't „ heimelyk en openbaar, direktelyk of indi„ rektelyk, zoo wel in als buiten de fteden, „ dorpen en plaatfen van de geünieerde Pro„ vintien en het reffort van dien; maar dat ik „ my burgerlyk in alle zedigheid en ftilheid als „ een particulier ingezeten zal comporteren en „ dragen, en my naar de bevelen der Over„ heid zal reguleren, en dezelven gehoorza„ men. In oirkonde der waarheid is deze by „ my ondertekend, enz. (*l*)

De

zy zig wilden ftil houden (1). Ten aanzien van deze belofte heeft men aangemerkt, dat zy moeilyk is overeentebrengen met het vonnis der Synode over de Gedaagden; dewyl zy daarin over vervalfing van den Godsdienft, fcheuring in de Kerk, zware gegeven ergerniffen, onverdraaglyke hardnekkigheid tegens de befluiten en bevelen der Hoge Overheid en eerwaardige Synode, enz. befchuldigd worden. De Remonftranten maakten hieruit op, dat de Heren groot belang ftelden in de veroordeelden tot een algemeen ftilzwygen te bewegen, opdat dus de ganfche handel hunner partyen mogte bedekt blyven en door der Remonftranten ftilzwygen gefmoord worden (2).

(1) Hiftorifch Verh. bl. 216.

(2) UITENBOG. by BRANDT, III Deel, bl. 671.

(*l*) Hiftorifch Verh. fol. 223. POPPIUS, Aanteken., bl. 25. UITENBOG. Kerkl. Hift. bl. 1154.

De Gedaagden antwoordden aan hunne Hoog Mog., gelyk zy te voren aan derzelver Heren Gecommitteerden te Dordrecht reeds hadden geantwoord op dergelyke voorſtelling, dat ze zig van alle Kerkelyke bedieningen in 's Lands openbare Kerken wel wilden onthouden; maar dat zy gewetenshalve niet konden beloven, buiten die Kerken, de gemeenten niet te zullen leeraaren, ſtigten en trooſten; welk hun zeggen zy met verſcheide zeer aanmerklyke redenen (*) bekleedden, en met het XXVIII Artikel der Nederlandſche Geloofsbelydeniſſe zelve beveſtigden. Wanneer hun, by deze gelegenheid, van de Heren gevraagd werd, wat zy doen zouden, indien de Heren Staten hun dat by plakaat verboden; antwoorddenze, dat zy beter vertrouwen van hunne Hoog Mog. hadden, en Niëllius voegde 'er rondborſtig by; „Ik „heb, voor dezen, te Keulen vier jaren lang „de Gemeente in 't heimelyk, als Predikant, „bediend; hoewel de Magiſtraat dat met vele „ſtrenge Plakaten verbood: Ja, ik heb bevonden, dat hoe men meer Plakaten maakte, de Gemeente der Gereformeerden meer „toenam (*m*)". Doch één der Gedaagden Henricus Leo bezweek, deed belofte van ſtilſtand, en tekende de Acte. Hem werd toegeſtaan te vertrekken, werwaards hy wilde, en vyf-

1619.

Welke zy om verſcheide redenen weigeren te tekenen.

Leo tekent de Acte van ſtilſtand.

(*) Het antwoord van Eduard Poppius verdient grote oplettenheid in 't byzonder, en is te lezen by BRANDT, ter aangehaalde plaatſe.

(*m*) BRANDT, III Deel, bl. 669. 687—689. POPPIUS, Aantek. bl. 25, 26.

1619. vyftig Guldens tot reisgeld gegeven. Op den 5 van July zyn de veertien andere Gedaagden weder by de Heren Staten Generaal ontboden en gevraagd, of zy zig nader hadden bedagt, en gezind waren als nog de Acte van stilstand te tekenen. Waar op by ieder is gezegd, datze niet anders konden antwoorden, dan zy reeds hadden gedaan. En daar op werd hun aangezegd, dat de Heren Staten Generaal hadden gehoopt, datze de Acte zouden getekend hebben; maar dewyl zy dat niet wilden doen, zoo zouden zy nu horen, welk besluit hunne Hoog Mog. over hen genomen hadden. Waar op de Resolutie of 't vonnis tegen de Remonstranten door den Griffier werd gelezen (*n*). In 't zelve word onder anderen gezegt, datze „ door zekere boden, by hunne Hoog Mog. daartoe „ geordineerd, zullen worden gebragt en geconduiseert uit de geünieerde Provintien, „ en het Souverain Ressort derzelven (*), zonder

(*n*) Historisch Verh. fol. 224. daar de Sententie te lezen is, UITENBOG. bl. 1155. BRANDT, III Deel, bl. 692. Deze Resolutie is gedrukt in 's Hage, by Hillebrant Jacobz., in 4to. 1619.

(*) Dus kregen de Gelderschen, die op de Synode waren, het naar hunnen zin. Want in 't oordeel over den vyfden Artikel, voerden zy deze taal; „ Wy houden ons verzekerd, ten zy alle dezen en ieder der zelve Artikelen, te „ zamen met de Leeraars derzelven, uit de Nederlandsche „ Kerken bevolen werd buiten 's Lands elders te vertrekken, dat het niet kan geschieden, dat 'er eenige Christelyke vrede onder ons zal hersteld worden, of, hersteld zynde, lang onder ons zal behouden worden „. *Hand. der Nat. Syn.* Oordeel over de 5 Artikelen, bl. 308.

„ der daarin wederom te mogen komen, voor 1619.
„ en aleer hunne Hoog Mog. genoegzaam ge-
„ bleken zal zyn, dat zy willig en bereid zyn,
„ de voorgemelde Acte te ondertekenen, en daar
„ na van hunne Hoog Mog. ſpeciaal conſent
„ daar toe verkregen zullen hebben, op pe-
„ ne ter contrarie doende van daar over, als
„ perturbateurs van de gemene ruſte, anderen
„ ten exempel arbitralyken, geſtraft te zullen
„ worden". Dit beſluit of vonnis gelezen zyn-de, en de Gedaagden, by monde van Episcopius zeer bondig geantwoord en aantuiging daartegens gedaan hebbende, werden zy door den Deurwaarder in een kamer weggeleid. Na dat zy daar eenigen tyd waren opgeſloten geweeſt, kwam de Deurwaarder hen vragen, waar hene ze buiten 's Lands wilden gebragt zyn? Hun antwoord was, dat zy terſtond daar op niet konden beſluiten, maar met hunne vrouwen en vrienden daar over moeſten ſpreken, en order op hunne huiszaken ſtellen, alzo zy nu by de agt maanden uit hunne huizen waren geweeſt, en deswegen niets hadden konnen beſchikken. De Deurwaarder kwam hun zeggen, dat zy eenige uit hun getal zouden zenden by hunne Hoog Mog. om uit aller naam voortedragen wat zy te zeggen hadden; waarop Niëllius en Dwinglo binnen gingen en voorſtelden; dat zulk een ſchielyk vertrek hun onverwagt voorkwam, datze verhoopten, dat hunne Hoog Mog. ook hunne vrouwen en kinderen, met deze uitzettinge, niet zouden ruineren en op den dyk zetten; weshalve zy verzogten, dat men hun weinige dagen wilde vergunnen, om in

De Remonſtranten worden ten Lande uit gebannen.

1619. in hunne huizen te gaan, en hunne zaken te bestellen; zy zouden onder behoorlyke verzekeringe, zig ter bestemder plaatse en dage, die men wilde voorschryven, weder laten vinden. Gedurende dit voorstel, moesten zy vele smaadheden horen van de Heren Paauw van Amsterdam, en van Schout Muys van Dordrecht, welke laaste ook alvoor lang gezegd had, dat de Staten zulke Onderdanen niet van doen hadden, maar wenschten, dat de Remonstranten waren, daar zy over honderd jaren zouden zyn (*o*). De President gebood hen te vertrekken, opdat de Heren over hun verzoek mogten raadplegen; en een wyl tyds daar na kwam de Deurwaarder hun aanzeggen, dat de Heren Staten by hun besluit bleven, 't welk derhalve moest worden uitgevoerd; doch indien zy wilden beloven, dat ieder naar zyn Logement zoude gaan, zonder met iemand Communicatie te houden, en den volgenden morgen te vier uuren gereed zyn om uit gevoerd te worden, dan mogten zy vertrekken, en zig beraden tegen morgen, werwaards ieder gebragt wilde wezen. En alzo werdenze uit gelaten ontrent half negen uuren in den avond. Zy werden van velen gevolgd, en vonden ook in hun Logement vele anderen, komende steeds nog meer lieden, tot laat in den nagt, om hen te begroeten en affcheid te nenen. De Staten Generaal zonden dien zelven avond aan ieder de daggelden, welken nog onbetaald waren. Dit geld werd hun toege-

Velen komen hen in hun Logement begroeten, en affcheid nemen.

De Staten Generaal zonden

(*o*) Historisch Verh. fol. 68. Nulliteiten, I Deel, bl. 44. LIMBORCH, Episcopius leven, bl. 109.

geteld in Ryksdaalders, en onder dezelven was 1619.
'er een, op welken aan de eene zyde de Waarheid uitgebeeld ſtond, hebbende boven om haar hooft dit opſchrift, *de Waarheid overwint alles.* Onder hare voeten vertreedde zy twee beelden; boven 't eene ſtaat, *Laſter*, en boven 't ander, *Logen*: aan de andere zyde ſtaat met grote letteren, *Weldoende vreeſt niemand.* Episcopius dezen Ryksdaalder ontvangende en nader beſchouwende, erkende hier in iets zonderlings, dat zy, die hem om weldoen, om het voorſtaan der waarheid en het betragten eener goede conſcientie, ten Lande uitzetteden, in de betalinge van het laatſte geld, waar mede zy hem in ballingſchap verzonden, een ryksdaalder gaven, met een ſtempel en opſchrift, bekwaam om hem in deze zyne verdrukkinge te vertrooſten. Hy liet dit ſtuk gelds, ter gedagteniſſe, omzetten met een gouden rand; en hetzelve word als nog in zyn geſlagt bewaard (*p*). Op den 6 van July waren de Remonſtranten vroeg genoeg tot de reis gereed, en omtrent 6 uuren werd aan ieder gebragt vyftig Guldens tot reisgeld; ook gaf de boden hen elk een afſchrift van de Sententie. De Deurwaarder van Hunne Hoog Mog. kwam vragen, waar ieder gebragt wilde zyn, en de Ballingen behandigden hem een briefje, daar elf namen op ſtonden der genen die naar Waalwyk in Braband, in de Lange Straat, wilden gebragt zyn; De twee Kamper Predikanten begeerden tot Nieuwenhuis, in 't Graafſchap Benthem;

hen de daggelden, onder welken was een zonderlinge Ryksdaalder.

En aan ieder vyftig Gulden Reisgeld.

(*p*) LIMBORCH, 't Leven van Episcopius, bl. 110. UITENBOG. Kerkl. Hiſt. 1158.

1619. them; en *Vezekius* tot Heusden, in 't Land van Kleve, gebragt te worden. Toen gingen de boden om wagens te bestellen; en ondertusschen kwamen zeer velen den Ballingen met tranen in de oogen het laatste vaarwel zeggen. Eenigen Pagien van den Prins van Oranje zwerfden al van 's morgens vroeg ontrent hun Logement, nemende op alles scherp agt, inzonderheid welken en wie al by de Remonstranten kwamen, of hen aanspraken. Ten laatsten kwamen na lang wagten de wagens, en de Boden dreven de voerlieden voort, zoo datze ontrent negen uuren uit den Hage reeden, met een harde regen. Drie wagens, met twee Boden gingen naar Nieuwenhuis en Heusden; en zes wagens met vier Boden naar Waalwyk. De zes wagens reden door Delft naar Delfshaven (*), en schoon *Dwinglo* (*q*), door Delft niet verre van 't huis zyner Ouders rydende, verzogt eens ter loops dezelven te mogen aanspreken, en een koffertje mede te nemen, dat hy daar, van Dordrecht naar den Hage ryzende, gelaten had; mogt hem dat niet gebeuren; maar een arbeider haalde 't koffertje, en bragt het buiten de poort aan de wagen. Van Delfshaven gingen zy scheep, en kwamen op den 7 van July by Geertruidenberg; wordende vervolgens met vier wagens gebragt tot Waalwyk; waar zy des Zondags

De Remonstranten worden uyt 't Land gevoerd na Waalwyk.

(*) Daar gaat een Prent van uit, onder den naam van *Arminiaansche Uitvaart*, waar in de Wagens, met de Namen der Predikanten die daar op zitten, worden vertoond en waar onder een spotrym is gedrukt, in drie kolommen.

(*q*) Zie DWINGLO, Verantwoording, bl. 18.

dags 's morgens ten negen uuren aankwamen (*r*). Zy verzogten aan de Boden goed berigt te geven wegens hun gedrag op de reize: „ Zegt, „ zeidenze, aan hunne Hoog Mog. dat wy zul- „ ke behandeling niet verdiend hebben, doch „ dezelve nogtans geduldig zullen dragen, vrien- „ den en liefhebbers van ons Vaderland bly- „ vende, en niet nalatende voor hunne Hoog „ Mog. te bidden". 1619.

De aaneenſchakeling der geſchiedeniſſen heeft my belet eenige zaken, die een weinig vroeger gebeurd zyn, te verhalen; waarvan ik nu kortelyk berigt zal geven. Meermalen is reeds gewag gemaakt van Remonſtrantſche Predikanten, die door de alom rondreizende afgezondenen der byzondere Synoden, hangende nog de geſchillen over de vyf Artikelen voor de Nationale Synode, ondertuſſchen maar werden afgezet, of in hunnen dienſt geſchorſt. Dit lot trof, door de afgevaardigden der Zuidhollandſche Synode, van de Heren Polityke Commiſſariſſen verzeld, meer dan twintig Predikanten, en onder dezelven Franciscus Junius, Zoon van den beroemden Profeſſor Franciscus Junius, welke zyn's Vaders voetſtappen volgende niets dan vrede zogt en geen party trok, maar volgens de kerkenorde van 1591 beroepen, en te Hillegondsberg, niet verre van Rotterdam, Predikant was (*s*). Het blykt niet, dat de Noord-

De Remonſtrantſche Predikanten, gedurende de Nat. Syn. van den dienſt geweerd.

(*r*) Hiſtoriſch Verh. fol. 226. POPPIUS Aantekeningen, bl. 28. BRANDT, III Deel, bl. 698.

(*s*) BRANDT, III Deel, bl. 308—327, 333, 335, 337, 343, 347.

1619. Noordhollandſche Synode laſt had gegeven om op dergelyke wyze rond te reizen en te handelen; maar Petrus Plancius, Predikant te Amſterdam, en Hermanus Gerardus, Predikant te Enkhuizen, van die Synode tot eene byzondere zaak gelaſt, vonden evenwel goed, het voorbeeld der Zuidhollandſche Synode te gaan volgen, en verzogten aan de Heren Staten om met Polityke Gedeputeerden onderſteund te worden tot het verrigten hunner zaken. Van dezelven verzeld gingen zy nu ook op reis, en weerden al om de Remonſtrantſche Predikanten van hunnen dienſt; 't welk op ſommige plaatſen gene kleine opſchudding veroorzaakte (*t*). Aanmerklyk is 't gene men leeſt in de Staats Reſolutien van Holland ter gelegenheid van het rapport, 't welk de afgezondenen der Zuidhollandſche Synode van deze hunne verrigtingen aan de Heren Staten, op den 20 van Maart dezes Jaars, deden: „ Dat, hoewel, dus ſtaat 'er, het ſchriftelyk verbaal *nog niet was gezien*, „ maar lecture gedaan van de Sententien, *waar-* „ *op men geloofde wel te zyn gelet;* gene zwa- „ righeid werd gemaakt, in dezelve, zoo die „ leggen, ſommierlyken te approberen, en „ te verſtaan, —— die met alle discretie ter „ executie te leggen, enz. (*v*)". Ondertusſchen is 't ook opmerklyk, dat deze Keurmeesters enkel de Remonſtrantsgezinde Predikanten, of die zig onzydig hielden, gelyk Junius, opzog-

(*t*) BRANDT, III Deel, bl. 357—389.

(*v*) Reſol. van Holland, op den 21 Maart, 1619. f. 249. by BRANDT, III Deel. bl. 389.

zogten, en zelfs dronkaards ſpaarden, indien zy maar bekende Contraremonſtranten waren (*); maar de anderen zelfs gene behoorlyke vryheid vergunden, om te ſpreken of zig te 1619.

(*) By voorbeeld, beide Jonas Timmerman, Predikant te Benskoop, die een Maand of vier daarna tot Viſitator der Classis van Buren, door de Zuidhollandſche Synode, werd benoemd, en de Predikant van Noordeloos waren van zeer ſlegt gedrag: de eerſte was een dronkaard, die in de herbergen zig ten ſpot ſtelde, dobbelde, enz. de ander, in de herberg komende, 't welk dikwils gebeurde, werd van de boeren gevraagd; *wat benje voor een? Benje een Arminiaan?* Dan zei hy, och neen, daar behoede my God voor! Daarop zeiden de boeren, *Benje geen Arminiaan, zoo moetje eens luſtig naar de kunſt danſen;* en nadat hy, eerst weigerende dat te doen, ettelyke glazen geleegd had, dan danſte hy naar de kunſt als een Baviaan, om te tonen dat hy geen Arminiaan was, met een glas in den mond, en een in elke hand; 't welk hem byna eens zeer kwalyk zou bekomen zyn, wanneer hy een glas bier, al danſende, op het lyf van een boer ſtortte. Dit werd door een Remonſtrantſch Predikant verhaalt aan eenen der afgevaardigde Synodale Regters, en wanneer deze antwoordde, dat 'er gene klagten over die twee Predikanten kwamen, zei de ander; *Ik klaag hen aan, en eiſch, dat gy 'er ſtraf over doet; Gy kondt de waarheid van 't gene ik zegge zoo wel getuigen als ik; want hunne daden zyn niet bedekt.* Maar wat hy ook zeide, daar werd niets in gedaan. 't Was egter dien afgevaardigden der Synode ook zoo tegens de borſt, 't gene omtrent vele Remonſtranten gedaan werd, dat hy betuigde zeer te wenſchen, dat hy dien laſt nimmer op zig hadde genomen (1).

(1) BRANDT, III Deel, bl. 345, 345, 347.

1619. te verdedigen (*x*). 't Spreekt van zelfs, dat de uitvoerders dezer handelingen lang voor de uitspraak der Nationale Synode reeds vast stelden, dat de Remonstranten op die Synode veroordeeld, en de Synodale besluiten door de Staten bevestigd zouden worden. De Magistraat van de Stad Utrecht kon hiervan egter wat nader verzekering hebben, door het besluit der Heren Staten van die Provintie, te voren door ons gemeld (*y*); en op dien voet vond die Magistraat goed hunne vyf Predikanten, die Remonstrantsch waren, uit den dienst te stellen, zonder eenige reden te geven: te weten, in die Provintie waren gene Contraremonstranten genoeg (*z*), om kerklyke Commissarissen tot dit werk te benoemen (*a*). De Nationale Synode verrigtte 't zelfde werk, op eene zeer ongemene wyze, ten aanzien der Remonstrantsche Predikanten te Kampen (*b*); daar verre het grootste deel der Stad Remonstrantsch was. In de maand Maart was door de Staten Generaal een brief tot het houden van eenen Vasten Beden-dag uitgeschreven, die den 6 van April in Holland werd voortgezonden, en vele Remonstranten in zware moeite bragt; dewyl deszelfs inhoud ten aanzien der Remonstranten, de

(*x*) Grevinkhoven, Kerkgang, bl. 84—86, Brandt, III Deel, bl. 344, 345.

(*y*) Hiervoren, bl. 52.

(*z*) Zie I Deel, bl. 351.

(*a*) Brandt, III Deel, bl. 390, 393.

(*b*) Brandt, III Deel, bl. 191, 288, 441, 446, 463, 504, 547, 642, 572.

de gevangen Heren, en de Synode zoodanig was, dat zy grote zwarigheid maakten, denzelven aftekondigen; waaromtrent de Heren van Gelderland, 't Sticht en Overyssel, gelyk ook de Magistraat van Gouda in Holland, matiging gebruikten. Maar te Leiden werd den Remonstranten zelfs in 't geheel het preken verboden, ter gelegenheid dat de Predikant van den Borre dien brief niet durfde aflezen (*c*). 1619.

De Predikanten, die de Rotterdamsche Vergadering hadden bygewoond, worden gebannen.

Zoodanige handelingen, te gelyk met die der Nationale Synode, hadden den Remonstranten aanleiding gegeven tot die Byeenkomst te Rotterdam, om schikking te maken tot het bewaren en stigten hunner Gemeenten, waarvan we hier voren (*d*) gesproken hebben. Hunne Predikanten op zeer vele plaatsen geweerd en afgezet zynde, hielden ze ook, overeenkomstig 't aldaar voorgestelde ontwerp, op verscheide plaatsen afzonderlyke vergaderingen in byzondere huizen of plaatsen. Dezelven, werden nu door de Hoge Overheid als oproerige byeenkomsten gehouden en gehandeld; en ter gelegenheid van onderzoek op zulke vergadering, te Alkmaar gehouden, werd door eenen Remonstrantschen Ouderling, aan de Heren, uit den Hage tot dat onderzoek gezonden, eenvoudig doch ongelukkig opening gedaan van die Rotterdamsche Byeenkomste. 't Gevolg daarvan was dat de Artikelen, welken 't verhandelde op die byeenkomst vervatten, in 't licht werden gegeven met den zeer harden Titel van „ *Ligue* „ *ofte*

(*c*) Brandt, III Deel, bl. 700—714.
(*d*) Bladz. 112—117.

1619. „ *ofte verbintenisse*, by eenige Predicanten, „ meest van haren dienst verlaten, op den vyf- „ den Maart 1619 tot Rotterdam beraamd, en „ aan de kerken gezonden, omme de ingezete- „ nen dezer Landen in gestadige verdeeldheden „ te houden(*e*). Zeven van de tien Remonstrantsche Predikanten, die uit Holland deze vergadering hadden bygewoond, werden den 19 van July gebannen en naar Waalwyk gevoerd. In hun vonnis verklaarde het Hof van Holland die Rotterdamsche Vergadering voor „ een schadelyk complot, strekkende tot turbatie van „ de rust van den lande en omme de kerk en „ gemeente in gestadige verdeeldheden te hou- „ den, mitsgaders ook tot grote veragting van „ de Hoge Overheid en derzelver bevelen" (*).

De

(*e*) Gedr. by Hilbrant Jacobsz, 1619 in 4to.

(*) De zeven, die thans gebannen werden, waren *Adriaan van den Borre*, Predikant te Leiden, *Harboldus Tombergius*, Predikant te Gouda, *Samuel Landsbergen*, Predikant te Rotterdam, *Wilhelmus Lomannus*, Predikant te Noordwyk, *Joannes van Galen*, Predikant te Schoonhoven, *Petrus Cupus*, Predikant te Woerden, *Adriaan Simonsz*, Predikant te Charlois. De drie anderen waren *Nikolaas Grevinkhoven*, Predikant te Rotterdam, *Carolus Rykwaard*, Predikant te Utrecht, en *Theodorus Boom*, Predikant te Beusichem. Grevinkhoven was reeds te voren, op eene dagvaarding voor den Hove, vier dagen na den dood van den Advokaat, voorzigtiglyk geweken, en vervolgens gebannen (1). Rykwaard kwam te Utrecht, wegens deze Rotterdamsche Vergadering, in grote ongelegenheid, en werd vervolgens, den 28 July, O. S.

(1) BRANDT, III Deel, bl. 749*—752*.

De Ouderlingen en Diakenen nogthans, welken die Vergadering ook hadden bygewoond en daarin alles helpen beramen, werden niet gestraft. De Staten Generaal bevestigden ten zelfden dage dit vonnis, en strekten de uitbanning uit tot alle de vereenigde gewesten (*f*). De Remonstranten gaven daarna een Traktaatje uit met den Titel, *'t Gebesoigneerde, dat is het gene in zekere heimelyke Vergaderinge binnen Rotterdam, by eenige Remonstrantsche Predicanten, Ouderlingen en Diaconen, is verhandeld geworden in Maart dezes Jaars* 1619 (*g*). Met een bygaande Voorreden, om te bewyzen dat deze Rotterdamsche Vergaderinge alleenlyk was ingericht tot behoudenis van de gemeentens, en geenzins tot verstoring, noch in de Politie, noch in de Kerk, overeenkomstig met het 16 „ Artikel van denzelver Acten, in het welk zy „ zig ten sterkste tegen alle zulke meening of „ onderneming verklaren (*).

1619.

Het verhandelde te Rotterdam word in 't licht gegeven.

In-

S. door den Magistraat der Stad Utrecht en de Staten Generaal, ook gebannen (2). Zyne twee Amptgenoten J. Speenhoven en Rudolph Zyl, waren weinige dagen te voren door de Heren Staten van Utrecht gebannen, omdat zy weigerden de Acte van stilstand te tekenen (3).

(2) BRANDT, bl. 750**—753**, 957. UITENBOG. Kerkl. Hist. bl. 1165. 1169, 1188.

(3) BRANDT, bl. 952. De Sententien en Resolutien zyn gedrukt te Utrecht, by Abrah. van Herwyk, 1619. in 4to.

(*f*) BRANDT, III Deel, bl 480, 722, 723. 752*. en vervolg.

(*g*) Gedr. 1619. in 4to.

(*) Zie deze geheele Acten, met het antwoord der geciteerde Remonstranten, BRANDT, III Deel, bl. 481-495. Zie ook hiervoren,

1619. Intusschen werden nu, na 't houden der Nationale Synode, nog eenige overige Remonstrantsche Predikanten van hunne diensten verlaten; welk werk eerlang door de Zuidhollandsche Synode, op den drie-en-twintigsten van Hooimaand te Leyden byeengekomen, en door de Noordhollandsche Synode te Edam in Herfstmaand, sterk werd voortgezet en door eenige klassen agtervolgd. In de gewesten van Utrecht, Overyssel, Gelderland en Friesland geschiedde dat insgelyks. De afgezette Predikanten, in en buiten Holland, waren niet veel minder dan Tweehonderd in getal. Van dezen werden ruim tachtig gebannen; omtrent zeventig tekenden de Acte van stilstand, van welken 'er byna twintig hunne tekening herriepen; veertig of daaromtrent zyn van tyd tot tyd den Contraremonstranten toegevallen. Sommigen hielden zich op zich zelven, zonder zich by eenige gezindheid te voegen. Eenige weinigen weken af tot het Pausdom, of vervielen tot een ergerlyk leven (*h*).

Verder afzetten van Predikanten en hunne ballingschap.

Vry wat veranderings was 'er reeds gemaakt in de Curatoren der Leidsche Hoge Schole. Nu trof die, op aandrang der Kerklyken, en last der Staten, de Professoren. Casparus Barleus en Gerardus Joannes Vossius, beide Regenten van het Theologisch Collegie, en de eerste Hoogleeraar

Verandering in de Hooge en Lage Scholen.

ren, bl. 115, 116. Men kan ook eenige bedenkingen daar over lezen by UITENBOG. Kerkl. Hist bl. 1188. en zeer fraaje aanmerkingen op die Vergadering by den Heer *Drieberge*, in zyn vervolg van aanmerkingen tegen den Heer *van den Honert*, bl. 415. en verv.

(*h*) BRANDT, Deel III, bl. 706, 852—912, 925—935. 939—973. Deel IV, bl. 1—17 en 25.

leeraar in de Redeneerkunde, werden met Petrus Bertius, Wilhelmus Coddæus en Cornelius Sylvius of Bosch, Professoren in de Zedenkunde, Hebreeuwsche tale, en de Rechten van hunne ampten verlaten. Verscheiden andere Hoogleeraars werden in hunne bedieningen geschorst, ter tyd tot dat zy zich van alle gemeenschap met de Remonstranten afzonderden, en de Synodale Acte van toestemming en onderwerping onderschreven, het welk eenen Meursius, Erpenius en anderen zeer hard viel. Vossius, zich in het vervolg in zoo verre verklaard hebbende, dat de Curatoren der Hoge Schole zich te vrede hielden, werd daarna weder tot Professor der Rhetorica gevorderd, maar kon tot het onderteekenen der Synodale Canons, om den kerkelyken genoegen te geven, ten dien tyde nog niet verstaan(*). Men wierp ook de Studenten, die 't met de Remonstranten hielden, en op de beurze van 't land studeerden, uit het Theologisch Collegie (*i*). Men liet ook de Rectoren en Meesters der Latynsche en andere Scholen de Synodale Canons by schriftelyke Acte aanneemen, het geen egter niet overal doorging. De Conrector Zwaardekroon te Leiden, zich houdende by de Remonstranten, verliet gewillig zyn ampt, maar is, by verloop van tyd, behoudens zyne gevoelens en vryheid in 't stuk van godsdienst, gedurende verscheiden jaren Rector 1619.

(*i*) Resolutien van de Curateuren der Universit. te Leiden, 20 Febr. 1620. BRANDT, Deel III, bl. 841—843, 919—923.

(*) Hy en Barleus werden naderhand, by de oprigting der Doorlugtige Schole te Amsterdam, tot de eerste Professoren in dezelve aangesteld.

1619. tor der Erasmiaansche Schole te Rotterdam geweest. De Orgelisten zelven bleven niet vry van ondertekenen. Een hunner, dit weigerende, bood aan, om in plaatse van ondertekenen de Canons, op noten gebragt zynde, op het Kerkenorgel te spelen, 't welk hem voorkwam ruim zoo veel overeenkomst met zyne bediening te zullen hebben (k).

Afgezonderde Vergaderingen der Remonstranten.

Het van tyd tot tyd afzetten van Predikanten deed de Remonstrantsgezinden op zich zelven in huizen of op andere bekwame plaatsen ter Godsdienstoeffening vergaderen. Dit was reeds in den voorgaanden Jare in 's Gravenhage geschied, alwaar eene Publicatie van den Hove van Holland tegenkwam; het was ook te Rotterdam geschied, alwaar de Prinsenkerk, hun nog vergund, der meenigte te kleen viel, maar dit werk door de Regering gestuit werd; ook had men het te Hoorn gedaan (l). Het leed niet lang of zy zagen zich in den volgenden jare van nog meer Predikanten beroofd en in groter engte gedrongen. Dit deed hen te Leyden, Woerden, Schoonhoven, Alkmaar en elders afgezonderde Vergaderingen aanleggen, in welke by gebrek van Predikanten, de heilige Schriften voorgelezen werden. Doch dit werk had voor verscheide luiden kommerlyke gevolgen. Te Leiden werd het huis, waar de Predikaatsie geschiedde, door het graauw aangevallen en geplonderd. Omtrent Alkmaar viel men met Soldaten op eene vergadering aan. Elders werden Predikanten, Ouderlingen of anderen wegens die vergaderingen

(k) BRANDT, Deel III, bl. 937—939.
(l) Zie I Deel, bl. 370—373.

gen van hooger hand bekommerd. Te Leyden werden dezelve door eene afkondiging van den Magiſtraat, te Alkmaar door Commiſſariſſen van Gecommitteerde Raden, en nogmaals door eene publicatie van den Hove van Holland verboden. Te vergeefs werden intuſſchen door verſcheide byzondere Remonſtrantſche gemeentens, als de Leidſche, Rotterdamſche, Brielſche, Schoonhovenſche en andere, verzoekſchriften om vryheid van Godsdienſt by de Staten van Holland ingeleverd (*l*).

Eerſte Plakkaat der Staten Generaal tegen de Remonſtranten.

Het was 'er zoo verre af dat den Remonſtranten deze vryheid vergund werd, dat de Staten Generaal integendeel op den 3 van July een ſtreng Placaat uitgaven; hebbende daags te voren de Synodale Canons en de Sententie tegen de Remonſtranten goedgekeurd, gelyk verhaald is. Daarin verboden zy den Remonſtranten *vergaderingen te houden, te prediken, te lezen, of eenige Kerkelyke oeffeningen te doen, en een iegelyk zig in zoodanige aparte vergaderinge te laten vinden, zyn Huis, Schuur, Schip, of Veld, of eenige andere plaats daar toe te leenen of te verhuren, op verbeurte van Ampten, Beneficien, Penſioenen enz. voor de overtreders. Zy die daar zouden leeren, die hunne huizen of plaatzen daar toe zouden leenen of verhuren, of die zich zouden dragen als Ouderlingen, Diakonen, of eenige Collecten doen, zouden daarboven telkens verbeuren tweehonderd gulden, en die daar iets toe contribueerden honderd gulden, en voorts arbitralyk*

(*l*) Brandt, Deel II, bl. 941, 946, 951. Deel III, bl. 780—733, 739, 754—764. Deel IV, bl. 15.

1619. *lyk gestraft worden; elk toehoorder zoude vyf-en-twintig gulden telken reize verbeuren; en om te konnen ontdekken wat personen in zulke vergaderingen geweest waren, zoude ieder gehouden zyn dezelven te noemen, en die weigerde de medetoehoorders te noemen, zou nog vyf-entwintig Gulden daar boven verbeuren* (m).

Het Placaat, den 3 Juli 1619. by de Staten Generaal gearresteerd, werd door gecommitteerde Raden op den 15 derzelve maand aan de steden en officiers gezonden. Het werd op den twintigsten, zynde Zaturdag, te Rotterdam afgelezen, en de Prinsenkerk, die eenigen tyd geleden, ten gebruyke van de Remonstranten, vergroot was, toegesloten. De Remonstranten kwamen des anderen daags, Zondag, 's morgens ten zes uuren, voor de Prinsenkerk by een, om te hooren prediken. Maar vonden de kerk gesloten, dies zongenze eenige Psalmen voor de deure, tot dat de Onderschout derwaarts kwam, om hen te verjagen. Toen trokkenze, in groten getalle, naar de Havensche Roopoort, op eenige ledige erven van *Jan Dammasz. Pesser*, aan den Schiedamschen dyk, daar zy eerst Psalmen zongen. *Dirk Raphaëlsz. Kamphuizen*, voor dezen Predikant te Vleuten, en om dat hy van 't gevoelen der Remonstranten was, door de Synode te Utrecht, gehouden 1619, van zyn dienst afgezet (n), bekleedde men met een ruitersrok en zette hem op een stellaadje van bier tonnen. Hy had tot zy-

Kamphuizenpredikt te Rotterdam.

(m) BRANDT, III Deel, bl. *766; 783.*
(n) BRANDT, III Deel, bl *971.*

zynen text de woorden uit den brief aan de Hebreën Hoofſt. IV, 13. *Daar is geen ſchepzel onzigtbaar voor hem; maar alle dingen zyn naakt en geopend, voor de oogen des genen, met welken wy te doen hebben.* Welke woorden hy met veel yver en ernſt den toehoorderen, die ten getalle van ontrent drie duyzend vergaderd waren, uitleide. Terwyl hy daar mede bezig was, kwam een Burgermeeſter dier Stad daar voorby, dreigende hem met deze woorden: *Veugel men zelje wel hebben* (o). Als Kamphuizen met de preek voortging, kwamen de Burgemeeſteren Jacob Claasz. Duyn en Cornelis Matelief derwaarts gaan, en bevolen het volk te vertrekken, maar te vergeefs. Toen bedienden Burgemeeſteren zig van vier Vaandelen Soldaten, die van twee zyden, met geladen musketten, op den hoop aantrokken, en de vergadering omſingelden, roepende; *Sla dood de Arminianen.* Het volk dit horende begon een ſchrikkelyk getier te maken. De Leeraar vermaande hen tot ſtilte. Men trok hem van den ton, deed hem den ruytersrok, die zyne zwarte klederen bedekte, uit, gaf hem een anderen hoed op zyn hoofd en hielp hem weg. Ondertuſſchen hield de vergadering ſtand: ſommigen van de Wethouders riepen tot de Burgers, of zy op het placaat niet paſten? maar iemand uit den hoop ſtak het Teſtament om hoog, en zeide; *Dit is ons placaat.* Anderen rie-

1619.

De Vergadering word geſtoord.

(o) Leven van Kamphuizen, gedr. te Amſterdam, by Jan Rieuwertsz. in 4to. bl. 27. 1699. BRANDT, III Deel, bl 793.

1619. riepen met grote verwoedheid; *Neemt ſtenen.* Op dat geroep namen vele Remonſtranten de vlugt, vrezende voor zwaarder ongemak. Velen bleven ſtaan en zongen eenige Pſalmen, tot ontrent ten half elven voor den middag; toen gingen de burgers naar hunne huizen, en de ſoldaten trokken af (*p*). Kamphuizen het gevaar overdenkende, waarin hy zig begeven had, beſloot zulks niet meer te doen, uit vreze voor oproer. Hy begaf zig in 't vervolg by de Rynsburgers, hoewel hy het gevoelen der Remonſtranten bleef aankleven, en hun altyd zeer genegen was (*q*). Zyn gantſche leeftyd was een aaneenſchakeling van onruſt, leed, vervolging en lyden; waar door het hem bang gemaakt werd. Ziek wordende is hy, na een langdurende ſukkeling, op den 19 van July, 1627. overleden, te Dokkum in Vriesland, oud zynde 43 Jaren (*r*). Hoewel de Schryver van zyn leven zegt, dat hy geſtorven is, op den 9 van July, 1626. in den ouderdom van ontrent 41 jaren. Hy heeft vele zeer voortreffelyke en ſtigtelyke gedigten en gezangen gemaakt, welke by velen nog in grote agting zyn, en van welke verſcheiden opzicht hebben op de omſtandigheden der Remonſtranten van dien tyd.

Kamphuizen begeeft zig by de Rynsburgers.

Hy is geſtorven te Dokkum in Vriesland.

Beroerte te Schoonhoven.

Te Schoonhoven werd het aflezen van het placaat eerlang gevolgd van eene geweldige Beroerte, welke uit misverſtand tegen eenige Remon-

(*p*) BRANDT, III Deel, bl. 793.

(*q*) BRANDT, IV Deel, bl. 114.

(*r*) BRANDT, Dagwyzer, bl. 343. en 344. Zie leven van Kamphuizen, bl. 39.

monſtranten aangevangen, een hunner egter, op welken men met Soldaten ſchoot, het leven koſtede; en twee anderen werden gekwetſt. Zeker kleermaker Jan Hendriksz., liet zig daarover tegen een zyner buren ontvallen; *Zal men dus met de burgers leven, dat moet God geklaagd zyn:* een Contraremonſtrant, Buil Ernſt, dit hoorende, trok zyn mes en ſtiet den kleermaker in de borſt, zoo dat deze nog lang gevaar liep van 't leven. Het werd den griever, als hebbende voor de Religie geyverd, ten goede gehouden. Verſcheiden Burgers werden tot het vinden der boete gepand, wegens eene vergadering te Nieuwpoort, welke egter geen voortgang gehad had: onder dezen was de Lakenkooper *Pelt*, wien men een half ſtuk blauw laken uit den winkel haalde. Hy bragt de zaak voor 't Hof, maar zyne party hield dezelve meer dan twee jaren ſleepende, tot dat het laken van de mot gegeten en bedorven was. Toen moeſt hy nog om het weder te krygen borg ſtellen voor twaalf guldens, op welken prys het nu geſchat werd (*s*). 1619.

Predikaatſie der Contraremonſtranten in de grote Kerk te Gouda ingevoerd.

Te Gouda hadden de Remonſtranten tot nog toe de grote Kerk in gehad, maar nu werd in de zelve Gideon Sonneveld, Predikant te Schiedam, afgezonden van de Zuidhollandſche Synode, by leening den 28 van Hooimaand, op den Predikſtoel gebragt. In die Stad waren zeer weinige Contraremonſtranten. Het graauw koſt door den Magiſtraat en de deftigſte Burgers by deze gelegenheid zoo niet in toom gehou-

(*s*) BRANDT, III Deel, bl. 804–808.

1619. houden worden, of het bedreef vele ongeregelheden, met lagchen, roepen, tieren, honden te doen janken, meſſen ſlypen, banken verzetten, en van buiten ſtenen op de Kerkdeur en het Portaal te werpen. Sommigen verhalen, dat deze baldadigheden grootlyks gaande gemaakt waren door eenige vreemde Contraremonſtranten, die zich hier met houwers lieten vinden. Een dier houwers werd van 't volk in ſtukken gebroken. Sonneveld bragt echter de Predikaatſie ten einde, maar, in 't Pſalmzingen na de Predikaatſie, werd 'er weder tegen geſchreeuwd en gezongen, en door eenige onzedige vrouwsperſonen liedekens, der plaatſe onwaardig, opgeheven. De Magiſtraat van Gouda, genegen den Remonſtranten vryheid van Godsdienſt in hunne Stad te vergunnen, verzogt, maar te vergeefſch, aan Gecommitteerde Raden, eenen hunner Predikanten, Dirk Hermansz. Herberts, behoudens zyn gevoelen en leere, gelyk tot nog toe, te mogen behouden. De Leer der geconditioneerde Predeſtinatie was hier van den beginne af geleerd geweeſt, en de Predikanten, zig aan die leere houdende, waren 'er door den Magiſtraat, de Staten en den Prins gehandhaafd geworden. De Magiſtraat deed vervolgens wat zy koſt, gebruikende veel oogluikings ten aanzien van de afgezonderde vergaderingen (*t*).

Eenige Leeraars bedienen de Gemeenten.

Eenige Remonſtrantſche Leeraars, die in 't land gebleven waren, als Bernerus Vezekius, Simon Lucæ Byſterus, Paſſchier de Fyne, Alber-

(*t*) Brandt, III Deel, bl. 809–817.

Albertus Huttenus, Theodorus Boom en Nicolaas Hartsoeker, bedienden met zeer veel yver de voornaamste Remonstrantsche Gemeentens, terwyl die nu in den grootsten nood waren, tot dat eenige hunner Medebroederen weder in het land kwamen; welken vervolgens, op gelyke wyzen, in huizen, velden, schuren, enz. daar de Remonstranten hunne godsdienstige vergaderingen hielden, hun mede ten dienste stonden; niettegenstaande een der leden op het Synode te Leyden aan Passchier de Fyne gedreigd had, dat men hem, na gebannen te zyn, weder in 't land komende, *wel een rood Hembdrokje zou aantrekken*, of, zoo als de preses Festus Hommius het verbeterde, *in 't Tugthuis leggen;* 't welk beide gematigder was, dan het geen een Oudburgemeester van Dordrecht zig had laten verluiden, *dat het niet zou deugen, voor dat 'er twee of drie een snee door den hals kregen* (*u*). 1619.

De Remonstranten te Waalwyk.

Te Waalwyk wies het getal der gebannen Remonstrantsche Predikanten, na de aankomst van Episcopius en zyne lotgenooten, eerlang en gestadig aan. Zy werden daar vriendelyk bejegend van den Bisschop van 's Hertogenbosch, maar gekweld van den Pastoor en het omleggende krygsvolk. Zy hielden byeenkomsten en stelden order op alle voorvallende zaken, byzonderlyk op de bediening der gemeentens binnens lands, die door brieven, of boden, Leeraren van hun verzogten, en op het onderhoud

(*u*) BRANDT, Deel III, bl. 916 en 917. Deel IV, bl. 9, 59 en 60. Deel III, bl. 758, 879. Leven van Passchier de Fyne, achter zyne tractaatjes, bl. 17 en 18.

1619. houd der vrouwen en kinderen van dezen, indien zy om dit werk in gevangenis of lyden kwamen. De Remonstranten, die te Waalwyk waren, werden in Holland beschuldigd, datze daar een Acte van stilstand tekenden, 't welk zy hier te lande niet hadden willen doen; men vertelde daar vele omstandigheden by, om 't waarschynlyk te maken; 't werd van velen, zelfs aanzienelyke lieden, geloofd, in zoo verre, dat twee Burgemeesters, de een van Dordrecht, de Heer *Krajesteyn*, en de ander *Outzer Jacobse* van Hoorn, zelf te Waalwyk zyn gekomen, dat stuk aldaar ernstig onderzogt, en schriftelyk rapport bekomen hebben van Jonker *Jan van Leefdaal*, Heer tot Waalwyk, met zyn eigen hand en zegel gegeven, op den eersten September, 1619. In dat geschrift heeft deze Heer verklaard, dat noch hy, noch de Bisschop van 's Hertogenbosch, het geen deze hem verklaard had, immer eenige zoodanige belofte den gebannen Predikanten had afgenomen of laten afnemen, of last daar toe gegeven of gehad had. Zy die naar Steinfurt en Munsterland geweken waren, werden om anderen te believen, daar niet geduld (*x*).

Vergadering te Antwerpen.

De Remonstranten die te Waalwyk, en in Antwerpen (*) waren, hielden briefwisseling met

(x) Brandt, Deel IV, bl. 29—40. Logenstrik, gedrukt in 4to. 1619. met onverzogte Previlegie. Uitenbog. Historie bl. 1158. daar de Attestatie in 't geheel te lezen is. Ook in 't Historisch Verh. bl. 226.

(*) Hier was Uitenbogaard in 't einde van zomermaand zeer

met malkanderen; Deze hebben gezamentlyk de dingen geſchikt en den weg bereid tot een algemeene vergadering van alle de gebannen Predikanten, zoo velen men kon by een roepen, om een bekwamen voet te beramen tot het beleid der zaken. Deze eerſte algemene vergadering, in hunne ballingſchap, werd gehouden op den laatſten dag van September, en de vier eerſte dagen van October, te Antwerpen. Op den eerſten dag verſchenen dertig Predikanten, naderhand kwamen daar nog agt anderen by; zes afwezigen maakten hunne dienſtwilligheid by geſchrift bekend. De andere uitgezette of uitgebannen Predikanten waren verſtrooid, of bezig in 't bedienen der gemeenten binnens lands. In deze Kerkelyke vergadering, daar, op 't verzoek van alle de leden, *Uitenbogaard*, geholpen van *Episcopius*, het woord, en *Grevinkhoven* de pen voerde, werd by alle de leden, op voorgaande omvrage, verklaard, *dat zy bleven volharden by de bekenteniſſen over de verſchilpunten, uit den naam der Remonſtranten, in de eerſte Remonſtrantie, Haagſche Conferentie, Synode te Dordrecht, en andere hunne gemene ſchriften gedaan: dat zy daartegen 't gevoe-* 1619.

zeer vriendelyk bejegend geworden, door zyne Excellentie, *Fredrik Hendrik*, naderhand Prinſe van Oranje. Zyne Excellentie ontving hem in zyn Herberg, in een kamer aan de ſtraat, met open venſters; betuigde hem *zyn vriend te zyn, en niet te twyfelen aan zyne oprechtheid*, hem vermanende *de boosheid der tyden wat toe te geven*, en hem aan zynen tafel nodigende, het gene Uitenbogaard nogthans zelf niet geraden hield aan te nemen. BRANDT, Deel IV, bl. 27.

1619. *voelen der Contraremonstranten onschriftmatig hielden: Dat ze reden hadden, om geen Kerkgemeenschap met hun te houden, voor en aleer zy zig van hunne onbehoorlyke* HANDELINGEN *gebeterd hadden.* Men besloot ook, dat de gemeentens niet alleen door brieven, maar ook met de levende stemme en bedieninge der Sacramenten, 't zy heimelyk of openbaar, naar gelegenheid der zelven, zouden bediend worden. Allen boden zy zig hoofd voor hoofd aan, om zig tot dezen dienst van de bedroefde Kerken in 't land te laten gebruiken. Men vond echter om gewigtige redenen goed, dat Uitenbogaard, Episcopius en Grevinkhoven van dezen dienst zouden verschoond blyven. Zy werden gemagtigd, om aan de Predikanten, die de gemeentens in 't land zouden bedienen, of reeds bedienden, eene schriftelyke commissie, in deze vergadering ingesteld en goedgekeurd, onder hunne handteekening te geven (*y*), en op ieders inzigten en verzoeken te letten. Hun werden, Poppius, Carolus Niëllius en Corvinus toegevoegd. Men gaf aan deze zes den naam van Directeuren, en hun werd een berichtschrift ter hand gesteld, volgens welk zy de gemene zaken besturen zouden, en byzonderlyk de penningen, die verzameld zouden worden, bewaren en uitdeelen; als mede de hand houden, aan de Studenten, die om de zaak der Remonstranten uit het Theologisch Collegie te Leiden gezet waren; en

(*y*) Zie een afschrift van deze Commissie, in den brief aan de Staten Generaal over de Sententie van Joannes Grevius, bl. 5.

en ook bezorgen, dat de Schriften nodig tot de 1619.
verdediging der gemene zaak mogten worden gevorderd; en op het drukken en uitdeelen derzelve zouden zy goede agt geven: blyvende intusschen de bestelling der Kerken alleenlyk aan de drie eerstgenoemden. Aan deze zelfde vergadering diende Henricus Slatius voor dezen Predikant te Bleiswyk zig aan, met eenen brief, en verzogt gehoord te worden. Hy was om zynen onhandelbaren aart by de Remonstranten in ongunst, schoon hunne gevoelens toegedaan. Niet zonder tegenspraak van vele leden der vergaderinge, werd hy, na ernstige vermaning, in de broederschap aangenomen; maar is nimmer in eenigen Kerkelyken dienst gebruikt geworden. De gewezen Professor Conr. Vorstius werd op deszelfs vrage, schriftelyk ingeleverd, waar voor hy by deze broederschap gehouden werd, voor een lid der Societeit erkend, *zonder dat deze evenwel zich aannemen wilde of treden in de verdediging van alles wat by zyn W. buiten de bekende geschillen, die de Remonstranten hadden met de Contraremonstranten, mogt zyn gedisputeerd.* 'Er was in deze vergadering ook eenig verslag gedaan van opening, komende van Denemarken en Staden, om daar vrye oeffening van Godsdienst in Kerken en Scholen te bekomen, met verscheiden voorrechten voor de kooplieden. Men besloot voor als nog geen gebruik van die opening te maken, maar beval echter den Directeuren die zaak in ernstige aandenking te houden, en des noods te vorderen; doch naardien in zodanigen gevalle eene verklaring van het geen men geloofde scheen te

1619. zullen nodig zyn, en om tegen te gaan het gene den Remonstranten door de Contraremonstranten werd nagegeven, dat zy met gene Confessie durfden voor den dag komen, om de gruwelen, die zy in den boezem droegen en hunne ketteryen niet te ontdekken, werden Uitenbogaard, Episcopius, Grevinkhoven en Carolus Niëllius gemagtigd om zoodanige Verklaring of Belydenis te stellen, en ten zynen tyde aan der Broederen gemeen onderzoek en oordeel te onderwerpen (z).

Omtrent dezen tyd kwam in het licht *Antidotum, en nader opening van het eygene gevoelen des Nationale Synode te Dordrecht gehouden, in den jare* 1618. *en* 1619. *tot onderrechting der geenen, die derzelver Canons zouden mogen komen te lezen.* Dit geschrift, door Episcopius gesteld, diende om te bewyzen, dat in de Synodale Canons het gevoelen der Synodale Mannen niet naakt en duidelyk, maar bedekt en dubbelzinnig was voorgesteld (*). Nog werd door Episcopius gesteld en in 't licht gegeven, *Onbillyke wreetheid der Dordsche Synode; Mitsgaders der genen die het beleid daar over hebben gehad, tegen de Remonstranten in de geünieerde Pro-*

(z) Brandt, Deel IV. bl. 40—50.

(*) Deze Canons waren reeds vroeger uitgegeven, met de Sententie tegen de Remonstranten, waar agter de Approbatie van haar Hoog Mog. Met Privilegie, in 4to. gedrukt, te Dordrecht 1619. By Izaak Jansz. Canin. Ook was de Belydenis des Geloofs der Gereformeerde Kerken in Nederland, met Privilegie, gedrukt te Dordrecht, in 4to. 1619. by Francois Borsaler.

Provincien (*b*), met eene korte waarſchuwing, om over hunne gevoelens of hunne bedryven te Dordrecht niet te oordeelen, eer men hunne ſchriften gezien had, die in 't kort zouden in 't licht komen. Het Tractaatje genaamd de Gepredeſtineerde Dief, was reeds te voren met den druk gemeen gemaakt: men meent dat Henricus Slatius daarvan de autheur is. Het zelve werd, doch niet voor den jare 1622, gevolgd van den *Bekeerden dief* (*c*), opgeſteld, zoo men meent, door Joannes Arnoldus Corvinus, voor dezen Predikant te Leiden. Ook werden nu nog eenige andere ſchriften uitgegeven, welker voornaamſten uit de pen van Uitenbogaard en Grevinkhoven gevloeid waren (*d*), en ten bewyze der betamenlykheid en noodzakelykheid der afgezonderde vergaderingen dienden. Nog kwamen ook, doch niet voor in het volgende jaar, de ſchriften, die de Remonſtranten op de Synode te Dordrecht hadden ingeleverd, in het licht (*). 1619.

Niet

(*b*) Gedrukt in 4to. 1619.

(*c*) Gedrukt in 't Weſtende van 's Hage, voor Jan Alleman, in 't derde jaar der Dortſche Synode, in 4to. dit is de eerſte druk.

(*d*) BRANDT, Deel IV, bl. 82.

(*) Zy werden uitgegeven in de Latynſche tale, in welke zy geſchreven waren, met den Titel *Acta & Scripta Synodalia Dordracena miniſtrorum Remonſtrantium in foederato Belgio.* Kort te voren waren de Handelingen van het Synode van Dordrecht, onder den Titel van *Acta Synodi Nationalis* &c. in het licht gegeven. Doch dit geſchrift is ſlegts een

1619. Niet tegenstaande de gevaren, werden de Remonstrantsche vergaderingen, sommige zeer stil en geheim, andere openlyker en in groter getalle van toehoorders, yverig voortgezet; in Steden en Dorpen, in Huizen, in Schuren, op Zolders en Kelders, op de Velden, op Wegen, in Tuinen en op de Straten. Maar dezelve be-

een verkortsel van de wezenlyke Handelingen op het Synode zelve gesteld. Het maken van dit verkortsel werd in de 73 zitting der Synode besloten, doch dit besluit word in dit verkortsel niet uitgedrukt. De opstellers van het zelve zyn, na het vertrek der Uitheemschen, in de 178 zitting benoemd geworden. Het zelve is door eenige Polityken wegens Holland en de Staten Generaal overgezien, en naderhand door Daniel Heinsius en Festus Hommius; zynde aangesteld om het *te herzien en te overwegen*, *om*, na hun verslag, *daarop geresolveert te worden, gelyk voor den meesten dienst van 't land zou bevonden worden te behooren.* BRANDT, Deel IV, bl. 85—88. Deel III, bl. 428. Kerk. Handboekje, Rott. 1764. bl. 282. Het was derhalven niet nauwkeurig, 't gene hunne Hoog Mog. op het laatste der opdracht aan alle Koningen, Vorsten en Staten van het Christendom zeiden, dat het waren *de Acten van het Synode, zoo als die daar gelezen en goedgekeurd en vervolgens op hun bevel nagezien waren.* Wat de Remonstranten op de naauwkeurigheid en trouwe van dit opstel, en op de wyze van het stellen en voorlezen der Acten op de Synode, waar over de Uitheemsche leden der Synode zelven al geklaagd hadden, hadden aantemerken, is te vinden in de *Nulliteiten der Dortsche Synode*, Deel I, bl. 57—60. en by BRANDT, Deel III, bl. 190 en 191, 364, 565 en Deel IV, bl. 210—212. De gebreklykheid van het verkorte opstel werd, voor zoo veel de Synodale schriften der Remonstranten aangaat, door hunne eigene uitgave van die schriften vervuld.

bekend zynde, werden ook met genen minderen yver verſtoord. Die deze vergaderingen bywoonden moeſten vele kwellingen, ſmaadheden en plonderingen verduren, zoo van 't graauw als van de Soldaten, welke 'er op afgezonden werden. Zeldzaam werd dit geweld met eenig geweld wederſtaan, en ſlegts door weinigen, welken meer lydzaamheids werd ingeboezemd. Men kwam meeſt overal zonder wapenen byeen. De tegenparty koſt egter veeltyds gene genoegzame kennis krygen wegens die vergaderingen, of wegens de genen die in de zelven geweeſt waren; dus ontbrak het den Baljuwen, Schouten of aanklagers dikmaal aan bewys tegen de betigten. Hierom hebben Preſident en Raden van 't Hof van Holland, buiten kennis egter van den Raadsheer van Bredenrode, eene Secrete Reſolutie genomen, en met goedkeuring van gecommitteerde Raden, aan de Wethouders, Baljuwen en Schouten omgezonden, waar by zy verklaren, dat *de Magiſtraten van de ſteden en dorpen, daar zulke vergaderingen werden aangeregt, amptshalven behoorden alzulke perſonen, die haar in of ontrent zulke vergaderingen lieten vinden, of des berugt werden, voor haar te ontbieden, daar op te horen en dezelve haar te doen zuiveren by Eede, of zy in de voornoemde vergaderingen geweeſt waren of niet; die zulks weigerden te doen, te arreſteren en vaſt te houden tot haar eigen koſten, tot datze zig met Eede gezuiverd hadden.* Dus moeſt men, volgens zeer ongewone wyze van procederen, zyn eigen beſchuldiger zyn, en des weigerig door gevangenis daartoe geperſt worden, waarom de Remonſtranten dit werk den naam van Inquiſitie gaven. De

1619.

De Remonſtrantſche vergaderingen, worden dikmaals geſtoord.

Secrete Reſolutie van den Hove; en Plakaat van Utrecht.

1619. Magiſtraat der Stad Utrecht gaf ook niet lang daarna een Plakaat uit, beveſtigende het Plakaat der Staten Generaal, te voren daar reeds afgekondigd, en verder op den leeſt der Reſolutie van den Hove van Holland geſchoeid, om de verdagten door den Eed en gevangenhoudinge te onderzoeken, verbiedende bovendien, *dat niemand uit aparte vergaderingen komende het aangezicht zoude dekken op de boete van vyf en twintig gulden.* Voorname lieden, en onder die de Burgermeeſter *Both*, welke tot op den dag der laatſte verandering in de Regering, zich droeg als een toeſtander der Remonſtranten, gingen hier by avond en nacht met een hoop Soldaten, onder lantaarn- en fakkellicht, langs de ſtraten, om op ſommige huizen te letten en vergaderingen te betrappen; waardoor ſommige huizen overvallen, en twee perſonen op vermoeden in hechtenis geſteld werden (*e*). Men begrypt ligtlyk dat zulke maatregelen ſchrik verwekten; maar de yverigſten verſtonden, dat men de zaak niet moeſt opgeven, en zyn beſt doen om de Vryheid van conſcientie, ſchoon ten duren pryze, op nieuw te koopen, waardoor zy de gemene Vaderlandſche Vryheid ook genen geringen dienſt bewezen. Zy zetteden dan hunne vergaderingen voort, by dagen en by nagten, het welk voor velen zeer bittere gevolgen had. Menigvuldig zyn de voorbeelden. Ik zal uit een groot getal, maar weinige voorſtellen. Te Leiden hield men op den 29 van Auguſtus vergadering ten huize van *Karel Jooſten*,

Voorbeelden van

(*e*) Brandt, Deel IV, bl. 50—52, en bl. 120—122. H. de Groot, Verantwoord. Hoofdſt. XVIII. bl. 183, 184.

ten, een oud Burger, die in den Jare 1574 gedurende het beleg der Stad goede dienften had gedaan. Hy had de Aalmoeffen, welke daar in een mande door hem gefteld verzameld waren, ten dele aan den Predikant verftrekt, en werd ter dezer oorzake voor 't Gerecht ontboden, verwezen in een boete van *zes honderd en vyf en twintig guldens*, en hem de Stad ontzeid voor een Jaar, dezelve te ruimen binnen agt en veertig uuren (*f*). *Jeremias Walryk*, werd, om dat men voornemens geweeft was ten zynen huize te prediken, verwezen in een boete van *twee honderd en vyf en twintig guldens*, vervallen verklaard van zyn Poorterrecht, hem de Stad Leiden, Rynland, Haag en ambagt voor den tyd van twee jaren ontzegd, de Stad te ruimen binnen daags zonnefchyn, en de andere plaatfen binnen agt en veertig uuren, en bovendien verwezen in de koften. Om de fomme van het een en ander te vinden, is zyn goed uit den huize gehaald, en by executie verkogt (*g*).

1619. — Vervolging der Remonftranten.

Te Rotterdam, daar het getal der Remonftranten altyd groot is geweeft, en dat wel van de eerfte en fatzoenelykfte Lieden, predikte men op een Zondag, buiten de Stad, agter een plaats genaamd Jaffa, voor ontrent vyfduizend menfchen: De Dykgraaf van Schieland, kwam daar met eenige Dienaars, beval het volk te ver-

Te Rotterdam.

(*f*) BRANDT, IV Deel, bl. 66.

(*g*) Nulliteiten, bl. 156. BRANDT, IV Deel, bl. 67 en 68. Trouwhartige Aanwyzinge tegen Jacobus Triglandus, door J. UITENBOGAARD, bl. 59.

1619. vertrekken, maar kreeg geen gehoor. Men ontbood eenige Burgers voor 't Gerecht ter zake van die vergaderinge, twee derzelver weigerden den eed volgens de Secrete Acte van 't Hof te doen; zy werden beiden, niettegenstaande de een aanbood met twee getuigen te bewyzen, dat hy in die vergadering niet geweest was, in hechtenis gehouden, moetende deze na drie dagen zittens de kosten, de andere na eene vyfdaagsche gevangenis vyf en twintig gulden betalen.

Niet lang daarna werd voor een grote menigte Rotterdamsche Remonstranten, by Kralingen op een veld gepredikt, zonder verstoringe. Toen besloten eenige burgers, dien zelfden avond binnen de Stad te doen prediken. Ontrent vyf honderd menschen, meest mannen, kwamen, over de wynbrugge, in een pakhuis of loots by een; dan voor 't aangaan der preke, vielen 'er eenige Soldaten op in, met vloeken en tieren, tragtende de gene dieze kenden op te tekenen, de vergadering te doen scheiden, en den Predikant te vangen; maar etlyke bootsgezellen groeven de stenen uit de straat, en gooiden zoo geweldig met dezelve, datze sommige Soldaten kwetsten, en de overigen op de vlugt gingen. Toen trok een geheel vaandel Soldaten derwaarts, en een vrouw werd gekwetst, maar niet doodelyk. De verstandigsten onder de Remonstranten en hunne Leeraars werden door dezen tegenstand in te meer bekommeringen gebragt, want zy vreesden 'er te meer kwaads uit, en drongen op lydzaamheid aan (*b*).

Op

(*b*) UITENBOGAARD, vermaaning aan Trigland, bl. 56. BRANDT,

Op zondag den 20 van October 1619. tragtte men weer in 't veld by Krooswyk, agter Jaffa, ter preke te gaan; doch de Dykgraaf *Duyn Claasz.*, man van geringe middelen en balansmaker van zyn ambacht, een der nieuwe Burgermeesteren, (de vorige Dykgraaf, de Heer *Cornelis Vroesen*, weigerende de vergaderingen der Remonstranten te storen, had daarom zyn ampt nedergelegd) daar van onderrigt zynde, deed 's avonds te voren twee vaandelen Soldaten aanzeggen datze zig 's anderdaags in de wapenen en marschvaardig moesten houden, en gaf hun intusschen drie tonnen biers te drinken. Men deed ook de poorten der Stad vroeg sluiten; waar door vele Remonstranten binnen de Stad bleven, en maar tien- of twaalf honderd buiten kwamen. Met nog een compagnie soldaten versterkt zynde, viel hy, door drie byzondere wegen, op de weerloze menigte aan. Toen deze zagen dat men op hen aantrok, namen zeven personen den Predikant *Albertus Huttenus* met zig in een schuit, waarmede zy hem over de Rotte bragten, terwyl zestien schoten op hen gedaan werden, zonder iemand te raken. De Sol-

1619.

Brandt, IV Deel, bl. 52, 54, 55 en 56. sommier Verhaal van de wrede handelingen der Bloeddorstige Calvinisten, gepleegd tegen de Remonstranten, op Zondag voorleden den 20 October 1619. Gedrukt in 't Jaar onzes Heren Jezu Christi 1619. en men vintze te koop daar ze veyl zyn. Mitsgaders van de groote Tieranye en grouwelyke wreetheden, die in meer andere omleggende Steden, van deze zuyvere gepredestineerde Broeders bedreven zyn. Nulliteiten van het Dortsche Synode, Deel II, bl. 148 en verv.

1619. ſoldaten omsingelden de vergadering en deden meer dan vyftig ſchoten op dezelve. Vervolgens ſtelden zy het op een roven en plunderen, nemende den Mannen hunne mantels en hoeden, neusdoeken en geld af, de Vrouwen haar zilverwerk, huiken, en hulſels van 't hooft, en de ringen van de vingeren, dat 'er 't vel aan bleef hangen. Sommige vrouwen ſleepte men by de hairen door 't ſlyk; eenigen derzelven werden ſchandelyk ontbloot. Men heeft de kuisheid van ſommige maagden en getrouwde vrouwen in diervoege geweld gedaan, dat het eene maagd den dood deed, en eene zwangre vrouw van haar kind ſcheidde, en daarna den geeſt gaf. Men wierp twee Mannen in 't water; ook werd 'er een met een kogel dwers doorgeſchoten; twee anderen waren reeds in den eerſten aanval gebleven; ook vond men een Schoonhovenaar op 't veld dood; anderen waren bont en blaauw geſlagen; eenigen werd met het geweer op de borſt veel gelds afgeperſt, na dat men hen, reeds gevlugt zynde, wel een half uur lang vervolgd had. Nog viel de woede op een Boerenhuis aan, waarin eenige jonge dochters gevlucht waren. Het werd ledig geplonderd. Den bewoner en een ander huisman werd een houw in 't hoofd gegeven. Intuſſchen waren eenige der nieuwe Wethouders en Stads Predikanten op den toren van de groote kerk gegaan, om door verrekykers te zien, 't geen buiten omging. De ſoldaten kwamen met den buit op de ſpieſſen in de Stad te rug. Het lyk van een der geſchotenen werd kort daaraan met een gevolg van wel vyf honderd men-

menschen ter aarde gebragt (*i*). Op vele andere plaatsen buiten en binnen Rotterdam zyn vergaderingen gehouden, en gestoord; als omtrent Ommoorden, den Kleiweg, de Rotte, Bloemendaal enz. Insgelyks leden de Remonstranten zeer veel overlast, wegens 't houden hunner Godsdienstige vergaderingen, *te Gouda*, *te Schoonhoven*, *Nieupoort*, *Zevenhuizen*, *Bleiswyk*, *Zoetermeer*, *Nieukoop*, *den Briel*, *Haarlem*, *Alkmaar en Hoorn*; in welke laatstgenoemde Stad, een Remonstrantsche vergadering gestoord werd ten huize van *Mattheus Mattheuszoon*, die verwezen werd in de boete van tweehonderd en vyftig gulden. De Schout *Allard Boelens*, die verzeld van de soldaten de vergadering verstoorde, vond in dezelve zyne twee Zusters: de eene, welke hem in den gang van 't huis ontmoette, vraagde hy, alzo het 'er donker was, wie zy ware; maar alzo zy stil zweeg, betastte hy hare klederen, en merkte aan de ringen, die zy aan hare handen had, dat zy gene geringe vrouw was. Hy hield sterk aan datze haren naam zoude zeggen. Toen borst ze uit in deze woorden, *Ik ben uwe Zuster. Maar heeft uwe Moeder u daar toe ter wereld gebragt, dat gy 't volk Gods en zyne gemeente zoudt vervolgen? gy behoord u des te schamen. Ik weet ook zeker dat uw Vader u daar toe niet heeft groot gemaakt. Hy heeft u dat niet geleerd* (*k*). Die begerig is vele andere gelyksoortige geschiedenissen

1619.

Te Hoorn.

(*i*) BRANDT, Deel IV, bl. 52, 53.

(*k*) VELIUS, Cronyk van Hoorn, bl. 320. BRANDT, IV Deel, bl. 69, 70.

1619. nissen te lezen, meer dan men zou konnen geloven dat in een Land, waar men nog zoo onlangs goed en bloed voor de vryheid van conscientie gegeven had, zouden kunnen plaats vinden, plege raad met de hier onder aangehaalde schriften (*l*).

Middelen aangewend tot het voortzetten der vervolging tegen de Remonstranten.

Verscheide middelen werden 'er aangewend om deze gewelddadige handelwyzen met te meer kracht te doen voortzetten. Om dezelve eenigen glimp by te zetten, poogde men de Remonstranten te doen aanmerken als eene oproerige factie, terwyl het tegendeel van die beschuldiging door derzelven daden bewezen werd. Maar dat geen zelve, het welk zy, ter handhaving van hunne Godsdienstige vryheid, in navolging der oude Christenen en der eerste Gereformeerden, genoodzaakt deden, moest nu oproer heten, het geen ook dezen bejegend was (*). Om hunne vergaderingen te bespieden, bediende men zich gedurende eenigen tyd van eenen *Jaques van Hekke*, eenen Vlaming van Gend. Hy was voor dezen Krankenbezoeker te Middelburg geweest, en met den mantel van uiterlyke vroom-

(*l*) Monsterkens van de Nieuwe Hollandsche Inquisitie, gedrukt in 4to. 1620. En 't Leven van Passchier de Fyne, gedrukt in 8vo. te Rotterdam. by Barent Bos 1713, den derden druk. BRANDT, IV Deel, op zeer veel plaatsen. VELIUS, Cronyk van Hoorn bl. 317.

(*) Over deze beschuldiging der Remonstranten, met welke men ook in lateren tyd onvoorzichtiglyk is voor den dag gekomen, is zeer waardig gelezen te worden de vyfde of laatste verdeeling van het *vervolg van aanmerkingen* van den Heer DRIEBERGE, tegen den Heer *van den Honert.*

vroomheid omhangen, den goeden lieden afgeborgd hebbende, wat hy konde, van daar met den buit doorgegaan. Daarna fpeelde hy te Haarlem den Catholyken onder de Roomfchgezinden. Vervolgens diende hy den Geeftelyken in Braband en Vlaanderen, om de Gereformeeden, die hunnen godsdienft aldaar in 't heimelyk oeffenden, te verfpieden en aan te brengen. Nu bood hy den Gereformeerden in Holland tot gelyken einde zynen dienft aan, tegen de Remonftranten; welke ook aangenomen en door hem yverig betragt werd, tot dat hy by de Remonftranten, in wier vergaderingen hy zich als een voorftander hunner zake mengde, voor dien welke hy was, bekend, en toen by de genen, die hem te werk gefteld hadden, als onnut met den nek aangezien en afgedankt werd. Diergelyke verfpieders waren 'er meer aan 't werk *(m)*. In verfcheiden dorpen waren fommige Officieren, die geoordeeld werden de hand aan de uitvoering der Plakaten niet genoegzaam te houden; zy werden daarom afgezet, of namen gelyk eenigen in de fteden van zelfs hun affcheid, onder welke laatften waren de Heer van *Keenenburg* in den Briel, en de Heer *Lot Huiggenszoon Gael* te Leiden, in wiens plaats *Willem de Bondt*, Profeffor in de Rechten aangefteld werd. Te Gouda, waar tot in het laatfte van Wintermaand tegen de vergaderingen der Remonftranten niets gedaan was, werd de Regering en Rechtbank door eene buitengewone bezending, op nieuw en buiten tyds, veranderd

1619.

(m) Brandt, Deel IV, bl. 93—98.

1619. derd (*n*). Den gewezen Predikanten zelven, die de Acte van ſtilſtand geteekend hadden, werd het bang gemaakt. Hunne inwoning werd op vele plaatſen niet geduld, en verſcheiden werden daar door belet, om zich met hunne huisgezinnen te generen, het geen de oude gunſt van ſommigen jegens de Remonſtranten te meer ontſtak, welken zy dies in het herbergen van Predikanten en anderzins hunne hulp bewezen, terwyl anderen, door oude vrienden te ſchelden, nieuwe poogden te winnen (*o*). Het geen den Remonſtranten in dezer voege, niet alleen in Holland, maar ook in Gelderland, Utrecht, Overyſſel en elders bejegende (*), was zeer geſchikt om te voldoen aan

(*n*) BRANDT, Deel IV, bl. 73, 161, 87—88, Deel III, bl. 808.

(*o*) BRANDT, Deel IV, bl. 62 en verv.

(*) De zwarigheden, die de Remonſtranten in de Vereenigde Nederlanden overkwamen, hadden ook haar gevolg buiten 's Lands. Dit trof byzonder *Daniel Tilenus* en *François d'Or*, den eerſten Profeſſor der Theologie, den anderen Predikant te Sedan, een Prinsdom op de Grenzen van Vrankryk. Zy werden beiden van hunne bedieningen verlaten, en kregen bevel om te vertrekken. Men zettede Tilenus vervolgens ook in Engeland den voet dwars. Hy had voor heen tegen de leer van Arminius geſchreven, maar was door het antwoord van Corvinus overgehaald tot het gevoelen, het welk hy beſtreden had. Hy gaf onder andere ſchriften naderhand uit de Canons van de Dortſche Synode met opmerkenswaardige aantekeningen, en liet 1633 den Remonſtranten een treflyk legaat na, tot onderhoud van Studenten. Zie BRANDT, Deel IV, bl. 143—151. en UITENBOG. Kerkl. Hiſt. bl. 709, 710.

aan de aanſpraak, uit naam der Synode aan de Heren Staten Generaal gedaan, in 't laatſt van de Sententie, uitgeſproken tegen de Remonſtranten; daar men zeide (*p*): *Alzo bid zy (de Synode) dezelve zeer goedgunſtige Heeren ernſtelyk en ootmoedelyk, dat haar Hoog Mog. deze heilzame leer, die van de Synode zeer getrouwelyk na 't woord Gods en de overeenſtemminge der Gereformeerde Kerken uitgedrukt is, alleen en zuiver in hare landen openbaarlyk gelieve te doen leeren, alle opryzende ketteryen en dolingen weren, de onruſtige en oproerige geeſten bedwingen, haar ook voortaan als ware en goedertierene Voedſter-Heren en Beſchermers der Kerke voortvaren te vertonen, de Sententie over genoemde perzonen, volgens 't regt der* (*) *Kerke, door deze Landen Wetten beveſtigt, van waarden houden, en de Synodale beſluitingen door hare Authoriteit vaſt en geduriglyk doen onderhouden.* In die vaſte hope levende, zeide ook de gewezen Preſident Bogerman niet lang daarna: *Gode zy lof en dank, wy zullen voortaan maar eene Religie in* 1619.

(*p*) Handelingen der Synode, bl. 323.

(*) Den Rector der Latynſche Scholen te Harlingen, weigerende de Canons te onderteekenen, en gevraagd hebbende wat magt de Kerk hadde om hem zulk een onderteekening af te perſſen, gaf Philippus Eilshemius, Predikant te Harlingen, een der leden van de Nat. Synode tot antwoord; Wat magt de Kerk heeft, is aan Barneveld gebleken. Zie Onderzoek der Placaten, bl. 132. Nulliteiten, II Deel, bl. 163. Nieuwe Tydingen van 't gene onlangs te Harlingen is geſchied, Gedrukt in groot 8to te Antwerpen, by Abrah. Verhoeven, in de Gulde Zonne, 1620. Brandt, IV Deel, bl. 284. Zie hier voren, bl. 146, 155, 156, 159.

1619. *in 't gehele Land hebben. De Arminianen zal men eerst uitroeijen, en alle andere dwaalgeesten zullen zig moeten tot de Kerk voegen, of het Land ruimen.* Te voren had reeds *Henricus Arnoldus van der Linden*, Predikant te Delft, in 't uitgaan der Delfsche Synode gezegd, *dat by de Magistraat voor regt Christelyk zoude houden, wanneer zy haar zoo ieverig toonde, datze alle die haar tot de Gereformeerde Kerk niet zouden willen voegen binnen een half jaar uit het Land zoude doen vertrekken* (*q*):

Den Remonstrantenvryheid in Holstein verleend.

Terwyl men dus tegen de Remonstranten in het Vaderland yverde, was hun op den 27 van Herfstmaand door Fredrich, Hertog tot Sleeswyk-Holstein, by openbaren octroje, vryheid verleend om eene Stad aan den Eiderstroom te stigten, en de regering dier Stad en de vrye oeffening van hunne Religie aldaar te hebben, het welk naderhand tot stand kwam (*r*). Ondertusschen kwamen verscheiden aanzienlyke Burgers te Leiden (*s*) en Amsterdam in grote zwarigheid, wegens het collecteren van penningen, ten dienste der Remonstranten. *Paulus Stochius*, voor dezen Vroedschap en Secretaris te Leiden, werd om deze reden van Schout Bont op straat ge-

Paulus Stochius en eenige andere Bur-

(*q*) Velius, Cronyk van Hoorn, bl. 318. en Uitenb. Kerkl. Historie, bl. 359. Voorstant van de vryheid der conscientie tegen van der Linden, bl. 27. Verantw. der Remonstranten, 't leste blad. Brandt, III Deel, bl. 790. zie daar ook de advisen van verscheiden leden op de Nationale Synode.

(*r*) Brandt, Deel IV, bl. 134. en verv.

(*s*) Onderzoek der Placaten, bl. 145.

gevangen genomen, en naar de (*t*) gevangenis gebragt; en na veel moeijelykheden en kwellingen te hebben uitgestaan, als ware hy van een geheim complot, dat men vermoedde, bewust, eerst na verloop van agttien weken ontslagen; moetende aan den Schout *duizend Gulden* tot boete betalen, en nog over de *duizend Gulden* aan andere (*v*) kosten. Om dezelve reden vlugtte de Vrouw van *Do. Borrius* en *Jan Willemsz Usseling* uit de Stad. *Jan* en *Dirk van Miris*, *Pieter Paauw*, en eenige andere Burgers werden ook gevangen. *Rem Bisschop*, een aanzienlyk Burger te Amsterdam, Broeder van den *Professor Episcopius*, wiens huis in 't Jaar 1617. geplunderd was, gelyk hier voren verhaald is, kwam in grote ongelegenheid, ter oorzake dat by 't vangen van *Paulus Stochius* te Leiden twee brieven gevonden werden van Rem Bisschop aan Stochius geschreven, waar uit men wonderen tragtte te ontdekken (*x*). Men ontbood Bisschop voor Schepenen, maar hy, kennende de ongenade dier tyden, verscheen niet. Hem was bekend dat *Jan Willemsz. Bogaert*, Schepen der Stad Amsterdam, tegen goede vrienden dorst zeggen, dat *Rem Bisschop waardig was om die daad* (het was om 't stuk der

1619.

Gers gevangen ter zake van de Collecte te Leiden.

Rem Bisschop in grote on=

(*t*) Brieven van geleerde Mannen, bl. 230 en 31.

(*v*) BRANDT, IV Deel, bl. 175. Daar volgens 't Placaat van den Juli 1619. niet meer als drie honderd Gulden en arbitrale Correctie gesteld was, tot straffe der genen, die eenige Collecte gedaan hadden; en honderd Gulden voor de genen die iets daar toe gecontribueerd hadden.

(*x*) Brieven van Geleerde Mannen, bl. 241. BRANDT, IV Deel, bl. 168.

1620. der Collecte) *aan vier kwartieren geleid, en aan ieder poort een kwartier gehangen te worden* (*x*). Maar weinig dagt die Heer dat hem met eenige anderen niet vele jaren daar na getoond zoude worden, hoe men te Amsterdam zulke Burgers niet van noden hadde (*).

gelegenheid ter zakevan de Collecte, te Amsterdam, met nog drie Burgers.

1620. Plakkaat uitgegeven tegen de Remonstranten.

Op den eersten Februari des Jaars zestienhonderd en twintig (*y*), kwam een Plakaat te voorschyn, op den naam der Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, tegen de Remonstranten, waarby het Plakaat van den derden Juli zestien honderd en negentien niet slegts bevestigd, maar daar en boven op ieder der Remonstrantsche Predikanten een vereering gesteld werd van *Vyf honderd Guldens*, voor den genen die een der zelve wist aan te wyzen, of aan te grypen, zoo dat dezelve in handen van de Magistraten in verzekeringe kon worden gehouden: En dat zodanig uitgezeide Predikant gestraft zou worden, als Perturbateur van de gemene ruste, met eeuwige gevangenisse, en ook zwaarder, naar vereisch van zaken. Op ieder *Propo-*

Vyfhonderd Gulden gesteld op 't aanbrengen van een Predikant.

(*x*) Brieven van Geleerde Mannen, bl. 233. en 238.

(*) In 't Jaar 1619. hebben de Heren van de Gerechte der Stad Amsterdam, Jan Willemsz. Bogaert, Oud Schepen der Stede, ter zake van zyne ongerustigheid verwezen in de boete van twee duizend Guldens: voorts dat hy om vergiffenis zoude bidden, of by weigering uit de Stad vertrekken, en daar twee Jaren uitblyven. Zie BRANDT, Dagwyzer der Geschiedenissen, bl. 47. Zie ook de beschryving van Amsterdam, door Commelyn, bl. 1106. IIde Deel.

(*y*) Plakaat van den eersten Februari, 1620. Gedrukt by Hillebrand Jacobsz. met Privilegie, in 4to. 1620.

ponent werd eene somme van *Driehonderd Guldens* en eeuwige gevangenisse gesteld. Wyders werd verboden, dat niemand der ingezetenen dezer Landen zoodanigen Predikant, by dage of nagte, zoude ontfangen, herbergen, of laten vertoeven, zonder denzelven van stonden aan te ontdekken en bekend te maken aan den Magistraat zyner woonplaatse, op de boete van Drie honderd Guldens. Den genen, die Boeken of Brieven der Remonstranten aan iemand bezorgde, of anderen tot opbrenging, of mededeeling van geld poogde te bewegen, werd gedreigd uit de Steden of plaatsen hunner woningen te zullen uitgezet worden. Niet lang daarna werd ook de Heer Lancelot van Bredenrode, Raadsheer in den Hove van Holland, van zyn ampt afgezet, omdat men oordeelde dat hy den Remonstranten te gunstig was. Hy was een man, zeer bedreven in de Regt- en Godgeleerdheid, en yverig voor de belangen van zyn Vaderland (z).

1620.

Drie honderd Guldens, op eenProponent; gelyk ook op hen die eenen Predikant herbergde.

Onder de voorslagen, welke de Heeren van Amsterdam, omtrent dezen tyd, ter dagvaart deden, was ook deze; dat men in de ampten van Regering of Politie gene anderen dan mannen van de ware Gereformeerde Religie zoude toelaten: doch men besloot toen dit stuk in de volgende punten van beschryvinge te zullen brengen; en nimmer is deswege een algemeen besluit genomen.

Andere maatregels, ten nadeele der Remonstranten voorgesteld of genomen.

Niet lang daarna deden de gecommitteerde Raden, op aanschryven der Staten Generaal, aan de Ste-

(z) Brandt, Deel IV, bl. 204, enz.

1620. Steden, waar Boekverkoopers woonden, die gewoon waren naar de Frankfortsche Misse te reizen, met eenen Brief bekend maken, dat ze den Boekverkoperen zouden verbieden, gene Remonstrantsche Boeken in deze Landen te brengen of te verkoopen, op verbeurte van die Boeken, en de boete, by de Plakaten gesteld (*a*). Geen wonder dan, dat sommige Contraremonstranten dorsten zeggen; dat men binnen zekeren tyd de zaken in dien staat zoude brengen, dat men geld zou geven om een Remonstrant of Arminiaan te mogen zien (*b*). Doch in weerwil van die gestrenge handelwyzen groeide hun yver tot het bywonen der Godsdienstige vergaderingen. In dezen yver werden zy kragtig verstrekt door hunne getrouwe Leeraren, die zig niet ontzagen, met gevaar van lyf en leven, by dag en nagt te prediken, wanneer zulks slegts in goede orde geschieden kon. Onder hen, die zich hiertoe aanboden, waren (om eenige weinige dier wakkeren te noemen; schoon ook de ongenoemden om hunne verdiensten lofwaardig zyn) *Bernerus Vezekius*, *Simon Lucæ Bysterus*, *Samuel de Prince*, *Johannes Grevius*, *Cornelius Geesteranus*, *Adriaan van den Borre*, *Passchier de Fyne* en *Dominicus Sapma*; te voren Predikanten te Echtelt, te Ingen, te Baardwyk, te Heusden, te Hoogblokland, te Leiden, te Jaarsveld en te Hoorn. Deze en an-

De Remonstrantsche Leeraaren bleven in weerwil van deze handelwyzen de gemeenten stichten.

(*a*) BRANDT, IV Deel, bl. 209, enz.

(*b*) Zie de Voorreden van de waarschouwinge aan de Remonstrantsche Predicanten, aangaande Jaques van Hecke, door Bernardus Dwinglo, gedrukt in 4to. 1620.

andere Leeraars deelden ook, in Brieven en Boeken, hunne opwekkingen aan de gemeenten mede. *Eduardus Poppius*, voor dezen Predikant te Gouda, schreef (*c*) aan de Christelyke gemeenten der Remonstranten, om haar onder de verdrukkingen, welke haar troffen, door troostredenen op te beuren. 1620.

De verkorte Acten der Nationale Synode worden uitgegeven, en door Festus Hommius naar Engeland gebragt.

Men gaf een kort begrip van de Handelingen der Nationale Synode, te Dordrecht gehouden, in de Latynsche tale in het licht, en droeg dit werk op, aan de Koningen, Vorsten, Graven, Steden en Overheden der Christenheid. De Voorreden, die een verhaal behelsde wegens het begin en den voortgang van de Nederlandsche kerkelyke verschillen, en aan de Gereformeerde Kerken gerigt was, werd aan Festus Hommius toegeschreven, die ook naar Engeland gezonden werd, met drie afdruksels der Acten, om dezelven, uit naam der Heeren Staten, aan den Koning, den Prins van Walles, en den Aartsbisschop van Cantelberg, over te leveren (*d*.) Niet weinig hadden de Remonstranten op die Handelingen aan te merken. Zy toonden dat in dit kort begrip, zoo wel als in de

Oordeel der Remonstranten over dezelven.

(*c*) Troostelyk Nieuwe Jaar, den Christelyken Gemeenten der Remonstranten, die in de vereenigde Nederlanden vervolginge lyden, toegezonden van wegen hare Herders en Leeraars, die om voorstand van waarheid en van vryheid der Conscientie in ballingschap verdreven zyn. Gedrukt in 4to. 1620. Tot dat zelfde einde was ook geschikt het Traktaatje, genaamd Bazuyne, geschreven door Petrus Engelrave, weleer Predikant te Boskoop. Gedrukt in 4to. 1620.

(*d*) Brandt, Deel IV, bl. 210.

1620. de Voorrede, de zaken op eene zeer ontrouwe en partydige wyze werden voorgedragen (*e*). Wel haast gaven zy hunne eigene Acten en Schriften, gedurende de Nationale Synode te Dordrecht opgesteld en gehoudon, in de Latynsche tale in het licht (*). Dit werk was aan de Christelyke Akademien en Kerken opgedragen. —— In eene breedvoerige Voorrede aan den Christelyken Lezer, welke na de opdragt volgde, toonden zy hunne hoogagting voor de Leer des Euangeliums, door onder anderen te zeggen: „ dat zy meest bestond in de practyk, „ of onderhouding der geboden, en dat men „ daar aan de noodzaaklykheid aller leerpunten „ en verschillen, met de meeste verzekering en nuttigheid, kon toetsen. Al wat uit „ zynen eigen aart strekte om die los te maaken, „ te krenken, of te verminderen, geloofden „ ze valsch te zyn: maar al wat de „ zelve niet hinderde, geloofden ze dat men „ behoudens de liefde en voorzichtigheid ter wederzyde „ mocht disputeeren. De spitsvindige „ vraagen die ter zaligheid niet vorderden, „ die ze wisten, noch hinderden, die ze niet „ wisten, wenschten zy dat begraven waren: „ en dat de Christenheid uit wydlopige „ dool-

(*e*) Zie hier voren, bl. 197, 198.

(*) De meeste dier stukken waren door den arbeidzamen *Episcopius* opgesteld. Volgens het getuigenis van *Curcelléus* werden zy van vele geleerde Mannen in Europa hoog geprezen; en zeker voornaam persoon zeide, na ze gezien te hebben: *De Synode van Dordrecht heeft de Remonstranten wel veroordeeld, maar de Remonstranten hebben over de Synode getriumpheerd met hunne schriften.* BRANDT, Deel IV, bl. 216.

„ doolhoven en omwegen der onnodige dis- 1620.
„ puten en verwarde ſpitsbondigheden mogt
„ gebraght worden tot de eerſte palen der
„ devote en godvruchtige eenvoudigheid" (*f*).

Samuel de Prince gevangen.

De eerſte, die de ſtrengheid van het Plakaat, den 1ſten February (*) afgekondigd, ondervond, was *Samuel de Prince*, voor dezen Predikant te Baardwyk. Deze werd op het Eiland Goederede, door het beſtel van Goſuinus Buitendyk, Predikant aldaar, in hegtenis genomen, naar den Haag gevoerd, en op de gevange Poort gebragt: Hy wilde, ſchoon verſcheiden maalen ſcherpelyk ondervraagd, en zelf met den Pynbank gedreigd wordende, niets ten laſte der Remonſtranten antwoorden. Men bragt hem vervolgens naar het Tugthuis te Amſterdam, om daar zyn leven lang bewaard te blyven; doch op welke wyze hy uit die gevangeniſſe ontkwam, zal hierna verhaald worden (*g*).

Jo-

(*f*) Brandt, Deel IV, bl. 211, enz.

(*) Ludovicus de Dieu, Predikant te Leiden, en Henricus Swalmius, Predikant te Delft, dorſten openlyk zeggen en prediken, dat het een Chriſten niet alleen vryſtond, maar dat hy zelfs ſchuldig was de Remonſtrantſche Predikanten aan te brengen, zoo hy het konde doen, en datze zelfs geen Conſcientie maken zouden, zulk een Predikant aan te grypen, en te leveren. Zie Nulliteiten der Dord. Syn. II Deel, bl. 164. Jacobus Triglandius, Predikant te Amſterdam, zeide rondelyk uit, hy zoude zig niet ontzien, de 500 Gulden, (zynde het loon dat op een Predikant geſteld was) by zyn vaderlyk erfgoed te leggen. Spong. Erasmi, bl. 48.

(*g*) Onderzoek der Placaten, bl. 138. Nulliteiten der Dord. Syn. bl. 163. Spongia Erasmi, bl. 48. Brandt, IV Deel, bl. 219. en 244.

1620. *Joannes Grevius*, weleer Predikant te Heusden, werd door toedoen van Do. Bernardus Brandt, die Predikant te Wezel, en met de Nigt van Grevius getrouwd was, te Emmerick gevangen (*b*). Van daar werd hy naar den Haag vervoerd, en door gemagtigden der Staten Generaal, geen antwoord naar genoegen gegeven hebbende (*), verwezen om in het Sekrete Tugthuis te Amsterdam zyn leven lang als andere tugtelingen gehandeld en bewaard te

Joannes Grevius gevangen 1620. Den 16 Mey.

(*b*) Spongia Erasmi, bl. 49. Nulliteiten, II Deel, bl. 163, BRANDT, IV Deel, bl. 221. en 244. UITENB. Leven. bl. 334.

(*) Uit de bekentenis van Grevius bleek dat hy te Kampen ten huize van Arsenius, voor dezen Predikant te Blankenham, had t'huis gelegen. Men had dit naauwlyks ontdekt, of schreef het aan de Magistraat der gemelde Stad over, die hem terstond in verzekering liet nemen. Vrugteloos verzogt zyn Vader dat men hem, onder borgtogt van tweeduizend Guldens en een mans lyf, ontslaan zoude. In weerwil van deze aanbieding, welke te Kampen ten opzigten van openbare booswigten niet mogt geweigerd worden, werd Arsenius naar den Hage op de gevangen Poort gebragt, en wegens het herbergen van Grevius ondervraagd. Schoon men uit zyne bekentenis niet kon bewyzen dat hy aan eenige misdaad tegen het afgekondigde Plakaat schuldig was, hield men hem egter eenige weken gevangen, en verwees hem vervolgens in eene boete, welke met de kosten 1576 Guldens en 10 Stuivers bedroeg, daar egter by het Plakaat, eerst veertien dagen na het herbergen van Grevius afgekondigd, slegts eene boete van driehonderd Guldens bepaald was. Daarenboven werd hy nog een geheel Jaar in zyn huis gebannen. BRANDT, Deel IV, bl. 225, enz.

te worden. Agter deze Sententie, die gedrukt werd (*i*), hadden de Heeren Staten Generaal laten drukken zekere Acte, gezonden aan Cornelius Geesteranus, om de Remonstrantsche gemeente te Leiden met prediken te stigten. Grevius bekende ook dergelyke Acte gehad te hebben; als die aan ieder gegeven werd, die zig bereidwillig toonde om in het Land te gaan; en dezelve werd in dezer voege agter het vonnis gevonden; 1620.

Eerwaardige enz.

Commissie Brief aan de Predikanten.

Alsoo uwe Waerde hare goedtwilligheid, om in 't Land te gaen, ten dienste van de Kerken Christi heeft verklaerd, hebben wy Ondergeschreven, volgens den last ons by de Vergaderingh alhier gegeven, by dezen wel vriendelyck en broederlyck, uyt den naam derzelver vergaderingh, uwe W. willen bidden en verzoecken, dat dezelve ghelieve haer metten eersten des doenlyck binnen der Stadt Leiden ten einde te vervoeghen, om aldaer uwe gaven, die uwe W. ryckelyck van den Heere zyn medegedeeld, met de beste voorzichtigheydt, kloeckmoedelyck in 't werck te stellen. Daer toe wy Godt hertelyck willen bidden, uwe W. met zynen Geest te verstercken, en voor alle periculen te bewaren. In &c.

De Directeuren der Remonstranten, Simon Episcopius namelyk, Nicolaus Grevinkhovius, en Johannes Uitenbogaard, met wier namen deze

(*i*) In 's Hage, by Hillebrand Jacobsz. in 4to. 1620. met Privilegie.

1620. deze Acte geteekend was, beklaagden zich in eenen Brief, aan de Staten Generaal over de Sententie van Grevius geschreven (*k*), dat men zulk eene groote plaats tusschen de woorden *ten einde* en *te vervoeghen* had opengelaten, zonder het woord *voorschreven* 'er in te voegen. Zy zeiden dat, indien zulks met opzet geschied was, men hun daarmede groot ongelyk gedaan had; dewyl men de goede gemeente hierdoor aanleiding scheen te geven om te denken, dat de Directeurs met hun verzoek eenig kwaad einde, het welk zy veiligst oordeelden niet te melden, bedoeld hadden. Wyders vertoonden de drie Directeuren, in den gemelden Brief, dat de gevangenen gene verstoorders der ruste, maar opregte Liefhebbers van den welstand des Vaderlands waren; en dat de straf, die zy ondergaan moesten, door in het boeventugthuis gedurende hun gansche leven, als andere tugtelingen behandeld en bewaard te worden, veel te hard was, om iemand over zaken, die de Conscientie raakten en de Godsdienst-oeffening betroffen, te worden opgelegd (*l*).

Bernerus Vezekius, gevangen.

Onder de gevangenen was ook *Bernerus Vezekius*, weleer Predikant te Echtelt, en een der geciteerden op de Synode te Dordrecht. Te-

(*k*) Brief aan de Hoog Mog Heeren Staten Generaal, over de Sententie van J. Grevius, gedrukt in 4to. 1620. Zie ook UITENBOGAARDS Leven, bl. 334, 335.

(*l*) Den inhoud van dezen Brief, die meer dan twintig bladzyden lang, en door *Uitenbogaard* opgesteld was, vindt men kortelyk by BRANDT, IV Deel, bl. 241—251.

Tegen zyn banniſſement in het Land (*m*) gekomen zynde, werd hy omtrent Kudelſtaart, terwyl hy te voet door de Veenen van Leiden naar Amſterdam trok, op den 5den van Mei ontmoet door den Secretaris *Bruynink*, van Enkhuizen, die een der vierentwintig Regters van Barneveld geweeſt was, en te Amſterdam met Vezekius by den Rector der Latynſche Scholen gewoond had, ſederd welken tyd zy de vriendſchap hunner jeugd onderhouden hadden. Deze, zynen ouden makker terſtond kennende, nam hem gevangen, voerde hem eerſt naar Mydrecht, van daar naar Utrecht, en verder naar den Haag, waar hy op de gevange Poort gebragt werd. Van wegen de Staten Generaal werd hy, op den 7den der Maand over verſcheiden zaken ondervraagd; doch hy betuigde dat noch door hem, noch door iemand van zyne Medebroederen iet gedaan was, dan het geen tot voortplanting der waarheid ſtrekte. Met dit antwoord in het geheel niet voldaan zynde, verzwaarde men zyne gevangenis, en deed hem in een ſtinkend hol zetten. Nog ongenegen blyvende om iemand te bezwaren, werd hy naar Haarlem gevoerd, en aldaar in het Rasphuis gebragt. Ter dier plaatſe werd hem door den Penſionaris *de Glarges*, van wegen de Staten Generaal aangezegd, dat hy zyn ganſche leven lang zoude moeten raspen, indien hy geene nadere verklaring zou willen doen

1620.

Hy wordt te Haarlem in het Rasphuis gebragt.

(*m*) Zie de Brieven van Geleerde Mannen, bl. 246. En Brandt, IV Deel, bl. 227. tot 251. Spongia Erasmi, bl. 49.

1620. doen, op 't geen hem gevraagd was. Men bragt hem by de Raspboeven; en hy toonde zig ten vollen bereid tot dien ſchandelyken en bloedigen arbeid. Maar de Heeren Schepenen betoonden hem medogenheid en heuſchheid, en gaven te kennen dat hy wel wat nader zoude kunnen antwoorden, en den Staten te gemoet komen. Hier in bewilligde Vezekius, en deed zoo veel opening wegens de byzonderheden van zyne reize als hy doen kon, zonder iemand te benadeelen. Met dit alles hield men zich egter niet te vrede, en hy moeſt zich in zynen kerker aan het geraas en gehoor der tugtelingen gewennen. Gedurende zyne gevangenis ſchreven de Directeurs der broederſchap hem brieven ter zyner vertrooſtinge. Op zekeren tyd raakte hy in geſprek met den Schepen Pieter Olykan, en klaagde over de harde behandeling, welke men hem aandeed; doch deze dreef hem toe: „ Gy luiden hebt zulk een kwaad gevoe-„ len, dat gy dit wel waardig zyt; want gy „ ontkent dat Chriſtus voor alle menſchen ge-„ ſtorven is": gevende dus de allerduidelykſte blyken zyner grote onkunde in de leere der Remonſtranten en Contraremonſtranten, die hem door den gevangen ook werd aangewezen, waar op hy zonder iets te antwoorden vertrok (*n*).

Vezekius geſprek met den Schepen Olykan.

De reeds gemelde brief, die na het uitkomen der Sententie tegen Grevius werd gemeen gemaakt, was waarſchynlyk, de oorzaak, dat de Sententien tegen Prince en Vezekius nooit aan den

(*n*) BRANDT, IV Deel, bl. 227—243.

den dag kwamen: want de Staten vonden het ongeraden meer ſtof tot dergelyke brieven te verſchaffen. 1620.

Een brief van Profeſſor Episcopius, die in het voorgaande Jaar aan Stochius geſchreven was, werd nu der waereld door eenen Contraremonſtrant, en wel zoo men meent door Triglandius, medegedeeld, met uitleggingen en een bygevoegd vertoog, waarin men, uit den inhoud van het geſchrift, poogde te bewyzen dat de Remonſtranten niet wiſten wat zy geloofden, en geene Belydenis dorſten ſtellen, omdat zy in de voornaamſte punten van elkanderen verſchilden. Ter wederlegging van het een en ander ſchreef Episcopius *de noodige Verantwoording der Remonſtranten*, en Uitenbogaard ſtelde zyn *Kerklyke en Polityke contradiscours* op, welke beide geſchriften, zonder den naam der Schryveren, werden uitgegeven. Men gaf Uitenbogaard in Holland na, dat hy in Brabant ter miſſe ging, en groote gemeenſchap met de Juſuieten hield. —— Het een en ander deed de Remonſtranten in eene vergaderinge te Antwerpen beſluiten, eene Belydenis en Verklaring van hunne gevoelens op te ſtellen, als begrypende dat dit noodig was om alle naſpraak te ſtuiten (*o*).

Redenen, welke de Remonſtranten ernſtig deden denken om het ſtellen van eene Belydeniſſe.

Het Hof van Holland had den 7^den^ van Maart eene nieuwe ordre beraamd, wegens het procederen tegen de overtreders der Plakaten op het ſtuk der afgezonderde vergaderingen, en bevolen „ dat Baljuwen, Schouten, of der„ zel-

Acte en ordre van het Hof van Holland, ter zake van de Proce-

(*o*) Brandt, Deel IV, bl. 254, 255. Uitenbog. Leven, bl. 335.

1620. „ zelver Stedehouders, de perſonen, welken „ zy in eenige verboden vergadering mogten „ vinden, onmiddelyk in de boete zouden be- „ ſlaan, en daadlyk procederen tot executie „ der geldboeten des Plakaats, zonder nadere „ declaratie of condemnatie van Schepenen of „ Welgebooren mannen; doch dat voorzeide „ Officiers, indien zy iemand, uit hoofde van „ de voorzeide overtreding zouden willen cau- „ ſeren, dien zy of hun Stedehouder aldaar „ niet zelfs hadden bevonden, denzelven zou- „ den mogen doen komen voor Schepenen of „ Welgeboren Mannen, en op het feit exa- „ mineren. Indien zy het ſtuk bekenden, „ dan zouden Schepenen of Welgeboren Man- „ nen terſtond tegen hen decerneren condem- „ natie, die de Offiicier datelyk en de preciſe- „ lyk zoude executeren; ontkenden zy het feit, „ dan zoude de Officier tegen hen procederen de „ plano, en zoo ſommierlyk als doenlyk ware (*p*). Door het nakomen van deze en andere byzonderheden, in de gemelde ordre vervat, werden de Remonſtranten, op welken ſlegts eenig vermoeden viel van in de Predikatien geweeſt te zyn, ligtelyk ontdekt, en in de boete verweezen. —— De begeerlykheid naar het geld, dat op een' Remonſtrantſch' Predikant, en de geenen, die hem herbergden, of hun huis lieten gebruiken om hem te bergen, gezet was, vervoerde eenigen tot de verfoeijelyke laagheid van hunnen Naaſten deswege te verſpieden, en dezelven in handen van Baljuwen en Schouten over

Plakaat tegen de Remonſtranten vernieuwd, en met eenige verandering vaſtgeſteld.

(*p*) Brandt, Deel IV, bl. 255, enz.

over te leveren. In meer dan eene plaatſe volgden ſommigen het verraderlyke voorbeeld van Jaques van Hekke, van wien wy reeds geſproken hebben, en die door Ds. Dwinglo zeer juiſt werd uitgeteekend, op dat hy overal kenbaar zyn mogt (q). — Te Gouda was zekere *Govert van Meeuwen*, die in ſchyn zeer yverde voor de Remonſtranten en hunne vergaderingen; ja dikwyls leende hy de hand om dezelven te beleggen, en hield egter verſtand met den Baljuw, aan wien hy de geheimen ontdekte, en dus gelegenheid gaf, om de vergaderingen te ſtooren. Hierdoor kwam men ook te weten, dat de Remonſtranten de Stad eerſt in zeſtien, en naderhand in agt wyken verdeeld hadden, om de gemeente met orde te bedienen; dat de namen der Remonſtranten waren opgeſchreven; en dat zy die hen waarſchouwden, wanneer 'er gepredikt zoude worden, doode klokken genoemd werden (r). Niet tegenſtaande deze en andere ontdekkingen hen in groote zwarigheden inwikkelden, gingen zy egter voort in het houden hunner Godsdienſtige Vergaderingen, hoewel zy dikwerf geſtoord werden, en Mannen en Vrouwen grooten overlaſt van de Soldaten, met ſlaan, plonderen, en onneerlyk aantaſten, enz. te 1620.

(q) Zie DWINGLO's noodige en getrouwe waarſchouwing aan de Remonſtrantſche Predikanten, voor de valſche en bedrieglyke handelingen van Jaques van Hekke, en andere verſpieders. Gedr. in 4to. 1620.

(r) BRANDT, Deel IV, bl. 357 en 362.

1620. te lyden hadden (*s*). Ter dezer oorzake ſtelden de Remonſtrantſche burgers een verzoekſchrift aan de Magiſtraat te Gouda op; waar in zy met alle eerbiedigheid vertoonden, dat zy allen getrouwe Patriotten waren, wier voorouders goed en bloed voor de Vryheid des Vaderlands hadden gewaagd, en zig nu ten hoogſten bedroeft vonden, om dat ze wegens het oefenen van de Chriſtelyke Religie, die zy voor de waaragtige hielden, en uit dien hoofde gedrongen waren, tegen alle plakaten en ſtraffen, met volharding aan te kleeven, hopende door Gods genade verſterkt in dezen yver niet te bezwyken, veel te lyden hadden (*t*): Dat de Hollanders, inzonderheid die van Gouda, een natuurlyken haat hadden van conſcientiedwang; waarom zy verzogten en badden, dat hunne Godsdienſt-oeffening niet meer door Soldaten of anderen mogt verhinderd worden; betuigende voor God, dat zy ieder een tot lydzaamheid raadden, maar de harten der menſchen niet in handen hebbende, onſchuldig waren aan al het onheil, 't welk daaruit zoude mogen ontſtaan. Te Rotterdam, en in vele andere plaatſen, zoo Steden als Dorpen, wekten de Remonſtranten malkanderen op, om zig alle moeiten, verdriet, koſten en gevaren te getrooſten, in hope

De Goudſche Remonſtranten leveren een verzoekſchrift aan de Magiſtraat aldaar over.

(*s*) Poppius Aanwyzing, bl. 76 en 77. Brandt, Deel IV, bl. 260 en 355. tot 366. 't Leven van Paſſchier de Fyne, bl. 24. Brandt, Dagwyzer der geſchiedeniſſen, bl. 655 en 680.

(*t*) Op de zelfde wyze ſpreekt de Nederlandſche Geloofsbelydenis, op 't 28 Artikel.

hope van door den tyd de Vryheid van Religie door beſtendig geduld te zullen herwinnen. De Contraremonſtranten daarentegen tragtten hen op allerleije wyze te verdrukken, moedeloos te maken, en geheel ondertebrengen, ſluitende (v) hen uit alle, zelfs de gerinſte bedieningen, en dreigende zoodanigen, die eenig ampt bezaten, daar van te zullen ontzetten, indien ze in de Remonſtrantſche Vergaderingen gingen. Men wilde zelfs de Armen, die in de Gaſthuizen hunne koſt hadden, daar uit ſtooten (x). Het ging zelfs zoo ver dat men voorſloeg eenige oude luiden, die te Rotterdam in het Oude Mannenhuis woonden, van de Remonſtranten af te trekken, door hen te doen geeſſelen, welk voorſtel van eenen der Buitenvaderen gedaan werd. Den genen, die in de Vergaderinge der Remonſtranten geweeſt waren, vorderde men de boete, by de Plakaten geſteld, ſcherpelyk af. De bedden van arme zieke luiden werden onder het lyf weg gehaald en verkogt, om de boeten uit die penningen te vinden. Zelfs kinderen van elf of twaalf jaren werd de boete afgedrongen (y). En hun, die dezelve niet, of ongaarne gaven, dewyl men dikwils niet bewyzen kon, dat zy met regt gevorderd werd, liet men haar door Soldaten afperſen, zendende zeven of agt in ieder huis, aan welken de luiden ſpys en drank, en daarboven zeker daggeld geven moeſten ter tyd toe dat de boeten waren

1620.

De Contraremonſtranten zyn zeer geweldig in 't verdrukken.

Men zond te Hoorn Soldaten in de huizen der

(v) VELIUS, Cronyk, bl. 308.
(x) BRANDT, IV Deel, bl. 355.
(y) VELIUS, Cronyk, bl. 321 en 325 en 326.

1620. ren geleverd in de handen van den Schout (z). Het toezenden der Soldaten geschiedde te Hoorn met een briefje van de Schouts eigen hand, luidende aldus (a):

Remonstranten om de boete te vorderen.

Cornelis Janszoon sal in kost en drank onderhouden ses gemene Landts Soldaten en een Commandeur, daer over commanderende: uit zaeke hy tot tweemaelen op de Zwaeger Balkweide, en eens tot Matheus Matheuszoon Kistemaekers is geweest in verboode Vergaderinge; en dat ter tyd en wyle toe, dat hy den Schout volgens Schepenen vonnisse zal hebben voldaen. Actum in Hoorn, dezen 3 July 1621.

Allart Boelis.

Velen worden om het bywonen van de Remonstrantsche Vergaderingen van hunne bedieningen afgezet.

Men moet inderdaad erkennen, dat de Remonstranten, uitgezonderd eenige weinigen, die zich door het lokaas van ampten en bedieningen lieten overhalen, zeer yverig waren in het bywonen der Godsdienstige vergaderingen. —— Te Vlaardinge werd een Schepen, omdat hy in hunne byeenkomste geweest was, by vonnis van den Hove van Holland afgezet, en een ander in zyne plaatse gesteld. —— Te Hoorn begon men hen nu ook met grooter strengheid te handelen dan te voren. Men schikte zig hier naar den zin der Contraremonstranten, door de scholen te ziften

(z) Velius Cronyk, bl. 321. Brandt, IV Deel, bl. 272 en 467.

(a) Brandt, Deel IV, bl. 457.

ten en te zuiveren. Joannes Arnoldus Rodingenus, die Predikant in de gemelde Stad geweest was, en 'er nu nog den post van Rector der Latynsche Scholen bekleedde, had men, na zyne afzetting van den Kerkendienst, en het teekenen der Acte van stilstand, in den Schooldienst gelaten. Doch nu werd, door de Classis van Hoorn, de onderteekening der Synodale Canons van hem afgevorderd, en hy, op zyne weigering om aan dezen eisch te beantwoorden, van het Rectorschap beroofd. In deze ongelegenheid keerde hy zich tot de Remonstranten, verzogt in hunne broederschap te worden aangenomen, en wederriep de Acte van stilstand, nadat zyn verzoek aan de Magistraat om op zichzelven School te mogen houden was afgeslagen. In dezelfde Stad werden ook andere Schoolmeesters, die de Canons der Synode weigerden te teekenen, wanneer zy in Stads dienst waren, van hunne ampten verlaten, of anders werd hun het School houden verboden. Onder de Vroedschappen waren 'er wel eenigen, welken deze handelwyzen mishaagden; doch dezelven werden, by den Prins van Oranje en de Staten, als Arminianen of luiden, die der goede zake niet toegedaan waren, verdagt gemaakt *(b)*. 1620.

Om allen, die door standvastigen yver gedreven werden, in denzelven te versterken, kwamen verscheidene Tractaatjes in het licht, en onder anderen een *ter waarschouwinge, dat de*

(*b*) BRANDT, Deel IV, bl. 272, enz.

1620. *de Lere der Contraremonstranten strydig is tegen Gods Goedheid, Barmhartigheid, en Regtvaardigheid;* datze voor de Eer van God en Christus, benevens de ware Godzaligheid zeer nadeelig is; dat hunne Proceduren gantsch niet Christelyk zyn; en dat men derhalve, geene Godsdienstige oeffeningen met hun kunnende houden, de Vergaderingen der Heiligen niet moest nalaten, maar die eendragtiglyk by malkanderen houden, om God te dienen in geest en waarheid; in vast vertrouwen dat Hy zyne Waarheid, die naar de Godzaligheid is, niet zal laten verloren gaan (*c*). Men bragt ook te voorschyn, *Aanmerkingen op den Lofzang; Gelooft zy God die my heeft uitverkoren* (*d*): Welk lied van velen met smaak gezongen, maar van de Remonstranten zeer mispreezen werd; voornamelyk om het vyfde vaars, alwaar gezegd word, dat zelfs geen doodelyke zonde een Uitverkoren uit Christus hand kan trekken. Van de zyde der Contraremonstranten werd door *P. Molinéus* uitgegeven de *Ontleeding van de Arminiaansche Leere* (*e*); en daarop volgde *kort bewys van den Ver-*

Het Tractaatje van Busschof komt in 't licht en verscheide anderen.

(*c*) Een trouwhartige vermaninge, aan alle vrome Lidmaten der Gemeente Jezu Christi, die in Holland, midsgaders andere plaatzen tegenwoordig zugten onder de harde vervolgingen om de Waarheid, die na de Godzaligheid is. Door Passchier de Fyne. Gedrukt in 4to. 1620. Naderhand, Gedr. in 8vo. te Amsterdam, by Pieter Visser, 1736.

(*d*) Korte en Christelyke Aanmerkingen, op den schandeleusen Lofzang Bernardi Busschof, nu Predicant te Utrecht: wiens beginzel is, Geloost zy God die my heeft uitverkoren. Gedrukt, in 4to. 1620. Met Privilegie van den Autheur

(*e*) Ontledinge van de Arminiaansche Lere. Gedrukt, te

verkeerden aart, calumnien, nieuwe, ongerymde seditieuse en grouwelyke opinien van Peter du Molin (*f*): in welk Tractaatje de Schryver zegt, dat Molineus gal tot zyn inkt, toorn tot zyn penne, en den bitteren, wreden en onverzoenelyken geest van Calvyn en Beza tot zyne aanblazing gehad heeft. Nog kwam van de zyde der Remonstranten te voorschyn *De gewisse Dootsteek der Predestinatie* (*g*). In het zelve geeft de Schryver een berigt wegens het gevoelen der Remonstranten en Contraremonstranten; de gronden, op welke zy beiden bouwen, worden, voor zoo veel dezelve in de H. Schriftuur begrepen zyn, aangewezen; en beide de gevoelens met elkanderen vergeleken, op dat niemand het een of het ander mogte aannemen of verwerpen, zonder deszelfs waarheid of valschheid wel overwogen te hebben. Van de zyde der Remonstranten zag men nog een werkje, genaamd *Het Hemelsch Synode* en het regtmatig oordeel gehouden tot Sion, tegen het Aardsche Synode Nationaal en Onregtvaardig Oordeel, gehouden binnen Dordrecht, in de Doel-Capelle 1618 en 1619. zynde dit Schrift een wederlegging van de Dortsche Canons 1620.

te Leiden, by Jan Claasz. van Dorp, in 4to. 1620. door Petrus Molineus. 't Werd naderhand geleerdelyk door Corvinus beantwoord, 1622.

(*f*) Kort bewys van den verkeerden Aart &c. van Pieter du Molin, Gedrukt, in 4to. 1620,

(*g*) Gewisse Dootsteek der Calviniaansche Predestinatie, met haar gevolgen; Gedrukt te Harderwyk, door Authoriteit van de Kerk, en de Synode van Dordrecht, in 4to. 1620. Door den Professor Conradus Vorstius.

1620. nons (*h*). Maar Slatius, die opzigt had over den druk, en de proeven nazag, gedroeg zig zeer ontrouwelyk. Hy voegde in de Voorreden en in 't werk gansche bladzyden van het zyne, buiten weten en tegen de mening van den Schryver, het welk groot misnoegen tusschen hen verwekte, en waar over hooge woorden vielen. De Schryver wilde om die reden het werk voor het zyne niet erkennen, en tragtte het uitgeven zoo veel mogelyk was te beletten (*i*). Ook werd 'er een Verhandeling gedrukt, den titel hebbende van *Vrymoedig Onderzoek der Placaten;* waar in zeer vele zaken, rakende de Remonstranten, zoo den Staat als de Kerk betreffende, zeer bondig onderzogt en beredeneerd worden (*k*). Maar hier in werd eene gelyke ontrouw gepleegd, zoo men meent van Slatius, die, het stuk in handen hebbende

(*h*) Het Hemelsche Synode, opgesteld door Arnoldus Neomagus, weleer Predikant te Bergambagt, met Privilegie des Alderhoogsten tot aan 't einde der Waereld. Gedrukt in 4to.

(*i*) Zie UITENBOGAARDS trouwhartige Aanwyzing tegen Jacobus Triglandus, bl. 39. En zyn goed en Christelyk bescheid tegen Jacobus Triglandus, bl. 104. BRANDT, IV Deel, bl. 414.

(*k*) Vrymoedig Onderzoek van verscheiden Placaten, in de Geünieerde Provintien, binnen twee Jaren herwaards gepubliceerd tegen de Christenen, ingeborenen en inwoonders derzelve Landen, die men Remonstranten noemt. Gedrukt, te Vryburg, by Adelaart Waarmont, in 4to. 1620. 't Was opgesteld door J. UITENBOGAARD. Zie het Schoonhovens Vertoog en der Kerken Remonstrantie met Aanmerkingen en Wederlegging. Gedrukt in 4to. 1630. onder Letter. G.

de om ter Drukperſſe te bezorgen, daarin eenige dingen gemengd had, welke toen het uitkwam den opſteller zeer mishaagden, zoodat hy niet naliet zyn misnoegen aan den vervalſcher ernſtig te tonen. Eindelyk kwam 'er een *Voorlooper van ſommige zwarigheden*; waarin onder anderen gezegd, of gevraagd word; Als men de Decreten van 't Synode (van Dort) met geweld en Plakaten invoeren wil, gelyk men zulks vaſt begint, Wat redenen wy dan hebben om zoo grotelyks te klagen, over de Proceduren onzer vyanden? Met wat reden wy zullen verdedigen, dat men de Soldaten op de Remonſtrantſche Burgers onze mede- en treffelyke Inwoners (die alleen om hunne Conſcientie wille, een Predikant ſtaan horen, ongewapend, God dienende) aanvoert, onder hen doet ſchieten, hen plundert, anderen uitbant, ja doet vermoorden en wreedelyk dood ſlaan (*l*)? 1620.

Proceduren tegen de Remonſtranten ten platten Lande in Holland, en in het byzonder tegen Cornelis van Wieringen.

Men yverde ook zeer ten platten Lande in Holland, en inzonderheid in de Veenen, tegen de Vergaderingen der Remonſtranten. Eenige Nieuwkoopers, welken men te laſt leide dat zy op de Hey, by Aarlanderveen, eene verboden Vergadering bygewoond hadden, werden in den Haag gegyzeld, en in de boete verwezen. —— Wy vinden verhaald dat in het Dorp van Nieuwkoop zekere Cornelis Pieters-

(*l*) Voorlooper van ſommige zwarigheden gemoveerd en vraagswyze voorgeſteld, by ettelyke Oude, Vrome, Eenvoudige en treffelyke Patriotten, zynde Contraremonſtranten. Gedrukt, in 's Gravenhage, met Drukkers Privilegie, in 4to. 1620. bl. 11 en 15.

1620. terszoon van Wieringen, in den nazomer dezes Jaars, door den Bailjuw Hensbeek gevangen genomen, en op de zolder van deszelfs huis met yzeren ketens om de beenen gesloten werd, alleenlyk omdat hy weigerde te erkennen in eene Remonstrantsche vergadering tegenwoordig geweest te zyn, en eenige luiden, die zich in dezelve bevonden hadden, niet wilde noemen. Een zeer sterk man zynde, maakte hy telkens zulk een geraas met zyne ketenen, dat niemand die in het huis was kon rusten. Zyn Vader, die een stokoud man was, verzogt nu en dan voor zynen zoon, eenen dag te mogen gevangen zitten, opdat deze gelegenheid mogt hebben om den noodigen arbeid in de Veenen te verrigten. Eerst weigerde men de aanbieding van dezen borg aan te nemen, doch daarna vond men goed het verzoek somtyds toe te staan. Eindelyk werd de gevangen, na twee maanden zittens, door tusschenspreken van zynen Broeder Aris Pieterszoon (*), mits eenige boete betalende, losgelaten (*m*). In meer andere Veen-

(*) Wegens dezen Aris Pieterszoon, vindt men verhaald dat hy, op zekeren tyd ten huize van den Bailjuw voor zynen Broeder sprekende, den Dorpbode, Lambert Jacobszoon, een snedig antwoord gaf. De Bode, op eene toen over het vuur hangende kookende vleeschketel wyzende, snaauwde hem toe: *wy zyn het vet; wy dryven boven;* en de ander zeide hierop: *Dryft gy luiden boven: gy luiden zyt dan 't schuim; dat dryft boven 't vet, gelyk gy zien kunt.* Welke woorden de Bailjuw zoo euvel opnam dat hy Aris mede wilde gevangen zetten. BRANDT, IV Deel, bl. 277.

(*m*) BRANDT, IV Deel, bl. 277.

Veendorpen werden de boeten op gelyke wyze van de Remonstranten afgevorderd. Onder anderen waren drie Inwoners van Zevenhuizen, Claas Michielszoon Bontebal, Adriaan Pieterszoon Hoogeveen, en Jacob Adriaanszoon Matroos, by den Dykgraaf van Schieland verdagt gemaakt van in verboden vergaderingen geweest te zyn. Dewyl men geen bewys tegen hen kon inbrengen, poogde men het zelve uit den mond der betigten te trekken, of wilde dat zy zich by eede zouden zuiveren. Het een en ander volstrektelyk weigerende, werden zy alle drie by Schepenen verwezen om in hegtenis te gaan, ter tyd toe dat zy bekend, of zich by eede gezuiverd hadden. Hoogeveen, wiens Huisvrouw op het uiterste zwanger was, smeekte om onder borgtogt losgelaten te worden; en Matroos verzogt dat men hem, onder borgtogt van tienduizend guldens, naar huis zoude laten keeren. Den eersten avond der gevangenisse deed Hoogeveen aan den Dykgraaf kennis geven, dat hy zich naar het vonnis van Schepenen gedragen wilde; doch alles was vrugteloos, en men liet hem, zoo wel als zyne medegevangenen, zitten. De Dykgraaf veranderde zelfs de beschuldiging, en verzwaarde den eisch, zeggende dat zy meermalen eene verbodene Predikatie hadden bygewoond. De betigten, beklaagden zich niet weinig over deze onregtvaardigheid, als begrypende dat het eenen Regter niet vry stond eenen eisch over eisch te maken. Men poogde Matroos te bewegen om slegts te bekennen dat hy by toeval in de Predikatie geweest was; doch hy was te voorzigtig om zich op

1620.

Drie ingezetenen van Zevenhuizen worden, op enkel vermoeden van in verbodene Vergaderingen geweest te zyn, gevangen genomen.

1620. op zulk eene wyze te laten verſtrikken. Eindelyk beſloot Hoogeveen, geenen anderen weg ter uitkomſte ziende, met eede te verklaren, dat hy op geen' der genoemde tyden in de vergaderinge, waarvan men melding maakte, geweeſt was. De Bailjuw, zich dus van de boete verſteken vindende, zeide: *zyt gy daar niet geweeſt, dan zyt gy elders geweeſt:* doch men wilde hem geen verder onderzoek toelaten. Hoogeveen werd in al de koſten verwezen, en, ſchoon hy begreep niets meer ſchuldig te zyn dan tot den eerſten avond zyner gevangeniſſe, toen hy verklaard had zich aan het vonnis van Schepenen te willen onderwerpen; en ſchoon hy betuigde buiten ſtaat te zyn om terſtond te betalen; niets mogt baten om verandering in het gevelde vonnis te weeg te brengen. — Eindelyk verſchoot de Secretaris Mus, die reeds gedurende de onderhandelingen gezegd had; *Ik beken, zoude het naar regten gaan, 't moeſt anders gaan*, het geld, waarvoor Hoogeveens zwager de oude Schout van Zevenhuizen, borg bleef. Matroos bekende dat hy op zekere dagen in eene Remonſtrantſche vergadering geweeſt was, doch buiten Schieland. Hierop verwees men hem in de boete van tweemaal vyf- en- twintig Guldens. Toen men van Bontebal eiſchte dat hy zich met eede zoude zuiveren, deed hy deze vraag: *neemt eens dat ik op een der genoemde dagen, te Gouda of elders, buiten des Dykgraafs regtsgebied, in eene vergadering was geweeſt, zoude ik zulks, 't welk voor den Dykgraaf en andere Schouten verborgen is, hier tot myn eigen nadeel moeten openbaren?* Nadat men hem geantwoord had dat

hy

hy zulks doen moeſt, bekende hy eens eene halve, en eens eene geheele predikatie gehoord te hebben, waarom hy in de boete van vyf-en-veertig Guldens, en daarenboven in de koſten verwezen werd, zoodat het hooren van anderhalve Predikatie hem op meer dan vyf-en-negentig gulden te ſtaan kwam (*n*). Meer andere afperſingen van boeten werden in het werk geſteld. Buiten Holland had het Plakaat der Generaliteit mede zyne kragt. In Gelderland, Vrieſland en Overyſſel ſtelde men alles in het werk wat dienen kon om de Remonſtranten te agterhalen, en deed velen, op enkel vermoeden dat zy tot dezelven behoorden, groote mishandelingen aan. De Staten van Vrieſland werden door twee Heeren uit de Staten Generaal vermaand om de Synodale Kerkenordening aan te nemen, doch men vond, tot verdriet van Bogerman en van de Kerkelyken, welke het met hem hielden, raadzaamſt by het beſluit, waardoor die Kerkenordening reeds was afgewezen (*o*), te blyven. — De Stadhouder van Vrieſland, Graaf Willem Lodewyk, die men meende dat voornemens was om de Regering te veranderen, even als men in Holland gedaan had, werd in de uitvoering van dat voornemen door eenen ſchielyken dood geſtuit. Hy was Oldenbarneveld zeer ongunſtig geweeſt, en men geloofde dat Prins Maurits zich op zyn aanraden als hoofd der Contraremonſtranten verklaard had. Doch toen hy vernam

1620.

Vervolgingen tegen de Remonſtranten buiten Holland.

De Staten van Vrieſland weigeren de Synodale Kerkenordening aan te nemen.

Schielyke dood van Graaf Willem Lodewyk, Stadhouder van Vrieſland.

(*n*) Onderzoek der Plakaten, bl. 150. BRANDT, IV Deel, bl. 278, enz.

(*o*) Zie hiervoren, bl. 160.

1620. nam dat men op het punt ſtond om den Advokaat ter dood te verwyzen, begreep hy dat die ſtraf te zwaar was, en deed zyn beſt om dezelve voor te komen(*p*). Hy werd door zynen Broeder, Graaf Ernſt Kaſimir, in het begin van Oogſtmaand, als Stadhouder van Vrieſland opgevolgd. Deze werd by de Contraremonſtranten voor een groot voorſtander der Kerke gehouden; doch zyne Inſtructie was zoo ingerigt, dat men duidelyk beſpeurde dat de Staten van Vrieſland hunne vryheid zogten te bewaren, en het aannemen der Kerkenorde te weeren, om den Predikanten geen grooter gezag in handen te geven. —— Die ordening werd egter by de Staten van Gelderland, op den 21ſten van Hooimaand, op hunnen landdag te Niemegen goedgekeurd, en met eene kleine verandering in drie Artikelen, ingevoerd (*q*) (*).

Zyn Broeder, Graaf Ernſt Kaſimir, volgt hem op.

De Kerkenordening in Gelderland aangenomen.

In

(*p*) Zie I Deel, bl. 334.

(*q*) BRANDT, IV Deel, bl. 282—288.

(*) Omtrent dezen tyd viel 'er ook iets voor, het welk wel niet regtſtreeks Kerkelyk was, maar egter tot nadeel ſtrekte der verwezen Heeren, welken men ook het Kerkelyke had te laſt gelegd. De Weduw en Kinderen van den Heer van Oldenbarneveld zogten zich te behelpen met het Privilegie, volgens het welk de Edelen van Holland of die in Holland gehuwlykt of gegoed waren, uit hoofde van eenige misdaad (uitgezonderd het *crimen læſæ Majeſtatis*) niet meer dan hun lyf, en tagtig ponden van 40 grooten het pond, uit hunne goederen verbeuren mogten. Het zelfde verzogten ook de Huisvrouwen der Heren Hoogerbeets en de Groot, dewyl de ſteden van hunne geboorte, of waarin zy door hunne ampten het burgerregt verkregen hadden, dit voorregt

In Hooimaand werd de Reformatie der Offi- cieren, gelyk men het noemde, met ernst by 1620. der Reformatie der Officieren.

regt mede bezaten, en in geen der drie vonnissen verklaard was dat de veroordeelden aan de gemelde misdaad schuldig waren. Doch dit verzoek was geheel vrugteloos. Zoo velen der Regters van den onthalsden Advokaat als men, op de beschryving der Staten Generaal, in den Haag kon byeenbrengen, verklaarden dat Barneveld, en de twee andere gevangenen, het crimen læsæ Majestatis wel degelyk begaan hadden, welke verklaring meer dan een Jaar na dat de vonnissen geveld waren gegeven werd, zoodat de verbeurt gemaakte goederen niet konden afgelost worden. Zie H. DE GROOTS *Verantw.* XVIII. 166, 167, 168. UITENB. *Leven*, 319 *Het Leven van* OLDENBARNEVELD, 291. G. BRANDT IV Deel, bl. 288, enz. Weinige weken na deze verklaring, by welke ook de Pensionaris de Haan en Uitenbogaard aan de misdaad van gekwetste Majesteit schuldig gesteld werden, heeft men den ophef tegen Reinier van Oldenbarneveld, Heer van Groeneveld, weder beginnen te hervatten. In de vergadering der Staten van Holland werd, op den 7den van July begrepen, dat Barnevelds oudste Zoon van de ampten, die hy als Houtvester van Holland en Heemraad van Delfland bekleedde, behoorde afgezet te worden. Den Heere van Stoutenburg, des Advokaats tweeden zoon, werd het Gouvernement van Bergen op Zoom, waarmede zyne Excellentie hem, zelfs toen de Kerkelyke verschillen op het hoogst waren, begunstigd had, ontnomen. De Heer van der Myle eindelyk, Barnevelds Schoonzoon, vond zyn verzoek, om zich gedurende eenigen tyd in zyn huis in 's Hage te mogen vervoegen, afgeslagen. Ook weigerde men hem zich op zyn huis te Dubbeldam by Dordrecht te onthouden, niettegenstaande hy beloofde zich als een goed Patriot en liefhebber des Vader-

lands

1620. der hand genomen. Met dit werk had men een oogmerk om in sommige plaatsen Bailjuwen en Schouten te hebben, die zich niet t'zoek zouden maken, wanneer 'er Remonstrantsche vergaderingen te stooren, Predikanten te vangen, en boeten in te vorderen waren. Eenige Heeren werden door de Staten van Holland, ter volvoeringe van dit ontwerp gemagtigd; welke gemagtigden, van tyd tot tyd, verscheiden aangeklaagde en verdagte Officieren van hunne bedieningen afzetten (*r*).

Sommige Predikanten, die de Acte van stilstand geteekend hadden; wederriepen dezelve.

Wy hebben te voren reeds gezegd dat vele Predikanten van hunnen dienst zyn afgezet, van welken omtrent zeventig de Acte van stilstand teekenden, doch velen hunne beloften schriftelyk wederriepen. Sommigen werden gepraamd door het wroegen hunner Conscientien, als hebbende hunnen pligt niet als getrouwe Leeraars betragt. Eenigen, de vreemde en zeer geweldige handelingen tegen de Remonstranten ziende, begonnen de zaken ernstelyk en met andere gemoeden te overwegen, en namen vervolgens een besluit om de onderteekening te herroepen, en de Remonstranten ten dienste te staan. Onder dezen waren ook *Daniel Wittius* en *Harmanus Montanus*, gewezene Kerkendienaars te Schoonhoven en te Loenen (*s*). Maar *Wilhelmus Remautius*, gewezen Predikant on-

lands te zullen gedragen, zoodat hy nog, als een inlandsch balling, in eene ruime gevangenis, binnen Goedereede blyven moest. G. BRANDT, IV Deel, bl. 290, enz.

(*r*) BRANDT, IV Deel, bl. 292, enz.

(*s*) BRANDT, IV Deel, bl. 332 en 333.

onder de Fransche regimenten hier te lande, 1620.
die ook de Acte van stilstand geteekend had,
drukte zich, dezelve herroepende, op de volgende wyze uit (*t*): „ Dat hy, eenen geruimen tyd met eene wroegende Conscientie geworsteld hebbende, gedrongen en gedwongen werd om aan haar Ed. Mog. op te schryven de ondertekening en belofte van stilstand, die hy voor dezen had gedaan: als hebbende zich begeven, tot een vlytig onderzoek der Canons van het Synode van Dordrecht; toetsende dezelven aan Gods H. Woord; en bevindende dat 'er openbare onwaarheden, valschheden, verzierde, en vele ten eenen male ongefondeerde zaken in te vinden zyn; daar en boven, dat men eenige Leerpunten den Remonstranten te last legt, en liefdeloos met geweld opdringt, die nooit in hunne gedagten zyn gekomen: aanmerkende ook de Proceduren die men met hun houd, dewelke onchristelyk, wreed, en barbarisch zyn. Biddende dat men dit zyn doen ten besten wilde duiden; alzoo hy in Conscientie het daarvoor houd, dat hy van zyn gedrag reekenschap zal moeten geven aan God en zynen Zaligmaker Jezus Christus" (*). Zulke tedere en opregte gemoederen vond men ten dien

(*t*) Copye van den Brief Wilhelmi Remautii, gewezen Predikant onder de Fransche Regimenten hier te Lande; geschreven en gezonden in July lestleden, 1620. Gedrukt in Nederland, in 4to. 1620.

(*) Deze Wilhelmus Remaut was een der eerste Predikanten, die de Remonstransche gemeente in de Fredrikstad bedienden. BRANDT, IV Deel, bl. 657.

1620. dien tyde, die liever alle tydelyke belangen verzaken, dan 't geen zy voor Waarheid hielden, laf hartiglyk verraden wilden. Doch daar waren ook, die met vleesch en bloed te rade gingen, en de tegenwoordige Wereld lief hebbende, de Waarheid, die ze in hun harte geloofden, door kruis en lyden niet dorsten bevestigen. Zoodanig een was *Petrus Bertius*, geweżen Regent van het Staten Collegie en daarna Professor te Leiden; want afgezet door de Heeren Curatoren, op 't aanhouden van de Gedeputeerden van de Synode te Leiden, ging hy, die wel eer zeer geyverd had voor de Remonstranten, zich nu bevlytigen om de Predikatien der Contraremonstranten gestadig by te wonen. Hý verzogt aan de Staten van Holland eenige gagie tot zyn onderhoud, maar dit verzoek werd hem afgeslagen. Vervolgens begaf hy zich naar Vrankryk; sprak te Parys met de Gereformeerde Predikanten, en verzogt te Charenton het Avondmaal met hun te mogen gebruiken; doch men maakte zwarigheid in hem zulks te vergunnen. Ondertusschen werd hy van eenige Doctoren in de Sorbonne aangezogt, om tot het Pausdom over te komen, met belofte van tot het Professorschap te zullen bevorderd worden. Dus behoeftig zynde, van den eenen kant verstoten, en aan den anderen aangevogten, besloot hy tot de Roomsche Kerk over te gaan, en ontving het Sacrament op hare wyze (*x*). Deze afval opende velen

Petrus Bertius valt af.

(x) Zie hier over BRANDT, IV Deel, bl. 302.—305. Antwoord op de malitieuse Calumnie der Contraremonstranten in de Vereenigde Nederlanden, door Eduardus Poppius Gedrukt in 4to. 1620.

velen Contraremonſtranten den mond, om de Remonſtranten te laſteren en te beſpotten; men wendde voor nu, wel te kunnen zien wat de Remonſtranten in hun ſchild voerden; dat hunne leer den weg tot het Pausdom baande; en dat Uitenbogaard, Episcopius, Grevinkhoven, en anderen Bertius haaſt volgen zouden. Men bragt eene Schimpprint in 't licht, met den naam van 't *Arminiaans Caproen*. Hier had men Bertius afgebeeld met een Paternoſter in de hand, knielende voor 't Sacrament, en gaande in de proceſſie daar het zelve werd gedragen; men had 'er meer andere zinnebeelden by gevoegd, en onder dezelve ſtond een armhartig gedigt, waarin de Remonſtranten ſchendig doorgeſtreken werden. Maar dezen wezen de Contraremonſtranten aan, niet met een ſpotprent, maar met redenen, dat deze afval van Bertius geene de minſte betrekking had noch op hunne Leer, noch op hun leven; al zoo weinig, ja veel minder dan het gedrag van *Jan van Haren*; *Olivier van Hattem*; en *Fabrice de la Baſſecour* op de hunne. De eerſte betuigde het Evangelium tuſſchen de zeventien en agtien Jaren met ſtigting gepredikt te hebben; en is volgens zyne eigene bekentenis de vuilſte Afvallige, en Verloochenaar geworden, die ooit ter wereld geweeſt is (*y*). De tweede was over de elf Jaren Predikant geweeſt, eerſt in 't Dorp Hage-

1620.

Ook Jan van Haren; en Olivier van Hattem; met Fabricius de la Baſſecour.

(*y*) Zie het berouw van Jan van Haren, Gedrukt naar de Copye van Hanau, by Daniel Aueri, 1610. En te Amſterdam, by Dirk Pieterſz., in de witte Perſſe, op 't Water.

1620. geſtein, gelegen in 't Sticht van Utregt, daarna in Sint Antonis Polder en Sillershoek, onder de Claſſis van Dordrecht. Deze afgevallen zynde tot de Roomſche Religie, is uit Holland naar Leuven vertrokken; heeft daar zynde een Boekje in druk uitgegeven tot zyn Juſtificatie, waarin hy zyn beſt doet om te bewyzen, dat by de Roomſchen de eenige, heilige, algemene, Apoſtoliſche Kerk, en de ware bruid van Christus te vinden is. Daar en tegen noemt hy de Gereformeere Religie een Kalverdienſt, en de Calviniſten, neffens andere Secten, de Hoer van Babel. De Predikanten der Claſſis van Dordrecht ſchreven van dezen Olivier van Hattem, dat hy niet uit zwakheid, of onwetenheid, maar gevolglyk uit loutere boosheid, de waarheid had verloochend. Dat hy uit Sint Antonis Polder vertrekkende den ſleutel van zyn huis en van de Kerk mede genomen had; zeggende op zyn vertrek, Holland, Holland, wiſt gy hoe het met u ſtaat, gy zoud met van Hattem uitgaan. De derde, Fabrice de la Baſſecour (z), die in de Roomſche Kerk Priester was geweeſt, en derzelver Leer afgezworen hebbende, tot de Gereformeerde was overgegaan, had zich naderhand weder tot de Roomſche Religie begeven, en ten tweeden male het Pausdom verlatende zich by de Gereformeerden gevoegt; zich als een der hardſte Contraremonſtranten vertonende. *Adamus Neuſerus*, Paſtoor te Heidelberg, was tot de Turkſche

En Adamus Neuſerus; met N. Victor.

(z) Zie de Weegſchaal, bl. 24. En den Poſtbode ** 2. Ged. agter Taurinus onderlinge Verdraagzaamheid, 1616. En Antwoord op de Malitieuſe Calumnien. Ged. 1620. bl. 18 en 19.

ſche Leer afgevallen; en *N. Victor*, Profeſſor te Marburg, een Jood geworden. Voeg hier by, zeiden de Remonſtranten, dat de bovengemelden in tyden van voorſpoed zyn afgevallen, en de behoeftige Bertius daarentegen, toen de Remonſtranten met zwaar kruis gedrukt, en bitterlyk vervolgd werden. Hy kreeg egter het loon, waarop men meent dat hy met zyne verandering gedoeld had, en werd te Parys tot Hoogleeraar in de Welſprekendheid, in het Becodiaanſche Collegie, aangeſteld. Op den tweeden van Wynmaand deed hy, by de aanvaarding van dat ampt, eene redevoering, in welke hy reden gaf, waarom hy Leiden verlaten, zich naar Parys begeven, en, met verwerping van de Gereformeerde Religie, de Roomſche had aangenomen. De voornaamſte van deze redenen waren afgenomen van zyne hoogagting voor de Roomſche Kerke, en geſchikt om hem by derzelver hoofden en voorſtanders aangenaam te maken (*).

1620.

Bertius wordt Hoogleeraar in de Welſprekendheid te Parys.

Zyne Intreereden.

De

(*) De ware redenen, welke Bertius tot dezen ſtap bewogen hadden, kan men opmaken uit een geſprek, het welk hy op den 25ſten van Juny, den dag van zynen afval, met den Heer van Langerak, gezant der Heeren Staten in Vrankryk, gehouden heeft. In eenen brief, door den gemelden Heer des anderen daags geſchreven, welks zakelyke inhoud door G. BRANDT, in zyne *Hiſtorie der Reformatie* IV Deel, bl. 303. wordt bygebragt, vinden wy dat Bertius, een bezoek by dien Gezant afleggende, hem met eene zeer droevige houding zyne verandering van Godsdienſt te kennen gaf. Hy wendde voor dit beſluit reeds eenen geruimen tyd geleden genomen te hebben, niet ſlegts uit hoofde der hevige

 twis-

1620. De Zuid-Hollandsche Sydode, die te Gouda gehouden werd, nam het besluit om eenen brief aan

twisten tusschen de Remonstranten en Contraremonstranten, maar ook om dat de Leidsche Synode hem de tafel des Heeren verboden, en gedreigd had hem geheel uit de gemeenschap der Kerke te zullen sluiten. De Heer van Langerak gaf dit alles terstond aan den Predikant Petrus Molinæus te kennen. Beiden deden zy hun best om hem tot de Protestantsche Kerk weder te brengen, maar vrugteloos. Bertius beklaagde zich over de wyze, waarop men hem behandeld had. Van zyne verandering zelve sprekende, zeide hy niets vreemds gedaan te hebben; maar gebragt en hersteld te zyn in de eenige, ware Catholyke Kerke, die door de gantsche waereld verspreid was, en met welke alle de Oudvaders het gehouden hadden. Hy zeide ook dat anderen zyne voetstappen welhaast zouden volgen, zonder egter iemand te noemen. Daarenboven beklaagde hy zich over zyne armoede, en zyn behoeftig huisgezin; en kwam zoo ver van te erkennen dat hy, in de hope op eene bediening, eene plegtige belofte aan die van de Sorbonne gedaan had, zonder eenige Jesuieten gesproken te hebben; eindelyk voegde hy 'er by dat hy niet zonder groote schande van Parys zoude kunnen vertrekken, en derhalven geenen raad wist om zyne Vrouw en Kinderen daar te krygen; maar dat zyne vrienden en voorstanders hem beloofd hadden, des Konings voorschryven aan hunne Hoog Mog. te zullen verwerven, om voor de zynen verlof te bekomen om hem te volgen, en zyne goederen te mogen overbrengen. Meer andere byzonderheden maken het vermoedelyk, dat Bertius, tot de Roomschgezinden overgaande, weinig of niets van zyne voorgaande gevoelens was afgeweken, en dien stap alleenlyk deed in hope van een pensioen uit 's Konings schatkist te zullen krygen. Niet lang daar-

aan de Predikanten der Paryssche Kerke te schryven, om hen te verzoeken dat zy Bertius zouden aanmanen, om tot de Kerk weder te keeren. Men voldeed wel aan dit verzoek, doch alle aanmaningen waren vrugteloos. Toen dit naar Holland was overgeschreven, werd hy door de Kerk van Leiden, op Paaschdag in den Jare 1621, by de bediening des Avondmaals, ten aanhooren van de gansche gemeente, geëxcommuniceerd (*a*).

1620.

Bertius wordt te Leiden geëxcommuniceerd.

By de Goudsche Synode werd ook de zaak van Gerardus Joannes Vossius by der hand genomen, die tot heden toe de Synodale Canons niet onderteekend had, en dus met de Kerk niet vereenigd was. Doch de Staten van Holland vernemende dat men zich hiermede bezig hield, schreven op den 12den van Oogstmaand dat men, om meerder disputen in den Lande, die 'er, God betere het, (zeggen de Heren Staten) niet dan te velen in den lande geweest zyn, te ontgaan, de zaak van Vossius zoude laten, daar die was, zonder dezelve in de Synode te betrekken, dewyl men meende dat zy zeer wel door de Professoren in de Theologie zoude kunnen bygeleid worden (*b*). Men raadpleegde ook in deze Synodale Vergadering wegens de wyze, waarop men de Remonstranten zoude behandelen, en nam het besluit om de gequalificeerde Remonstranten, dat is luiden, die in eenigen aanzien-

De Staten van Holland stuiten de behandeling der zake van Vossius in de Synode te Gouda.

Synodaal besluit wegens de wyze,

daarna schreef hy zelf eenen brief aan Gecommitteerde Raden, waarin hy van zynen afval kennis gaf, en verzogt dat zyne Huisvrouw en Kinderen hem onverhinderd mogten volgen.

(*a*) BRANDT, IV Deel, bl. 307, enz.

(*b*) BRANDT, IV Deel, bl 309, enz.

1620. zienlyken poſt geſteld, maar heimelyk by de Remonſtranten aangenomen waren, niet toe te laten, tenzy ze verklaarden in het gevoelen der Kerke te ſtaan. Zodanige Predikanten, die de Acte van ſtilſtand geteekend hadden, maar zich van de Kerk onthielden, zoude men Kerkelyk aanſpreken, en alle vlyt aanwenden om hen, ware het mogelyk, tot andere maatregelen te brengen. Wegens de Remonſtrantſche Kerkenraden vond men goed voor als nog niet te treden tot de excommunicatie, maar hen vriendelyk te vermanen. Omtrent de particuliere Lidmaten, die, betreffende de vyf verſchilpunten, geheel ſtonden in het gevoelen der Remonſtranten, en egter ten Avondmaal wilden toegelaten worden, onder belofte van zich ſtil te zullen houden, begreep men dat de onderſcheiding tusſchen hardnekkige en gezeglyke Lidmaten behoorde in het oog gehouden te worden. Eindelyk verſtond de Synode dat de uitgezeide en uitgeleide Predikanten, het zy dat ze voor de Nationale Synode waren geciteerd geweeſt of niet, door het vonnis derzelve Nationale Synode uit de gemeenſchap der Kerke waren geweerd, en dat het daarby behoorde te blyven (c).

waarop men de Remonſtranten zoude handelen.

Nadeelige vermoedens tegen de Remonſtranten in Braband.

Terwyl men voortging met de Remonſtranten in Holland en andere Provincien zeer hard te behandelen, liet men ook niet na Uitenbogaard en eenige andere voorname Predikanten, die zich in Braband bevonden, te ontruſten. Men voedde ten hunnen aanzien na-

(c) BRANDT, IV Deel, bl. 312.

nadeelige vermoedens, en nam in bedenking of 1620.
men, daar zy zich ſteeds in 'svyans Land, de landen
van de Aartshertogen, bleven onthouden, hen
niet als gecomplotteerde Conſpirateurs tegen den
Staat beſchouwen moeſt. — Het was ook zeker
dat zy in Braband alleenlyk geduld werden in
hope dat zy eenige beroerte verwekken, of wapenen
gebruiken zouden om weder in hun Vaderland
te komen. ——— Hiertoe werden van de Spaanſche zyde zelfs middelen in het werk
geſteld. De Kanſellier Pekkius hield, buiten
Antwerpen, een geſprek met Uitenbogaard,
waar in hy hem tot die zyde poogde over te halen;
doch deze pooging was geheel vrugteloos.
Naderhand maakte men met loosheid ſchikkingen,
die Uitenbogaard noodzaakten om naar
Bruſſel te reizen, waar hy met den zelfden Kanſellier
Pekkius over de zaken der Remonſtranten in
vriendelyk geſprek raakte. Vervolgens werd
hy by den Markies Spinola ontboden en zeer
gunſtig ontvangen. Deze zeide hem dat Gavarelles
laſt had om hem traktement toe te leggen,
het welk Uitenbogaard op eene beleefde
wyze weigerde aan te nemen. ——— De Markies
de Queva, Spaanſch afgezant te Bruſſel,
wenſchte den Remonſtrantſchen Predikant te
zien. Hy deed hem in zyn Cabinet nederzitten,
en zeide wel te wenſchen dat hy Catholyk ware,
omdat hy groote dienſten aan de Kerk zoude
kunnen bewyzen. Uitenbogaard antwoordde
dat hy nooit van Godsdienſt zoude veranderen,
en zyn Vaderland blyven beminnen, in weerwil
van de kwade behandelingen, welke hem
waren aangedaan. Toen hy weder te Antwer-

Pogingen om Uitenbogaard tot de Spaanſche zyde over te halen.

Zyne ſtandvaſtige getrouwheid.

1620. pen gekomen was, kwam de Pensionaris Gavarelles hem bezoeken; en bood hem, uit naam der Aartshertogen, een groot papier aan, het welk hy, dewyl het van boven los was, zien kon dat vol gouds was; doch hy toonde zich ongenegen om dit geschenk aan te nemen, of naar eenige belofte te luisteren (*d*).

Uitstrooisels ten nadeele van Uitenbogaard.

Alle die onderhandelingen konden zoo geheim niet blyven, dat zy niet tot kennis kwamen der genen, die genegen waren om het ergste te denken. In Holland verspreidde men een gerugt dat Uitenbogaard tot het Pausdom was overgegaan, dat hy in de Processie vooraan ging, en voor de Altaren knielde. Men zeide ook dat hy, geheime Raad van de Aarthertogen geworden zynde, alle de geheimen van zyn Vaderland aan hunne Hoogheden bekend maakte. Deze kwade naspraak deed hem ernstig denken om Braband te verlaten; doch zyne Medebroeders te Antwerpen konden zulks niet goedvinden, menende dat zyn vertrek de gemene zaak merkelyk zoude benadeelen (*e*).

De Remonstranten worden door buitenlandsche Mogenheden aangezogt.

Buitenlandsche Mogenheden poogden de Remonstranten, door milde beloften van voordeelen, in hunne Staten te trekken; doch de bestierders der zaken begrepen dat men zich voor eerst niet te veel met uitheemschen moest inlaten; gelyk zy het ook niet geraden vonden voorkomende aanbiedingen ronduit af te slaan, maar zy agtten het best de zaak sleepende te hou-

(*d*) BRANDT, IV Deel, bl. 342, enz. UITENBOG. Leven, bl. 339 enz.

(*e*) BRANDT, IV Deel, bl. 346.

houden, om te zien of men door den tyd in het Vaderland gene zagter wyze van handelen zoude volgen. Ook wilden zy, eer zy een vast besluit namen, gaarne weten hoe het met den oorlog in Duitschland zoude afloopen. Ondertusschen bleef men hen in de vergaderingen, welke zy niet nalieten in verscheidene plaatsen te houden, storen en vervolgen. Hier en daar waren zy zelfs aan den moedwil van het graauw blootgesteld, en velen waren verwonderd dat zy al dien overlast geduldig verdroegen, zonder zich ter verdediginge van hun goed en bloed te weer te stellen; doch zy begrepen dat de leer der waarheid met geen geweld mogt voortgeplant worden (*f*). 1620.

Schriften der Remonstranten ten onregt toegeschreven.

Van de zyde der Contraremonstranten zyn nog verscheiden Boekjes in 't licht gekomen om de Remonstranten te bezwaren, en hen schriften toetedigten die zy niet voor de hunne erkenden, maar verfoeiden, als regelregt gekant tegen de Christelyke lydzaamheid, dieze hunne gemeenten leerden en inboezemden. *De* (*g*) *Morgenwekker*, een schadelyk en oproerig Libel, het welk de Remonstranten ten hoogsten verfoeiden, werd ten dezen tyd, door zekeren *Claas Cornelisz. Spont*, uitgedeeld en verspreid; die te Haarlem gevangen zynde beleden heeft, dat hy, met Joris Vezelaar, Boekdrukker te Amsterdam, het zelve had doen drukken, na de mi-

De Morgenwekker, een oproerig Libel.

(*f*) Brandt, IV Deel, bl. 348 enz.

(*g*) De Morgenwekker aan de oude en getrouwe Batavieren, met een Remedie tegen hare slaapziekte, Gedrukt in 4to. 1620.

1620. minuten daar van ontvangen te hebben van Johannes Uitenbogaard enz. gelyk gezegd wordt in de Copie van den eisch des Officiers te Haarlem. *Uitenbogaard* zulks te Parys hoorende, schreef eenen Brief aan de Heeren Staten Generaal; verklarende in denzelven voor *Jezus Christus* zyne Heere, den Regter der levenden en dooden, dat zulks onwaaragtig was; en dat hy tot den zelven Morgenwekker raad nog daad directelyk nog indirectelyk gegeven had. Ook dat hy niet de alderminste kennis gehad hadde van het uitgeven van eenig zoodanig schrift eer het uitgegeven was, ja ook nog langen tyd daar na niet wist dat het gedrukt was; hebbende hy nooit daarvan meer gezien dan een eenig exemplaar, dat hem uit Holland gezonden werd, na dat het daar, zoo men schreef, al lang onder den man geloopen had. Zoo haast hy het gezien had, betuigt hy wyders het zelve zeer kwaad gekeurd, en aan verscheiden eerlyke lofwaardige Luiden verklaard te hebben dat het hem geweldig mishaagde, enz (*h*). Ook schreef Uitenbogaard eenen ernstigen Brief aan den Heer Kinschot, Raad en Fiskaal van den Hove van Holland, ten einde het hem mogte gelieven ex officio deze zaak wel te onderzoeken of doen onderzoeken, opdat zyne onschuld nu klaar mogte blyken; gelyk dezelve ook gebleken is, alzoo de gevangen daarna bekende, dat hy alles versierd en de zaak aan

Dit Boekje wordt te onregt aan Uitenbogaard toegeschreven.

(*h*) Zie den Brief aan de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, door Johannes Uitenbogaard, Gedrukt in 4to. 1621. Waar agter de Copye van den Officier van Haarlem, tegen Claas Cornelisz Sport.

aan Uitenbogaard te laſt gelegd had, omdat dezelve verre van huis, en buiten gevaar was, menende dus doende zich zelven beſt te verſchoonen. Ja de Drukker heeft zelfs ontſchuldigt den genen, dien hy eerſt uit vreze van pynigen genoemd had, en bekend dat hy den Man verongelykt had (*i*). Te Amſterdam werd in de Boekwinkels openlyk verkogt een klein Tractaatje, genaamd *Den Uittogt van Spinola* (*k*); in het welke, den 1. 2. 4. 6. en 114 Pſalm, met het Gebed des Heeren, ſchandelyk werd verdraaid, makende dus een grouwelyk misbruik van Gods H. Woord. Doch opdat niemand zoude denken, dat een Remonſtrant autheur van dit ſpottende boekje was, heeft een hunner eene Nareden op het zelve geſteld; en getoond dat de Remonſtranten dusdanige manier van ſchryven verfoeijen. Alles wat eenigen ſchyn had, zelfs maar den allerminſten, en ten nadeele der Remonſtranten ſtrekken kon, werd gretiglyk aangenomen en geloofd. Uit eenen Brief van den Profeſſor Episcopius, die aan zynen goeden vriend Paulus Stochius te Leiden geſchreven was, en in het Comptoir van dien Heer, ten tyde zyner gevangeniſſe, gevonden werd, tragtte men wonderen te trekken; en dezelve werd in 't licht gegeven, met

1620.

Een ſchandelyk Boekje by de Contra-remonſtranten uitgegeven.

(*i*) UITENBOGAARDS Leven, bl. 364, 364 en 365. goed en Chriſtelyk beſcheid, gegeven op Jacobi Triglandii tweede Vermaning, bl. 107. door J. Uitenbogaard.

(*k*) Den Uittogt van Spinola, met een Paternoſter, voor zynen God met drie Kroonen, &c. Kwanswys gedrukt buiten Rome, in 't Jaar 1620. doch te Amſterdam openlyk verkogt, in 4to.

1620. met eene Voorreden, door den Professor Daniel Heinsius, gewezen Secretaris van de Heeren Politieken op de Dortsche Synode; en toegeëigend aan de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal (*l*). In welke Voorreden niet alleen grove misslagen zyn, maar ook de Remonstranten te last geleid wordt datze om de menigvuldige Ketteryen, die ze boven en behalven de Vyf bekende Artikelen, in hunnen boezem voeden, met geene Belydenis te voorschyn durven komen. Dit meent de Voorredenaar uit den Brief te kunnen ontdekken en bewyzen; met nog verscheidene andere zaken. Ook werd dezelfde Brief door een' ander in druk gegeven (*m*), met verklaringen, (zoo de Uitgever zegt) al mede met dezelfde losſigheid en onwaarheid ter neer geworpen. Het een en ander werd van Episcopius klaar aangewezen, naaktelyk ontdekt, ter wederlegging van de lasteringe (*n*). Hy toonde in zyne *Noodige Verantwoording der Remonstranten*, dat, en de Voorredenaar, en de zoge-

(*l*) SIMON EPISCOPIUS Brief, in welken de grond van de Remonstranten, aangaande hunne Belydenis en eenstemmigheid in het gelove, naaktelyk ontdekt word; gedrukt, by Hillebrand Jacobsz. in 4to. 1620.

(*m*) Brief van Simon Episcopius, met eenige Handtekeningen of Commentarien breeder verklaard. Daar in verscheidene raatslagen en Misterien der Arminianen ontdekt worden. Gedrukt te Amsterdam, voor Marten Jansz. Brand, in 4to. 1620.

(*n*) Noodige Verantwoording der Remonstranten, nopende het stellen van een eigene en byzondere Confessie, en verklaringe hunner gevoelens; gedrukt in 4to. 1620.

genaamde verklaarder des Briefs, bezyden de waarheid gaan, wanneer zy zeggen, dat de Remonſtranten aan meenigerleije Ketteryen ſchuldig, en daar van overtuigd zyn. Dat het dwaasheid en boosheid is, als men de wereld wys wil maken datze nog niet wiſten wat zy geloofden; en inzonderheid wanneer men zulks dorſt ſchryven van Leeraren die in de Nederlandſche Provincien bekend waren voor Mannen, die om het Zaligmakende Geloof, 't welk in de H. Schriften geleerd wordt, zig van hunne dienſten hebben laten deporteren, hunne bezolding hebben láten varen, zig uit hun lieve Vaderland ſchandelyk laten vervoeren, en dus toonden bereid te zyn alles te lyden, om een goede conſcientie voor God te behouden. Omtrent dezen tyd kwam ook aan dendag, eene *Waarſchouwing* (o) *over 't ſtellen van eene Confeſſie*: Waar in de Schryver de verdrukte Remonſtrantſche gemeenten tragt te doen geloven, dat het ſtellen van eene Confeſſie onnoodig, en niet Schriftuurlyk was, en tegen de Chriſtelyke Vryheid ſtreed. De drie Directeuren, der Remonſtrantſche Broederſchap, Uitenbogaard, Episcopius, en Grevinkhoven ſchreven eenen Brief, dien zy lieten drukken, aan alle Remonſtrantſchgezinde gemeenten der Verenigde Nederlanden (*p*), in welken zy rondelyk verklaarden, 1620.

(o) Waarſchouwing voor de verdrukte Gemeenten, over 't ſtellen van eene Confeſſie. Gedrukt in 4to 1620. Men meent dat dit Stuk opgeſteld is, door Jan Evertſz. Geſteranus, voor dezen Predikant te Alkmaar.

(*p*) Brief aan alle Remonſtrantſchgezinde Gemeenten der

1620. den, dat de voornoemde Waarſchouwing, noch van hun, noch van eenig lid hunner Gemeenſchap, noch ook van hunnent, noch van der Remonſtrantſche Societeits wege was uitgegeven; en dat zy de redenen in de zelve niet zoodanig vonden, dat zy daarom van hun Chriſtelyk voornemen, in het ſtellen van een Confeſſie hunner gevoelens, zouden afſtaan. Op dat nu hunne partyen deze Waarſchouwing niet tot nadeel der Remonſtranten zouden misbruiken (gelyk men den Brief van Episcopius gedaan had) als of dezelve van hun uitgedagt ware, om het ſtellen van eene Confeſſie te ontgaan; en voorts ligtelyk zouden roemen waaragtig te zyn, het gene zy met groote onwaarheid van de Remonſtranten hadden uitgeſtrooid; zoo verklaarden zy dat dezelve Confeſſie reeds ontworpen was, en aan verſcheiden Broederen ten onderzoeke in handen gegeven. Wyders betuigden zy datze tot dien tyd toe door zeer vele beletſelen waren verhinderd geweeſt; en, om de verſtroojingen der Remonſtrantſche Leeraren, zonder wier kenniſſe en toeſtemming men zulk een gewigtig ſtuk niet konde in het werk ſtellen, de zaak tot geene volkomenheid hadden kunnen brengen; hopende door Gods genade daar in voorttegaan; biddende dit aan allen en een iegelyk dien het betrof, tot voorkoming van alle ongeruſtheid bekend te maken.

1621. De Remonſtranten dan, van alle kanten gewaar wordende, dat de hevigſte Contraremonſtran-

der Nederlanden, gezonden door de Gecommitteerden van de Societeit der Remonſtranten; gedrukt. in 4to. 1620.

ſtranten hun beſt deden om de luiden te doen geloven, dat ze, om hunne menigvuldige wangevoelens, geene Belydenis of Verklaring van hun gelove dorſten inſtellen; vonden goed, zoo ras mogelyk was, die zaak weder by der hand te nemen. Zy werd dan in 't Latyn opgeſteld in 't begin van de maand Januari, 1621. door den Profeſſor Episcopius, en in handen gegeven van eenige Remonſtrantſche Predikanten, om ze te lezen, en hun oordeel vrymoedig daarover te uiten. Zy waren ten dien einde te Antwerpen gekomen: want de dienſt der gemeenten binnen 's Lands liet niet toe dat men alle de Leeraars der Broederſchap tevens zoude ontbieden. Kort hierna zyn op verſcheiden dagen zeer vele Leden der Remonſtrantſche Societeit naar Antwerpen ontboden, ten einde de Belydenis ook te lezen, en hunne gedagten over dezelve mede te deelen. Vervolgens maakte men ſchikkingen om de Belydenis ook van de andere Leraars die in 't Land waren te doen lezen en overwegen, zelfs van de genen die gevangen zaten. Zy werd den Leeraren die geen Latyn verſtonden (zynde maar vier of vyf) in 't Nederduitſch ter hand geſteld, en van dezen ook goedgekeurd. Nog werd den Heer *Hogerbeets*, op Loeveſtein, een afſchrift in het Latyn toegezonden, die mede tot de uitgave bewilligde. De Heer de Groot, dit werk gelezen en herlezen hebbende, betuigde, dat, hoe hy 't meer las, hoe hy daar meer genoegen in vond. *Daniel Tilenus* Profeſſor in de Theologie, en *Francois d'Or* Predi-

1621.

De Belydenis der Remonſtranten werd door Episcopius opgeſteld.

(*q*) Zie Ph. van Limborch, het Leven van Episcopius, bl. 119 en 120.

1621. dikant, beiden te Sedan, hadden het insgelyks gezien, en in allen deele goed bevonden (*r*). Uitenbogaard vertaalde het in 't Nederduitsch. Met bewilliging van alle de Remonstrantsche Leeraren, en na het goedkeurend oordeel der Geleerdste Mannen, werd de Belydenis, naar welke vrienden en vyanden zoo sterk verlangden, in onze moedertale en in het volgend Jaar in de Latynsche tale, uitgegeven. Zy is in vyfentwintig Hoofdstukken verdeeld (*s*). Voor dezelve is eene Voorreden geplaatst, die de Remonstranten willen dat 'er altyd aan verknogt zal blyven; dewyl derzelver inhoud het oogmerk dezer Belydenisse of Verklaringe, in een volkomen licht stelt, en zy waardig is om van alle regtgeaarde en vredelievende Christenen gelezen en betragt te worden. Daarin wordt het nuttig gebruik, en het schadelyk en onchristelyk misbruik der Belydenissen of Verklaringen des Geloofs aangewezen; en ten aanzien van 't zelve getoond, dat die Formulieren niet moeten strekken om daarmede te bepalen, wat voor

Die Belydenis word goedgekeurd en uitgegeven in 't Jaar 1621.

„ waaragtig of onwaaragtig te houden, te ge-
„ loven, of niet te geloven zy; —— maar
„ waarmede men alleen te kennen geven en
„ betuigen wil, wat zy, welker Verklaringen
„ het eigenlyk zyn, voor waar of niet waar
„ hou-

(*r*) Zie van dit alles breder in BRANDT, *Historie der Reformatie*, IV Deel, bl. 434—437. en bl. 648.

(*s*) Belydenisse ofte Verklaringe van 't gevoelen der Leeraren, die in de Geünieerde Nederlanden Remonstranten worden genaamd, over de voornaamste Articulen der Christelyke Religie. Gedrukt in 't Jaar onzes Heren, 1621. in 4to.

„ houden, geloven of niet geloven". —— En 1621.
„ dan is 'er geen gevaar, dat het gezag der zel-
„ ven eenige plaats, hoe laag ook, in de Ge-
„ meente vinden zal". Waaruit volgt, „ dat
„ men den zin der H. Schrift nimmer daaraan
„ zal toetſen; dat niemand aan hare mening
„ verder zal verbonden zyn dan voor zoo veel
„ hy in zyn geweten overtuigd is, dat zy met
„ den zin der H. Schrifture overeenkomt; noch
„ dat men de geſchillen des Geloofs daaraan
„ ooit zal toetſen; zynde Gods Woord alleen
„ de Regel en 't rigtſnoer der gezonde Woor-
„ den, die onze eenige Meeſter Jeſus Chris-
„ tus, en zyne Apoſtelen ons hebben nagelaten.
„ Ook volgt daaruit dat men zulke, die in alles de
„ Formulieren niet toeſtemmen, daarom niet
„ uitſluit uit de Gemeente, of de zaligheid". Uit al het welk voorvloeit, gelyk in die voorreden breder getoond wordt, hoe de Chriſtenen, mits beſcheidenheid, voorzigtigheid en liefde betragtende, door onderlinge Verdraagzaamheid kunnen vereenigd blyven, vry van alle misdaad van ſcheuringe. Deze Belydenis werd met ongelooflyken yver gelezen en overwogen, doch niet van allen met gelyke inzigten. De Gemeenten der Remonſtranten waren 'er volkomen over voldaan (*t*). Eenigen der Contraremonſtranten oordeelden 'er gematigd over, en zagen nu dat de leer der Remonſtranten zoo kwaad niet was als men die gewoon was af te ſchilderen. Men kreeg berigten van verſcheiden

(*t*) Verdediging van de Confeſſie der Remonſtranten, bl. 1. Brandt, IV Deel, bl. 648. tot 652.

1621. den plaatſen, zoo binnen als buiten 's Lands, datze wel gewild en met genoegen gelezen werd. De aftrek was zoo groot, dat men agtentwintig honderd Exemplaren in vier weken tyds verkogt. In den Jare 1756. is ze voor de zevende maal gedrukt, in 4to. In andere landen, waar de Reformatie was ingevoerd, ſpraken de Godgeleerden 'er zeer loffelyk van. *Joachim Peuſchelius*, Predikant te Neurenberg, vertaalde ze in het Hoogduitſch. Maar andere Contraremonſtranten noemden die Belydenis een bron van alle ketteryen, en een landverderflyk boek. Zoo ſprak men te Arnhem in Gelderland. Te Dordrecht, in Holland, zeide integendeel Balthazar Lydius, Predikant aldaar, dat indien zig de Remonſtranten over agt of tien Jaren zoo hadden verklaard, men nooit eenige onruſt in de Kerk, noch verandering in den Staat zoude gehad hebben. Maar de Remonſtranten geloven en beweren dat de Synodale Vaders, wanneer zy de Schriften, die de Remonſtranten aan hun overleverden, zonder vooroordeel gelezen, en aan Gods Woord alleen getoetſt hadden, gelyk zy hadden behoren te doen, zulke Canons niet geſteld zouden hebben als nu geſchied is; en dat dan by gevolg de droevige Scheuring in de Kerk, en de harde vervolging in 't vrye Vaderland geene plaats zouden gehad hebben (v). *Het oordeel en uitſprake, met den Eed van Approbatie, van 't Synode te Alez in Vrankryk* gehouden, werd gedrukt en uitgege-

Die Belydenis door ſommigen geprezen door anderen veragt.

(v) Opening der Synodale Canons, in de Voorreden. Gedrukt in 4to. 1621.

geven met confent der E. Heren Burgemeefteren van Amfterdam (*x*); ten bewyze dat de Franfche Kerken, die men belet had op de Synode te Dordrecht te komen, egter te Alez hunne ftem tegen de Remonftranten gegeven, en het vonnis, te Dordrecht tegen hen uitgefproken, met de toeftemming der Canons, beveftigd en met haren Eed verzegeld hadden; welke Eed met de namen der Eedzweerderen in 't gemelde Tractaat te vinden is: willende zy dat alle Profefforen, Predikanten en Ouderlingen dien zweren en teekenen zouden; gelyk ook allen, die in de Kerken en Akademien begeerden toegelaten te worden. Uitenbogaard gaf een *Advertiffement ofte Waarfchouwing* uit, en Tilenus *Confideratien, of Aanmerkingen op den Canon en den Eed der Synode van Alez* (*y*). Deze twee Schriften waren genoegzaam van gelyken inhoud. In dezelven werd aangemerkt dat de Eed van Alez vol laaddunkendheid en vermetelheid was; dat hy voor een menfchenvond moeft gehouden worden, buiten nood gefchiedde, en dat 'er geen zoo-

1621.

Twee Tractaatjes, uitgegeven tegen de Synode te Alez.

(*x*) Oordeel en uitfprake, met den Eed van Approbatie van het Synode Nationaal der Gereformeerde Kerken van Vrankryk, gehouden te Alez in de Cevennes. Ged. na de Copie van Nismes, te Amfterdam in 4to. 1621. bl. 4, 5, 6, 7, 8, 9.

(*y*) Advertiffement ofte Waarfchouwing over het Oordeel, Uitfpraak, en den Eed van de Synodus Nationaal der genaamde Gereformeerde Kerken van Vrankryk, gehouden te Alez in de Cevennes. Ged. in 4to. 1621. BRANDT, Hiftorie der Reformatie, IV Deel, bl. 391 en 818.

1621. zoodanig voorbeeld in de H. Schrift gevonden word. Nog kwam te voorschyn *Historie ofte kort en waaragtig Verhaal van den Oorsprong en Voortgang der Kerkelyke Beroerten in Holland*, uitgegeven door *Fredrik de Vry*, Burgermeester der Stad Amsterdam (z). In deszelfs Voorreden wordt gezegd, dat de Arminianen met regt mogen gehouden worden voor factieuse en onrustige menschen, behalven het geen verder in die Historie ten hunnen laste wordt aanteekend. Daarop volgde ten antwoord *Vrye Aanwyzing van de Onwaarheden, trouwloze verdrajingen, calumnien, en andere grove misslagen, bevonden in de genaamde Historie van Fredrik de Vry, Burgemeester der Stad Amsterdam, aangaande de Kerkelyke beroerte in Holland* (*a*): In het welk door Uitenbogaard werdt aangewezen, dat de eerste en voornaamste wet eens Historieschryvers, de waarheid te beschryven, in deze Historie niet betragt werdt; als zynde opgevuld met verscheiden misslagen, lasteringen en tastbare onwaarheden: als onder anderen dat de Remonstranten in hunne Remonstrantie verzogten aan de Staten van Holland en Westvriesland om bescherming tegen de Censuren der Contraremonstranten, met betrekking tot de Vyf Artikelen (*b*); daar men gene andere bescher-

Burgemeester de Vry geeft een Tractaatje in 't licht.

Word door Uitenbogaard beantwoord.

(z) Kort en Waaragtig Verhaal &c. ged. te Amsterdam, by Jan Evertsz. Kloppenburg, in 4to 1621. Met Privilegie van de Hoog Mog. Heren Staten Generaal.

(a) Vrye Aanwyzing &c. Door J. Uitenbogaard, ged. in 4to. 1621.

(b) Historie enz. van de Vry, bl. 15.

ſcherming verzogt tegen de Kerkelyke Cenſuren, dan met opzigt tot het overgeven dezer Remonſtrantie (c) Dat de Remonſtanten troebelen hadden verwekt, door de verklaringe datze verſcheiden Bedenkingen hadden over de aangenomene Confeſſie en den Catechismus; en door de ſchriften van Arminus, Venator, Bertius, en Borrius (d). Waartegen men inbragt, dat de Confeſſie en Catechismus ſlegts menſchelyke ſchriften waren, die al waren zy duizendmaal aangenomen, ten allen tyde Gods Woord en een vry onderzoek onderworpen bleven (e): Dat het gedrag der Contraremonſtranten, als dat van Gomarus, Triglandius, Willem Teelink, Smoutius, Rippertus, Plancius, Lydius, Feſtus Hommius, en meer anderen, tot oproer in de Politie, en tot Scheuring in de Kerk ſtrekte (f). Dat de Remonſtranten, te Dordrecht zynde, de beroerten bevorderd hadden door hunne Miſſive aan de ingezeten, was geheel ongegrond (g), daar de Remonſtranten van geen oproerige Miſſive wiſten en de Kerk van Chriſtus nooit zogten te bedroeven, maar alles aanwendden om de Scheuring te vermyden, en de vrome Overheden, die tot onderlinge Verdraagzaamheid arbeidden, te gehoorzamen (h) enz. Ook kwam een Tractaatje aan het licht 1621.

(c) Vrye Aanwyzing, bl. 48 en 49.
(d) Hiſtorie van de Vry, bl. 18.
(e) Vrye Aanwyzing, bl. 60.
(f) Vrye Aanwyzing, bl. 61.
(g) Hiſt. van de Vry, bl. 99. En Vrye Aanwyzing, bl. 104.
(h) Vrye Aanwyzing, bl. 131. en in de Voorreden.

1621. licht (*i*), *Achabs Biddag* genaamd, door Uitenbogaard opgesteld ter gelegenheid van het uitschryven eens Biddags (*), gehouden op den 17den April, 1619. Om reden werd het ten dien tyde niet uitgegeven: maar de Schryver vond goed het nu in 't licht te geven, omdat zekere *Ireneus Philaletius*, in den Jare zestienhonderd en twintig, en nu wederom in 't Jaar zestienhonderd een en twintig, eenige kleine Boekjes had uitgegeven (*k*); waar onder 'er één was, over het gebruik des Biddags, met verdraajinge en groot misbruik van vele Schriftuurplaatsen, gelyk hem, nevens het regt gebruik van eenen Biddag, door Uitenbogaard, doch zonder naam, duidelyk werd aangewezen.

Ook kwam te voorschyn Achabs Biddag, door Uitenbogaard.

In de vergadering te Antwerpen, van welke wy boven gesproken hebben, werd ook gehandeld over de directie der gemeene zake, welke op nieuw aan Uitenbogaard, Episcopius en Grevinkhoven bevolen werd. Zy kregen volle magt om, wanneer zy het om eenige oorzaak noodig mogten oordeelen, tot de directie van

Verdere verrigtingen op de Vergadering te Antwerpen.

(*i*) Achabs Biddag, gedrukt in 4to. 1621. geschreven door UITENBOGAARD.

(*) Sommige Predikanten maakten zwarigheid om den hier bedoelden Biddagsbrief van den Predikstoel af te lezen, BRANDT, Deel III, bl. 702. Zie hier voren, bl. 178, 197.

(*k*) Het Mispa, gedrukt te Amsterdam, voor Marten Jansz. Brand, in 4to. 1620. met consent van Burgemeesters. De Harde en Creupele Bode, by den zelven Drukker, in 4to. 1621. met consent van Burgemeesters. De Schryver daar van was Ewout Teeling, Thesaurier van Zeeland, en Broeder van Willem Teeling, Predikant te Middelburg. Zie LA RUE, Geletterd Zeeland, bl. 196.

van buitenlandſche zaken andere Broeders ter hunner hulpe te verzoeken. Wyders werd hier verſlag gedaan van het geen door den Vorſt van Holſtein, en door den Koning van Zweden, wegens de vrye inwoning der Remonſtranten in hunne Staten was voorgeſlagen. Men beſloot aan den laatſtgemelden Vorſt een geſchrift te zenden, waarin men hem om een vry geleiden, en onverhinderde oefening van Godsdienſt, zonder eenige de minſte bepaling, verzogt, en tevens opening deed van den waren ſtaat van de zaken der Remonſtranten, waarvan men meende dat hy niet behoorlyk was onderrigt geworden: Het berigt, het welk men ten dien einde overzond, was door Uitenbogaard opgeſteld, en gedagteekend uit Antwerpen, 13 February 1621. Men weet niet wat zyne Majeſteit op het zelve antwoordde; maar het is zeker dat, in vervolg van tyd, eenige Leeraars en andere Remonſtranten zich naar Gottenburg begaven; dat zy daar hun verblyf hielden, en vryheid hadden om hunnen Godsdienſt openlyk te verrigten. —— In het begin van de maand Maart kwam ook een Kamerling van den Hertog van Holſtein te Antwerpen, om den Remonſtranten de goede inzigten van zynen Meeſter ten hunnen aanzien te kennen te geven. Men zeide hem dat men tot nogtoe geen regtſtreekſch antwoord geven kon. Doch tevens zond men, in de maand April, twee Leeraars naar het Holſteinſche, om wegens den ſtaat van zaken in dat Land onderzoek te doen (*l*). Ter-

1621.

(*l*) Brandt, Deel IV, bl. 437, enz.

1621.

De Remonstranten worden in hunne Verdrukkingen kragtig versterkt en opgewekt tot standvastigheid, door Eduard Poppius.

Terwyl de Remonstranten met tegenheden en verdrukkingen, die velen en zwaar waren, worstelden, werdenze kragtig versterkt door hunne getrouwe Leeraren, en inzonderheid, door den Godvrugtigen Eduardus Poppius; die de Remonstrantsche Predikanten en Gemeenten met grooten ernst en verscheiden redenen uit zyne gevangenis vermaande, datze de afgezonderde vergaderingen niet zouden nalaten, maar in de oefening van hunnen Godsdienst volstandig blyven, en volharden in 't prediken, in 't horen, in 't beleeven; zonder boeten, gevangenissen, of andere vervolging te ontzien. „ Zyn de Plakaten „ (dus sprak hy) (*m*) tegen ons, wy gehoorzamen de geboden van God en Christus: handelen de Officieren ons wredelyk, Gods genade zal ons verkwikken; worden wy van „ onze goederen beroofd, wy weten dat wy „ een beter goed in de hemelen hebben; worden wy gebannen, de aarde is onzes Heeren „ met hare volheid; worden wy in gevangenissen en tugthuizen opgesloten, de gehele „ hemel zal voor ons open zyn: worden wy „ van vrouw en kinderen afgescheiden, wy „ moetenze om Christus wille verzaken, en „ hy zalze verzorgen: worden wy gedood, „ Christus zal ons uit den dood weder opwekken, en het eeuwige leven geven. Maar laat „ ons, in allen dezen, vurige gebeden tot God „ op-

(*m* Nieuwjaar, vervattende stoffen tot goede en vreedzame bedenkingen en raadplegingen over Religions zaken in deze bedroefde tyden, gedrukt, in 4to. 1621. Opgesteld door EDUARDUS POPPIUS.

„ opzenden voor hoge en lage Overheden, die 1621.
„ ons t'onregt (want wy hebben tegens hen
„ niet misdaan) zoo bitterlyk vervolgen: op
„ dat zy met tydelyke boete den ſchrikkelyken
„ toorn, die hun nakende is, mogen voorko-
„ men". Zoo ſchreven, zoo predikten de Re-
ſtranten.

Uitenbogaards reize naar Parys en zyne verrigtingen aldaar.

Dewyl het beſtand met de Spanjaarden in de maand April dezes Jaars ſtond te eindigen, vonden Uitenbogaard, Episcopius en Grevinkhoven zich niet weinig belemmerd. Zy voorzagen dat de oorlog hun verblyf te Antwerpen geheel nutteloos maken zoude, en raadpleegden over de plaats, werwaards het raadzaamſt was zich te begeven. Zy dagten om Holſtein, Zweden, Denemarken, Kleef, Wezel, Keulen en Frankryk; maar zy vonden overal zwarigheden. Uitenbogaard helde ſterk over om eene ſchuilplaats in Frankryk te zoeken, dewyl hy daar de meeſte vrienden en het beſte onthaal meende te zullen aantreffen. De Spanjaarden deden hun uiterſte beſt, om de Directeurs der Remonſtrantſche zaken in Brabant te doen blyven. Men bood Uitenbogaard zelfs een Jaargeld aan, zonder iets van hem af te vorderen. Doch in weerwil der pogingen, welke men van de Spaanſche zyde aanwendde om hem te houden, vertrok hy naar Frankryk in het midden van Lentemaand, nevens Adrianus Borrius, eertyds Predikant te Leiden, met bewilliging van zyne Medebroederen, om de zaak der Remonſtranten daar te verdedigen, indien de gezanten der Heren Staten, toen daar zynde, iets ten hunnen nadeele mogten voorſtellen, en ook om te zien of men, door hulp der Heren, die daar toen

1621. toen waren, den Koning niet tot voorſpraak voor de verdrukten in het Vaderland zoude kunnen bewegen, en of zy, in geval van nood, zich niet veilig onder des Konings beſcherming zouden mogen begeven. Uitenbogaard werd door eenige Raden van zyne Majeſteit zeer gunſtig ontvangen. In eene onderhandeling met den Heer van Boisſiſe, die afgezant in 's Hage geweeſt was, bood hy aan, de zaak der Remonſtranten in den vollen Raad te verdedigen; doch dit werd onnoodig geoordeeld, dewyl de Raad dezelve niet afkeurde. —— Boisſiſe verzekerde Uitenbogaard dat der Staten afgezanten reeds ten voordeele der Weduwe en Kinderen van Oldenbarneveld, gelyk ook der gevangene Heeren, der Ballingen, en der Remonſtranten in het algemeen, geſproken waren. Uitenbogaard, niet voor ziende dat de Remonſtranten, door deze voorſpraak, eenige verligting of ruimte bekomen zouden, vroeg aan Boisſiſe of zyne Majeſteit hun wel zoude toelaten te Calais, te Dieppe, of in eenige andere zeeſtad zich neer te zetten, en hun zyne beſcherming verleenen, in gevalle de Staten hun vryheid bleven weigeren. Boisſiſe gaf ten antwoord, dat dat ſtuk ook reeds in den Raad verhandeld was, en dat de Remonſtranten geruſtelyk komen konden. Na eene volgende vraag van Uitenbogaard, of men hun, in zulk een geval, ook oefening van Godsdienſt zoude vergunnen, zonder dat zy zich met de Hervormden van Frankryk vereënigden, raakten zy te ſamen in een geſprek over de noodzakelykheid van Hervorminge en gematigdheid tot wegneming der Scheuringen on-

onder de Proteſtanten (*n*). Na verſcheiden andere onderhandelingen, welke Uitenbogaard reden gaven om te vertrouwen dat men den Remonſtranten in Frankryk niet ongunſtig was, kreeg hy uit Holland tyding dat de Heer HUGO DE GROOT, alom vermaard door zyne alleruitmuntendſte bekwaamheden en wonderbare geleerdheid, door eene vond zyner Huisvrouwe, de onſterflyke MARIA VAN REIGERSBERGEN, zyne gevangenis uit Loeveſtein in eene kiſt ontkomen was (*o*); en vernam tevens dat de gemelde Heer voornemens was om te Parys te komen. Dit gehoord hebbende beſloot hy nog eenige dagen daar te vertoeven, en niet te vertrekken, zonder de Groot geſproken te hebben. —— Deze, verzeld van zynen broeder Willem, te Parys gekomen zynde, werd daar van zyne vrienden met grote blydſchap ontvangen. Op het berigt, het welk Uitenbogaard hem wegens al het gebeurde gaf, betuigde hy zyn genoegen over de gehouden handelwyzen; zeggende, „ dat hy alles wat de Remonſtranten
„ gedaan en geſchreven hadden volkomen goed-
„ keurde, en inzonderheid dat Boek, waarin
„ men de Plakaten der Staten onderzogt had;
„ dat men, zyns oordeels, moeſt aanhouden,
„ met in hunne vergaderplaatſen te prediken,
„ en dat het met hunne zake gedaan zoude zyn,
„ in-

1621.

Hugo de Groot ontkomt zyne gevangenis uit Loeveſtein.

Hy komt te Parys en ſpreekt met Uitenbogaard.

(*n*) BRANDT, Deel IV, bl. 437—452. UITENBOG. Leven, bl. 361—377.

(*o*) Zie zyn Leven, bl. 244, beſchreven door KASPER BRANDT en ADRIAAN VAN KATTENBURG, gedrukt in Fol. 1727. te Dordrecht en Amſterdam.

1621. „ indien Uitenbogaard de hand van dezelve af- „ trok". Deze verklaring was aan Uitenbogaard ten hoogsten aangenaam, en van dat gevolg dat hy de belangen zyner broederen met onverflaauwden yver bleef behartigen. Hy vertrok den 27sten van April uit Parys, met oogmerk om zich weder naar Brabant te begeven (*p*).

Die tot zagtheid genegen waren tegens de Remonstranten, werden van hunne ampten en uit de Regering gezet.

Men gebruikte nu in sommige Steden grote oogluiking omtrent de vergaderingen der Remonstranten, in 't byzonder te Leiden, te Alkmaar en te Utrecht (*q*). Maar toen men zag dat eenige Vroedschappen, welken de strenge handelingen mishaagden, tot zagtheid neigden, werden zy aangeklaagd voor Arminianen, en als luiden die de goede zaak niet toegedaan waren: gelyk Burgemeester *Merens* te Hoorn gebeurde, die om eenige zegswoorden naar den Haag gesleept werd, en veel moeite had eer hy weder naar zyn huis mogt keeren (*r*); en den Bailjuw van den Haag, *Jonker Willem van Outshoorn*, die door den Magistraat werd aangeklaagd, met verzoek aan de Heren Staten, om hem zoo wel ten dienste van den Lande, als van den waren Christelyken Gereformeerden Godsdienst, van zynen dienst te ontzetten (*s*). Men zette de Officieren af, op welken eenige bedenkingen vielen, 't welk op eenen dag agt-entwintig overkwam (*t*). Uitenbogaard zegt, dat

Burgemeester Merens, te Hoorn, werdt veel moeite aangedaan om dat hy tot zagtheid neigde.

Ook Jonker Willem van Oudshoorn

(*p*) Brandt, Deel IV, bl. 452, enz.
(*q*) Brandt, Deel IV, bl. 468.
(*r*) Velius Cronyk, bl. 321.
(*s*) Brandt, IV Deel, bl. 295.
(*t*) Brandt, IV Deel, bl. 300.

dat Balthazar Lydius, Predikant te Dordrecht, 1621.
uit last van de Zuidhollandsche Synode, te Gouda gehouden, een lyst van zulke Officieren had opgesteld (v). Het meerendeel derzelven toonde zig traag om de vergaderingen der Remonstranten te stooren (x). Ook hieldt men zyne Doorlugtigheid zelve, Prins Maurits, tot gematigdheid genegen te zyn (y). Ondertusschen zaten de Contraremonstranten niet stil, maar klaagden sterk over de Remonstranten. Men vertelt, dat twee Ouderlingen van Utrecht, zynde harde Contraremonstranten, met zyne Doorlugtigheid over hunne byzondere zaken in gesprek geraakt, toen ook eenig gewag maakten van de Remonstrantsche vergaderingen, zeggende, dat men geen weers genoeg deed omze te verhinderen: dat de Prins vraagde, of de Remonstranten ooit gewapend waren geweest? zy zeiden, neen; Waar op hyze toedreef; „ Wat komt gy my dan het hoofd breken met „ zulke beuzelingen? Hier zyn tegenwoordig „ andere dingen te doen, die wat meer om 't „ lyf hebben". Als ook zeker Predikant den Prins iets kwam klagen, zeide zyne Doorlugtigheid met eenige blyk van misnoegen, dat hy zyne gemeente zoude bedienen, en zich met andere zaken niet bemoeijen. Het is ook zeker, dat de Predikanten *Festus Hommius* en *Daniel Colonius*, toen de Prins van Oranje met het le-

hoorn, Baiijuw in 's Gravenhage. En velen andere Officieren.

Sommige Predikanten, klagende dat men geen moeite genoeg deed om de Remonstrantsche Vergaderingen te weeren, worden van den Prins afgewezen.

(v) Onderzoek der Placaten, bl. 151. BRANDT, IV Deel, bl. 297.

(x) BRANDT, IV Deel, bl. 470.

(y) Zie hiervoren, bl. 161, 162, 163.

1621. leger te velde was getrokken, derwaards reisden, om iets te verzoeken; doch dat de Prins, van hunne komst hoorende, in deze woorden, tegen iemand daar tegenwoordig zynde, uitborst; „ Wat duivel willen de Predikanten nu hebben? „ hebbenze het te Dort niet gemaakt zoo zy 't „ hebben willen (z)".

Een Brief van de Staten van Utrecht aan de Staten Generaal wegens 't uitvoeren van de Plakaten tegen de Remonstranten. En het antwoord der Staten Generaal op denzelven.

Doch de gemelde oogluiking was slegts eene verslapping, die haast weer in strengheid verkeerde. Onder de Wethouders te Utrecht, en daar na onder de Staten, werd beraadslaagd op het beramen van een scherper Plakaat tegen de Remonstranten; en de Staten Generaal schreven tot antwoord een' Brief aan de Staten van Utrecht, geteekend den vierentwintigsten van Juny zestienhonderd eenentwintig; waarin gezegd word: „ Wy hebben, uit uwe E. Brief van den „ twaalfden dezes ouden styl, zeer ongaarne ver„ nomen, dat dezelve dagelyks hoe langer hoe „ meer bevinden, dat de Arminianen, en die „ van haar factie de Stad en de Provintie van „ Utrecht door hare vergaderingen, die zy hoe „ langer hoe stouter aanstellen, beroeren; tot „ kleinagtinge van de publieke authoriteit, en „ de Plakaten by ons daar tegen doen emane„ ren: —— Waar op by ons gedelibereerd „ zynde —— hebben goed gevonden te re„ scriberen; —— dat zoo eenig Officier „ eenige by de voorsz. onze Plakaten verboden „ vergaderingen komt te ontdekken, en de ee„ nige persoonen, die haar aldaar hebben la„ ten vinden, te kennen, dezelve perzonen „ ge-

(z) BRANDT, IV Deel, bl. 469.

„ gehouden zullen wezen categorice te ant- 1621.
„ woorden op 't geen hen luiden by den Hove
„ Provinciaal, Magistraten en de Gerechten,
„ voor de welke zy zullen werden aangeklaagd,
„ zal werden voorgehouden, op de boeten in
„ den voorsz. Placaten begrepen, en dat zy daar
„ beneffens zig by Eede zullen moeten purge-
„ ren van in zoodanige vergaderingen niet ge-
„ weest te zyn, 't welk zoo zy weigeren te
„ doen, zal dezelve weigeringe gehouden wor-
„ den voor bekenteniffe, ende daar op de ge-
„ statueerde boete en penen werden gedecre-
„ teerd. —— Waar en boven wy uwer E.
„ hebben willen verwittigen, onze intentie en
„ verstant te wezen, dat zoo wanneer eenige
„ Contraventeur der voorsz. Placaten zoo arm
„ bevonden word dat hy kennelyk geen geld
„ heeft, om de boeten te betalen, dezelve
„ boeten geconteerd zullen worden in andere
„ penen, van voor eenigen tyd te water ende
„ te brood geleid te worden, latende hem niet
„ te min betalen na zyn middelen zullen kun-
„ nen dragen. Ende zoo iemand van de delin-
„ quanten voorvlugtig zal worden, verstaan
„ wy, dat daar tegen geprocedeerd zal worden
„ by indaginge van agt dagen tot agt dagen preci-
„ se, ende daar na tot decretement van de pe-
„ nen ende straffen na behoren". Toen de Remonstranten kundschap kregen, dat de Staten den negentienden der Maand Juny over 't stuk der plakaten zouden handelen, stelden zy te Utrecht, en door het gansche Sticht, een' Biddag in; om God in die verlegenheid om een genadige uitkomst te smeken (*a*). On-

De Remonstranten houden een Biddag, in 't Sticht.

(*a*) Brandt, IV Deel, bl. 470 en 471. daar de Brief te lezen is.

1621. Ondertusschen hadden het de Remonstranten, te Hoorn, te Alkmaar, te Leiden, te Haarlem, te Amsterdam, te Gouda, te Schoonhoven, te Nieupoort, en in vele andere Steden en Dorpen van Holland, ook zeer kwaad, en leden groten overlast door het stooren hunner vergaderingen. Te *Kampen* in Overyssel, raakten vele Remonstranten in zware moeite, door eenen Brief, wiens opschrift onder anderen hield aan Jonker *Otto Tengnagel*, en die hem, by het uithalen van zyn' zakdoek, op straat ontviel, zonder dat hy het gewaar werd. Dezelve was opgeraapt door iemand, die de Remonstranten niet gunstig was, en kwam vervolgens aan den Magistraat; welke denzelven gelezen hebbende, de vier Burgers ontbood, aan welken de Brief gezonden was, hen beschuldigde, datze heimelyk verstand hielden met de uitgebannen Remonstrantsche Predikanten, en nu weten wilde welke Remonstrantsche Predikanten, eenigen tyd herwaards, te Kampen geweest waren en gepredikt hadden, en op welke plaatsen de Remonstranten te Kampen hunne vergaderingen hadden gehouden, en nog hielden. Sommigen, in wier antwoorden men geen genoegen nam, werden verwezen in straffen of boeten, naar den wil van de Wethouders (*b*). *In het Kampersteurtje* (dus hiet het geschrift,) is eene rekening te lezen van boeten, die de Remonstrantsche Burgers hebben moeten betalen, bedragende eene somma van vierduizend zevenhonderd en agttien gulden; behalven nog eene groo-

Vervolgingen in Holland.

En te Kampen in Overyssel.

(*b*) Brandt, Deel IV, bl. 491. en 499.

grote fomme van byzondere perfonen, om het hooren van Remonftrantfche Predikatien (*c*). Eenige Heeren zeiden, datze het met de Remonftranten zoo zouden maken, dat men over honderd Jaren van hunne regering nog zoude weten te fpreken (*d*). Te *Dokkum* (*e*), in Vriefland, was grote onruft, ter oorzake van 't afzetten van de twee Stads Predikanten, *Hajo Lambertus* en *Petrus Hermannus*; want velen der gemeente de reden verftaande, waarom zy van hunne dienften ontzet waren, namelyk om datze de leer der Contraremonftranten niet konden toeftemmen, betuigden met hun eens gevoelende te zyn, en bleven uit de Kerk. „ Want, „ zeidenze, mogen onze oude Predikanten om „ 't gevoelen, dat wy met hun gemeen heb„ ben, niet langer in de Kerke leeren, dan „ vermogen wy ook niet langer ter predikatie „ en ten Avondmaal te komen by hunne par„ tyen, zonder in dezen ons gevoelen te ver„ anderen. Maar de twee nieuw beroepen „ Predikanten, *Vincentius Jacobi* en *Johannes* „ *Gerardi*, verzoeken ons als Ledematen tot „ hun gehoor en het gebruik des Avondmaals; „ en, verftaande onze mening nopens deze „ leer,

1621.

Moeilykheden te Dokkum in Vriesland.

(*c*) Het Kamperfteurtje, een klein Tractaatje, te vinden onder die van PASSCHIER DE FYNE, in 't II Deel, bl. 502.

(*d*) BRANDT, IV Deel, bl. 518.

(*e*) Chriftelyk ende Zedig Vertoog, met een zeer ernftige en ootmoedige bede aan den Provincialen Synodum van Friefland, den 30 Mey 1621. gehouden te Sneek. Met een Voorreden, dienende tot dezelve Materie. Gedrukt onder 't 8 Kruis, in 4to. BRANDT, IV Deel, bl. 531.

1621. „ leer, hebben gezegd, dat wy by onze gevoe-
„ lens zouden blyven, en evenwel tot de ge-
„ meenſchap komen; ja hebben tot verwonde-
„ ring van ons allen, met hooge woorden, ge-
„ vouwen handen en betuigingen tot God,
„ ontkend dat zy zulk eene Predeſtinatie, als
„ deze Ledematen met hunne oude Predikan-
„ ten verwierpen, gevoelden, of geteekend
„ en belooft hadden te zullen leeren, en verze-
„ kerd dat zy zodanige Predeſtinatie Gods, naar
„ welke de eene menſch ter Zaligheid, en de an-
„ dere ter Verdoemeniſſe geboren wordt, als
„ voor de grondlegginge der wereld van God
„ abſolutelyk en onveranderlyk den eenen en
„ den anderen beſtemd, verfoeiden, en nimmer
„ zouden of wilden leeren". Door dit zoo hard verzaken aan de eene, en de zoo ronde verklaringe aan de andere zyde, hebben de nieuwe Predikanten velen tot zich in de Kerk getrokken: maar anderen bragtenze in grote bedenking en twyfeling, niet kunnende begrypen, hoe de een om een zeker gevoelen van zynen dienſt en plaats werd afgeworpen, en de ander, ſtaande in 't zelve gevoelen, in des afgezetten plaatſe beroepen en aangenomen. Derhalven vervoegden zig een goed getal Ledematen met een zedig ſchriftelyk vertoog aan de Synode der Vrieſche Kerken, te Sneek vergaderd; vertoonende wat hunnen ouden Predikanten was overgekomen, en hun van de nieuwe was wedervaren, met de reden van hunne ongeruſtheid en twyfeling; Daarna verzogten en badenze, dat de Synode hun op vier vragen klaar antwoord en beſcheid geliefde te

Dubbelhartigheid der Contraremonſtrantſche Predikanten.

ge

geven om hun geweten te onderwyzen en gerust te stellen (*f*). „ In alle deze Vragen, dus vervolgen zy, zal ons goed contentement moeten geschieden, eer wy de afstelling van onze oude Predikanten kunnen billyken, en ons in eenigheid met de nieuw beroepenen kunnen begeven; verzoekende de Synode datze op onze begeerte acht gelieve te nemen, als hier mede niet anders voorhebbende dan de heeling en vereeniging der gescheurde Kerke binnen Dokkum, en de herstelling van onze afgezette Predikanten: Eenigen onder ons zyn twintig, en vyfentwintig jaaren, en daar boven, leden van de Kerke geweest, oud van dagen, en tot nog toe onbesproken van leven, welker klagten en beden behooren te gelden. Wy protesteren voor God en de Synode, dat wy geen kwaad oogmerk ter wereld, 't zy in Politie of Religie hebben, maar alleenlyk zoeken, in de Belydenisse der Zaligmakende waarheid, die wy uit Gods Woord geleerd hebben, onze Zielen te kwyten, en de Zaligheid te behouden". Doch op dit vertoog en verzoek kregen zy van de Synode geen 't minste antwoord. De onwetenheid was ondertusschen hier onder de Contraremonstranten zoo groot, dat velen de leer der Dordrechtsche Canons den Remonstranten toeschreven, en hen daar omvoor ketters uitkreten: Een Contraremonstrantsch Ouderling dorst zekeren Remonstrant te Dokkum verwyten, dat hy

1621.

(*f*) Deze vragen zyn te lezen in 't zedig Vertoog der Dokkumse Ledematen, zoo even gemeld, bl. 16 en 17. En by BRANDT, IV Deel, bl. 532.

1621. hy de dryvers van de hooge predestinatie aanhing (g). Dezelve dubbelheid (*) hield ook de Predikant Bartholemeus Nicolaus, ten dien tyde Contraremonstrantsch Predikant te Gouda, om de Remonstranten tot zich te trekken, en in zyne Kerk te lokken: want wanneer zeker Remonstrant tegens hem zeide; ik kan de ver kiezing zoo niet verstaan, gelyk gy dezelve den luiden voorstelt, en dien volgens kan ik met u geene gemeenschap in den Godsdienst houden; maar onlangs zeide my egter zeker Predikant van uw gevoelen, dat men nu in de Kerke niet anders leerde dan te voren de afgezette Predikanten deden; zoo antwoordde Bartholomeus Nicolaus;

Dubbelhartigheid van een' Contraremonstrantschen Predikant te Gouda.

„ Dat is waar, daarom kom ter Kerke en hoor „ ons prediken; kont gy 't niet verstaan men „ zal u onderregten: men is aan de leer der „ Dortsche Canons niet gebonden". En op andere tyden hoorde men hem egter zeggen, „ dat hy de leer van de Dortsche Synode met „ zyn bloed wel wilde onderteekenen"; waar op de man van den huize, daar hy dit zeide, antwoordde; „ Ik zou die met geen inkt willen teke- „ nen

(g) BRANDT, IV Deel, bl. 535.

(*) Zoo handelden de Contraremonstranten ook op de Geldersche Synode, met de tien Positien. Zie ons I Deel, bl. 353, 356. En de gruwel der Contraremonstrantschgezinden in de Synode Provinciaal van Gelderland; als mede BRANDT, II Deel, bl. 683 en 890. Zie ook de Voorreden van 't Boek, genaamd, Oorsprong en Voortgang der Nederlandsche Kerkelyke geschillen, tot op de Nationale Synode van Dordrecht.

„ nen (*h*)". Somtyds beweerde hy weder, dat het gevoelen der Remonstranten over de vyf Artikelen lydelyk was, en dat de Zaligheid daar niet aan hing; en op den eenen dag liet hy zig ontvallen: „ dat hem de harde proceduren, „ die men tegens de Remonstranten gebruik- „ te, mishaagden"; en op den anderen, „ dat „ de Wethouders daar regt toe hadden en zoo „ behoorden te doen; dat Uitenbogaard, Gre- „ vinkhoven, Poppius en meer anderen, de „ Gereformeerde Kerke beloften hebbende ge- „ daan en zig aan dezelve verpligt, nu hunne „ regtvaardige straffen droegen, en met het „ stalen zwaard behoorden gestraft te worden „ (*i*)". 1621.

In dit Jaar werden verscheiden Predikanten gevangen genomen. Onder anderen werd *Izaak Welzing*, voor dezen Predikant te Hoorn, door Stermont, Predikant te Hazerwoude, verspied zynde te Gouda gevangen op den 11den van Juny 1621. Hy werd vervolgens naar den Haag gevoerd, en daar door eenige Raadsheeren ondervraagd, maar beleed niets dat tot nadeel van iemand konde strekken. Zyne gevangenis strekte den Remonstranten tot groote droefheid, alzo hy hun in deze benaaude tyden merkelyken dienst deed. Maar Jacob Trigland, Predikant te Amsterdam, verheugde zich zeer in dezelve. Ten dien

Izaak Welzing gevangen, doch eenige weken daarna verlost.

(*h*) Zie den IIden Brief van EDUARDUS POPPIUS, geschreven aan de gemeente te Gouda. Gedrukt in 4to. 1621. bl. 27 en 32 En BRANDT, IV Deel, bl. 598.

(*i*) POPPIUS, tweede Brief, aan de gemeente van Gouda, bl. 32. Zie ook POPPIUS Aanwyzing, bl. 83.

1621. dien tyde in den Haag zynde, en met zyne vrienden over tafel zittende, toen Welzing op de Voorpoort gebragt werd, kon hy zyne blydschap niet matigen, en riep met een vrolyke stem; „ God zy geloofd en gedankt dat die „ Schelm gevangen is. Had ik die tyding een „ uur vroeger gehad, ik zou dezelve aan myne „ huisvrouw hebben geschreeven. Zy heeft „ haar leven geen blyder maare ontfangen. „ Heeft 'er nog niemand van dat volk geraspt, „ ik zal maken, dat deez' zal raspen. Nu wel-„ aan, op die tyding smaakt een dronk (k)". Welzings bekentenis in de Vergadering der Staten van Holland gebragt en gelezen zynde, is eenparig verstaan dat het Plakaat tegen hem, schoon hy niet was gebannen geweest, zou worden uitgevoerd; zoodat hem niet anders stond te wagten dan eene eeuwige gevangenis. In deze droevige gelegenheid, overdagt men of 'er geen kans ware om hem te verlossen. Ds. Dwinglo deed aanwyzing van een bekwaam middel tot zyne verlossing; welke ook gelukte, door behulp van twee mannen met ladders, die des nagts omtrent de gevangen poort gebragt werden, en waar door Welzing uit de gevangenis werd geholpen (l), in den nagt tusschen den 1sten en 2den van July.

Trigland dankt God, om dat Welzing gevangen is.

Bern. Vezekius wordt uit het Tugt-

Zeer gelukkig geraakte ook den 20sten van September te Haarlem uit het Tugthuis, daar hy vyftien maanden, en in 't eerste zeer hard, gevangen had

(k) Nulliteiten, bl. 163. BRANDT, IV Deel, bl. 474.

(l) Nulliteiten, II Deel, bl. 163. Spongia Erasmi, bl. 42. BRANDT, IV Deel, bl. 474, 475. DWINGLO, Verantwoording, bl. 285 en 286.

had gezeten, de Predikant *Bernerus Vezekius*; want eenige Vryheid verkregen hebbende, om nu en dan buiten zyn vertrek te komen, vond hy toevallig een verroeften fleutel, dien hy by zig ftak en by geluk op 't flot van de deur pafte. Hy nam dan, zynen kans fchoon ziende, de gelegenheid waar, opende daarmede de deur, en ging op eenen donkeren avond uit zyne gevangeniffe (*m*). 1621. huis verloft.

Dominicus Sapma, gewezen Predikant te Hoorn, werd te Amfterdam den 29ften van Auguftus gevangen. De Huisvrouw van Rem Bisfchop, hem zwaar gebonden ziende, keerde zig tot den Schout met deze woorden (*n*): „ Myn „ Heer, hoe hebt gy dezen Predikant zoo „ ftreng gevleugeld, of hy een dief of moorde„ naar ware. Ik mag dat niet zien; laat hem „ los maken: Hy zal u niet zoeken te ont„ lopen; des blyf ik borge". Men bragt hem naar 't Stadhuis in de boejen. De Remonftranten hielden hem in grote waarde, om zynen wakkeren yver, ftigtelyk prediken en godzaligen wandel. Daags na zyn gevangenis, werd hy door de Schepenen Boom en Haringkarfpel verhoord. De Heer Boom vraagde, wie hem zoo ftout ried van in de Stad tegen wil en dank der Magiftraten te komen prediken, en zulk oproer te maken? Waarop hy antwoordde: Die Dominicus Sapma, gevangen.

(*m*) BRANDT, IV Deel, bl. 577.

(*n*) Droevige gevangenis en blyde uitkomft van Dominicus Sapma, Bedienaar des H. Evangeliums in de Remonftrantfche gemeente Jezu Chrifti onder 't Kruis; vervat in de vier Brieven. Gedrukt in 4to. 1621.

1621. Die zelfde God, die den eerſten Gereformeerden klockmoedigheid gaf om zulks te doen tegen wil en dank van de Magiſtraten hier te Lande. De Heeren deden hem vragen, die hy niet kon beantwoorden; onder anderen, waar hy t'huis gelegen en gepredikt hadde? van wien hy geld hadde ontfangen? enz. Hy bad de Heeren, datze hem niet kwalyk wilden nemen, dat hy hun zulks niet zeide, vermids het ſtrekken zoude tot bezwaring van die goede luiden, welke hem huisveſting vergund, en hunne Chriſtelyke liefdegaven medegedeeld hadden. De Schepenen zeiden; gy zyt gehouden den Heeren de waarheid te zeggen. De gevangenen beweerde, dat men dikmaals de waarheid van verſcheide zaken moeſt verzwygen. Hier over werd hy door den Schepen Boom dapper begraauwd, en voor een guit, landloper en oproermaker geſcholden. Antwoordende dat de knegt niet beter was dan zyn Heer, zoo ſpottede de Heer Boom daar mede, en noemde hem een ſchynheilig, wiens guiteryen genoegzaam bekend waren: Hier op voerde hy den Heer Schepen Boom vry ernſtig te gemoet, dat niemand ter wereld zulks in eeuwigheid zoude konnen bewaarheden. Daarop deed men hem weder in zyn hok brengen, met felle dreigementen, dat men hem wel een ander liedje zoude doen zingen. De gevangene bleef ſtandvaſtig zonder iemand te bezwaren; doch de Heeren daarentegen zeiden; wy willen en zullen 't van u weten, gy ſtoute Vogel, al zoudenwe u pynigen en rekken van lid tot lid: de Officier Grootenhuis voegde 'er by, men zal u niet handelen als vroome luiden,

Zyn geſprek met ſommige Schepenen.

den, maakt daar geen rekening op; maar als fielten en booswigten, gelyk gy zyt. Op eenen anderen tyd als de gevangene by de Heeren moest komen, vielen, behalve de gemelde, ook verscheiden andere gesprekken over de Leer der Remonstranten en Contraremonstranten, en over de hedendaagsche proceduren tegen de Remonstranten; en in de laatste ondervraging toonden de Heeren zich minzaam tegen den gevangenen, gevende genoeg te kennen datze met hem verlegen waren, en wenschende dat hy honderd mylen van hun ware. De Vrouw van Ds. Sapma verzogt den Heeren van den Geregte, terwyl haar man om gene kwade daden, maar alleen om de Religie hun gevangen was, dat zy uit Christelyk mededogen wilden toestaan, dat zy haren Man in zyne droevige omstandigheid mogt komen bezoeken, het geen hun beiden tot troost zoude strekken: en Burgemeesteren en Schepenen gunden de Vrouw en Zuster van Sapma, hem telkens in de gevangenisse te bezoeken. Dit gaf Ds. Sapma gelegenheid om te ontkomen, en zig te bevryden van eene eeuwige gevangenis by de boeven in het Tugthuis (*o*). Hy gaf zyne Vrouw en Zuster te kennen wat hem in den zin gekomen was, 't welk ook gelukkig werd uitgevoerd. „ Ik

1621.

Sapma ontkomt zyne gevangenis.

(*o*) Zie den IVden Brief, in 't gemelde Tractaat. Brieven van geleerde Mannen, van bl. 280. tot 316. gedrukt, te Amsterdam, by Jan Rieuwertsz. 1662. in 8vo. BRANDT, IV Deel, bl. 560. Dagwyzer der Geschiedenissen, gedrukt te Amsterdam, by Aart Dirksz. Ooszaan, in 4to 1689, bl. 484.

1621. „ Ik had (dus luiden zyne eigene woorden) „ myne Vrouw (*Margriet Ulbes* genaamd) „ met een doek om den mont, als ofze tandpyn hadde, en voorts toegesteld, gelyk ik „ meende uit te gaan, met haar Zuster by my „ doen komen, des namiddags om vier uuren: „ Wy toefden toen tot schemeravond, handelende ondertusschen van onzen aanslag, en „ God biddende om zynen zegen tot ons voornemen. Onder 't luiden der Poortklok, „ trok ik over myn kleeren een vrouwen Jak „ en Rok, en over myn mouwen twee zwarte „ morsmouwen aan, zette een huik op, en „ deed een Signetring aan de hand daar ik den „ neusdoek mede voor den mond houden zoude, en toen de gelegenheid presenteerde, „ ging ik met myne Zuster behendig uit, latende myne Huisvrouw in myn plaats. Doch „ die werd eenige dagen daarna ontslagen". De gevangen heeft naderhand verklaard, dat hy in het vangen en in de andere zwarigheden zoo zeer niet ontsteld en buiten zig zelven was verrukt, als toen hy de buitendeur van de boejen agter zig hoorde sluiten.

Prince en Grevius worden uit het Tugthuis gered.

Dus ontkwam het Sapma den 22sten van September, en den 13den der volgende maand hielp hy de twee Predikanten, Prince en Grevius, hier voren gemeld, uit het Tugthuis verlossen. Men had dit te voren reeds ondernomen, maar de aanslag was mislukt. Nu verstond men, dat zy voor eeuwig naar Loevenstein zouden vervoerd worden, en daarom waagde men andermaal hen te redden, 't welk gelukte, voornaamlyk door 't beleid en den yver van Ds. Sapma.

ma. By deze gelukkige gebeurtenis kwamen de Remonstranten, die gewoon waren voor hunne gevangen Leeraren, gelyk ook voor de Heeren de Groot en Hogerbeets, God te bidden, nu op verscheide plaatsen byeen, om God voor deze verlossing te danken. Ook deden Prince en Grevius daarover dankpredikatien (*p*). 1621.

Gerardus Velsius (*q*), voor dezen Predikant te Rakanje, en om 't gevoelen der Remonstranten uitgebannen, werd te Delft in den Jare 1622 gevangen; zynde door den Predikant van Schiplui, Pelt genaamd, aangebragt. Men lag den gevangen te last, dat hy te Delft eene verzameling van penningen had gedaan, ten behoeve van de Remonstrantsche Predikanten; en wilde dat hy zoude zeggen van wie hy geld ontfangen hadde; en zulks weigerende, dreigde men hem met den pynbank, maar eer het daar toe kwam, vond Velsius gelegenheid om het te ontkomen, door eenige breuken, die hem anderen hadden helpen maken.

Gerardus Velsius gevangen, 1622. en de gevangenis ontkomen.

Te Rotterdam was de yver der Remonstranten zeer groot, met tamelyken voorspoed, doch niet zonder bitteren tegenspoed. Den twee- en drie- en twintigsten van Augustus, zynde Rotterdamsche Kermis, predikten de Remonstranten buiten de Stad, zonder eenig belet; en dit gaf hun moed om ook op Dingsdag den 24sten

Grote yver der Remonstranten te Rotterdam.

(*p*) Blyliederen op de uitkomste van de Predikanten, die om de verkondiging des Evangeliums gevangen waren; gedrukt onder 't Kruis, 1621. in 4to. Brandt, IV Deel, bl. 583, 588. Dagwyzer, bl. 530.

(*q*) Brandt, IV Deel, bl. 858. Spongia Erasmi, bl. 50.

1621. 24sten van Augustus, eene Vergadering buiten de Stad by Krooswyk te beleggen. Hier kwamen vele buitenluiden, die ter gelegenheid van de Kermis in de Stad waren, ten gehoor. *Simon Lucæ Bysterus*, voor dezen Predikant te Ingen, voerde het woord. Men merkte geen onraad. Na het eindigen der predikatie scheidde de vergadering, en ieder ging zyns weegs. Velen keerden naar de Stad, zelfs de Predikant, meenende zoo 't schynt, onder zoo veel volks, als 'er den ganschen dag uit- en in ging, ongemerkt binnen te geraken. Maar hy was verspied en verraden; want men paste op hem in de Oostpoort. Wanneer hy dan in 't gezelschap van eenige weinigen, welken hy betrouwde, in 't Oosteinde, niet verre van de poort, was gekomen, zond hy twee mannen vooruit, om te zien of in de poort ook onraad ware. De voorste hoorde wel eenig gemompel van woorden in 't wagthuis, waar uit hy merkte dat men op den Predikant toeleide; maar eer hy zynen makker, die kort agter hem was, en deze den Leeraar, hun op de hielen in de poort volgende, kon waarschouwen, kwam de poortier der Oostpoort uit het wagthuis, liep den voorsten burger voorby, gevolgd van een' dienaar des Dykgraafs, en riep denzelven toe; *Die schelm zonder mantel moeten wy hebben* (*r*). Op dat woord schoot de Dienaar toe, Bysterus met de

(*r*) Klein Monstertje, bl. 91. onder de Werkjes van PASSCHIER DE FYNE. Spongia Erasmi, bl 49. goed en Christelyk bescheid aan Jacobus Triglandus, bl. 99. door J. UITENBOGAARD.

1621.

De Predikant Ryfterus wordt gevangen op den 24 Augustus, 1621. Te Rotterdam.

Groot oproer aldaar.

de eene hand aangrypende, en met de andere een ponjaard opheffende, en roepende, „ geef „ u gevangen, of dat gaat 'er door". De Poortier, een hevig Contraremonſtrant, ſloeg insgelyks de handen aan den Predikant, die tevens door tien of twaalf Soldaten met hun bloot geweer werd omſingeld, en in 't wagthuis getrokken. Dit werd aanſtonds rugtbaar door de ganſche Stad. Velen, inzonderheid van 't Scheepsvolk, den Remonſtranten toegedaan, begaven zig naar de Ooſtpoort; en beſtonden te bezoeken, of zy den gevangenen konden verloſſen. Maar die van de wagt tragtten dat te beletten. De Inwoners ondertuſſchen aandringende, en met ſteenen werpende, bragten de wagt op de vlugt, en zouden den Predikant veel ligt uit het wagthuis hebben gehaald, indien de Dykgraaf Duin (*) niet in haaſt met een hoop Sol-

(*) Na dat Gerard van Spaan, in zyne Beſchryving van Rotterdam, verhaald had, hoe wegens het gevangen nemen van een Remonſtrantſch Predikant veertien Burgers dood bleven, die by nagt begraven werden, zegt hy: „ Nu was 'er „ te Rotterdam al weder een luſtige kraam met de Arminia- „ nen: dezen (dus gaat hy voort) vergaderd zynde, zoo wil- „ de van der Duyn verſpieden waar dezelve predikten. Hy „ ſtak om dit te verrigten, zyn hoofd door de yzere tralien „ van zyn huis; maar willende het zelve weder te rug halen, „ was 't mis; hy kon niet, vermits zyn ooren te groot wa- „ ren. Hier op was 't wapen en moort. By honderden „ menſchen kwamen aanlopen om dit ſpektakel te zien. Daar „ ſtont Oomkool, om zyn nieuwsgierigheid als in de yzers „ geklonken. Maar wat raad? hy moeſt 'er uit; want dus

„ to

1621. Soldaten ware ter hulpe gekomen. Duin, ziende hoe de Soldaten vast weken, vraagde met een verstoord gelaat; Wat zyt gy voor volk? zy riepen, Wy zyn Soldaten; en hy daar op: Toont dan dat gy Soldaten zyt en schiet 'er in. Ook had men hem, in 't aantrekken, tegen zyne Soldaten, die met hem kwamen, hooren zeggen, „ Komen u de burgers te na, ver-„ schoontze niet; schiet 'er onder, al zoudt gy „ vyfentwintig met eene schoot treffen". Men schoot dan terstond aan alle kanten onder de burgers, en dat met gekaauwde, en daar door vergiftigde kogels. Sommige Contraremonstranten, omtrent de Oostpoort woonende, hitsten de Soldaten aan, hun toeroepende; „ schiet 'er vry onder: Weert u nu als Man-„ nen". Anderen riepen; „ Zyn 'er nu gene „ Soldaten, om de Arminianen van kant te „ helpen"? Dit veroorzaakte, dat zy zoo onbesuisd en geweldig te werk gingen, dat zelfs een van hunne eigen spitsbroeders door hen dood werd geschoten, en tegens dat geweld noch ingezetenen, noch bootsvolk bestaan konden.

Sommige Remonstranten gekwetst en gedood.

Een merkelyk getal Remonstranten werd deerlyk gekwest, en sommigen bekogten hunnen yver met den dood. Ondertusschen had men den gevangen Predikant alles uit zyne zakken genomen, en zyne handen gesloten; en hy werd

„ te blyven staan kon zyn leven geen dag worden. Eindelyk „ kwam 'er een Smit, die dezen nieuwsgierigen yveraar, door „ de tralien aan stukken te vylen, verloste. Zie SPAAN, beschryving van Rotterdam, bl. 347 en 348. Gedrukt in 8vo. by Pieter de Vries. te Rotterdam 1713.

werd door de ſoldaten, op de Ooſtpoort; niet zonder ſchoppen en ſtooten, in een onnut dievengat, daar niet dan vuil ſtroo in was, 't welk hem veel ongedierte aan 't lyf bragt, vaſt gezet, bewaard en bewaakt. Des avonds bragt men hem een ſtuk kaas en brood, doch hem luſtte niet te eeten. Des nagts daar aan werd hy naar den Haag gevoerd. Men had hem zoo vaſt gevleugeld en gebonden, dat hy zeer demoediglyk bad, datze de banden wat zoude verligten; en Duin liet ook toe, dat men den gevangen, onder zyne oogen, zeer hard en ruuw, met ſchelden en ſlaan mishandelde. In den Haag werd hy op de gevangen poort, in de yzeren kamer, gelegd. Hy zat daar in een' benauden Kerker, en werd verſcheide malen, by eenige Heeren van 't Hof, ook voor den vollen Raad, over zaken van zynen dienſt onder de Remonſtranten ondervraagd. Men wilde weten, waar hy te Rotterdam had t'huis gelegen; wie zyne Ouderlingen en Diakonen waren, en hoe de Collecten beſteld werden; maar hy weigerde het een en ander te zeggen, om niemand te bezwaren. Men vraagde wyders, wie de aanleggers der vergaderingen waren, wie dezelven aanzeiden als hy moeſt prediken, wat voor luiden zy waren, ryk of arm? waar, en by wien hy zoude ingegaan zyn, toen hy buiten had gepredikt en gevangen werd? Hy antwoordde; Ter plaatze daar ik t'huis lag. Waar dat was? Dat kan ik niet zeggen; Ik mag myn' huiswaard niet bezwaren. Na veel meer andere vragen, die men hem gedaan had, liet men hem buiten ſtaan, en weder binnen geroepen zynde, zei-

1621.

Byſterus wordt naar den Haag gevoerd, en ſcherp ondervraagd, doch bezwaart niemand.

1621. den de Heeren, datze in zyne antwoorden geen genoegen namen, en begeerden te weten, waar hy hadde t'huis gelegen. Hy hield zig aan zyn voorgaande antwoord, en bleef daar by, zonder iemand te bezwaren. Terwyl Bysterus op de Voorpoort zat, verzogt hy dikwils pen en inkt, en zyne Huisvrouw *Izabella van Hattem* (waardig dat haar naam bekend blyve) hield aan om toegang tot hem, maar beide werd vrugteloos verzogt. Om hem aan schryfgereedschap te helpen en brieven van hem te ontvangen, bediende zy zig, van den knegt van zekeren Graaf, die in een vertrek boven haren man in gyzeling zat. Maar al watze hem zond van vrugten, spys of drank, tot verversing of verkwikking, werd zorgvuldiglyk doorzogt. Toen hy drie weeken gezeten had, verkreeg zy, na lang bidden, datze hem eens mogt spreken. Ook werd toegelaten, dat zyn dogtertje, zynde zes of zeven Jaren oud, hem eenen dag gezelschap hield. De Predikant Bysterus werd eindelyk den zesden van October door de Raden van het Hof ter eeuwige gevangenisse verwezen, om op 't Slot van Loevestein striktelyk bewaard te worden, zonder eenigen toegang, ten minsten koste van den Lande; en daags daaraan derwaards gebragt. Zyne Huisvrouw des avonds vernemende, dat men hem des nagts zoude vervoeren, verzogt aan den President Kromhout, datze haren Man nog eens mogt spreken: doch dat verzoek werd afgeslagen. Zy ging met drie vrouwen en des Cipiers zwager, een' Remonstrant, naar de gevangenpoort, om daar op het uitbrengen van haren Man te wagten. Na

Hy wordt door het Hof ter eeuwige gevangenisse verwezen, op Loevestein.

mid

middernagt, ten twee uuren, kwam de Procureur Generaal met zyne Dienaren, om hem over te brengen. De vrouw drong toen met de anderen binnen, en men weerde haar niet; het zy om datze grof zwanger was, of om dat men vreesde, dat 'er een aanslag op handen was om den gevangen te verlossen; althans men liet haar binnen, doch de drie andere vrouwen moesten buiten blyven, en des Cipiers zwager hield men vast. Toen de gevangen voorby de plaats gebragt werd, daar zyne vrouw hem wagtte, vroeg zy hem in 't voorby gaan, waar zal men u brengen? Hy antwoordde op Loevestein. De Procureur Generaal, dat kwalyk nemende, zeide, waarom zegt gy haar dat? De ander, waarom zoude ik 't niet zeggen? De vrouw ziende dat men met hem voortging, riep: Laat ik hem wat geld geven: De ander, Hy heeft geen geld van doen. Zy meende hem te volgen en nog te spreken, maar zeer onvermogende en kwalyk ter been zynde, kon zy bezwaarlyk voort; ook werdze gestuit en dien nagt op de poort gehouden. Des anderendaags liet men haar naar hare herberg gaan. Bysterus werd door den Procureur Generaal met een schip naar Loevestein gevoerd, waar hy den agtsten van October aankwam. In het eerst werd aangaande de mondkost redelyk met hem gehandeld, maar toen vyf of zes weken na zyne komst op Loevestein de Huisvrouw van den Commandeur Deventer overleed, werd hy zeer slegt onthaald. Des middags moest hy zyn maal doen met twee braadharingen, die zoo garstig waren, dat 'er byna geen twee beten van kon-

1621.

Bysterus wordt op Loevestein hard gehandeld.

1621. konden gegeten worden, en daarby een ſchotel met erwten, daar veeltyds eenige weinigen in waren, terwyl de reſt water was. Des avonds moeſt hy zig belyden met een boekweiten koek, ongerezen en zonder boter, daar men knorren en beentjes van ſpek had ingebakken: zoodat de ſoldaten van die ſpyze, als 'er iets over bleef, niet wilden eeten. Sommige ſoldaten hadden zelfs deernis met hem, en gingen zyne Huisvrouw te Gorkum, waar zy zig voor eerſt had ter neer gezet om zoo veel digter by hem te zyn, aandienen, dat hy niet genoeg kreeg, immers gene bekwame ſpys om van te leeven, en dat zy wel zoude doen met hem ſomwylen iets toe te zenden. Toen zyne Huisvrouw, na Kersmis, uit haar Kraambedde was opgeſtaan, en in den zin had naar den Haag te reizen, om toegang tot hem te krygen, kwam zy eerſt op Loeveſtein, daarze haren Man, dien zy uit een venſter zag leggen, toeriep, datze naar den Haag zou reizen, en tot wat einde. Maar terſtond kwam 'er een ſoldaat, die 't geſprek belette. Zy ſtelde vervolgens haar voornemen in 't werk, en verzogt in den Haag, datze met zyne kinderen by hem in de gevangeniſſe mogt zyn: maar zulks werd haar geweigerd. Zy hield egter zoo langen aan met bidden en ſmeken, dat de Heeren Staten van Holland eindelyk, in Maart des volgende Jaars 1622. toeſtonden, dat zy voor den tyd van zes maanden, eens ter weke, toegang tot haren Man mogt hebben. Doch daarna verwierfze, datze met hare kinderen by hem mogt opgeſloten blyven; en dus was zyn lot en banden met hem deel-

De Huisvrouw van Byſterus verzoekt by haren Man in zyne gevangeniſſe te mogen woren, 't welk haar eindelyk vergund wordt.

deelagtig te zyn haar meer waardig, dan hare vryheid (s). Deze Predikant Byſterus was de eerſte, wien dit droevig lot te beurte viel, om op het ſlot Loeveſtein bewaard te worden in eene eeuwige gevangeniſſe; en dat om dat hy volgens zyn geweten het Evangelie verkondigde, met afzigt van alle menſchelyke ſchriften. 1621.

Behalven dezen werden, van tyd tot tyd, nog zeven andere Predikanten gevangen genomen, naar Loeveſtein gevoerd, en daar in eene eeuwige gevangenis opgeſloten. Wy zullen hier, om de gelykheid der ſtoffe alleen hunne namen opgeven; terwyl wy den tyd en de omſtandigheden hunner gevangenneminge ter behoorlyker plaatſe zullen melden. De eerſte was Eduardus Poppius; de tweede Carolus Niellius; de derde Paulus Lindenus; de vierde Petrus Cupus; de vyfde Bernerus Vezekius, de zesde Arnoldus Geeſteranus; en de zevende Theodorus Boom.

Nog zeven andere Predikanten op Loeveſtein gevangen gezet.

De Rotterdamſche Remonſtranten lieten, in weerwil van alle felle tegenkanting, den moed niet zakken; maar gingen den tweeden dag nadat hun Leeraar gevangen was, in merkelyken getale, naar buiten ter preke, zonder dat hun toen eenige tegenſtand bejegende. De haat egter tegen de Remonſtrantſche Predikanten was in dezen tyd zoo geweldig, dat men zelfs op hunne doode ligchamen woedde; en zy zoo min geruſt konden ſterven als veilig leven. Toen de Predikant *Johannes Speenhovius*, de Remonſtrantſche gemeente te Delft in ſtilte bedienende, den 29ſten van Juni, des avonds, ten huize

(s) Brandt, IV Deel, bl. 543—558.

1621 ze van den Heer *Pieter Joosten van Ruiven*, wel eer Vroedschap der Stad Delft, schielyk in een flaauwte overleed, vond men zig zeer verlegen met het lyk; 't welk men na eenig overleg kistte, en in de agterschuur van 't huis ter aarde bestelde. Het werd egter daarna ontdekt, door de vervaardheid van een dienstmaagd, die belast wordende iets uit de schuur te halen, zulks weigerde, zeggende, Ik ga daar niet, want de doode is in de schuur. Dit werd door iemand in de naastgelegene brouwery gehoord, en aan den Schout, by wien zyne zuster woonde, overgedragen. Daar op ontbood men van Ruiven voor de Heeren, die hem deze zaak te last leiden. Hy bekende 't geen hy gedaan had: Men vraagde hem naar de reden zyner handelwyze, en zyn antwoord was, dat hy het gedaan had om geen oproer onder 't volk te maken. De Heeren zeiden dat hy wel had gedaan, maar verwezen hem egter om 't herbergen des Predikants in zware boete. Ook moest hy de geregtigheid van de Kerk, het graf, den gravemaker, der begravenisse en derzelver aankleven betalen; zoo dat hem dat begraven weinig minder dan vyf honderd gulden kostte. Toen kreeg hy vryheid om het lyk in de Kerk te mogen begraven, maar hy liet het leggen daar 't lag, en mogelyk nog legt, en leggen zal tot de opstanding der doden. Dit is dezelfde Speenhovius, dien de Amsterdamsche Predikant Trigland in openbaren druk (*t*) nagaf, dat hy

Johannes Speenhoven krygt een flaauwte en sterft, te Delft.

(*t*) In de aanspraak voor den Brief van Simon Episcopius, bl. 4. En 't Contradiscours door UITENBOGAARD, bl. 8. BRANDT, IV Deel, bl. 654.

hy in Ooſtvrieſland tot de Lutherſchen was overgegaan, daar hy onder de Remonſtranten bleef tot zyn dood toe; gelyk uit de bygebragte gebeurteniſſe blykt. Izaacus Neranus, voor dezen Predikant te Vlaardingen, overleed den 14den van January te Rotterdam, ten huize van Katelyne van Heel of Akkerlak. Hy werd in een ſlaapbank, om dat men geen doodkiſt dorſt laten maken, by nagt heimelyk op 't kerkhof begraven (v). Henricus Holtenus, (om ook dit geval, dewyl het van gelyken aart is, ſchoon het eigenlyk tot het volgende Jaar behoort, hier te plaatſen,) wel eer Predikant te Waddinxveen, bediende ten dien tyde de Remonſtrantſche gemeente in ſtilte te Alkmaar. Hy lag t'huis by een' Leerkooper; daar hy op den zolder, voor een glas, agter het opgeſtapeld leer zeer bekrompen zat, en ziek werd. Dies bragt men hem in de Brouwery van . . . . nu van 't Anker (zegt Brandt,) ten dien tyden bewoond by Cornelius Taamszoon, Ouderling der Remonſtranten, waar zyne krankheid vermeerderde en hy ſtierf. Men vond zig met het ligchaam zeer verlegen, niet durvende bekend ſtaan, dat men een Predikant levende of dood in huis had, uit hoofde van de boete op 't herbergen geſteld. Na overleg, liet men door een' vertrouwd' timmerman binnens huis een doodkiſt maken. Het lyk gekiſt zynde, pakte men rondom de kiſt gehele ſtukken laken. Daar na bragt men dat pak 's morgens vroeg op de kade, waar een Amſterdammer, te Alkmaar

1621.

Iz. Neranus ſterft te Rotterdam.

Henricus Holtenus ſterft te Alkmaar.

(v) BRANDT, Deel IV, bl. 652.

1621. maar onbekend, als of 't zyn koopmanſchap was, het zelve te ſcheep beſtelde, hebbende een jagt afgehuurd om het over de Zuider Zee naar Elburg te voeren, zonder den Schipper, hoewel die ook een Remonſtrant was, 't geheim der zake te ontdekken. Doch dewyl het den volgenden nagt zwaar weer was, raakte men 's morgens vroeg voor 't Eiland Ens, waar de ſchipper ankerde, durvende hy het niet wagen naar Elburg voort te varen, omdat hy op een onbekend vaarwater was. Men beſloot dan twee Mannen met een ſchokkers ſchuit te huuren, om het pak laken, met den bygaanden brief, te Elburg te beſtellen. De ſchuit voortvarende, zeide een van de ſchuitevoerders; Dit 's geen pak laken; daar is een doode in: Ik kan het ruiken. De eigenaar antwoordde; 't is de lugt van 't laken, dat verſch geverwd is. Dus kwamen zy op Zondag den 15^{den} van September te Elburg; en bragten den brief van 't pak aan den Burgemeeſter Maaſen, die de Oom van den Overledenen, en te voren daar van verwittigd was. Een neef des Overledenen ging naar de Kerk om een baar te halen. Het volk reeds opryzende, alzoo de preek geëindigd was, vraagden eenigen, onder welken ook een der Kerkmeeſteren, wat men met de baar doen zoude? Hy antwoordde, dat 'er een doode was, die men zou inhalen. Men vraagde weder, welk een doode? en hy gaf ten antwoord, Hendrik van Holten. Het volk zeide daarop, welke Hendrik van Holten, de Predikant, of de ander? hy dorſt niet anders dan de waarheid zeggen; en toen hy erkende dat het de Predikant

kant was, hoorde men de byſtaande burgers, ook de Kerkenraden en Heeren, die daar waren, met gelyke ſtemmen roepen; Dat is een vroom man geweeſt, de Zoon van onzen Opperſchout . . . van Holten, die onze Stad vele dienſten heeft gedaan: Men trekke de klokken; wy willen hem gelykelyk inhalen. Daarop ging de gehele meenigte naar buiten, en het lyk werd van 't laken ontpakt, en op de baar gezet. De Schuitevoerders, dit ziende, waren te onvreden, en zeiden; hadden wy dat geweten, wy zouden den Arminiaanſchen Schelm in zee geworpen hebben. Eenigen van de Heeren bevalen hen te zwygen, onder bedreiging dat men hen anders een andere herberg zou beſchikken. Men bragt het lyk, door de Diaconen en buren gedragen, in 't huis van den Burgemeeſter Maaſen, en twee dagen daarna werd het zelve begraven, met gevolg van den ganſchen Magiſtraat. Zyne Weduw, een dogter van Albert Hartzoeker, wel eer Burgemeeſter te Kampen, bleef met vyf kleine kinderen zitten, drie dogters en twee zonen, waarvan de oudſte *Arnoldus* te Gorkum; en de jongſte *Albertus* te Rotterdam, als Leeraars der Remonſtranten, overleden zyn (x). 1621.

Te Amſterdam wordt een Vergadering geſtoord.

Te *Amſterdam* werd den 28ſten van Auguſtus eene kleine Vergadering van omtrent vyftig menſchen geſtoord, ten huize van *Jan Olpherszoon*, tuſſchen de waal en de hoofdbrug. Ten einde van 't gebed, na de predikatie, toen de ratelwagt tien uuren riep, werd men gewaar dat

(x) Brandt, IV Deel, bl. 849.

1621. dat het huis met wagten bezet was. Drie of vier mannen meenden uit te gaan, maar men riep; ſta, of dat gaat 'er door. Zy weken dan weer naar binnen. Men verſtak den Predikant in eene plaats, waar hy wel bewaard was. Ook vond men nog ſchuilhoeken voor vyftien of zeſtien perſonen. Eenigen verborgen zig in een kelder, en anderen op de daken, tuſſchen de huizen. Eindelyk kwamen twee Onderſchouten, Vlasvat en de Haan; de deur werd geopend, en men zogt naar den Predikant en de Toehoorders. Den Leeraar kon men niet vinden: maar men vond omtrent twintig toehoorders, en teekende hunne namen op. Omtrent ten een uure na middernagt, hoorden de Remonſtranten, die binnen waren, van buiten roepen: Zy hebben den Predikant: maar die van binnen dagten, datze zig bedrogen, en een' verkeerden hadden; wetende dat de Leeraar, die voor hun had gepredikt, in goede bewaring was. Dan 't was de Predikant *Dominicus Sapma*, (van wien wy reeds geſproken hebben) die, horende dat de vergadering geſtoord werd, zig met *Izaacus Fredericus*, wel eer Predikant te Utrecht, op de Hoofdbrug by den Schreijershoek begaf, om van verre te zien, hoe 't daar zoude aflopen. Doch hy werd in 't voorbygaan, digt by de brug, door eene vrouw van Hoorn, die op de gelderſche kaai woonde, en over haar deur lag, by 't licht der maane, die toen byna vol was, tot zyn ongeluk gekend. Zy, eene zeer hevige Contraremonſtrant, meldde hem aan een Schuitevoerder, een bittere party der Remonſtranten,

die

die op 't gerugt der ſtooring op de ſtraat gekomen was. Deze verklikte hem by een' der Schouten of hunne Dienaars, die terſtond naar de brug liepen, daar Sapma over de leuning lag, en dewyl hy, byziende zynde, geen onraad merkte, onverhoeds van hun werd aangetaſt, en gevleugeld: doch het gelukte Izaacus Fredericus het gevaar te ontkomen. Den 19den van November, werd te Haarlem eene Remonſtrantſche vergadering door den Schout geſtoort. De Predikant *Hermannus Montanus*, voor dezen Leeraar te Loenen, ontkwam met groot gevaar: De namen van vyfentwintig toehoorders, die men bekomen kon, werden opgeſchreven. 1621.

Te Haarlem een Vergadering geſtoord.

Te Gouda, en in vele andere Steden, handelde men thans ſtreng met de Remonſtranten. De Bailjuw Kloots te Gouda kwelde de burgers zeer met de boeten. Hy hield 'er in Slagtmaand verſcheiden gevangen, zettende hen te water en te brood, tot datze betaalden. Sommigen, om het bywonen der Remonſtrantſche vergaderingen in zware boeten verwezen, zogten den Bailjuw by verdrag met wat minder te vrede te ſtellen. In deze gevallen zond hy de luiden, die zwak en bedugt waren om in zware boete beſlagen, of in gyzeling gezet te worden, gemeenlyk tot *Bartholomeus Nicolaus*, één' der Stads Predikanten, om van den zelven in 't ſtuk van Godsdienſt onderwezen te worden. *Eduardus Poppius*, die zig ten dien tyde te Gouda heimelyk onthield, en nevens andere Predikanten, zyne oude Gemeente bediende, oordeelde deze wyze van doen voor de zynen zeer zorgelyk; alzo de liefde tot aardſche goede-

Te Gouda, en in vele andere plaatſen handelde men ſtreng met de Remonſtranten.

1621. deren, en de vrees voor tydelyk ongemak, vele zwakke Christenen ten allen tyde heeft doen vallen. Ook meende Poppius, dat Bartholomeus met zulke Remonstranten, die by hem kwamen, niet ter goeder trouwe handelde, maar als uit twee monden sprak, gelyk wy te voren hebben aangewezen dat gedaan werd (y). Poppius dan, wetende hoe Bartholomeus arbeidde om de Remonstranten tot zig te trekken, stelde zig tusschen beiden, had hem, den 24sten van October, eenen ernstigen brief geschreven, vertonende hoe gevaarlyk zulk een onderwyzing was voor de zynen, alzoo zy door vreze ligtelyk zouden afwyken van 't geen zy tot nog toe voor goddelyke waarheden gehouden hadden (z). Toen deze brief den Predikant Bartholomeus ter hand gekomen was, bragt hy denzelven in den Kerkenraad en maakte den inhoud bekend aan een der vier Burgemeesteren, die den brief door een' Stads bode op 't Stadhuis lieten halen, en alles wat daar instont zoo hoog opnamen, dat zy den 18den van November eene afkondiging lieten doen tegen Poppius en zyne Huisvrouw Francoise van Wassenhoven; verbiedende in dezelve, dat iemand Eduardus Poppius zoude logeren, huizen, of hoven, op pene dat de geen, die daar tegens deed, versteken zyn zoude van zyn Poorterregt, mits dien ook geene neering zou mogen doen, en daar boven verbeu-

Poppius schryft aan Bartholomeus Nicolai.

Poppius en zyne Vrouwe wordt de Stad Gouda ontzeid.

(y) Zie hiervoren, bl. 298.

(z) Zie den Brief aan Bartholomeus Nicolaus; en een tweden aan de Gemeente te Gouda. Beiden door Poppius, gedrukt in 4to. 1621.

keuren een somme van drie honderd gulden, 1621.
boven de boete, by de Plakaten daar toe gesteld: en wie den zelven Poppius wist aan te wyzen, zoo dat hy in hegtenisse mogt raken, dien beloofde men van der Stede wege boven de vyf honderd gulden, by de Generaliteit daar op gezet, nog te zullen vereeren met drie honderd gulden. Wyders werd, in dezelve Sententie, Francoise van Wassenhoven de Stad ontzeid, en haar belast met hare kinderen en Familie daar uit te vertrekken, en dat ten langsten binnen de vierentwintig uuren, zonder daar weder in te mogen komen, dan met uitdruklyke bewillinge van de Heeren Magistraten; op straffe van meerder correctie, om dat zy, zegt de Sententie, de goede Gemeente oproerig zoekt te maken, verachtelyk spreekt van de regeringe dezer Landen en van de Religie, en onder de Gemeente brengt factieuse boekjes, geschriften en brieven van voorsz. haar' Man (*a*). Omtrent dezen tyd namen de Wethouders van Gouda ook een besluit, om allen die van de publieke Kerke niet waren, uit alle kleine bedieningen en ampten te sluiten (*b*). In eenige Steden zyn ook keuren gemaakt, dat niemand tot het Magistraatsampt dier Steden mag gevorderd worden, tenzy hy zig (ten minsten uiterlyk) naar hare mening voege, en in de openbare Kerke ter pre-

(*a*) POPPIUS Aanwyzing, bl. 118. Daar de gehele Sententie te lezen is. BRANDT, IV Deel, bl. 602. en Dagwyzer, bl 607.

(*b*) BRANDT, IV Deel, bl. 594. Alwaar deze Resolutie te lezen is.

1621. preke en ten Avondmaal gaat (*c*). Waar door velen reeds ten dien tyde het kruis en de vervolging moede wordende, en aangelokt door wereldſche voordeelen, de zyde der Remonſtranten verlieten, en overgingen tot die der Contraremonſtranten. Hier uit is dan ligtelyk aftenemen hoe het bykome, dat, daar in verſcheide Steden de Remonſtranten verre de meesten in getal waren, zy thans verre de minſten zyn. Doch men vond 'er ook, die, alle tydelyke inzigten ter zyde ſtellende, de Remonſtranten ſtandvaſtiglyk bleven aanhangen, en hunne Godsdienſtige Vergaderingen niet nalieten bytewonen, hopende door 't uitſtaan der verdrukkingen, allengskens vryheid te zullen bekomen.

Men is zagter tegens de Remonſtranten te Amſterdam en Rotterdam.

Terwyl in vele Steden, en inzonderheid te Gouda, door den Bailjuw Kloots, de Remonſtranten zeer gekweld, en de boeten, zelfs boven de Plakaten, hun afgeperſt werden (*d*), handelde men te Amſterdam veel zagter. De Heer *Jan ten Grotenhuis*, Hoofdofficier dier Stad, liet zig voor de boete, die hy van de Remonſtranten volgens 't Plakaat had kunnen vorderen, wegens 't verſtooren eener Vergaderinge, met vyf honderd gulden te vrede ſtellen, daar hy hun twaalf honderd gulden had kunnen afperſſen (*e*). In dit Jaar waren 'er te Amſterdam nog verſcheiden van de Wethouders, die de zaken tot gematigdheid en rekkelykheid zogten te ſchikken (*f*). De Predikanten aldaar,

(*c*) Brandt, Deel IV, bl. 596.

(*d*) Brandt, IV Deel, bl. 535.

(*e*) Brandt, Deel IV, bl. 609.

(*f*) Brandt, IV Deel, bl. 610. Wagenaar, Beſchryv. van Amſterd. I Deel, bl. 420, in Fol.

daar, in 't tegendeel, toonden zig hiertoe zeer ongenegen, en poogden de Remonstranten op allerleie wyzen verdagt te maken (g). Te Rotterdam hielden de Remonstranten, in het laatst dezes Jaars, vergaderingen binnen en buiten de Stad, somtyds ten getalle van twee duizend; 't welk met oogluiking toeging. Te Utrecht hadden zy nu ook gene reden van klagen. 1621.

De Remonstranten hadden groote sommen noodig tot onderhoud hunner Broederschap.

Om de Remonstrantsche Broederschap staande te houden en dezelve te handhaven, had men jaarlyks eene goede somme gelds van nooden. Daar waren wel verscheiden Leeraars, die of van hunne eigen goederen, of van die van hunne vrouwen leefden, buiten last der Broederschap als Uitenbogaard, Episcopius, Grevinkhoven en anderen: maar men had nu omtrent zeventig Predikanten en twee Weduwen, die onderhoud trokken. De ongehuwde Leeraars genoten twee honderd guldens, de gehuwde drie honderd, en voor ieder kind vyfentwintig guldens jaarlyks, en de Weduwen honderd guldens. Dit beliep voor dit Jaar drieentwintig duizend agt honderd en vierenveertig gulden. En het inkomen uit negenendertig, zoo Steden als Dorpen, bedroeg eenendertig duizend twee honderd en veertig guldens; zoodat 'er, na 't betalen van de gagien, nog in kas bleven zeven duizend drie honderd zesennegentig guldens, die tot vervulling der andere lasten, onkosten en oude schulden, niet konden toereiken. De Directeurs der Remonstrantsche zaken waren in grote bekommering, dewyl zy vermeerdering

(g) Brandt, IV Deel, bl. 617.

1621. ring van laſten en vermindering van milddadigheid te gemoet zagen. Vele ryken, den Remonſtranten toegedaan, hielden zig vry agterlyk; de armen hielpen de laſten vermeerderen: de middelſoort van burgers, die doorgaans de yverigſte en milddadigſte waren, werden door zware ſchattingen, die naar gelang hunner middelen hen ruim zoo veel drukten als de ryken, door boeten, dieze meeſt verbeurden, en door neeringloosheid, verlies, en mindering van winſt uitgemergeld. Want de benaauwdheid, waarin het Land zig toen bevond, was zeer groot (*b*).

De Remonſtranten handelen met den Vorſt van Holſtein, over 't bouwen eener Stad in zyne Landen.

Sommigen der Remonſtranten, moedeloos wordende door de ſtrengheid, waar mede men hen, inzonderheid in Holland, behandelde, namen al voor eenigen tyd in beraad om hun Vaderland te verlaten, en zig naar elders te begeven. Eenigen wierpen het oog op Holſtein. Zy wiſten dat de Hertog voornemens was eene nieuwe Stad aan den Eyderſtroom te bouwen; waarom eenigen hunner te weeg bragten, dat iemand met den Vorſt daarover te woord kwam. Deze, niets liever wenſchende dan de genen, die hier te Lande over de ſtrengheid hunner Overheden klaagden, door het vergunnen van vele vryheden, tot zig te lokken, en dus zyn Land met menſchen, koophandel en neering te vervullen en te verryken, verleende den Remonſtranten een zeer breed Octrooi, om te hebben veilige woonplaats, met vry gebruik

(*b*) VELIUS Cronyk van Hoorn, bl. 318, 319 en 320. daar zulks levendig beſchreven is. En BRANDT, IV Deel, bl. 627. tot 632.

bruik van Religie, onder zyn gebied, in eene nieuwe Stad, by hun te bouwen, en waarin zy zelven de bestelling der regering zouden hebben (*i*). Dit Octrooi werd ten dezen tyde in 't heimelyk gedrukt, en onder de hand den eenen en anderen vertoond. Maar de aangeboren liefde tot het Vaderland deed het vertrek toen nog uitstellen. De voornaamste aandryver en bevorderaar van het stigten der nieuwe Stad, welke naar den naam van den Hertog Fredriksstad werd genoemd, was Heer *Willem van den Hove*, Heer van Wedde, Westerwolde, Billlingwolde, en Blyham. Deze had nu ten gemelden einde eenigen tyd in Holstein doorgebragt, af en aanreizende, om daar en hier de zaak te bereiden, en den Remonstranten, die de vervolging moede werden, deze verblyfplaats te verschaffen. In de Maand van Augustus dezes Jaars onthield hy zig eenige weken te Hoorn, van waar hy vele brieven in 't heimelyk afzond naar verscheiden Steden, het volk aanmanende om 't ongeval, dat hun drukte, te ontgaan, en de nieuwe Stad te helpen bouwen. Maar zyn raad was tot nog toe van weinig kragts. Hy bragt egter met grote kosten, en met behulp van weinigen, te weeg, dat eenige Timmerlieden, Metselaars en andere arbeidsluiden, derwaards togen; zoo dat zyn Zoon, *Antoni van den Hove*, den 24sten van September, ouden styl, den eersten Steen leide aan

1621.

Hy verleent hun tot dat einde groote voorregten.

Het bouwen der Fredriks-

(*i*) Zie dit Octrooi in zyn geheel, by BRANDT, IV Deel, bl. 135. tot 141.

1621. aan het eerste gebouw. De eerste Inwoners waren, behalven den Heer *van Wedde*, *Dr. Pieter van Dam*, van Amersfoort, en zyn Broeder *Willem van Dam*, Regtsgeleerde; de Heer *Pieter de Graaf*, van Amsterdam, Broeder van den Burgemeester *Jacob de Graaf*; *Christiaan Bekker*, *Hendrik Ruytestein*, *Marcus Gualtherus*, gewezen Rector der Latynsche Scholen te Kampen, ook de twee Gebroeders . . . . . *Schaalkens*, van Rotterdam, zwagers van *Ds. Grevinkhoven*, en anderen, die hier Huizen bouwden, en huiskens voor het arbeidsvolk. Het grootste en aanzienelykste gebouw werd door den Heer *de Graaf* gestigt. De eerste Stadhouder daar ter stede was *Jonker Adolf van de Waal*, Heer van Moersbergen, die hier in zyne ballingschap de plaats van den Vorst van Holstein bekleedde. Doch na zyn vertrek bragt de Heer van Wedde te weeg, dat de Stad voortaan door Burgemeesteren en Schepenen zoude geregeerd worden. De eerste Regenten, die in dit begin der Stad het bestuur in handen hadden, waren, de Heer *van Wedde*, *Hendrik Ruytestein*, en *Christiaan Bekker*.

Stad neemt zyn aanvang den 4 October nieuwe styl.

De eerste Inwoners der Stad.

Men bouwde daar een Stadhuis, en in 't Jaar 1624. leide Jonkvrouw *Catharina van Moersbergen* den eersten Steen tot de Kerk, boven welker ingang het volgende tydschrift, in Steen uitgehouwen, gelezen wordt;

Men bouwde daar een Stadhuis en Kerk.

Est DoMUs Ista pIIs preCIbUs
VerboqUe parata.

DIt hUIs Is tot goDtVrUChtIge
gebeDen en 't preken toegerUst.

De

1621.

De eerste Remonstrantsche Predikanten, die de gemeente der nieuwe Stad bedienden, waren Leeraars, die zig vrywilliglyk derwaards begaven om de gelegenheid des Lands te doorzien; maar Nikolaus Grevinkhoven, voor dezen Predikant te Rotterdam, was de eerste, volgens de mening van den Historieschryver Brandt, die tot vast Predikant aldaar beroepen is. Daar na zyn, op verzoek der Magistraten, om de drie of vier Jaren, telkens andere Leeraars, door de Directeuren der Broederschap in Holland, derwaards gezonden: die, hunnen tyd uitgediend hebbende, somwylen, op verzoek van den Magistraat, nog langer bleven; of in 't Vaderland wedergekeerd zynde, aldaar tot den Kerkedienst beroepen werden. De Predikanten der Remonstranten, genieten daar hun jaarlyksch tractement uit de Stads kasse (*k*). Volgens de beginsels der Remonstranten zyn hier alle Gereformeerden, die van de onderlinge Verdraagzaamheid niet afkeerig zyn, 't zy van de Remonstrantsche, 't zy van de Contraremonstrantsche of ook andere begrippen, zonder onderscheid, leden dezer Gemeente; die de eenigste Gereformeerde Gemeente aldaar is.

De Predikanten aldaar die uit Stads kasse tractement ontvangen.

Het gedrag der Contraremonstranten tegen de Remonstranten in Holland deed de Lutherschen in Duitschland, onder welker Belydenis deGereformeerden zig te voren verscholen hadden, nu zien, dat dezelven hunne medechristenen om die punten, welke door hun in de Kal-

(*k*) Zie dit alles breeder by BRANDT, IV Deel, bl. 655. tot 660.

1621. Kalvinischen meest afgekeurd werden, verstieten en vervolgden; en daaruit besloten zy, dat de vrede en broederschap, die hun verscheiden malen door de Contraremonstranten was aangeboden, geen ware ernst was (l). Waarom de Theologische Faculteit te Wittenberg ook goed vond een geschrift in 't Hoogduitsch uittegeven met den titel; *Trouwhartige Waarschouwing aan alle Luthersche Christenen in Boheme, Moravie, Silesien, en andere daar toe behorende Landen, dat zy zig met de beste vlyt voor de dolende en hoog schadelyke Calvinische Religie zullen wagten.* En als zy meenen getoond te hebben 't gene zy noemen de bedrieglykheid der Contraremonstranten, zoo voegen zy 'er de volgende woorden by; „ Wat wy goeds van „ deze onze Broederen te hopen hebben, is „ uit de Dordrechtse Synode, en 't daar opge- „ volgde proces ligtelyk aftenemen. De Cal- „ vinisten zyn met de Arminianen in stryd ge- „ weest; voornamelyk over het Artikel van de „ Verkiezinge of Predestinatie: daar de Armi- „ nianen onze mening, en de andere Calvyns „ mening hebben verdedigd. In welken stryd „ van de Calvinisten in 't leste zulk een hevig- „ heid is gebruikt, datze d'Arminianen, dieze „ tot geen verantwoording hebben willen laten „ komen, en hunne leer, door een gezwind „ besluit dezer Synode, hebben veroordeeld, de „ exer-

Oordeel van de Theologische Faculteit te Wittenberg, over de Contraremonstrantsche Handelingen.

(l) POPPIUS, Aanwyzing, bl. 91. H. DE GROOT, Verantwoording der Wettelyke Regering van Holland, bl. 30. Tweede Vertoog van de uitgezeide Remonstrantsche Predikanten, bl. 121.

„ exercitie van Religie hun benomen en hunne 1621.
„ voornaamste Predikanten voor eeuwig uit ——
„ het Land gebannen. Was dat niet een fyne
„ broederlyke handeling, enz. (*m*)"?

Om de kortheid te betragten, zullen wy verscheiden byzondere gevallen, waarin de Remonstranten, om het zagt te noemen, zeer hard behandeld werden, en welke wy by de reeds gemelden nog zouden kunnen voegen, met stilzwygen voorbygaan. —— Maar moeten hier egter melden, wat te Antwerpen onder de Directeuren der Remonstrantsche Broederschap, nadat Uitenbogaard en Borrius derwaards uit Vrankryk waren wedergekeerd, werd vastgesteld. Uitenbogaard, Episcopius en Grevinkhoven oordeelden het ongeraden, toen de oorlog op nieuw begon, langer in de gemelde Stad te vertoeven; en dewyl zy zig buiten 's Lands met het beschikken en besturen der zaken niet naar behooren zouden kunnen bemoejen, nam men het besluit om hiertoe andere personen binnen 's Lands te benoemen, onder voorwaarde egter, dat de eerstgemelden, in gevallen van aanbelang, der Broederschap hunne zorgen niet onttrekken zouden. Borrius, Poppius en Niëllius namen, op sterk aanhouden hunner Medebroederen, den last op zig. —— De Predikant Slatius toonde zig, omtrent dezen tyd, gantsch

Beraadslaging der Remonstranten te Antwerpen.

Misnoegen van Slatius

(*m*) Zie Proeve van de Conscientieuse opregtigheid ende wysheid, Gysberti Voetii, en van eenigen zyner medestanders, bl. 28, 29. door Timotheus Philopatris, dat is volgens Brandt, Carolus Niëllius, in 't Hoogduitsch, en by BRANDT, in 't Nederduitsch, IV Deel, bl. 660.

1621. gantsch te onvrede, omdat men hem nog in genen dienst van eenige Gemeente gebruikt had. Hierover beklaagde hy zig, in een schriftelyk vertoog by de Directeurs te Antwerpen, met bygevoegd verzoek om van zyne verbintenisse aan de Broederschap ontslagen, en van getuigenis wegens zyn leven en bekwaamheden voorzien te worden, ten ware men hem binnen korten tyd eene bekwame commissie wilde geven, om in of buiten zyn Vaderland van dienst te zyn. Men kende den wrevelmoed en de onstuimigheid van dezen Man te wel om hem af te snyden, en vond het ook niet geraden hem eenige commissie op te dragen. Men sloeg dan eenen voorzigtigen middelweg in, door hem in zynen nood met eenig geld te ondersteunen, en hem door kleine gunsten binnen de palen van zynen pligt en in ruste te houden (*n*).

tegen de Directeurs.

Nadat Uitenbogaard, Episcopius en Grevinkhoven nog op eenige zaken, betreffende de bezorging der Gemeenten in het Vaderland, orde gesteld hadden, vertrokken de twee eerstgemelden, met eenige weinigen hunner vrienden, naar Rouan, waar zy den 31sten van Augustus aankwamen, zynde Grevinkhoven genoodzaakt, door de zware krankheid van zyne Huisvrouwe, om de reize derwaards nog eenigen tyd uit te stellen. —— Toen men in Braband merkte, dat de Remonstranten zig gereed maakten, om tegen het eindigen van het bestand te vertrekken, deed men van de Spaansche zyde nogmaals vele pogingen om hen te hou-

Uitenbogaard en Episcopius vertrekken met eenigen hunner vrienden naar Rouan.

(*n*) Brandt, IV Deel, bl. 490, enz.

houden, en tragtte hen overte halen, om hunne Gemeenten te bewegen, dat zy, na het aanvangen van den oorlog, het een of ander ten dienste van Spanje zouden verrigten; doch zy verklaarden rondelyk, dat men van hun of hunne Gemeenten nimmer iets dergelyks te verwagten had (*o*). 1622.

In den Jare zestienhonderd tweeëntwintig werden de Remonstranten nog al met groote strengheid behandeld. Men tragtte de talryke Gemeenten te Rotterdam te verzwakken, of geheel te verstrooijen, de luiden door langdurige gevangenissen, of zeer zware boetens te kwellen, te verarmen, en moedeloos te maken; in hope dat men dan in andere Steden te minder werk zou vinden, om het zelfde oogmerk te bereiken. Dit ondervonden *Cornelis Reinszoon*, Herbergier in de witte lelie, en Hendrik Hermanszoon, Schoenmaker op den Visschersdyk. Hun werd te last gelegd, dat in hun huis eene Remonstrantsche vergadering was gehouden. Men hield hen vele weken gevangen, en zy moesten, in weerwil van alle voorspraak, de boeten daar zy in verwezen werden betalen. *Yman Klaaszoon*, Blokkemaker in de Wynstraat, werd betigt tegen de Plakaten misdaan te hebben, en dewyl hy weigerde dit te bekennen, hield men hem agt weken in eene nare gevangenis; toen men zelfs daardoor hem gene Belydenis tot zyn nadeel kon af-

1622. Te Rotterdam is men zeer streng tegen de Remonstranten.

(*o*) BRANDT, IV Deel, bl. 492, 493. UITENBOG. Leven, bl. 355, en verv. VAN LIMBORCH, Leven van Episcopius, bl. 121.

1622. afperssen, wendde men het over eenen anderen boeg; De Heeren weten toch wel, dus spraken zy hem aan, dat in uw huis verboden vergaderingen zyn gehouden; beken het vrylyk; men zal genadiglyk en burgerlyk met u handelen. De eenvoudige Man bekende toen, dat in zyn huis vyf vergaderingen gehouden, en door hem zelven beleid waren geweest, ook noemde hy de bedienaars. Hierop werd hy verwezen in de boete van *twee duizend guldens*, met verbeurte van zyn poorterregt, en zyne leverantie aan de Oostindische Compagnie (*p*). In weerwil van meer dergelyke behandelingen, ging de yver zyn' ouden gang; en men hoopte nog al door geduld, lydzaamheid en Gods zegen eene gewenschte uitkomst te zullen verkrygen. Men verspreidde onder de burgery, mogelyk om in sommigen den moed te versterken, dat de soldaten zig niet meer met de Remonstranten zouden bemoejen, zynde de Burgerwagt, met eenige soldaten, die planken gestolen hadden, handgemeen geweest, die zy met degens te keer gegaan, en zoo bejegend hadden, dat een of twee soldaten van hunne wonden stierven. De Bevelhebbers beschuldigden deswegen de burgers by den Magistraat, en daar geen gehoor vindende, bragten zy hunne klagten voor den Prins; onder anderen zeggende, datze den Bailjuw en den Dykgraaf altyd ten dienst stonden tegen de Arminianen, en daardoor by de burgers gehaat waren. Hier op vroeg de Prins, wien zy dienden, en wie hun

Zy gaan egter in hunnen yver voort.

Antwoord van Prins

(*p*) Brandt, IV Deel, bl. 699.

hun had aangenomen, de Stad van Rotterdam of hy? hun verder daar op te gemoet voerende; zoo dient dan die u heeft aangenomen, en laat voortaan de burgers met vrede: doch indien de Arminianen in uwe wagthuizen komen prediken, zoo weertze daar uit (q). Het gerugt van dit zeggen gaf den Remonſtranten veel moeds. Op den 2den van Maart, werd, in de gemelde Stad, des avonds een Vergadering gehouden, met opene deuren, waar in lantaarnen hingen, met zeer groten toeloop van menſchen van allerleijen ſtaat: toen heeft men na 't voorlezen gepredikt, de aalmoeſſen met zakjes, daar bellekens aan waren, ingezameld, en daar na overluid Pſalmen gezongen. Dit nam de Magiſtraat op als eene onverdragelyke ſtoutheid. Men deed daar over zware klagten in den Haag. 'Er werden Commiſſariſſen van 't Hof gezonden naar Rotterdam, om kennis van zaken te nemen en orde te ſtellen. Op Zondag den 6den van Maart werd wederom een Vergadering gehouden. Maar de Raadsheer *Hendrik Roſa*, een der Commiſſariſſen, liet de ſoldaten in de wapenen komen, en voerde die zelf naar de plaats van de vergadering der Remonſtranten, die op zyne komſt van een ſcheidde, en verſtrooid werd. De Commiſſariſſen ontboden verſcheiden Rotterdamſche burgers, hen beſchuldigende over 't bywonen der verboden vergaderingen, waar op in 't eerſt weinig volgde, behalven dat een ſchildersknegt, Simon genaamd, over 't wagthouden

1622.

Maurits aan eenige Officiers, die klagtig vallen.

(q) Brandt, Deel IV, bl. 702.

1622. den voor een Remonstrantsche Vergadering, en 't stuiten van eenige verspieders, in hegtenis genomen, en etlyke dagen te water en brood gezet werd, om dat hy zyne vrienden weigerde te bezwaren; eindelyk werd hy na 't geven van vyfentwintig guldens tot boete, en 't betalen der kosten, ontslagen.

In dezen tyd trof de Rotterdamsche Remonstranten een zeer zware slag, die byna alle hunne andere Gemeenten deed schrikken en beven. De Commissarissen van 't Hof van Holland, die nog te Rotterdam waren, besloten op verscheiden plaatsen onvoorziens huiszoeking te doen; in hope van iets te ontdekken, dat tot hun oogmerk zou dienen, om dus den Remonstranten een gevoelige neep te geven, en hunnen yver te smoren. Men meent dat zulks geschied zy door iemands aanbrengen, en wel door eenen *Adriaan Simonszoon*, gewezen Predikant te Charlois, maar van de Remonstranten afgevallen (r). Men had hem kort te voren dagelyks by de Commissarissen in de herberg van de Sleutel gezien. Ook bekende hy dat hy met hun gesproken had, maar van andere zaken betuigde hy met hooge woorden onschuldig te zyn, in 't geen men op hem, aangaande dit stuk, vermoedde (s). Op een vroegen morgenstond dan, zoo men meent den 26sten van Maart, vielen de Heeren Commissarissen met den Bailjuw en eenigen van de Wet, en hunne Die-

De Rotterdammers worden op verscheiden plaatsen overvallen, zoo men meent door Adriaan Simonsz. voor dezen Predikant te Charlois, die van de Remonstranten was afgevallen.

(r) Brandt, IV Deel, bl. 593.

(s) Zie zyne Verantwoording gedrukt, te Rotterdam, by Jan van Waasberge, in 4to 1622. bl. 9. onder Letter D.

Dienaars in 't huis, daar de Huisvrouw woonde van Ds. Daniel Wittius, die voor dezen Predikant te Schoonhoven was, en toen te Nieumegen predikte, na dat het huis door hen rondom met soldaten was bezet. Zy lieten alles openen, namen 's Mans schriften en papieren mede, gelyk ook zyne boeken. Onder de papieren vondende Heeren de ontwerpen van alle de brieven, die Wittius aan Uitenbogaard en andere Remonstrantsche Predikanten had geschreven, met hunne antwoorden: ook eenige schryfalmanakken, in welke hy had opgeteekend, by wien hy in de Steden, gedurende de vervolging, t'huis gelegen, en waar hy gepredikt had. Ook vonden zy hier de namen der voornaamste, die in de Vergaderingen geweest waren, de kinderen die hy gedoopt had, de liefhebbers, die eenig geld tot onderhoud der Remonstrantsche zaak hadden gegeven, en welke somme, met byvoeging van ieders naam, tyd en plaats. Kort hier na hebben de Commissarissen voor zig ontboden verscheide Rotterdamsche burgers, wier namen en wedervaren, zoo in opzigt van gevangenis, boeten, als anderszins, te lezen zyn by den Historieschryver Brandt (*t*). Eenige Rotterdamsche Ledematen onmagtig zynde om de boete te konnen betalen, deed men in verscheiden andere Steden eene Collecte ten hunnen behoeve. Een gedeelte der afgeperste boeten werd somtyds den Diakonen der Contraremonstranten toegewezen, dieze ook niet weigerden (*v*). De Aanteekeningen van Wit-

1622.

De H. H. Commissarissen kwamen by die gelegenheid in 't Huis van Daniel Wittius, daar men vele papieren vond, met aanteekeningen 't geen den Remonstranten duur te staan kwam.

(*t*) BRANDT, IV Deel, bl. 705—714.

(*v*) Spongia Erasmi, bl. 54. BRANDT, IV Deel, bl. 714.

1622. Wittius, en 't geen daar op volgde, bragt de Remoſtrantſche vergaderingen, niet alleen te Rotterdam, maar in de meeſte Steden in zulk een verloop, dat men 'er in langen tyd niet eene vernam. Eenige onthielden zig van alle vergaderingen, en vooral daar Wittius was. In dezelve aantekeningen vond men ook vele zaken, de Remonſtranten van Utrecht en 't Sticht rakende; en de namen zelfs van eenige Edellieden, die geld tot onderhoud der Remonſtrantſche gebannen Predikanten gewoon waren op te brengen (*x*). Velen, die te voren zeer yverig waren, dorſten of wilden nu geene gebannen Predikanten in huis nemen, of hun de hand bieden, vrezende dat men zulke Dagregiſters zou ſchryven, en die dan zoo kwalyk bewaren. Het is byna niet te beſchryven, wat zwarigheden aan de Remonſtrantſche zaak door die bekomen aantekeningen van Wittius veroorzaakt werden; wat onruſt, vervreemding en gemor dit in velen verwekte. Al wie hem ooit onder zyn dak, of aan zyne tafel had gehad, of ergens by hem was geweeſt, werd met grooten ſchrik bevangen. Sommigen dagten mogelyk 't ergſte, en daarom was het mistrouwen op Wittius ten dien tyde zeer groot. Maar Wittius beriep zig op zyn gemoed en op God, betuigende dat hem niets tot het maken van die aanteekening bewogen had, dan 't geen hy oordeelde behoorlyk en noodig te zyn; en beweerde dat daarin niets berispens waardig was. Hy verdedigde zig zoo goed als hy kon; in zoo ver-

(*x*) BRANDT, IV Deel, bl. 759.

verre, dat de Gemeente van Nieumegen de aanhouding van zyn dienst verzogte, welk verzoek de Directeuren, wegens tyds omstandigheden, genoodzaakt waren toe te staan. Men begon allenskens weêr moed te grypen, en hield te Utrecht op den 19den van October eene Vergadering, die verspied en ontdekt was, zoo de Remonstranten meenen, door Cornelis van Dongen, Contraremonstrantsch' Predikant te Utrecht. De Opper- en Onderschout met de Stads Dienaren overvielen dezelve, eer de Predikant daar tegenwoordig was. Meer dan veertig personen werden opgeteekend, die allen in dubbele boete, dat is vyftig guldens, werden verwezen, om datze geen anderen wilden bezwaren (y). In sommige Steden van Gelderland, leden de Remonstranten, ten dezen tyde, weinig aanstoots. Maar te Nieumegen, daarze vergaderingen hielden van drie- of vier honderd menschen, vonden zy grooten tegenstand. Zy predikten daar den 29sten van Januari, op een Zaturdag avond, ten huize van den Brouwer, *Hendrik Albertszoon*. Deze Vergadering werd na het scheiden van dezelve ontdekt, door eene Contraremonstrantsche vrouw; zy gaf 'er kennis van aan den Predikant *Daniel Gys*, die des anderen daags, zynde Zondag, op den predikstoel hevig uitvoer over de slappigheid van den Magistraat, dryvende dat 'er maar eene Religie behoorde toegelaten te worden (z). De Brouwer en anderen werden op 't Stadhuis ontbo-

1622.

Te Utrecht wordt een Vergadering gestoord.

De Remonstranten vergaderen te Nieumegen in vry groten getalle, maar worden ontdekt door Daniel Gys, Predikant aldaar.

(y) Brandt, IV Deel, bl. 761.
(z) Nulliteiten, bl. 164.

1622. boden, en in boete verwezen. *Maria Bruins*, een jonge dogter, dreigde men te geesselen, om datze haar moeder niet wilde bezwaren. Als een dogter voor haar Schoonmoeder sprak by eenige van den Raad, biddende dat men haar van de gevangenisse en boete zoude ontslaan, dewyl zy eene oude behoeftige vrouw was, die geen raad wist om te betalen, werd haar van den Burgemeester Christiaan ter Spyk geantwoord, „ Heeft uw Schoonmoeder geen geld „ zoo zal zy 't met haar vel moeten betalen". De Burgemeester Klefken zeide, dat hy haar moeder en alle de Arminianen ter Stad zoude uitdryven. In meer andere plaatsen werd groote strengheid gebruikt tegen de Remonstranten.

Ook te Gouda daarze gestoord werden.

Te Gouda kwam de Onderschout op Hemelvaartsdag in huis van een' fatsoenlyk' Burger om eene Vergadering der Remonstranten te stooren (*a*). Men viel des avonds, met brandende kaarsen, in 't huis van eene Weduwe, en de Officier Kloots gebood zyne Dienaars, datze de Dienstmaagd den mond zouden toestoppen, opdat zy geen gerugt op straat mogt maken, zeggende, „ steekt de hoer een neusdoek „ in den mond, op datze niet roepe (*b*)".

En te Schoonhoven.

Te Schoonhoven, kwam de Bailjuw Rutger Huigen, met Schepenen en Dienaars, ten huize van eene Fransche Schoolhoudster, die Remonstrantschgezind was, genaamd *Tanneken Naeuwinx*: zy werd met eene dogter, die by haar

(*a*) Poppius Aanwyzing, bl. 75.
(*b*) Korte Antwoord op de redenloze Redenen, bl. 13.

haar woonde, buitens huis gesloten, men doorzogt alles, tot de schoolborden der kinderen toe, en daarin vond men een paskwil, 't welk drie jaren geleden ter Goude aan de vier Kerkdeuren was aangeplakt geweest. Dit werd op 't Stadhuis gebragt, en de Schoolvrouw werd door een Stads bode gehaald. Men hield haar voor, datze den Heeren met Eede zou beloven op al wat men haar zou vragen de waarheid te zullen zeggen: zy weigerde den Eed, maar toonde zig gewillig om in 't geen zy van het paskwil wist de waarheid te bekennen. De Heeren namen geen genoegen in haar antwoord, en scheidende lieten zy de Vrouw op 't Stadhuis gesloten tot 's avonds. Toen bragt men haar in de herberg het Vlies, waar zy bewaakt werd door twee Stads boden, zonder dat hare broeders of zusters haar mogten spreken. Hier bleven de boden by haar vierentwintig dagen, en verteerden agt guldens daags. Hare broeders klaagde aan 't Hof van Holland, en verzogten dat men haar te regt zoude stellen, 't welk tot drie malen toe voor Schepenen geschiedde. De Bailjuw drong op den voorgemelden Eed, en de vrouw bleef by hare gemelde aanbieding. Eindelyk kwam iemand by haar in de herberg, die haar raadde dat zy de zaak met den Bailjuw zoude afmaken: zy volgde dien raad, en moest honderd guldens aan boete en twee honderd voor de kosten betalen (*c*). Omtrent dezen tyd werd de Secrete Acte (*d*) wegens de manier van 1622.

(*c*) Brandt, IV Deel, bl. 735.

(*d*) Zie hier voren, bl. 199. En de vermeerderde Acte by Brandt, IV Deel, bl. 738.

1622. van procederen tegen de overtreders der Plakaten, door het Hof van Holland op nieuws overgezien, en met eenige byvoegſelen vermeerderd. De Bailjuwen en Schouten, die ſtreng wilden handelen, ſchikten zig naar dezen regel. Men vond egter Wethouders, die noch op 't Hof, noch op Acte, noch Plakaten over 't ſtuk der Religie paſten, en de Remonſtranten met hunne Vergaderingen in ſtilheid lieten geworden; inzonderheid in Noordholland. Te Hoorn, Enkhuizen en Alkmaar, ging men zondags voor- en na den middag op 't klokke luiden ter preke. Die van Wormer verzogten dat de Remonſtranten ſomtyds in huizen zouden prediken. Te Hoorn werden des Zondags zeven af agt predikatien gedaan, en telkens voor honderd vyftig en meer toehoorders: ja, hun getal vermeerderde daar zoodanig, dat in 't voorjaar, toen men 'er het Avondmaal hield, twee en negentig nieuwe Ledematen tevens werden aangenomen (*e*). Te Arnhem en Thiel, in Gelderland, liet men hen mede in ſtilte bebegaan (*f*). Maar hun lot was overal zoo gelukkig niet. Terwyl zy in ſommige plaatſen, by oogluiking eenige gunſt genoten, werdenze in andere zeer benaauwd en ontruſt. De Raadsheeren *Roſa* en *Baarsdorp* lieten op den 7den van July het huis, waarin de vrouw van den Predikant Dwinglo te Haarlem woonde, des morgens vroeg overvallen, meenende den Predikant daar te vinden, die egter ontkomen was; zyne

Te Hoorn, Enkhuizen en Alkmaar liet men de Remonſtrantſche Vergaderingen in ſtilte geworden.

Te Arnhem en Thiel, liet men hen ook begaan.

(*e*) BRANDT, IV Deel, bl. 734 en 738.

(*f*) BRANDT, IV Deel, bl. 762.

zyne boeken, schriften en papieren werden by een gepakt, en naar den Haag gevoerd. Den 24sten der zelfde Maand, was Hermanus Montanus, insgelyks te Haarlem, in groot gevaar van gevangen te worden (g). Johannes Meilingius, voor dezen Predikant te Genemuiden, (een der genen die de Acte van stilstand teekenden, maar naderhand herriepen) raakte in hegtenisse, door 't aanbrengen van Lubbert Rynvisch, ten dien tyde Predikant te Genemuiden (h). Men bragt hem streng geboeid naar Kampen, waar hy in eene diepe kelder gesloten werd; en hier zong hy dat het volk van buiten voor de gevangenis vergaderde om hem te hooren. De Magistraat gaf bevel om hem hooger op de poort te zetten. Daar zittende beschikte men hem een touw, waarvan hy zig bediende, om uit een venster te dalen, en dus kwam hy tusschen de poort en valbrug op de aarde neder; liep naar den wal en zwom over de graft. In de voorstad gekomen zynde verschool hy zig in eenen koolhof, daar hy zyne klederen uitschudde, en vervolgens in 't donker den yssel op Soevelingen over zwom. Van daar liep hy moedernaakt naar het dorp Grafthooft, daar hy den Yssel nog eens over zwom, en geraakte toen in 't huis van eenen landmand, die den naakten kleedde, en met eene schuit op 't land van Vollenhoven voerde (i).

1622.

Johanne Meilingius wordt gevangen; maar ontkomt.

DeNoordhollandscheSynode,teAmsterdam gehou-

De Synode besluit te verzoeken, dat het storen der Remonstranten voortgezet worde.

(g) BRANDT, IV Deel, bl. 763.
(h) Spongia Erasmi, bl. 50.
(i) BRANDT, IV Deel, bl. 764.

1622. houden, besloot, dat by de Magistraten der respective Steden zoude worden aangehouden, dat de conventiculen der Remonstranten, die men bevond dagelyks toe te nemen, mogten worden verhinderd. Zoo waakzaam en streng was men tegen de Remonstranten en hunne Godsdienstige Vergaderingen (*k*).

De Remonstranten te Amsterdam vatten goede hoop uit de verkiezing van eenige Magistraats personen, die hun begunstigden.

Te Amsterdam nogthans zelve schenen de zaken zig voor de Remonstranten gunstig genoeg te schikken, om hen door den tyd op volkomen vryheid te doen hopen. By de verkiezing der Wethouderen, die, als naar gewoonte, voor en op Vrouwendag geschiedde, werden drie nieuwe Vroedschappen verkozen, van welken twee de moderatie in 't stuk van Religie openlyk toegedaan waren, terwyl men van den derden ook niets dan gematigdheid verwagtte. De vier Burgemeesters hield men voor zeer bescheiden Heeren, afkeerig van gewetensdwang. Ook waren 'er eenigen onder de Schepenen, die men wist dat alle vervolging versoeiden.

Sommige Contraremonstranten, en inzonderheid de Predikant Smout, varen hevig uit tegen de gematigdheid der Regenten.

Doch terwyl de Remonstranten zig hier over verheugden, lieten de hevigste Contraremonstranten niet na, hun misnoegen over de verdraagzaamheid der Regeringe te toonen. Eenigen der Predikanten lieten zig, gelyk zy te voren meermalen gedaan hadden, zeer sterk tegen dezelve uit. Men schreeuwde, dat de geheele Vroedschap nu Arminiaansch geworden was. Inzonderheid gaf de Predikant Adriaen Joriszoon Smout zynen yver op den Predikstoel op eene zeer onbescheiden wyze toe. Men hoor-

(*k*) Brandt, IV Deel, bl. 802.

hoorde ook van anderen op den Predikſtoel ſterk roepen, dat men de Remonſtrantſche Vergaderingen te zeer door de vingeren zag, en dat daarom geen zegen Gods over het Land te wagten ſtond (*l*). 1622.

Ds. Poppius en Ds. Nicolai, ſchryven tegen malkanderen.

Op het voorgaande Jaar is verhaald (*m*) dat Eduardus Poppius gewezen Predikant te Gouda, aan Bartholomeus Nicolai, Contraremonſtrantſch' Predikant aldaar, eenen Brief ſchreef; en eenen tweeden aan de Remonſtrantſche Gemeente; waar in hy Bartholomeus kwade behandeling en dubbelzinnigheid, met de Remonſtranten gehouden, voor oogen ſtelde. Thans vond Bartholomeus goed dat ſchryven te beantwoorden (*n*). Op de eerſte bladzyde noemde hy Poppius een' onſtuimig' Predikant; daar op volgde de Brief van Poppius aan hem geſchreven; en dan zyn antwoord, in 't welk hy zegt (*o*) dat hy van de genen, die met Poppius omgang en verkeering gehad hadden, hem als een Godvrugtig perſoon had horen pryzen, en dus vervolgt hy, zoo hebbe ik ook dat ge-
„ voelen van UEd. gehad, dat UEd. geen ge-
„ meenſchap en hebt, met alle die monſtreuſe
„ erreuren en dwalingen, die van velen, die
„ haar Remonſtranten laten noemen, gedre-
„ ven

(*l*) Brandt, Deel IV, bl. 724, enz.

(*m*) Zie hier voren, bl. 300, 278.

(*n*) In een Tractaatje, by hem genaamd, clare en noodwendige antwoorde Bartholomei Nicolai, Dienaar des H. Evangelium binnen ter Goude; gedrukt ter Goude, voor Marten Straf in 't veld, in 4to. 1622.

(*o*) Bartholomei, clare en noodw. antw. bl. 14.

1621. „ ven worden; die ons deze bedroefde ſcheu-
„ ringen in Gods Kerke hebben gebragt, en nog
„ dagelyks zoeken te voeden (*p*); en de lui-
„ den in geſtadige onruſt en tweedragt houden;
„ waarom de Vaders des Lands deze Proce-
„ duren houden, tot een ſervatie van ons lie-
„ ve Vaderland, en tot ruſte der Kerke Chris-
„ ti, die UEd. met den uwen hadde verſtoord
„ (*q*)". Hierop kwam in 't licht Eduardus Poppius antwoord (*r*), in het welke wordt aangewezen de ongeſtadige losheid van Bartholomeus Nicolai, noemende Poppius een' onſtuimig' Predikant en dan wederom een' Godvrugtig' perſoon (*s*): Ook dat het een openbare onwaarheid is, dat de Remonſtranten deze bedroefde en langwylige ſcheuringen in Gods Kerke hebben gebragt, en die nog dagelyks zoeken te voeden (*t*): maar dat Zy, die de Reſolutie der hooge Overheid, genomen tot onderlinge Verdraagzaamheid, veragtten, ongehoorzamen en ſcheurmakers zyn (*v*). Dat de Remonſtranten zig niet bewuſt zyn zoo vele monſtreuſe dwalingen te leeren, die in de Synode te Dordrecht

(*p*) Aldaar, bl. 13 en 36.

(*q*) Aldaar, bl. 16.

(*r*) EDUARDUS POPPIUS, Aanwyzinge van de grote en grove miſſlagen, door Bartholomeus Nicolai, Contraremonſtrantſch Predikant binnen ter Goude &c. Door E. POPPIUS, Dienſtknegt Jeſu Chriſti, gedrukt onder 't Kruis, in 4to. 1621.

(*s*) POPPIUS, Aanwyzing, bl. 1, 2.

(*t*) Aldaar, bl. 9.

(*v*) Aldaar, bl. 11.

drecht zouden aangewezen zyn. Waaromtrent Poppius vraagt; „ Wanneer, door wien, hoe, „ en met wat bewys zynze daar aangewezen? „ De Remonstranten weten wel dat men haar „ gezogt heeft te agterhalen, of men buiten „ de Vyf Articulen niet iets vinden konde, en „ dit haar mislukkende, hebbenze de Confessie „ van de twee gebroeders *Johannes* en *Petrus* „ *Geesteranus*, in de Synodale Acten inge- „ voegd, even of zy, ook in dezen opzigte „ Remonstranten waren (*x*). En wat de pro- „ ceduren tegen de Remonstranten betreft, „ en die UEd. goed keurt, en zegt, dat de „ voorgaande proceduren de tegenwoordige „ volkomelyk regtvaardigen; Waar zyn de be- „ wyzen? gy zyt niet magtig een eenige reden „ voort te brengen, daar mede zulks bewezen „ kan worden. De onze hebben dikmaals klaar- „ lyk, en punctuelyk getoond dat UE. zeggen „ onwaarheid is. Hoe ook de Remonstrantsch- „ gezinde den Contraremonstranten de publie- „ ke Kerken, inzonderheid ter Goude, op „ het bevel der H. Overheid, ingeruimd heb- „ ben, en zal ons niet ligt vergeten (*y*). Had- „ den de uwen de vreedzame bywoning der „ Remonstranten willen verdragen, de Kerk, „ en by gevolg de Burgery, ja het gantsche „ Land, had in rust gebleven; maar nu is 't „ by velen bekend, dat wy onschuldig lyden, „ en dat het lyden ons van de Contraremon- stran- 1622.

(*x*) Handelingen van 't Synode te Dordrecht, bl. 325. POPPIUS Aanwyzinge, bl. 18. zie hiervoren, bl. 32, 137.

(*y*) POPPIUS Aanw. bl. 31 en 45.

1621. „ ftranten aangedaan word (z)". 't Geen Poppius aan Bartholomeus Nicolai, in den brief aan hem en in dien aan de Gemeente te Gouda te laft legt, wordt tot zeven befchuldigingen gebragt, waar van de tweede, derde, vierde en zevende, door getuigeniffen van geloofwaardige perfonen bevestigd werden (a).

De Nulliteiten der Dortfche Synode komen in 't licht.

Ook kwam in 't licht *Gruwel der Verwoeftinge, ftaande in de Heilige plaatze; of Nulliteiten des Nationalen Synode van Dordrecht* (b). Waar in de Schryver, Bernardus Dwinglo, duidelyk en klaar zoekt aan te wyzen de onregtmatigheid, onbillykheid en nietigheid van den ganfchen handel der Contraremonftranten, met en tegen de Remonftranten, en de daar op gevolgde byzonderheden, welke in deze Hiftorie kortelyk zyn aangeteekend. Nimmer werd dit werk wederlegd; 't welk inderdaad niet te verwonderen is. Wy hebben het ook reeds meermalen aangehaald.

Ook Verantwoording voor de Wettelyke Regering door H. de Groot.

Ook kwam thans in 't licht het boek van den Doorlugtigen Hugo de Groot, genaamd *Verantwoording van de Wettelyke Regering van Holland en Weftvriefland* (c). In welk Boek, onder

(z) Aldaar, bl. 110.

(a) Aldaar, bl. 81. tot 86.

(b) Gruwel der verwoeftinge, ftaande in de heilige plaatfe: Dat is, klaar en waaragtig verhaal van de voornaamfte Mishandelingen, Onbillyke Proceduren en Nulliteiten des Nationalen Synode, gehouden binnen Dordrecht. in de jaren 1618 en 1619. Eerfte en tweede Deel, gedrukt te Enkhuizen, in 4to. 1622.

(c) Verantwoording van de Wettelyke Regering van Holland en Weftvriefland, mitsgaders eenige naburige Provin-

der vele andere allermerkwaardigste zaken, gevonden wordt het groot verschil (*d*) tusschen de Politieken en Kerkelyken personen, in 't oordeelen over de Theologische onderwerpen. „ Het is onbetwistbaar, dat de Theologanten, aan de eene zyde, gewoon zyn de zaken van Religie zwaar te wegen. De Overheden, aan den anderen kant, ook lettende op de rust van den Lande, meenen, dat in vele van die zaken, zonder kwetzing van Gods Woord, eene redelyke inschikkelykheid kan plaats hebben; waaruit dikwyls ontstaat, dat de Theologanten de Regeerders uitkryten, als luiden, welken de Goddelyke waarheid niet genoeg ter harten gaat; terwyl de Regeerders daarentegen de Kerkelyken, ten dezen aanzien, voor onbevoegde Regters houden (*e*). Daar nu in Nederland, al vroeg na 't begin der Reformatie, en daar na, verschillen over 't stuk der Predestinatie en den aankleve van dien gerezen zyn, hebben de Staten van Holland en Westvriesland zig genegen getoond tot Tolerantie, niet slegts in het burgerlyke, maar ook in het Kerkelyke, dat is, dat de opinien vry staande ter wederzyde, onder eene bekwame manier van leeringe, tot stigting aangerigt, die van beide de gevoelens, zoo Lidmaten als Predikanten zouden blyven in eene 1622.

vincien, zulks die was voor de verandering, gevallen in den Jare 1618. door Mr. HUGO DE GROOT, gedrukt in 4to. te Parys 1622. met Privilegie van den Koning.

(*d*) H. DE GROOT, Verantwoording van de Wettelyke Regering van Holland, bl. 28.

(*e*) bl. 31, 32, 33, 34, 35, in het bovengemelde Boek.

1622. eene Kerkelyke Gemeenſchap, onder de beſcherming van de Overheid" (*f*). Toen dit Boek aan den dag kwam, werd het zelve met ongeloſelyken yver gezogt en gelezen. Binnen den tyd van vier weken, verkogt men vyſtienhonderd exemplaren, en zag terſtond een tweede druk in 't licht komen. Doch 't vond ook groten, en miſſchien den allergrootſten tegenſtand, die eenig boek in ons land immer ontmoette. En geen wonder het behelsde eene volmaakte verdediging van de vorige Regeering in Holland, welke aan de opgevolgde Regeerders gewis niet aangenaam zyn kon; te minder, omdat men zelfs niet eens dorſt ondernemen, en tot den huidigen dag niet ondernomen heeft, die verdediging te wederleggen. Men deed dan in de meeſte Steden van Holland zeer naauw onderzoek by de Boekverkopers om het te vinden en op te halen; en vergde ſommigen der zelven by Eede te verklaren, dat zy 't nooit gehad, gebonden of verkogt hadden. Het opende veler oogen die te voren door partyſchap verblind geweeſt waren (*g*). In deze Verantwoording werd den Remonſtranten door den Heer de Groot het volgende getuigenis gegeven. „ Dat „ hy met verſcheidene Kerkedienaren van het „ Remonſtrantſche gevoelen, die nu mede om „ hunne Belydeniſſe hun Vaderland moeſten „ derven, of op perykel van eeuwige gevange„ niſſe heimelyk genieten, goede kennis had „ gehad, en dezelve bevonden geleerde, godza-

H. de Groots getuigeniſſe van de Remonſtrantſche Predikanten.

(*f*) Zie ons I Deel, bl. 19, 20.

(*g*) BRANDT, Deel IV, bl. 821, 822.

„ zalige en tot hunne Overheid zeer eerbieden- 1622.
„ de personen (*h*)". De Staten Generaal, toonden zig zoo gevoelig over dit boek, dat zy een zeer scherp Plakaat op den 24sten van September daartegen deden uitgaan (*i*); verklarende het zelve te zyn een oproerig, ergerlyk en schandeleus Libel, verbiedende het te verkopen, te hebben, te lezen, of anderen te laten lezen, en gebiedende het zelve aantegeven, of te verbranden; verklarende daarenboven den maker van 't boek strafbaar aan lyf en goed, in alle plaatsen en tyden, daar hy zoude mogen gekregen en agterhaald worden, zonder dat hem eenig verloop van tyd daarvan zoude mogen bevryden.

Een ongegrond gerugt wegens de Verlossing van vervolgingen.

Omtrent dezen tyd was 'er een gerugt door 't gansche Land, 't welk weken of maanden duurde, dat 'er eene verlossing voor de Remonstranten op handen was. Het had geweldig vat, en vond groten ingang op en by vele onverduldige harten, die te greetig naar vryheid haakten. Doch wegens het middel der verlossinge sprak men niet uit eenen mond: Eenigen meenden

(*h*) H. de Groot, Verantwoording voor de Wettelyke Regeering, bl. 296.

(*i*) Plakaat van de Hoge en Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, tegens zeker famieus Boek of Libel, uitgegeven by Hugo de Groot, geintituleerd, Verantwoordinge van de Wettelyke Regeringe van Holland en Westvriesland, mitsgaders eenige naburige Provintien, &c. Gedrukt in 's Gravenhage, by de Weduwe en Erfgenamen van wylen Hillebrant Jacobsz. van Wouw, in 4to. 1622. met Privilegie.

1622. den dat het door den Prins van Oranje; fommigen dat het door zynen Broeder Prins Hendrik; velen weer dat het door anderen zoude gefchieden. De binnenlandfche Directeuren der Remonftranten, Niëllius, Poppius en van den Borre, waren daarover zeer zwaarhoofdig, niet kunnende bedenken uit wat hoek dit voortkwame. Zy fchreven aan de Directeuren, Uitenbogaard en Episcopius, die buiten 's Lands waren, op de volgende wyze; „ Velen voe-„ den zig zelven met wy en weten niet wat „ concept van verloffing, daar zy zoo zeer „ mede ingenomen zyn, dat alles wat daar „ buiten is hun niet met allen fmaakt. Wanneer „ dat nu zal komen te miffen, dan dugten wy „ dat 'er al velen zullen gevonden worden, die „ de zaak zullen verlaten. Daar kan, onzes „ bedunkens, niet opkomen dat onze goede „ zaak fchadelyker zal zyn, dan die ydele ho-„ pe van zulk een wederopregting, als die lui-„ den zig zelve inbeelden. Waar tegen wy niet „ anders konnen doen, dan, daar 't gelegen „ komt, de luiden op vafter fondament te doen „ bouwen, en na den hemel te wyzen. —— „ Nu men onder onze luiden, 't onzen hoog-„ ften leedwezen, gerugten doet lopen van een „ andre herftellinge, dan die onze beroepinge „ betaamt, zouden ons deze dingen in 't hoog-„ fte gevaar brengen, indien wy, dat God „ verhoede, in handen kwamen : want men „ zoude van ons willen weten zaken, die „ ons geheel en al onbekend zyn, en daar „ wy de minfte apparentie niet toezien, „ daar ook onze genegentheid gants niet toe-

„ ftrekt

„ ſtrekt (*)". Op dat ſchryven, den 26ſten van October geteekend, hebben de buitenlandſche Directeuren, Uitenbogaard en Episcopius, den 24ſten van November uit Parys, daarze toen waren, geantwoord; „ De ydele hope „ van verloſſing menen wy nu al verdwenen „ te zyn, en vrezen daar uit even het gevolg „ dat uw W. vrezen: wenſchende om vele dat „ de 1622.

(*) Hiervoren, bl. 211. van de gevangeniſſe van den Heer Stochius te Leiden ſprekende verhaalden wy, dat hy reeds verdagt werd gehouden kennis te hebben van eenig geheim complot, 't welk vermoed werd, doch zonder waren grond. Zoodanig vermoeden van de vyanden der Remonſtranten kan ook oorzaak van deze en dergelyke Gerugten geweeſt zyn. En ſchoon 't zelve ongegrond ware; egter was 't geen wonder, dat het in de gemoederen der vervolgeren van de Remonſtranten ontſtond; aangezien de geſteltenis der zaken: dewyl zy ligtelyk konden meenen grote reden te hebben, om te vermoeden, dat de Remonſtranten, die op ſommige plaatſen zeer talryk waren, niet zouden nalaten, door ongeduld en wrevelmoed eindelyk gedreven te worden, om complotten te maken, en met geweld zig tegens de ſtrenge vervolgingen te kanten: vooral nu, de oorlog weer beginnende, de meeſte ſoldaten uit de Steden waren getrokken. Dus waren de Vervolgingen zelve de eerſte oorzaak van zulk vermoeden, en dat vermoeden van zulke gerugten. Maar het geduld en de lydzaamheid van de voorgangeren der Remonſtranten, die geleerd hadden als Chriſtenen te lyden, waren groter, dan die van de Vlaamſche Hervormden weleer geweeſt waren, die nu alle harten naar 't hunne ſchenen te beöordeelen. Vervolgens ſloegen de ellendigen, die ligt hopen 't geen zy wenſchen, daar geloof aan, en hielpen het dus meer verſpreiden, plooijen en opſchikken.

1622. „ de luiden zig zelve daar mede niet geäaſt hadden of van anderen waren. Wy zyn daar „ aan onſchuldig, en willen daarin in 't minſte „ niet bedagt worden. Ons zoude daarin ongelyk geſchieden. Wy hebben ook niet konnen begrypen (als wy zomtyds iet van verre „ hoorden) dat die hope eenige waarſchynelykheid, laat ſtaan waaragtig fondament hadde: „ en houden evenwel dat God verloſſing zal „ verlenen, dat is, dat zyn goedheid en waarheid deze onze goede zake niet zal laten onderdrukken, maar dat hy dezelve in 't Vaderland meerder ruimte en vryheid zal geven, „ indien wy, een ieder in 't zyn, onzen pligt „ doen, de zake met alle mogelyke vlyt en geoorloofde middelen aanhouden: maar en weten van de tyd en maniere niet te ſpreken; „ willen ook niemand daar op trooſten; maar „ vermanen een ygelyk, dat hy, alle menſchelyke hope latende varen, alleen op God „ zie, en hulpe van hem verwagte, en middelertyd de hand aan den ploeg houde, zonder „ te rug te zien, voortgaande door dik door „ dun, en doorbrekende met de wapenen der „ geregtigheid, ter regter en ter ſlinkerhand, „ door alle obſtacelen of hinderpalen: geen „ verloſſinge verwagtende dan zodanige, die „ ſtrekt tot behoudeniſſe en vordering der Waarheid die na de godzaligheid is, en door dezelve tot eeuwige Zaligheid. Die op wat anders zien, bedriegen zig zelve en ſtoten altemet te rug door ongeloof, dat altemet na „ by is, wen wy den Heere vertrouwen. De „ Broeders dienen alomme vermaand dit de

„ lui-

„ luiden wel in te ſcherpen; op dat zy zoo 1622.
„ veel op de aarde niet zien datze den hemel
„ vergeten. Indien wy hier in iets goeds kon-
„ nen doen met ſtigtelyke vermaningen, na
„ uw W. oordeel, zullen daar in niet verzui-
„ mig zyn. Die de luiden andre fantaſyen in
„ 't hooft hebben gebragt, byzonder indienze
„ van onze ordre zyn, hebben zeer kwalyk ge-
„ daan. Doch wy menen dat de luiden uit
„ een woord een geheel boek gemaakt, ook
„ altemet vleeſchelyk genomen hebben, dat
„ geeſtelyk te verſtaan was, en alzo zig zelve
„ meeſt met hun eigene inbeeldingen hebben
„ gevoed, en dat zy d'Autheuren van deze
„ hope, buiten hunne eige ongegronde opini-
„ en, kwalyk zouden weten te vinden. Mid-
„ lertyd zien wy zeer wel, wat kwaad het on-
„ bekwaam ſpreken, en byzonder het giſſend
„ en miſſend noemen van deze of die doen kan,
„ tot nadeel van vrome luiden, welker goed-
„ hartigheid hun ligtelyk kwalyk zoude worden
„ geloond, tot verderf van de zaak en van de
„ perſonen. Dient dan zodanige ydelheid ge-
„ ſtuit, dog met zulk onderſcheid, dat het een
„ met het ander niet ten eeuwigen dage heel
„ disperaat geſteld werde; want dat wäre een
„ zonde des ongeloofs tegen God, en een mid-
„ del van gehele verzwakking onder de men-
„ ſchen (*k*)". Uit deze twee Brieven kan
men de gemoedsgeſtelteniſſe der Hoofden en
voornaamſte beſtierders der Remonſtrantſche
zaken, met opzigt van meerder vryheid in hun-
ne

(*k*) Brandt, IV Deel, bl. 860, 862.

1622. ne Godsdienstige vergaderingen, en verlossinge uit hunne verdrukkingen, leeren kennen.

Verrigtingen in Vrankryk, om den Remonstranten aldaar vrye Godsdienstoeffening te bezorgen.

Terwyl de zaken binnen 's Lands dus geschapen stonden, was men in Vrankryk zeer yverig bezig om vryheid van Godsdienstoefeninge voor de Remonstranten te verwerven. Reeds in het begin dezes jaars had de Heer de Groot, ten dien einde, Uitenbogaard van Rouan te Parys ontboden. Dezelve ging met overleg van Episcopius en Cupus derwaards, en men stelde daar een kort verzoekschrift aan den Koning op, om de gemelde vryheid te bekomen. In het eerst vleide men zich, uit hoofde van eenige gesprekken, welke de President Jeannin met de Groot en Uitenbogaard hield, met hope op eenen gewenschten uitslag. Maar welhaast bespeurden de Remonstranten, dat de wind aan het Fransche Hof zeer ongestadig woei, zoodat zy schielyk begrepen dat 'er weinig staats op de gunst der grooten te maken was. Ook leed het niet lang of zy zagen den toeleg der Roomschgezinden omtrent hunne personen, tot nadeel der Reformatie, wat klaarder in; en zy poogden egter dezelve in weerwil der zware verongelykingen, welke hun van vele Gereformeerden waren aangedaan, niet slegts niet te hinderen, maar naar hun uiterste vermogen te bevorderen (*l*). De Koning vergunde hun egter, by openbaren verklaringen van den elfden van April dezes jaars, niettegenstaande zy ballingen waren, dezelfde vryheid, die alle ande-

(*l*) UITENB. *Journ.* zyn Leven, bl. 397, enz. BRANDT, IV Deel, bl. 743, enz.

dere onderdanen van dezen ſtaat in zyn ryk genoten: maar vrye oefening van Godsdienſt werd hun niet toegelaten, omdat men geen derde Religie in Vrankryk gedoogen wilde. Evenwel heeft Episcopius eenige malen, doch in ſtilte, ten huize van den Heer de Groot, te Parys gepredikt (*m*). 1622.

De Direkteuren der Remonſtranſche zaken vonden zig thans in groote bekommeringe: zy zagen, door den droevigen ſtaat des Lands (*n*), verſlapping der mildadigheid te gemoet: velen Ryken, den Remonſtranten toegedaan, hielden zig agterlyk, en die onder hun hartig waren maakten een klein getal; de armen hielpen de laſten vermeerderen, die reeds zeer zwaar waren: de middelſoort van burgers was doorgaans de yverigſte en mildaadigſte: maar de neringloosheid, verlies, en mindering van winſt, met de uitmergeling van boeten dieze meeſt verbeurden, drukten hen zwaar: zoo dat men hun niet meer kon, of dorſt afvergen (*o*).

De ſtaat der Remonſtranten zeer kommerlyk.

Men moeſt nogtans de Predikanten, die wegens hunnen ouderdom, of gebrek van uitſpraak, niet gebruikt konden worden, en nogtans willig en behoeftig waren, naar vermogen onderhouden: want ſommige gemeenten waren nog zoo keurig in deze benaaude tyden, datze ſomtyds geleerde en vroome mannen, die 't aan ſtem noch welſprekenheid ontbrak, weigerden te hooren, en om 't hooren van hunne

Sommige Predikanten konden wegens hunnen ouderdom weinig dienſt doen.

(*m*) Limborch, Leven van S. Episcop. bl. 121.
(*n*) Velius Cronyk van Hoorn, bl. 318, 319 en 320.
(*o*) Brandt, IV Deel, bl. 629.

1622. ne predikatien geen gevaar loopen, noch lyden uitstaan wilden. Eenigen der genen, die men om hun ongeschikte levenswyze liet rusten, waren nog niet te vrede met stil te zitten en onderhoud te trekken; maar wilden in de eene of andere gemeente dienst doen, om dat ze, dienst doende, by de genen die hun herbergden, de kost hadden, boven hunne gagie. Zy dreigden dan de Acte van stilstant te zullen teekenen, indien men hen langer stil liet zitten. Men wist dan niet anders te doen dan hen, die om hun manier van leven onnut waren, en die men egter, of om hunne voorgaande diensten, of om hunne vrouwen en kinderen nog aanhield, ernstig tot beternis te vermanen, en aan te zeggen, dat men hun, indienze zig in 't toekomende niet anders droegen, de beurse der Broederschap zoude sluiten: wildenze dan stilstand teekenen en hunne conscientien geweld aandoen en verkragten, dat kon men hun niet beletten, en zoude het moeten aanzien. Het viel bezwaarlyk, daar de inkomsten van penningen schaarsch waren, Predikanten te onderhouden, die niets, of wanneer ze gebruikt werden, kwaad deden. De vermaningen, aan hun gedaan, werden van sommigen in den wind geslagen, en eenige die geen last konden bekomen om in de gemeenten dienst te doen, namen 't met 'er tyd aan zig zelven, het welk tot ondienst van 't gemeen verstrekte. Onder hen, die de Directeuren ongeraden vonden, om tot eenige bediening der Kerken in 't land te zenden, was *Henricus Slatius*. Hem liet men (gelyk wy reeds gezegd hebben) om zyne

Eenigen liet men stil zitten om hun levensgedrag.

he onſtuimigheid en weerbarſtigheid ſtil zitten. 1622.
Het ſtak hem zeer in den krop dat men hem het opzigt over het drukken der Remonſtrantſche Boeken, en het voordeel dat 'er aan vaſt was (waaromtrent hy, gelyk wy reeds te kennen gaven, ontrouw gepleegd had) ontnomen had. Daarby kwam dat eenige Boeken, welke hy voor zyne eigene rekening had laten drukken, in zekere Stad (zoo men meent, te Leiden) waren opgehaald. Hy eiſchte nu van de Directeuren dat men die ſchade vergoedde, doch zy begrepen dat hy meer vorderde dan men ſchuldig was of betalen kon. Van eiſchen ſloeg hy voort tot dreigen, gelyk uit verſcheiden zyner brieven, aan Uitenbogaard en Episcopius geſchreven, door den Hiſtorieſchryver G. Brandt, bewezen wordt. Den 24ſten van Lentemaand vertrok hy, op wien de vriendelyke wyze, waarmede de buitendirecteurs zyne misnoegde brieven beantwoordden, niets vermogt om hem tot bedaren te brengen, uit Antwerpen. In Holland gekomen zynde hield hy zich eenen tyd lang bezig met diſtilleren, ondertusſchen alle kwaad ſprekende van de Directeuren en andere leden van de Remonſtrantſche Broederſchap. De man, aan wiens huis hy te Delft zyn verblyf hield, vond zich, toen hy hem leerde kennen, zeer verlegen, niet wetende hoe hy zich van hem ontſlaan zoude, zonder zich aan kwade behandelingen bloot te ſtellen. Slatius moeide de Binnendirecteurs niet eer dan in Hooimaand, en toen ontvingen ze van hem eenen Brief, die gantſch niet vriendelyk was. Hy ſmaalde geweldig op hunne heerſchappy, en wil-

Berigt wegens den twiſt tusſchen Henricus Slatius en de Directeuren.

1622. wilde dat zy hem terſtond zouden antwoorden, of zy hem zyne zaak by monde wilden hooren voorſtellen of niet. Dezen ſchreven hem tot antwoord, dat zyne zaak niet door hun kon afgedaan worden, maar dat dezelve tot de Buitendirecteuren behoorde, en dat zy ook, van geld ontbloot zynde, buiten ſtaat waren om hem te helpen. Zy ſchreven vervolgens aan de Directeuren buiten 's Lands wegens hem en zyn gedrag, die daarop berigtten hoe men ten zynen aanzien gehandeld had, en raadden dat men, zonder hem verder te helpen, hem zynen kwaden zin zoude laten volgen. Hy bleef den Binnendirecteuren nog al met ſcherpe brieven dreigen, dat hy aan alle de Remonſtrantſche Gemeenten zyne klagt by geſchrifte zoude inbrengen, indien zy hem niet konden of wilden helpen, zoodat zy eindelyk geraden vonden hem te Amſterdam tyd en plaats te ſtellen om met hun te ſpreken. Hy liet dien tyd meer dan agt dagen verloopen, zoodat Borrius, een der drie Directeuren, goedvond weder naar Leiden te vertrekken. Hier kwam Slatius hem vinden, en zeide onder anderen, in het dreigen noch regel noch maat houdende, *dat men hem tot de uiterſte extremiteiten dwingen zoude*, 't welk in dien gevaarlyken tyd zeer veel betekende. Hy ſcheen egter door het bezadigd antwoord van Borrius een weinig tot bedaren gebragt. Doch naderhand by Niëllius en Poppius te Amſterdam gekomen zynde, deed hy zyn beklag over Borrius en de Buitendirecteuren. Maar hy moeſt ook van hun ſcheiden, zonder geld te ontvangen, waar 't hem alleen om te doen

doen was; waarop hy overal by de Remonſtranten, tot welken hy toegang kon krygen, zware klagten deed over de verongelykingen, die hy lyden moeſt. Ook ondervond men eerlang, (gelyk wy in het vervolg zien zullen) waar armoede en toorn een' vertwyffeld' en wrevelmoedig' man toe vervoeren konden (*p*). 1622.

Met hoe vele tegenſpoeden de Remonſtrantſche Broederſchap tot nog toe van alle kanten was bezet en overladen, ongelyk zwarer waren nog de rampen en ongevallen, die haar in 't Jaar Zeſtienhonderddrieentwintig overkwamen. *Thomas Goswinus*, wel eer Predikant te Kampen, en een der geciteerden op de Synode te Dordrecht, waar hy de zaken der Remonſtranten manmoediglyk had helpen verdedigen, begaf zig in onderhandeling met de Contraremonſtranten te Kampen, om zig by hen te voegen. De Directeuren der Remonſtranten, Poppius, Niëllius en Borrius, ook Grevinkhoven, zogten hem met brieven tot beſtendigheid te vermanen, en baden dat hy op zyn ſtuk en 't gewigt daar van zoude letten, en in alle gevallen niets doen tot nadeel van de waarheid, of tegen de eer der Chriſtelyke zake. Maar dit had weinig vat op hem. Hy was te verre in onderhandeling getreden, dus ſchreef hy aan een' zyner vrienden, om te rug te konnen wyken, zonder eens een proef te ne- 1623.

Thomas Goswinus valt den Remonſtranten af.

(*p*) BRANDT, IV Deel, bl. 862, enz. Trouwhartige aanwyzing, bl. 137. Zie ook 't Karacter van dezen Man in den Naamſcherm der Remonſtranten, geſchreven door N. GREVINKHOVEN.

1623. nemen van de uitkomſte. Hy onderteekende dan de punten, die hem werden voorgehouden, onthield zig van den kerkendienſt, en begaf zig, volgens zyne beloften, tot het gehoor der Contraremonſtranten te Kampen (*q*). Dit verlies viel den Remonſtranten zeer ſmertelyk, zoo om de waarde des mans, als om de ſchaarſchheid van bekwame werktuigen. Sommigen meenden dat hy hunne zaak nog in zyn hart goedkeurde; maar ziekelyk van lighaam zynde, en de lange ballingſchap moede geworden, uit nood tot dien ſtap gekomen was. Nog grooter zwarigheid kwam hun over, ter gelegenheid van eenige onluſten te Haarlem; waar de Predikant Bernardus Dwinglo van eenige yveraars, buyten ordre, werd ingedrongen, om nevens een' ander' Predikant, die de gemeente ten dien tyde bediende, te prediken. Hy wilde daar te veel meeſterſchap gebruiken, en zogt een nieuwe orde op 't beſtier der kerke inteſtellen; begeerende dat men den vader van den geleerden Petrus Scriverius, op wien hy alles vermogt, en die veel tot onderhoud der Leeraren en nooddruftigen toebragt, de magt zoude geven om de Opzieners der gemeente te kiezen, en om alle drie maanden Leeraars naar zyn welgevallen van de Directeuren te ontbieden, en dat de Directeuren zouden gehouden zyn om dezelven te zenden. Dit veroorzaakte on-

Onluſtente Haarlem voorgevallen.

(*q*) Zie zyne ſchriftelyke beloften, en de punten hem uit naam des Kerkeraads voorgeſteld, die men wilde dat hy zoude nakomen, by BRANDT, IV *Deel*, bl. 870, 871 en 872.

ongenoegen en verdeeldheid in die gemeente. 1623.
De Directeuren *Adrianus Borrius*, *Carolus Niëllius*, en *Eduardus Poppius* besloten, na 't wisselen van verscheiden brieven, om verdere vervreemding en wanorde voortekomen, zig in persoon derwaards te begeven: gelyk zy dan in 't Jaar Zestienhonderddrieentwintig (*r*) naar Haarlem reisden, en aldaar ten huize van *Simon le Febre* zoo heimelyk bleven als zy konden: en zy stelden zoo goede orde, tot herstelling van den vrede en eendragt, als hun mogelyk was. Op den 21sten van Januari vertrok Adrianus Borrius des morgens vroeg te voet naar Leiden tot zyne oude gemeente, en ontging dus het ongeluk dat Poppius en Niëllius dien zelfden dag overviel. Omtrent den middag kwam de Schout *Cornelis van Teilingen*, met zyne Onderschouten en dienaars in 't huis van le Febre; wiens vrouw, dat ziende, voor de glazen kwam der kamer daar Poppius en Niëllius by het vuur zaten, en hen wenkte met hare hand, door een gebroken ruit. Poppius, zulks merkende, kwam by de raam, en hoorde de vrouw zeggen, „ Komt haast u"; waarop hy ten venster uitsprong. Maar 't ladderken, dat men gebruiken zoude om over den muur te komen, stond niet ter regter plaatse, en toen 't gezet, en hy ten halven opgeklommen was, kwam de Schout met een' Dienaar op de plaats, en hield hem by zyn nagttabbert, zoo dat hy moest

(*r*) Den 6 Januari, volgens een oud Manuscript, inhoudende het Examen van Eduardus Poppius, 't geen onder my berust.

1623. moeſt afkomen. Dus werd hy gevangen en by den arm gehouden. Ondertuſſchen had men ook Niëllius gegrepen, die van een' Dienaar werd vaſtgehouden. De vrouw van den huize met de dienſtmaagt baden en ſmeekten, dat men hen zoude laten gaan: maar de Schout antwoordde, „ Het komt van hooger hand", en voegde 'er by, dat 'er nog een ander Predikant was; doch een' der gevangenen zeide, dat 'er niemand meer was. In 't weggaan drukte le Febre hun de hand, en zy hoorden de kinderen weenen en kermen. In 't voorhuis ſloeg een van de ſtads Dienaars Poppius een yzeren ketting om zyn linker arm, hem zoo wegleidende met zyn nagttabberd aan het lyf, een bonte muts op 't hoofd, en kalferotten aan de beenen. De Schout ging aan de linker zyde van den Dienaar, en Poppius aan de regter (*s*). Niëllius volgde tuſſchen twee Onderſchouten. In 't gaan hoorde men eenigen roepen, „ Ach Heer! 't zyn Predikanten". Men bragt Poppius in een van de gyzelkamers, genaamd Overveen, en Niëllius in een kamer twee gevangeniſſen verder. De (*t*) gevangenis was ruim en lugtig, voorzien

Poppius en Niëllius, te Haarlem den 21ſten van Januari, 1623. door verradery, gevangen.

(*s*) BRANDT, IV Deel, bl. 874.

(*t*) Volgens een zeer oud Manuſcript, onder my beruſtende, zynde een echte Copy van negen Brieven door EDUARDUS POPPIUS geſchreven in zyne gevangeniſſe, en gezonden aan zyne vrouwe Francoiſe van Waſſenhove: zy zyn gedateerd 1623, en de Iſte Brief op 21 Januari, IIde, op 29 dito, IIIde, op 13 Februari, IVde, op den leſten dito. Vde, op 14 Maart. VIde, op 3 April. VIIde, op 11 dito, VIIIſte, op

zien met een bedstede en stroo om op te rusten, met een schoorsteen: de Cipier bejegende hem minlyk, bood hem terstond eeten aan, had ook last om vuur aan te leggen en een stoel te geven, en vraagde, of hy een boek begeerde? Poppius verzogt om een Bybel, die hem gegeven werd. Na den middag kwam de Schout hem vriendelyk aanspreken en te kennen geven, dat hy en de Burgemeesters met de gevangenisse der twee Predikanten niet zeer gediend waren. Poppius zeide, „ Dit is den „ Heeren zwarer als ons". De Schout daar op, „ De Heeren zyn wel te vreden, dewyl „ zy 't doen tot 's Lands ruste, en ik moet het „ amptshalven doen. Ik heb al over zeven „ dagen geweten dat gy in de Stad waart met „ nog drie andere Predikanten, en ik wist ook „ dat gy met u drieën tot le Febre waart: en „ gy moogt denken datze u al wat nakwamen, „ die dat openbaarden. Ook dunkt het my „ vreemd, dat gy in een huis gingt daar gene „ uitkomst was. 't Is stout dat Dwinglo hier „ weer durft komen". Dus wist de Schout veel van hunne zaken. Een veinzende en looze bespieder en verrader had hem ontdekt 't geen hy wist en giste. Men kon ten dien tyde niet bedenken, wie die verklikker ware, welke toen nog in 't duister wandelde; maar hy werd vervolgens bekend, dewyl zeker Roomschgezind Doctor in de Medicynen, op zyn plaats staande, hoor-

1623.

Jan Fokler, de verrader, wordt ontdekt.

op 21 dito. IXde, op 26 dito. Welker eerste, en tweede Brief, by BRANDT, in zyn Historie der Reformatie, te lezen zyn, IV Deel, bl. 876 en 882.

1623. hoorde, hoe zyn buurman, genaamd *Jan Jansz. Foklet*, een Fokletmaker, met zyne vrouw in woorden was over de grote somme van duizend gulden, die hy t'huis bragt; waarop, hy haar te kennen gevende, dat ze wel gehoord had, hoe twee Predikanten waren gevangen genomen, de vrouw zeide; „ Ik denk immers niet dat gy „ dat hebt gedaan? Dat 's evenveel (voerde hy „ haar te gemoet) 't zyn niet dan schelmen, die 't „ Land onrustig maken". Dit by de Remonstranten bekend geworden zynde, hoorden zy vreemd op, want Foklet had zeer geyverd voor hunne zaak, en was een van de genen, die de Predikanten Grevius en Prince te Amsterdam uit het tugthuis hielpen, 't welk hem groot geloof gaf by de gemeenten, zoo dat hem alles wierd betrouwd. Hy wist dus de plaats en tyd der vergaderingen, en waar de Predikanten geherbergd werden, 't welk hem gelegenheid gaf om Poppius en Niëllius te verraden, en aan elk vyf honderd gulden te winnen. De daden, of liever misdaden, van dezen fielt werden ook nog op eene andere wyze bekend. Want kort na 't gevangen nemen van Poppius en Niëllius, gebeurde het dat den Predikant Passchier de Fyne, met zeker Burgemeester van Rotterdam, die den Remonstranten niet ongenegen was, op een wagen naar den Haag rydende, van dien Heer gevraagd werd: Of hy naar den Haag ging om te prediken? Passchier, den man kennende en betrouwende, antwoordde met zyne gewoone vrymoedigheid; „ Ja myn Heer: Wy gaan „ beiden naar den Haag, gy om Plakaten „ te helpen maken, ik om die te helpen „ bre-

„ breken". d'Ander daar op: „ Zie toe wat 1623.
„ gy doet, en niet vaſt raakt: Wagt u voor
„ Haarlem; want al de Predikanten, die daar
„ komen, zullen gevangen worden. De Ma-
„ giſtraat weet daar alles: waar de vergaderin-
„ gen gehouden worden: welke Predikanten
„ daar zyn of komen, en waar ze t'huis leg-
„ gen. Gy wordt van uw eigen honden ge-
„ beten". Hierop verzogt Paſſchier den naam
te mogen weten: „ d'Ander, dien zal ik u niet
„ zeggen". Paſſchier, „ Ik zal eenigen ra-
„ den, en als ik misrade, zeg dan die is het niet,
„ en als ik hem rade, zwyg dan ſtil; hy be-
„ gon daar op te vragen, is 't die, is 't die niet?"
daar de ander telkens neen op zeide, tot dat
Jan Jansz Foklet werd genoemd, toen zeide de
Burgemeeſter, „ Ik heb u genoeg gezeid".
Foklet dan, ontdekt zynde, werd ſederd als
een verrader aangezien (*v*). Op den tweeden
van Februari werd Poppius namiddag ontrent
half drie uren, voor de eerſtemaal verhoord
en op eenige Artikelen ondervraagd. Men
vraagde, Hoe zyn naam was? Waar geboren?
Hoe oud? Wat nu zyn doen was? Hy ant-
woordde, „ Eduardus Poppius, geboren in 't
„ Weſteinde onder 't regts gebied van Enkhui-
„ zen, oud zesenveertig jaren, een Dienſt-
„ knegt van Jeſus Chriſtus en zyner gemeente".
De verdere vragen, met hare antwoorden, zyn
te vinden by den Reformatie ſchryver Brandt,
(*x*)

Poppius en Niëllius worden verhoord.

(*v*) Zie 't leven van PASSCHIER DE FYNE, bl. 49. En BRANDT, IV Deel, bl. 875, 897 en 898.

1623. (x) die volkomen overeenſtemmen met het geſchreven handſchrift wegens het examen hier voren door my gemeld. Daags daar aan op 't zelfde uur werd hy wederom gehoord. Onder alle de vragen, die de Penſionaris de Glarges hem deed, was 'er een, of de Heeren Staten hem geen gagie hadden toegezegd, indien hy de Akte van ſtilſtand teekende, waarop zyn antwoord was; „ Eer ik myn conſcientie zou„ de bezwaren, wilde ik liever van honger in „ de gevangeniſſe ſterven". Wat Carolus Niëllius aangaat; 't is waarſchynlyk dat hy op dezelfde wyze is verhoord, en op dezelfde Artikelen ondervraagd. Hy heeft in zyne gevangenis verſcheiden brieven geſchreven in de Franſche tale, die met toelating van den Magiſtraat aan zyne huisvrouw beſteld werden, in dewelke hy zyne en zyner Medebroederen onſchuld en geruſtheid des gemoeds, openlyk en ruſtig, volgens zynen aart en gewoonte, betuigde. Deze brieven zyn in 't Nederduitſch vertaald, dikwyls uit geſchreven, en van velen gelezen, doch door langheid van tyd verloren; of indien ze nog in wezen zyn, weet men niet by wienze beruſten. In eenen brief, lang daar na geſchreven (y), verhaald Niëllius, dat hy, ten tyde van zyn eerſte Examen, twee aanmerkelyke plaatſen bybragt (z); de eerſte genomen uit het Leven van Cyprianus, den Biſſchop van Karthago, beſchreven door Pontius

(x) BRANDT, IV Deel, bl. 884. tot 898.

(y) Den 28 Juli, 1631. BRANDT, IV Deel, bl 895, 896.

(z) Ze zyn by BRANDT te lezen, IV Deel, bl. 896.

tius zyn' Diaken. De tweede plaats wordt gevonden in de tweede verantwoording van Justinus den Martelaar, aan Keizer Antoninus geschreven, welke beiden in de omstandigheid, waarin hy zig bevond, wel te passe kwamen. Toen Niëllius in zyne gevangenis kwam, heeft hy zyn tafelboekje terstond in 't vuur geworpen; om dat daarin verscheiden dingen stonden aangeteekend, die den staat der gemeenten raakten, en ontdekt zynde tot derzelver nadeel zouden strekken; meest het stuk van de kollekten met den aankleven van dien betreffende, ook de rekeningen van eenige boeken, tot voordeel van de gemeene broederschap verkogt. Zoo zorgvuldig moest men ten dien tyde wezen, om zyn medechristenen niet in 't verdriet en lyden te brengen. Toen Uitenbogaard en Episkopius de tyding wegens 't gevangen nemen van Poppius en Niëllius hoorden, waren zy, beiden te Parys zynde, tot in hunne zielen bedroeft over het missen van die twee dappere Helden, godzalige Mannen, en getrouwe Dienstknegten van Jezus Christus; gelyk zy hen noemden in eenen brief, geschreven aan Do. Adrianus Borrius, hem en andere broederen aanmanende tot volstandigheid, opdat zy niet te vergeefs gearbeid of gelopen mogten hebben, zynde dit de grootste verkwikking, die aan deze vrome gevangen Helden, gelyk zy schreven, toegebragt konde worden (*a*). Terwyl de twee gevangen Predikanten hun vonnis nu verwagtten, werd op den 6den der zelfde maand

1623.

(*a*) De Brief is te lezen by BRANDT, IV Deel, bl. 898.

1623. maand Februari die heilloze en godloze samenzwering ontdekt, tegen 't leven van PRINS MAURITS; een misdaad waarlyk, die in 't hart van een Christen niet kan vallen, en met het uiterste afgryzen van ieder eerlyk mensch word beschouwd als eene daad van ondeugende, wraakzugtige en overgegeven booswigten; gelyk de daders als zoodanigen ook hunne verdiende straffen daar voor hebben ontvangen.

De samenzwering tegens Prins Maurits.

Te weten kort voor den dood des Heeren van Oldenbarneveld, wiens einde wy te voren ( ) gezien hebben, had Prins Maurits, op deszelfs bede beloofd, zynen zonen niet ongunstig te zullen wezen (c); en egter werd den oudsten, den Heere van Groeneveld, het Houtvestersampt van Holland, en het Hoogheemraadschap van Delfland benomen; en de jongste, Heer van Stoutenburg, werd van zyn gouvernement van Bergen op den Zoom ontzet, en genoodzaakt zyn Ritmeesterschap te verlaten: Zy werden overal met den nek aangezien: Niemand, die naar ampten stond, dorst met hun vriendschap houden; over al zag men paskwillen ten toon hangen, zelfs voor hunne deuren werden spotliedjes gezongen, en alles ingerigt om hunnen overleden vader te ontëeren en te bespotten. Dit en meer andere dingen bragten deze jonge Mannen, in 't byzonder den krygsman, die woester van aart was, en zynen ouder broeder, eenigzins als tegens wil en dank, daarin trok,

Oorsprong van den haat van Barnevelds zonen, die Prins Maurits, met behulp van eenige anderen, tragtten om te brengen.

(b) I Deel, bl. 334. en hiervoren II Deel, bl. 152.

(c) Leven en Sterven van Oldenbarneveld; gedrukt in 4to. 1648. bl. 242.

trok, zynde beiden aangezet door wraakzugt en andere wereldſche inzigten, tot dat ſnood en verfoeijelyk ſtuk, om Prins Maurits, dien zy voor de grooſte oorzaak van alles hielden, van kant te helpen, en langs dien weg hunnen ſtaat te verbeteren; zoekende en krygende ten dien einde eenige waaghalzen, die misnoegd waren op de tegenwoordige regering, of zig door geldzugt lieten bewegen, en dus ligt te brengen waren om dit godloos voornemen te helpen uitvoeren (*d*). Maar het ongelukkigſte van deze ſnode daad was, dat niet alleen de ſchuldige booswigten, maar ook eenige volſtrekt onſchuldige Remonſtrantſche Predikanten, met namen *Cornelis Geeſteranus*, gewezen Predikant in Hoogblokland (door verward en valſch aanbrengen is in de Publikatie gezegd, gewezen Predikant te Gorkum) en *Gerard Velſius*, eertyds Predikant te Rakkanje, in de Publikatie van den Hove van Holland, van den 9den Februari 1623. in den Haag afgekondigd, werden genoemd, en vier duizend guldens op elk van de genoemde Predikanten gezet, als verſtoorders tegen den ſtaat en 't welvaren van 't Land, en als beleiders en aanvoerders van deze gruwelyke en ſchandelyke Conſpiratie (*e*). Naderhand is *Izaak Welzing*, gewezen Predikant te Hoorn, by klokſlag van 't Stadhuis te Hoorn mede te laſt geleid van de zonen des Heeren van

1623.

Geeſteranus, Velſius en Welzing, worden beſchuldigd van de Conſpiratie.

(*d*) DWINGLO, Verantwoording, bl. 311. En BRANDT, IV Deel, bl. 901.

(*e*) BRANDT, IV Deel, daar de Publikatie te lezen is, bl. 935.

1623. van Oldenbarneveld te hebben aangemoedigd, om huns vaders dood te wreken. Eene beſchuldiging, welker valſchheid kort daar na zoo klaar gebleken is, dat men zig ſchaamde een afſchrift te geven van die Publikatie, ten einde de bezwaarde zig daar op zoude mogen verantwoorden (*). Eindelyk werd ook *Bernardus Dwinglo*, voor dezen Predikant te Leiden, op den elfden van April 1623. by 't Hof van Holland beſchuldigd mede deel te hebben aan verſcheidene Conſpiratien tegen den Staat en de Regering dezer Landen (*f*). Toen alle deze dingen nog zeer duiſter waren, wilde men zelfs de wereld doen geloven, dat de Conſpiratie tegen den Prins van Oranje en den ſtaat des Lands beleid en voortgedreven was door de Remonſtrantſche Predikanten, of allen of ten minſten voornamelyk (*g*): ja, dat de Remonſtranten den ſtaat der Kerke en Politie tragtten het onderſte boven te werpen, in een bloed bad te ſtellen, en door brandſtigtinge te verdelgen, en in den grond te bederven (*h*). Men raapte, om

Insgelyks Dwinglo.

(*) Te Utrecht werd ook een Plakaat uitgegeven, waar by de Remonſtranten ſchuldig verklaard werden aan de Conſpiratie niet alleen, maar ook aan eene poging om de Nederlanden in een bloed bad te ſtellen, en door Brandſtigtingen te ruineren. BRANDT, IV Deel, bl. 947. alwaar dit Plakaat geheel te lezen is. Het zelve is door de Staten van Vriesland, zonder eenig nader bewys, gevolgd. DWINGLO Verantwoording, bl. 26.

(*f*) DWINGLO, Verantwoording, bl. 12. En BRANDT, IV Deel, bl. 1054.

(*g*) DWINGLO, Verantwoording, bl. 24.

(*h*) DWINGLO, Verantwoording, bl. 25. Zie ook 't Pla-

om kort te gaan, alles by een, om de Remonſtrantſche Predikanten, binnen en buiten 's Lands, gehaat en verdagt te maken, als luiden die geen' Godsdienſt hadden, maar eene loutere factie uitmaakten (*i*). Men leide hun ook te laſt, dat in de Vergaderingen der Remonſtranten was voorgeſteld, of hunne zaken by dadelykheden mogten worden uitgevoerd: en dat daar verſtaan was, dat dezelve zonder dadelykheden niet konden te regt gebragt worden; terwyl dat de mening der genen, die anders dagten, verworpen werd (*k*). Al te ſamen zaken, die geen ſchyn van waarheid hadden, die van niemand bewezen zyn, of ooit bewezen kunnen worden; maar wier tegendeel by den Hove van Holland, en den Magiſtraat van Haarlem bevonden is (*l*). Want toen die twee Eerwaarde Mannen, Eduardus Poppius en Carolus Niëllius, te Haarlem gevangen zaten, toen men hen in tegenwoordigheid van den Scherpregter, met betrekking tot de Conſpiratie ondervroeg, en niets ten laſte van iemand hunner Medebroederen uit hunnen mond kon trekken; toen de Commiſſariſſen van het Hof zeiden, „ wy hebben

1623.

Poppius en Niëllius te Haarlem over dezelve ſcherp ondervraagd.

Plakaat van Utrecht van den 4 Febiuari, ouden, of den 14 nieuwen ſtyl, gedrukt te Utrecht, by Salomon de Roy, in 4to. 1623. En 't Plakaat van Hoorn by DWINGLO, als boven, bl. 26. en van Vrieſland, op bl. 27.

(*i*) DWINGLO, Verantwoording, bl. 26.

(*k*) DWINGLO, Verantwoording, bl. 25. en 45.

(*l*) Zie het Examen van POPPIUS, en DWINGLO, Verantwoording, bl. 45. en 46. Brieven van geleerde Mannen, bl. 337. en 338, 395. BRANDT, IV Deel, bl. 1093.

1623. „ ben *Velsius*, *Geesteranus* en *Dwinglo* gevangen, en verscheiden hunner schriften in handen", 't welk egter louter verdigt was; toen zy den gevangenen kwanswyze sommige dier schriften voorlazen, en hen met de pynbank dreigden, indien zy den inhoud niet bekenden, hun ten dien einde den Scherpregter met al zyn gereedschap tot verschrikking vertoonende; was dat egter alles te vergeefs (*m*), dewyl deze godvrugtige Mannen zich op hun gerust gewissen verlieten, en daarvan niets wetende ook niets konden bekennen. Wat de Conspiratie aanging, de gevangenen hadden noch kregen kundschap wegens dezelve; dan eenige weken na datze van de Heeren van Haarlem ondervraagd waren; toen ontdektenze iets door luiden, die andere gevangenen, omtrent hunne kamer, kwamen bezoeken. Niëllius bood een ryksdaalder voor een courant, maar kon 'er geen bekomen. Hy merkte uit eenige woorden van den Cipier, dat 'er twee Commissarissen van 't Hof uit den Haag te Haarlem waren gekomen, om hem en Poppius op 't scherpste te onderzoeken; dezen waren de Raadsheeren Willem van Baarsdorp en Reinier van Persyn, die op den 12, 13, 18 en 19den van April zulks deden, in 't byzyn van Schout en Schepenen der Stad Haarlem. De vragen, by het eerste onderzoek gedaan, werden weer opgehaald, en op de vorige wyze beantwoord (*n*). Daar

(*m*) POPPIUS Examen. DWINGLO Verantwoording, bl. 49.

(*n*) Zie hiervoren, bl. 345.

Daar na werdenze ſcherpelyk gevraagd over de Conſpiratie, willende men hun opſtryden datze daar kennis van hadden gehad, dat men zulks wel wiſt, en dat 'er geen ontkennen aan was; 't welk de gevangen met grooten ernſt, elk in 't byzonder, ontkenden. Dit geſchiedde in de tegenwoordigheid van den Scherpregter, gelyk gezegd is, om den gevangenen vreze en ſchrik aan te jagen; ten welken einde de Cipier voor de ondervraging ook tegen Niëllius zeide, dat men hem en zynen medebroeder mogelyk zoude pynigen (*). Toen men langs dezen weg niets vorderde, begon men met andere middelen: Men zeide hun, dat Velſius, Geeſteranus en Dwinglo gevangen waren, 't welk onwaaragtig was; dat hunne ſchriften in handen waren gekomen, en dat Henricus Slatius gevangen zat, en reeds bekend had, dat alle de Remonſtrantſche Predikanten, uitgezonderd Borrius, Sapma en Prince, kennis van den toeleg hadden (o). Maar zy bleven by hunne betuiging van in deze zaak volmaakt onſchuldig en onkundig te zyn. De regtmatigheid dier betuiginge blykt ook uit het ſchryven van Poppius, hierop uitkomende: „ Nu verſta ik waar op gy gezien „ hebt, toen gy voor dezen aan my ſchreeft, „ of ik my met Politieke zaken gemoeid hadde. „ Ik

1623.

Men wil Poppius en Niëllius opdringen datze kennis van de Conſpiratie hadden.

Men dreigt hen met de Pynbank.

(*) Zie het Gebed van EDUARDUS POPPIUS, toen hy dagt dat men hem pynigen zoude, in een Tractaatje, genaamd POPPIUS Kleinnood, gedrukt by Cornelis de Leeuw, te Amſterdam in 8vo. 1647. bl. 123, 124, 125, 129. 't is ook te lezen by BRANDT, IV Deel, bl. 1067.

(o) DWINGLO, Verantwoording, bl. 49, 71.

1623. „ Ik hebbe ten hoogste my verschrikt, horen„ de van zoo execrabele Attentaat; de hoog„ ste Name Gods zy gelooft en gedankt, die „ 't zelve verhinderd heeft- — De getrou„ we God wende zyn toornig aangezigte van „ ons, en late niet toe, dat de onschuldigen „ met de schuldigen gerekend ofte gestraft zou„ den worden. Hy weet waar om hy ons te „ dezer tyd in de gevangenisse heeft laten be„ sloten worden (*p*)". Ja hunne onschuld is zoo klaar gebleken, dat de Schout en de Pensionaris de Glarges hun in het byzonder verklaarden, van harte blyde te zyn, datze aan de Conspiratie onschuldig waren bevonden: Daarenboven hebben beide de Raadsheeren, Baarsdorp en Persyn, nevens de Schepenen van Haarlem van hunne onschuld rondelyk by treffelyke personen getuigd: ja tegens de gevangenen zelfs gezegd, datze zig over hunne onschuld verheugden (*q*). Op den 10den van Mei werd het vonnis over de twee gevangenen, Poppius en Niëllius, uitgesproken, waar by ze verwezen werden tot eeuwige gevangenis op den huize van Loevestein. Uit welk vonnis ten klaarsten

Zy worden onschuldig bevonden.

Worden gevonnist om voor eeuwig gevangen te blyven op 't Slot Loevestein.

(*p*) Poppius, 8ste Brief, geschreven uit zyn gevangenis te Haarlem aan zyne vrouw, den 21sten April 1623. Dit is de eerste Brief, dien hy geschreven heeft na dat hy van de Commissarissen uit den Haag was ondervraagd geworden.

(*q*) Zie de Proeve tegen Voetius, door Timotheus Philopatris, dat is Carolus Niëllius, bl. 34. gedrukt te Amsterdam in 4to. 1637. Brieven van geleerde Mannen, bl. 395 Poppius, Kleinnood. bl. 160. Brandt, IV Deel, bl. 1071.

ſten blykt, datze niet om de Conſpiratie, maar alleenlyk om het voorſtaan en voortplanten dier leere, die zy in conſcientie hielden tot de zaligmakende waarheid te behoren, mitsgaders om den yver in de bediening van dezelve aangewend, deze zware ſtraf moeſten ondergaan. Nadat het vonnis was uitgeſproken, dankte Poppius God, en bad, dat deze en andere dergelyke daden, die van de Overheden gedaan, van vele Kerkendienaren bevorderd, van vele ingezetenen goedgekeurd werden, het geheele Vaderland niet tot zonde mogten toegerekend worden (*r*). Op den 15den van Mei, des morgens ten drie uuren, voerde de Fiskaal Kinſchot hen naar den Haag, betoonende hun onderweg grote beleefdheid en medogenheid. Onder 't houden van vriendelyke ſamenſpraken kwamenze ten tien uuren voor den middag in den Haag aan: daar zatenze tien dagen, want op den 25ſten van Mei (*s*), kwam de Fiskaal Kinſchot hen afhalen. Hy liet hen ongebonden aan zyne zyde gaan, naar 't ſchip, waarin hy hen heuſch en minnelyk bejegende en onthaalde, tot datze na den middag omtrent vier uuren te Loeveſtein aankwamen. Hy nam met vriendelyke woorden afſcheid van de gevangenen; hen aan den Luitenant, die op het Slot het gebied voerde, ern-

1623.

(*r*) Zie Poppius, Kleinnood, bl. 161. Brandt, IV Deel, bl. 1090. en 1092. waar de Sententie en 't Gebed te lezen zyn.

(*s*) Volgens het Manuſcript by my hiervoren gemeld, bl. 342. in de Aanteekening. Uitenbogaard, wederlegging van Triglands vermaning, bl. 152.

1623. ernstig aanpryzende; zoo datze door denzelven rykelyker gespysd werden dan zy begeerden; en de Luitenant van 't zyne daar by in schoot: dewyl hy van 't Land voor ieder van hun niet meer genoot dan agt stuivers daags (*t*). De Remonstranten betreurden zeer het verlies van die twee vrome Leraars en lichten hunner Kerke.

Paulus Lindenius gevangen.

Op den 20sten van April dezes Jaars, werd Paulus Lindenius, voor dezen Predikant te Soest, te Kampen gevangen genomen: hy werd verspied en aangebragt door den Predikant van 't eyland Ens (*v*): zy, die hem grepen, bragten hem op eenen hogen toren, namen een dikke zware yzeren ketting, dieze aan een paal vast maakten en met boeijen aan des gevangens been sloten, zoo dat hy omtrent negen weken met die keten gaan, staan, zitten, leggen en slapen moest (*x*). Lindenius heeft naderhand verhaald aan Ds. Passchier de Fyne, dat de Magistraat te Kampen wredelyk met hem handelde; dat hy by nagt van de Hagepoort gebragt werd ter plaatse daar men de kwaad-doen-

(*t*) UITENBOGAARD, Wederlegging van Triglands vermaning, bl. 112. Monstertje, met een waaragtig verhaal, 't geen de Remonstrantsche Predikanten geschied is; gedrukt in 4to. 1625.

(*v*) Spongia Erasmi, dat is Uitwisselinge der Calumnien of lasteringen Jacobi Levi, bl. 50. door H. HOLLINGERUS. UITENBOGAARD, Wederlegging van Triglands vermaning, bl. 151. BRANDT, Dagwyzer der Geschiedenisse, bl. 183.

(*x*) PASSCHIER DE FYNE, Camper steuntje, bl. 477. Klein Monstertje, bl. 93. Zilver Vergulde Naald, in 4to. en 8vo. bl. 110.

doenders brengt , die op den hals gevangen zitten; en daar gekomen zynde, twee Heeren vond met den Sekretaris, ook den Beul met een deel ſcherpe roeden. Men ondervraagde hem ſcherpelyk, niet alleen over 't oogmerk van zyne komſt te Kampen, maar ook over de gruwelyke Conſpiratie die onlangs ontdekt was, en wilde dat hy bekentenis zoude doen van dingen, waarvan de Heeren hem zonder den minſten grond beſchuldigden, en die hy niet kon bekennen, alzoo hy in de ganſche zaak onſchuldig was. De Heeren dreigden hem met de pynbank, wezen hem den Beul, die daar tegenwoordig was om hem te ontkleeden en te geeſſelen; Lindenius begon zyn wanbuis zelf al te ontknoopen en zig tot de pyn te voegen, in hope dat God Almagtig, wien zyn onſchuld bekend was, hem met kragt zoude verſterken; en alzoo hy tot de Heeren zeide, ,, Myne Heeren gelieven toe te zien wat ze ,, doen, datze myn gezondheid my niet bene- ,, men, want ik ben onſchuldig", toen toonde de Burgemeeſter Hardenberg hem den bovenſten ring en rolle, en zeide, ,, ziet zoo lang moet gy nog uitgerekt worden". Doch alle dreigementen van geeſſelen, rekken en trekken, waren vrugteloos: hy volhardde met grote beſtendigheid in 't betuigen van zyne onſchuld; men liet hem dan weder naar de Hagepoort brengen. Lindenius plag naderhand te vertellen, dat hy nog nooit onder eenige Heeren iemand gezien had, die minder billykheid en meer bitterheid had dan de Burgemeeſter

1623.

Ongemeene wreedheid van Burgemeeſter Hardenberg tegen Lindenius.

1623. Hardenberg (*y*). Zyne Bekentenis werd overgezonden aan de Staten Generaal; en dewyl men daar geen ſchuld in vond aan de Conſpiratie, is vervolgens by hun Hoog Mog. verſtaan, dat de Predikant Lindenius zoude gebragt worden op 't Huis te Loeveſtein, om aldaar, gelyk de anderen Predikanten, opgeſloten en bewaard te worden. Dienvolgens hebben Burgemeeſters en Wethouders der Stad Kampen hem ter eeuwiger gevangeniſſe verwezen, en naar Loeveſtein doen voeren, daar hy den 27ſten van Juny aankwam (*z*). Maar gelyk het gevangen nemen van dezen vroomen en geleerden Man de Remonſtranten ten hoogſten bedroefde, zoo verheugde het hen weder, dat zyn onſchuld, (gelyk ook die van Poppius en Niëllius,) in 't ſtuk der Conſpiratie, den Regteren klaarlyk was gebleken; en dat daar door de gemeenten weder getrooſt en verſterkt, en den kwaadſprekeren en laſteraren de monden geſtopt zouden worden.

Lindenius wordt verwezen ter eeuwiger gevangeniſſe, op 't Slot Loeveſtein.

Cornelius Geeſteranus, wel eer Predikant te Hoogblokland, die 't onregt in de eerſte verwarring in de Publikatie van den 9den van Februari, 1623, als medepligtig genoemd werd (*a*), heeft zyne onſchuld den Hove van Holland naderhand klaarlyk betoogt, in zoo verre, dat het gemelde Hof hem een Akte van zuivering hebbe verleend, waar by *Cornelius Geeſtera*-

Ds. Geeſteranus onſchuldig aan de Conſpiratie.

(*y*) PASSCHIER DE FYNE, in zyn boekje genaamd, de friſſe dronk, bl. 578.

(*z*) BRANDT, IV Deel, bl. 1099.

(*a*) BRANDT, IV Deel, bl. 935.

tranus onschuldig verklaard word aan de heilloze Conspiratie tegen 't leven van Prins Maurits (*b*). Dezelve is gegeven in den Haag den 24sten van July 1635 (*). Deze Acte is afzonderlyk gedrukt in 't Jaar 1708 en herdrukt in den Jare 1754. beide reizen ter gelegenheid van lasterlyke vernieuwde beschuldigingen van zeer bittere schryveren, welker laatsten zig zelven noemden leden eener Kalviniaansche Societeit (*c*). 1623.

Ge-

(*b*) Passchier de Fyne, frisse dronk, bl. 559. Onpartydig Cronykje gedrukt, te Rotterdam, by Pieter van der Veer, in 8vo. 1699. bl. 461.

(*) De Orginele Acte, op Parkement geschreven, heb ik gezien en gelezen, in 't Jaat 1772. Dezelve berustte onder en behoorde in eigendom aan den Eerwaarden Heer *Nikolaas van Schonen*, toen Predikant der Remonstranten te Rotterdam; wiens Weduwe, *Adriana Geesteranus*, een afkomeling is, van boven genoemden Ds. Cornelius Geesteranus. Na dat Cornelius Geesteranus, uit Loevestein ontkomen, zeventien Jaren te Fredikstad in Holstein het Predikampt loffelyk bediend had, is hy beroepen te Hoorn in Westfriesland, als blykt uit een Atteslatie van zynen eerlyken en stigtelyken wandel, „ gegeven by Burge-„ meesteren en Raden der stad Fredrikstad, betuigende zy-„ nen dienst aldaar zeer gaarne langer te willen genieten, „ indien het de Voorzienigheid niet anders geliefd had te „ schikken; getekend den 14 Mei 1647. *Gualterus*". De Approbatie van dit beroep is geschied door de binnenlandsche Directeuren in der tyd, Assuerus Matthisius en Samuel Lansbergen, en is getekend den 21 September 1648. te Rotterdam; gelyk my gebleken is uit de twee opgegevene Originele Stukken.

(*c*) Zie Alethophilus, [Profr. Jak. Krighout,] eerste Brief

1623. *Gerardus Velsius*, voor dezen Predikant te Rakkanje, die ook door onbedagtzaamheid in genoemde Publikatie was gemeld, heeft zyne onschuld schriftelyk aan de Heeren van den Hove vertoond; doch week voor eene wyl, kennende en vrezende de ongenade dier tyden. Hy kwam daarna weder in het Land, ging te Rotterdam wonen, waar hy tot zynen dood toe vry en ongemoeid gebleven is (*d*).

Ook Ds. Velsius, schoonsinsgelyks in de Publicatie genoemd.

Izaak Welzing, voortyds Predikant te Hoorn, was niet meer misdadig dan de twee bovengenoemden: want toen hy hoorde wat te Hoorn van 't Stadhuis by klokslag ter zyner beschuldiging was afgelezen, schreef hy tot zyne onschuldiging aan de Heeren Staten van Holland, in welk schryven hy voor den Alwetenden God zyne onschuld betuigde; bedienende de Remonstranten onderwyl in 't heimelyk, doch in later tyd het Predikampt openlyk te Hoorn onder hen waarnemende, zonder ter zake van de Conspiratie ooit in 't minste gemoeid te worden (*e*).

Als mede Ds Welzing.

Bernardus Dwinglo, eertyds Predikant te Leiden, werd ook beschuldigd, by een Publikatie

Insgelyks Ds. Bern. Dwinglo.

aan de Schryvers van 't Examen van het ontwerp van Tolerantie, bl. 17. waar de Acte volkomen te lezen is; gedrukt te Leiden, 1754. in 8vo. Zie ook BRANDT, IV Deel, bl. 937. Onpartydig Cronykje, bl 46.

(*d*) UITENBOGAARD goed en Christelyk bescheid, bl 112. Zie ook de Brieven van N. GREVINKHOVEN en EPISCOPIUS, te vinden onder de Brieven van Geleerde Mannen; gedrukt, in 8vo. by Jan Rieuwertsz. te Amsterdam, bl. 373. en 404. BRANDT, IV Deel, bl. 940.

(*e*) DWINGLO, Verantwoording, bl. 26, 27. en 252.

katie van den Hove van Holland, den 11den van April 1623. als hadde hy helpen beleggen en vaststellen verscheiden Conspiratien tegens den Staat en de Regeering van deze Landen. Dan hy verantwoordde zig op eene zoo geleerde en volstrekt bondige wyze, dat niemand ondernomen heeft zyne verantwoording te wederspreken. Hy ging naar Holstein, vervolgens naar Glukstad, daar hy het Predikampt onder de Nederlanders ruim twintig jaren bediende; keerde vervolgens, met een treffelyk getuigenis van den Magistraat dier Stad, weer naar Holland, en zette zig te Haarlem neder, daar hy nog eenige Jaren tot het einde zyns levens toe, ongemoeid, gerustelyk en openlyk woonde, zynde wel gezien by een iegelyk, en van niemand over zaken van Conspiratie met eenig regtsgeding (*f*) gekweld (*). 1623.

Dus

(*f*) Brandt, IV Deel, bl. 1057. Onpartydig Chronykje, bl. 47.

(*) Ds. Dwingeloo heeft zelfs, na dat hy in Holland was wedergekeerd en te Haarlem zyn vaste woonplaats had genomen, aldaar meer dan eens gepredikt, en zyne Predikatie op den Bededag den 12den van December 1646. te Haarlem uitgesproken over Spreuk. XVI. 7. als mede zyn Dankpredikatie over den Vrede, den 10den van Juny 1648. gedaan over Psalm CXXIV. 1—8. in openbaren druk uitgegeven, en zyn naam daar voor geplaatst; zynde dezelve gedrukt in 4to. 1649. Te Amsterdam by Cornelis de Leeuw. Zie de Voorreden voor 't Tractaatje, genaamd Kort en beknopt verhaal van den Oorsprong en voortgang der Nederlandsche geschillen, Letter G No. 5. Gedrukt te Amsterdam in 8vo. 1715. by Pieter Visser.

1623. Dus blykt klaarlyk, dat de namen der gemelde Leeraren, en al 't geen wat hun te last gelegd werd, abusivelyk gesteld waren, in de Publikatie van den 9den February, 1623. en in 't Plakaat van de Heeren Staten van Utrecht van den 14den February, 1623. als mede in dat van de Heeren Staten van Vriesland, in de afkondiging van 't Stadhuis te Hoorn, en in de Publikatie by den Hove van Holland op den 11den van April, 1623. Het welk alles in die verwarde dagen geschied was enkel door het kwalyk opgeven der genen, die genegen waren om de Remonstranten in een snood licht te vertoonen: gelyk *Trigland* en zyne napraters, ten dien tyde en nog heden, zonder 't minste bewys telkens, wanneer zy hunnen afkeer en wrevelmoed tegen de Remonstranten willen ten toon stellen, hiermede spelen; doch waarvan de ongegrondheid en kwaadaartigheid hun, toen en daar na, zoo menigmaal met bondige redenen is vertoond, dat men zig moet verwonderen datze niet bezadigder, of althans voorzigtiger worden; alzo zulke lasteringen by alle onbevooroordeelde menschen geenen den minsten ingang vinden en enkel toonen, hoe ver de haat zig by zulk soort van Schryveren uitstrekke (*).

De Publicatien, waar in zy beschuldigd werden, waren abusyf.

Zoo

(*) Wat nu de Beschuldiging aangaat, die Trigland, van den Sande, Voetius, Baudart, Fruytier, Leidekker, van den Honert, de Schryvers van 't Examen van 't ontwerp der Tolerantie, en dergelyken, de een uit den anderen naschryven; deze is wel een teeken van bitterheid, maar geeft geen

de

Zoo onschuldig nu als de gemelde Leeraars 1623.
waren, zoo schuldig bevond men *Henrikus Sla-*
ti-

de minste schaduw van bewys. Wie dit stuk volkomen met alle zyne omstandigheden wil voldongen en afgedaan zien, die leze de drie Brieven door Alethophilus [dat is wylen den Heer Profr. J. Krighout] geschreven aan de Heeren Examinatores van 't Ontwerp van Tolerantie; uitgegeven in den Jaren 1754. en 1755, en gedrukt te Leiden, by Pieter van der Eyk, in 8vo. en vooral de Onschuld der Remonstranten ten aanzien van de samenzweringe tegens het leven van den Doorlugtigen Prins Maurits, Hooglоffelyker Gedagtenis, verdedigd en bewezen door Theophilus Philadelphus [dat is den Heer Profr. van der Meersch], gedrukt te Leiden, by Pieter van der Eyk, 1754, in 8vo. Als mede, betoog der kwade trouwe van de Schryveren des ontwerps van Tolerantie, door Cornelius Nozeman, gedrukt te Leiden, by Pieter van der Eik, 1755. in 8vo. Nog, nader Betoog van der Examenschryveren onbeschaamdheid, en de kwade trouwe van hunnen Beschermheilig Dr. John Owen, door Cornelius Nozeman, gedrukt te Leiden, by Pieter van der Eyk, 1756, in 8vo. In alle welke Tractaatjes, deze vuile beschuldiging van Conspiratie, zoo wel ten aanzien van de Remonstrantsche Broederschap in haar geheel, als ten aanzien van elk Leeraar in 't byzonder volkomen wederlegd wordt. De voortreflyke Schryver der *Vaderlandsche Historie* tekent dan, in 't X Deel, bl. 479. met weinige gepastheid aan, „ dat de Remonstranten niet hebben „ konnen ontkennen, dat *eenigen uit hunne Broederschap* deel „ gehad hebben aan deezen aanslag", en op bl. 450. dat *eenige* BEKENDE *Remonstranten* daaraan schuldig waren; want het deed zeer weinig ter zake van zyn verhaal, zynde althans de bewoording van *eenigen uit hunne Broederschap* en van *bekende* Remonstranten veel te sterk, om van twee of drie zeer arme slegte menschen uit de hef des volks, die door geld omgekogt waren, gebruikt

1623. *tius*, wel eer Predikant te Bleiswyk, gelyk uit zyn Sententie blykt (*g*). Hy was door de Delfsche Synode afgezet, zynde van 't gevoelen der Remonstranten, en vervolgens ten lande uit gebannen (*h*). Te Waalwyk zynde verzogt hy den Broederen, datze hem zouden handelen als de andere Leden van de Remonstrantsche Broe-

Slatius schuldig bevonden aan de Conspiratie.

bruikt te worden. En schoon op die woorden weder een pleister gelegd werdt met deze volgende; „doch men heeft, tot hunne „ verdediging, aangemerkt, dat de Ontdekking ook door eeni- „ gen uit hunne Broederschap is geschied. De vier Matrozen, „ die den toeleg uitbragten, waren Remonstrantschgezind"; nogthans is die verdediging, op zig zelve alleen, zeer sober. Doch deze en verscheiden andere toers en schikkingen, in 't gemelde Xde Deel voorkomende, zoo ten aanzien der Remonstranten, als van den ouden Heere Johan van Oldenbarneveld, heeft de Heer *Wagenaar* gebruikt, om op deze wyze des te onzydiger te schryven: maar wat ik van zoodanige onzydigheid oordeele, heb ik in myne Voorreden voor 't Iste Deel, bl. VIII gezegd, en reden gegeven, waarom ik die niet volge. Ik moet hier egter ter verdedigingevan dien overledenen zeer kundigen Schryver zeggen, dat hy door zynen Boekverkoper sterk werdt gedrongen, om zig naar den smaak van sommigen wat meer te schikken. En hierin was die Boekverkoper ook iets te verschonen; dewyl ik van goeder hand toen al onderrigt ben geweest, dat dezelve daartoe, niet alleen door de aanmerkinge van den aftrek des werks, maar ook door eene raadgeving, by hem van gezag geöordeeld, gedrongen was. Zie ook *de Onschuld der Remonstranten*, bl. 88, 89.

(*g*) Sententie, gedrukt by de Wed. Hillebrant Jacobsz. in 4to. te 's Hage, 1623. BAUDART, 15 Boek, bl. 53.

(*h*) BRANDT, III Deel, bl. 887 en 916.

Broederschap, waar vele leden zig kragtig tegen stelden, en het geen niet zonder grote weerspraake geschiedde; kennende men zynen ongezelligen en onrekkelyken aart. Doch nimmer kon men goed vinden om hem in kerkendienst, of bezoeking der gemeenten binnen 's Lands te gebruiken. Gelyk hy dit wegens zig zelven schryft zonder zynen naam te noemen (*i*): Zoo dat men eigenlyk en met waarheid kan, en mag zeggen, dat Slatius nooit *Predikant* onder de Remonstranten of der Remonstrantsche Broederschap geweest is; het welk, onder andere redenen, ook oorzaak was, dat hy op de Directeuren, en eenige anderen, inzonderheid Ds. Dwinglo, zoo fel gebeten was, dat hy dreigde het aan de Societeit te zullen wreeken, en het die genen, die hem zoo beteugelden, te doen geheugen (*k*). Men gaf hem naderhand opzigt over het drukken en uitgeven der Remonstrantsche Schriften en boeken, om zyn armoede wat te hulp te komen, maar hoe ontrouw hy zig daar ontrent gedroeg hebben wy, onder andere byzonderheden wegens hem, reeds ter zyner plaatse aangeteekend (*l*).

1623.

Is nooit Predikant geweest by de Remonstranten.

Het verraad tegen PRINS MAURITS, gaf eenen algemeenen ongegronden argwaan op alle Re-

(*i*) Naamscherm der Remonstranten, bl. 9. geschreven door N. GREVINKHOVEN. SLATIUS, klaar Vertoog, bl. 63. Brieven van geleerde Mannen, bl. 373. BRANDT, IV Deel, bl. 46.

(*k*) Naamscherm, bl. 27. DWINGLO, Verantwoording, bl. 275. Ootmoedig Vertoog, aan den Heere Prinse van Oranje, bl. 9.

(*l*) Zie hiervoren, bl. 195, 232, 309, 336, 337.

1623. Remonſtranten, die daarom in vele Steden allerlei ſmaad en hoon moeſten verdragen. Hier uit namen eenigen aanleiding om van hun afte wyken, en zig by de Contraremonſtranten te voegen; nemende deze goddeloze ſamenzweering voor een dekmantel van hunnen overgang. Dit verfoeilykſtuk bragt der Remonſtranten Societeit zulk eenen geweldigen ſchok toe, dat het te verwonderen zy, datze niet geheel in 't verval raakte, zonder ooit weer op te komen. Zy waren reeds in den grootſten haat niet alleen by velen van de toenmalige Regenten, maar ook by alle de Contraremonſtranten, (*) en voornamelyk by derzelver Predikanten; gelyk wy te voren gezien hebben: en nu dagt hun was de tyd geboren, om de Remonſtranten, en voor al hunne Leeraars, eene doodlyke wond toe te brengen, welker lidteekens nu en dan van ſommige kwaadaartige Laſteraars naderhand zyn opgekrabt geworden. Op eenen Bededag, gehouden den laaſten van Mey 1623, daverden de Predikſtoelen van de ſamenzwering. Men maakte de Remonſtranten uit voor Landverraders, Moordrianen, Prinſenmoorders, Schelmen, wier harten men ten gemeenen roof behoorde te geven (*m*). Men ſprak van hun als van luiden,

(*) Jonker Willem van Naſſau, heeft op verſcheidene tyden en plaatſen, in herbergen, of by den drank zynde, met gebogen knien gedronken op de Verdoemeniſſe van de Arminianen, en gewild dat anderen op gelyke conditie zouden drinken. BRANDT, IV Deel, bl. 976.

(*m*) UITENBOGAARD, Wederlegging van Triglands Vermaning, bl. 152. BRANDT, Deel IV, bl. 996. Brieven van Geleerde Mannen, bl. 371.

den, die alle vrees voor God en alle liefde voor 't Vaderland hadden afgelegd (*n*), en dit vond zoo groten ingang by 't graau en maakte de bitterheid zoo geweldig, dat de Remonstranten hun lyf op verscheiden plaatsen niet zeker waren. De verslagenheid van den anderen kant, en de droefheid der Remonstrantsche gemeenten door 't gansche land was ook zoo groot, dat nu alle vergaderingen stilstonden; en daaruit ontstond een groot verloop, 't welk veel kwaad aan hunne zaak gedaan heeft (*o*). 1623.

In het begin van Maart dezes Jaars 1623, toen men nog maar verwarde en onzekere tyding van dat boze stuk had, kwamen eenige voorname Remonstrantsche Predikanten in 't heimelyk te Amsterdam by een, om het groot verloop, 't welk ze bemerkten, en nog verder te gemoet zagen, zoo veel mogelyk voor te komen. Adriaan Borrius, of van den Borre, wel eer Predikant te Leiden, schreef een *Brief van wegen de Remonstrantsche Predikanten aan de vervolgde en verdrukte Gemeenten, over de grouwelyke Conspiratie, die gezegd word voorgenomen te zyn tegen den welstand van 't Land en de Prince van Oranjen* (*p*). Waarin zy te kennen gaven, met hoe groote onsteltenisse en droefheid zy verstaan hadden, dat eenige perso-

Van den Borre schreef een Brief aan de verdrukte Remonstranten wegens de gruwelyke Conspiratie.

(*n*) BRANDT, IV Deel, bl. 1088.

(*o*) BRANDT, IV Deel, bl. 944. en 965.

(*p*) Gedrukt in 4to. by Adelaar Waarmont, te Harders-wyk, met Privilegie van den Autheur, 1623. Hy is ook geheel te lezen by BRANDT, IV Deel, bl. 966. ook by BAUDART, 15 Boek, bl. 75.

1623. fonen van hunne orde, die de menfchen den weg naar den Hemel zouden wyzen, eenig deel in dezelve zouden hebben. ,, Indien dit waaragtig ,, is, (dus fpreken zy daar) help God! wat komt ,, ons en onze Broederfchap over? Tot hiertoe ,, is onze zake geweeft een zake peurlyk van Reli- ,, gie en Confcientie, en die daarom geleden heb- ,, ben, is onheil overgekomen niet als kwaaddoe- ,, ners, maar als Chriftenen. Onze glorie en roem ,, zal zeer verduifterd worden, en onze aange- ,, zigten zullen vol confufie wezen. Een za- ,, ke, die bitterder is, als de dood. Hebben ,, fommige (gelyk hun nagegeven word) iets ,, bloedigs ondernomen; Onze zielen zyn in ,, haren raad niet geweeft, en zullen 'er ook ,, niet in komen. Onze zake is Chriftelyk, ,, heilig en goed; en onze gemeenfchap is niet ,, in ongeregtigheid, maar in Waarheid, die na ,, Godzaligheid is. De gehoorzaamheid aan ,, de Overheden, hoge en lage, hebben wy ,, in onze Schriften, Predicatien, Gebeden, ,, particuliere propooften en famenfprekingen ,, gedreven, en de Gemeente by alle gelegen- ,, heden ingedrukt, en altyd vermaand tot ,, Chriftelyke Verdraagzaamheid, 't geen ook ,, over een komt met onze uitgegeven Belyde- ,, niffe. Wy bidde u dan, Broeders en Zus- ,, ters in den Heere, dat gy onze goede en hei- ,, lige zake, om die heilloze en vervloekte aan- ,, flagen die van fommige onder ons gezeid ,, worden, niet wilt verlaten. Maar u in den ,, Heere verfterken tegen alle ergerniffen, troos- ,, ten in alle zwarigheden, bewarende U Ed. ,, voor ongeduld, bitterheid, verbolgenheid,

,, wraak-

„ wraakgierigheid, en ter contrarie aandoende „ met lydzaamheid, hope, ootmoedigheid, „ zagtmoedigheid, langmoedigheid, en ande-„ re Chriſtelyke deugden, die voornamelyk in „ tyden des kruyſes nodig zyn, op dat gy alle „ wederweerdigheden deur gedrongen zynde, „ overwinnen meugt in den ſtryd, en alzo de „ Krone der eeuwiger Heerlykheid beërven". Zoo ſpraken zy in dien Brief. Uitenbogaard en Episcopius, gaven ook in een' Brief den 17den van Maart 1623. deswege hunne droefheid en verſlagenheid te kennen: „ Och God! „ (zoo drukken zy zig uit) is dat Chriſtus kruis „ dragen met lydzaamheid, en van 't zelve „ ganſch gene tydelyke verloſſinge, of dezelve „ niet dan door wettige geoorloofde middelen „ van den Heere verwagten, gelyk onze Broe-„ derſchap altyd verſtaan heeft. Schreijen, „ kermen, zugten, vaſten en bidden tot den „ Heere is nu onze pligt, en te zeggen; Gy „ Chriſte, onze Koning, zyt ons genadig, bied „ uwe zake de hand, en help de onſchuldigen, „ die u vrezen, verander deze ſchrikkelyke „ duiſterniſſen in een lieffelyken zonneſchyn. „ Heere God trooſt ons, laat uw aanſchyn over „ ons lichten, zoo zullen wy behouden wor-„ den (q)". Ook hebben de Predikanten, die te Amſterdam by een waren, beſloten, dat men een Vertoog van onſchuld nopende de ſamenzweering, met verzoek om vryheid van Conſcientie en uiterlyke oeffening van Godsdienſt,

1623.

Ook Uitenbogaard en Episcopius.

Verſcheiden Predikanten lieten, door Ds. van den Borre, een vertoog

(q) De geheele Brief is te lezen by BRANDT, IV Deel, bl. 1025.

1623. dienſt, aan de hoge Overheden zoude overleveren. Ds. van den Borre ontwierp het Vertoog, en het werd aan de andere Predikanten, die men kon beſchryven, ter overweginge toegezonden. Nadat het was goedgekeurd, werd het aan den Prins van Oranje overgegeven. In dit Vertoog, vertonen de hooglyk bedroefde Predikanten van 't gevoelen der Remonſtranten, met behoorlyke eerbied, aan zyn Prinſelyke Excellentie, hoe zy met de uiterſte verſchrikkinge hebben verſtaan, dat eenigen van hunne Orde deelgenoten zouden zyn geweeſt van een grouwelyke Conſpiratie tegen 't leven van zyne Excellentie; een zake ten hoogſten ongoddelyk en ſchandelyk, ſtrydende tegen de Chriſtelyke Religie, en pligt van vroome Landzaten; en vooral Predikanten, die de luiden naar den Hemel wyzen moeſten, allerminſt betamende: Waarom ook de Vetoonders dezelve van harten verfoeijen en vervloeken. Gelyk zy betuigen daarvan de allerminſte kenniſſe nooit te hebben gehad, zoo begerenze ook in der eeuwigheid geen part noch deel daarin te hebben; noch zelfs met zoodanige perſonen, die aan zoo lelyke ſtukken ſchuldig zyn bevonden, of nog mogten worden bevonden, eenige gemeenſchap te houden. Van alle geweldige raadſlagen of voornemens, zeggen zy, zyn de Vertoonders altyd vreemd en vyandig geweeſt, gelykze nog zyn: betuigende nergens tegenwoodig geweeſt te zyn daar eenige propoſitien of reſolutien tot geweldadigheden zyn voorgeſteld, of beſloten, wetende ook niet dat zulks van iemand van de hunne geſchied is.

van onſchuld opſtellen, en aan den Prins overgegeven.

Inhoud van 't Vertoog.

is. De Kollekten van penningen hier en daar 1623.
in de gemeente verzameld, verklaarden zy dat gediend hadden tot onderhoud der Kerkendienaren, en andere Godvrugtige gebruiken, en geenszins om iemand te ondersteunen in zulke godlooze voorneemens. „ Het welke (dus „ varen zy voort) nadien 't in der waarheid „ alzo is, offer dan al onder haar gemengd ge- „ weest zouden zyn wraakgierige menschen, „ of aanraders tot zulke snode en vervloekte „ daden; zoo en mag doch de onschuldige met „ geen schyn van reden hier mede belast wor- „ den. 't Gene deze menschen, deur hare „ verbolgene passien, hebben voorgenomen, „ stryd tegen 't gevoelen van 't harte en tegen „ de Belydenisse der Vertoonders, en over- „ zulks is dit bloedig en verderfelyk voorne- „ men peurlyk personeel; en kan dus ten de- „ zen opzigte niet meer onder de Remonstran- „ ten gerekend worden, als de verrader Judas „ met zyn verraderye onder de Apostelen. Ge- „ lyk nu de toorn van uwe Excellentie tegen „ deze menschen regtvaardig en groot is: laat „ alzo uwer Excellenties goedgunstigheid over „ de onschuldige Vertoonders en hare be- „ droefde Gemeente nog groter zyn, als die „ het alleen om de Religie en Godsdienst te „ doen is geweest en nog is: Verzoeken der- „ halve de vrye onverhinderde oeffening van „ haren Godsdienst; dat het vangen, de ban- „ nissementen, de uitmergelingen deur geld- „ boeten en andere dergelyke bezwaarnissen, „ spruytende uit het stuk van de Religie, op- „ houden mogen. Uwe Excelentie gelieve

1623. „ doch geen geloof noch gehoor te geven aan ee-
„ nige hevige perfonen, zy zyn Predicanten of
„ andere, dewelke, door een verkeerden yver
„ gedreven zynde, niemand beminnen dan die
„ van hare gezintheid, en die alleen voor Gods
„ volk houdende, de uiterfte ftrafheid en land-
„ verderfelyke extremiteiten raden. Uwe Ex-
„ cellentie gelieve zig voor te ftellen, dat de
„ Vertoonders deze verklaringe en verzoek
„ doen, als of zy verfchenen met aller oot-
„ moedigheid in prefentie van U Ed. Genade.
„ 't Welk zy voor hun zelve en hare bedroef-
„ de Gemeente liever perfonelyk deden, in-
„ dien zy het zelve, met Confent van de Ho.
„ Mog. Heeren Staten Generaal, met believen
„ van Uwe Excellentie, en zonder gevaar van
„ hare perzonen eenigzins mogten doen". Zoodanig was het beloop van dit Vertoog, 't welk aan zyne Prinfelyke Excellentie is overgegeven, op den 28ften van Maart 1623: Gelyk ook ten zelfden dage aan de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, en de Ed. Mog. Heeren Staten van Holland en Weftvriesland. Het werd door twee Vrouwen overgeleverd. De Prins liet haar tot befcheid zeggen; „ Zyne Excellentie
„ gelooft, dat onder de Remonftranten nog
„ vele vroome en goede Patriotten zyn, Lief-
„ hebbers des Vaderlands; en zal ter gelegener
„ tyd op den inhoud van dat Vertoog letten".

De Remonftranten gaven het Vertoog in druk.

De Remonftranten maakten het in 't kort door den druk gemeen, onder den titel; „ *Ootmoe-*
„ *dig Vertoog en Verzoek der uitgezeide Remon-*
„ *ftrantfche Predicanten aan de Hoog. Mog.*
„ *Heeren Staten Generaal, den Doorlugtigen*

„ *Prin-*

„ *Prince van Oranje*, *en de Ed. Mog. Heeren* 1623.
„ *Staten van Holland en Westvriesland;* tot
„ declaratie van hare onschuld en onnozelheid,
„ nopende zekere onlangs ontdekte Conspira-
„ tie tegen den Persoon van zyne Princelyke
„ Excellentie en der Landen welstand: Mits-
„ gaders Aanhoudinge om Vryheid der Con-
„ scientien en simpele onschuldige oeffeninge
„ hares Godsdienst, voor haar en hare goede
„ Gemeente (*r*)". Ook schreven de Predikanten Carolus Rykwaart, Bernardus Dwinglo en Nicolaas Grevinkhoven verklaringen tot bewys hunner onschuld en hunne ontlasting aangaande de samenzweering (*s*).

Sommige Predikanten teekenden de Acte van stilstand, doch velen herriepen dat.

In deze benaauwde tyden, toen de verbittering tegen de Remonstranten dagelyks toenam, en zy overal in Steden en Dorpen verguitst, bespot en gehoond werden, waren velen zeer verslagen en kleinmoedig. Men maakte zwarigheid om zyne huizen te leenen tot het prediken, en de Leeraars huisvesting te geven. Ook wendden de Magistraten alle vlyt aan om hen in handen te krygen. Deze angst en benaauwdheid bewoog verscheiden Predikanten, door vreze bevangen, om de Acte van stilstand te tekenen: Hoewel eenigen, daarna beter onderregt zynde wegens de samenzweering, die onder-

(*r*) Gedrukt, in 4to. 1623. BRANDT, IV Deel, bl. 1035. tot 1042. daar dit Vertoog geheel te lezen is. BAUDART, 15 Boek, bl. 75. J. BRANDT, Dagwyzer der Geschiedenissen, bl. 144. J. LE CLERK, Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, II Deel, bl. 242.

(*s*) BRANDT, IV Deel, bl. 1055. Brieven van geleerde Mannen, bl. 371.

1623. dertekening herriepen (*t*). Maar sommigen vereenigden zig met de Contraremonstranten; gelyk geschiedde te Nimwegen, Kampen en Utrecht (*v*). Daar waren 'er ook verscheiden die zeer standvastig bleven in 't bedienen der Gemeenten, zonder dezelven een oogenblik te verlaten, waarvan sommigen met namen genoemd worden tot hunne onsterflyke eer (*x*). Het overgaan van eenige Leeraren tot de Contraremonstranten, trok ook een groot deel der Gemeente van de Remonstranten af. De standvastige Remonstrantsche Predikanten, verstaande het wankelen van hunne Medebroederen, tragtten hen weder te rug te trekken, maar te vergeefs. Hierom oordeelden de Remonstranten zig verpligt om zoo wel de Predikanten als Remonstrantschgezinde Gemeenten te waarschouwen, om wel toe te zien datze door schoonschynende woorden niet mogten verleid worden; gelyk de Contraremonstranten op de Geldersche Synode met de tien Stelingen eertyds getragt hadden te doen (*y*), door hunne Leer zoo lang te verbergen, tot datze zagen dat zy die zonder gevaar aan den dag konden leggen. By deze gelegenheid kwam een geschrift in het licht met den titel van 't *Nieumeegsch Accoord*, „ of Beden„ kin-

Standvastigheid van vele anderen.

(*t*) BRANDT, IV Deel, bl. 998. en 1024.

(*v*) EPISCOPIUS Leven, bl. 122. BRANDT, IV Deel, bl. 1018.

(*x*) BRANDT, IV Deel, bl. 1002.

(*y*) Zie de tien Contraremonstrantsche Positien, gedrukt te Rotterdam, by Mathys Bastiaansz. in 4to. 1618. Gruwel van de Contraremonstrantschgezinden, in de Synode Provinciaal van Gelderland, 1618. in Juli gehouden. Gedrukt in 4to. 1618. BRANDT, IV Deel, bl. 683. en 890. Zie ook ons I Deel, bl. 353—357.

„ kingen over de Vereeniginge, tusschen de 1623.
„ Gedeputeerden des Gelderschen Synode en
„ de afgezette Predikanten van Nieumegen be-
„ raamd (z)". Het was geschreven door Bartholomeus Prevostius, weleer Predikant te Vreeswyk, een zeer geleerd man, die naderhand in de tyden der verkoelinge van de vervolgingen het Leeraarampt, te Amsterdam, zelfs toen hy van Ouderdom al blind was geworden, met grooten lof onder de Remonstranten bediend heeft.

Trigland schryft thans een bitter boekje.

Dit verloop der Remonstrantsche zaken, en de zwakke gesteltenisse der gemoederen gebruikte *Jacobus Trigland*, Predikant te Amsterdam, tot zyn voordeel. Hy gaf een Boekje in 't licht (*a*), waarin hy op zyne wyze tragtte te toonen, dat men nu wel zag dat het de Remonstranten niet te doen was om de Religie, maar dat zy een loutere factie maakten, die men nu ontdekte in de boze voornemens van eenige hoofden en Voorgangers, ja zelfs van Leeraaren dier gezinte; dat daardoor ook eenige Remonstranten begonnen om te zien, en hunne harten wat weeker werden, zoo dat het nu de regte tyd was om hen te vermanen om weder te keeren tot den schoot der Kerke. Wyders betuigde hy dat hy hun vriend en geen vyand was; meenende door zulke schoonschynende woorden de

(*z*) Gedrukt te Harder-wyk, in 4to. 1623. BRANDT, IV Deel, bl. 1023.

(*a*) Christelyke en vriendelyke Vermaninge aan alle afgedwaalde Remonstrantschgezinden, om weder te keeren tot de gemeenschap en eenigheid met de Gereformeerde Kerken, van dewelke zy tot deze droevige scheuring vervoerd zyn. Gedrukt in 4to. te Amsterdam, voor Marten Jansz. Brand, 1623.

1623. de Remonſtranten afte trekken van de vaſtigheid hunner Leere, waarin zy door hunne Leeraars onderwezen en geveſtigd waren. Die onvermoeide en zeer bitter man gaf nog een klein boekje in druk (*b*), waarin hy zynen Theologiſchen haat op de duidelykſte wyze vertoonde. Hy mogt niet zien dat de Remonſtranten gingen bidden en ſmeeken om vryheid van Godsdienſtoeffening, vrezende mogelyk, indienze gehoor verkregen, daar door ſchade te zullen lyden. Hy mogt niet zien noch hooren, datze die godloze ſamenzweering verfoeiden, en hunne onſchuld vertoonden; immers dit bleek uit deze zyne Aanmerkingen tegens het Vertoog hunner onſchuld. Hy beſchuldigde wederom, in dit ſtukje, de Remonſtranten in 't algemeen, zeggende dat de ſamenzweering tegen den Prins van Oranje en den ſtaat des Lands, by die van hunnen aanhang was voorgenomen; datze in hunne vergaderingen den ſtaat hunner zaken in overweging genomen en gezien hadden, dat dezelve zonder dadelykheden niet kon herſteld worden; dat het ook de regte tyd niet was om de verzogte vryheid van hunne Godsdienſtige vergaderingen te verkrygen; datze noch regt noch magt hadden om zich het karakter van Predikanten toe te eigenen, en hun verzoek niet hadden behooren in te ſtellen met zulk een Eernaam (*c*); met meer andere zaken die hy ten hunnen

(*b*) Korte Aanmerkingen op het ootmoedig Vertoog en Verzoek der Remonſtranſche Predicanten, den 28ſte Maart leſtleden overgegeven enz. Gedrukt te Amſterdam in 4to. voor Marten Janſz. Brand, 1623.

(*c*) TRIGLAND, korte aanmerkingen, enz. bl. 4, 8, 10.

nen laſten inbragt, allen ſtrekkende om het ootmoedig Vertoog en Verzoek der Remonſtranten kragteloos te maken, opdat het geen ingang vinden mogt by de Hooge Overheid. Ook kwamen verſcheiden ſmaad en ſpotprinten in 't licht, om de Remonſtranten als medepligtig in de misdaad der ſamenzweering te vertoonen, en hen als Prinſenmoorders te doen voorkomen. In de byſchriften, onder de printen gedrukt, werden de geſtraften *Arminiaanſche verraders* genoemd; en onder ſommige printen, werd de geheele Broederſchap der Remonſtranten met dien boozen toeleg beſchuldigd. Maar de kwaadaartigſte van allen was die, welke men *de Arminiaanſche Slang* noemde, en die tot opſchrift had: *Clare Afbeeldinge der voornaamſte Conſpirateurs, ſtaande op 't lighaam van de Hoofdelooze Arminiaanſche Slang*: welke Slang van het Hoofd was afgeſcheiden, op welk hoofd de beeltenis ſtond van den Advokaat Barneveld, en op 't ligchaam der ſlange, des Advocaats zonen, Slatius met zyne medepligtigen; en ook de onſchuldige Predikanten Cornelius Geeſteranus en Gerardus Velſius. Onder deze ſnode print, ſtond een ſlegt en kreupel rym, alles ingerigt om de Remonſtranten in de uiterſte veragting te brengen, en hen te vertoonen als vyanden van 't Vaderland en vrienden van Spanje. Deze print werd gedrukt te Amſterdam, by Jan Adriaanſſe, voor Jan Ameliſſz. Boekverkoper te Utrecht, 1623. Alle deze printen hingen door 't gantſche Land ten toon, tot ſchimp en ſpot der Remonſtranten; waardoor de haat, tegens hen opgevat, aangeblazen en daaglyks groter werd. *Johannes Uiten-*

1623.

Verſcheiden ſpotprinten, op de Remonſtranten, met betrekking op de ſamenzweering, om hen gehaat te maken.

1623. *tenbogaard* oordeelde volstrekt noodig het kwaataartig en Onchristelyk gedrag van Trigland ten toon te stellen en te wederleggen; gaf ten dien einde een Tractaatje in 't licht tegen zyne twee gemelde Boekjes (*d*), en wees daarin aan, gelyk hy spreekt, de bedrieglykheid, valschheid, bitterheid, lasteringen en ontrouwheid van Triglands Vermaning, tevens aanwyzende dat deze zyne Vermaning een zenuwloos werk was; dat al 't geen de Vermaner op haalt niet sluit; dat de Remonstranten geleerd zyn de geesten niet te geloven zonder dezelve te beproeven; en dat hy gantsch geen grond of reden heeft om de Remonstrantsche Predikanten voor scheurmakers, verstoorders van de gemeene ruste, en deelgenoten te maken van de verfoeijelyke samenzweeringe. Dat die Vergaderingen, over welken hy de Remonstranten beschuldigt, nooit gehouden zyn, gelyk ook van dezelven in 't minst niet gebleken is, noch uit eenige sententien over de geëxecuteerden uitgesproken en afgekondigd, noch uit de Examinatien der twee voorname Mannen Poppius en Niëllius, buiten welker kennisse en wetenschap het genoegzaam onmogelyk was, dat zoodanige Vergaderingen der Remonstrantsche Leeraren konden gehouden zyn; en die egter voor God betuigden dat zy van zodanige Vergadering niet geweten hebben. Dat het hem, Trigland, beter gepast hadde, als wil-

Uitenbogaard wederlegt Trigland.

(*d*) Trouwhartige aanwyzinge der Bedrieglykheden en Valsheden, schuilende onder de Vermaninge Jacobi Triglandii aan de Remonstrantschgezinde Christenen, onlangs te Amsterdam uitgegeven. Gedrukt, te Harder-wyk, in 4to. 1623. waar van de Auteur was JOHANNES UITENBOGAARD; Zie Brieven van Geleerde Mannen, bl. 436.

willende een Dienaar van Christus en Leeraar 1623.
des Evangeliums zyn, de Overheden den Geest der zagtmoedigheid, goedertierenheid en medoogenheid over hunne onschuldige Onderdanen aan te preken, dan hunne Hoog Mog. en zyne Excellentie nog meer op te hitzen, om 't zwaard der vervolging tegen hen te scherpen. Wyders bad de Schryver hem, dat hy toch eenmaal zig zoude bekeeren, en de Heilige Waarheid plaats geven, besluitende met eene vermaning aan de Remonstrantsche Christenen, zoo Leeraars als Ledematen, om te blyven by de Goddelyke Waarheid, en in dezen zwaren stryd zig te wapenen met geduld en lydzaamheid. De Remonstranten hielden deze Wederlegging uitnemend kragtig en bondig, en oordeelden, dat de leugen nu voor de waarheid wyken moest; 't welk velen in hun volstandigheid sterkte, en een goede uitkomst van God deed verwagten.

Slatius schryft in zyne gevangenis tot nadeel der Remonstranten; doch herroept dit voor zynen dood.

Toen Slatius in hegtenis was, verzogt hy aan zyne Regters papier, pennen en inkt; zeggende dat hy zeer vele ontdekkingen zoude konnen doen, zoo van wegen den staat des Lands, als ook van de samenzweering, en het deel dat de Remonstranten daar aan hadden; gelyk Jan Blansaart, insgelyks een medepligtige, ook verzogt en verzekerde. Dit deden zy om vry te zyn van 't pynigen en op hope van 't leven te behouden; met welke hoop Slatius ook sterk gevoed werd (*e*). Slatius schreef dan een duister, woest, verward en leugenachtig libel, opgevuld met valsche, schandelyke en godloze be-

(*e*) Copie van de Missive Letter A. No. 3. DWINGLO, Verantwoording, bl. 201. en 205. BRANDT, IV Deel, bl. 1075.

1623. betigtingen, om de Remonſtranten en hunne zaak op 't hatelykſt af te malen, en elk van hen en hunne leere aftetrekken. Baudart, die bittere party der Remonſtranten, zegt zelf van hem (*f*), dat hy in 't laſteren, liegen, naamroven en valſchelyk beſchuldigen, niemand, het zy kerkelyken of politieken, verſchoonde. Dit geſchrift werd uitgegeven, meer dan drie Maanden na zyn dood, onder den titel: „ *Copie van* „ *'t Klaar Vertoog;* geſchreven en ondertekend by de eygene hand van Henricus Slatius, in zyn gevangeniſſe in 's Gravenhage: „ Mitsgaders van twee Brieven, geſchreven en „ ondertekend by de eigen hand van Jan Blanſaart, in zyn gevangeniſſe in 's Gravenhage: „ Waar van de Origenele geſchriften beruſten „ onder den Raad Provincieaal van Holland (*g*)". Men verwondert zig tegenwoordig meer, dan in dien tyd, dat dit Vertoog uitgegeven werd met Privilegie der Gecommitteerde Raden van de Ed. Mog. Heeren Staten van Holland en Weſtvrieſland. Om de valsſcheid van dit Vertoog en de reden, die Slatius tot ſchryven drongen, te begrypen, behoeft men ſlegts dat geſchrift te lezen: Behalven dat hy, in zyne hope om 't leven te behouden bedrogen, alles wederroepen heeft wat hy ten laſten van de Remonſtranten in zyne gevangeniſſe geſchreven hadt, welke wederroeping drie dagen voor zyn ſterven ſchriftelyk door hem gedaan, en aan zyne Vrouw op den 5den van Mai behendiglyk overgegeven is; luidende dezelve ſaldus:

„ Ik

(*f*) Baudart, 15 Boek, bl. 57.

(*g*) Gedrukt in 's Hage, by de Weduwe Hillebrand Jacobſz. van Wouw, in 4to. 1623. met Privilegie.

„ Ik ondergeschreven bekenne in myne gevan- 1623.
„ genisse gesteld en geschreven te hebben ze-
„ kere geschriften tegen de Societeit der Re-
„ monstrantsche Predikanten, en de gantsche
„ Remonstrantsche zake; dog verklare opreg-
„ telyk zulks van my gedaan te zyn, alleen uit
„ vreze van kwaad tractement, en pyningen,
enz. (*b*). Ds. Passchier de Fyne heeft het brief je, dat door Slatius zelf getekend, en waar op deze Wederroeping geschreven was, nog dien zelfden avond gezien en gelezen. Het kwam daar na in handen van den Predikant Adriaan van den Borre; by wien de Leeraar Bartholomeus Prevostius het heeft gezien, en met andere brieven van Slatius vergeleken, en bevonden, dat het schrift van letter tot letter overeenkwam (*). Ook riep Slatius, toen hy in zyn vonnis hoorde lezen, dat Cornelius Geesteranus en Gerardus Velsius op de maaltyd ten zynen huize voor 't vertrek van zyn zwager Cornelis Gerritsz. waren geweest, daar men op zyn zwagers goede reize had gedronken, met een ontsteld gemoed,
„ Dat's onwaaragtig. Ik heb dat niet bekend,
„ ook zyn zy 'er niet schuldig aan. Zy hebben
„ 't niet geweten". Men hoorde hém ook onder

(*b*) Zie de Copie van de Missive, gedrukt te Harderswyk, in 4to. 1623. Alwaar de Wederroeping geheel te lezen is. Naamscherm, bl. 38. DWINGLO Verantwoording, bl. 206. BRANDT, IV Deel, bl. 1077. Onpartydig Cronykje, bl. 47.

(*) De Huisvrouw van Jan Blansaart heeft aan verscheiden eerlyke luiden verhaald, dat haar Man met zyn eigen handschrift dergelyke wederroeping wegens zyne beschuldigingen gedaan heeft; maar dat haar dezelve door de gerechtsdienaars benomen is. DWINGLO, Verantwoording, bl. 207.

1623. der 't lezen zeggen, „ Daar ſtaat veel in dat „ niet waar is (i)". Uit dit alles blykt, dat men het onnoodig agten mogt iets op dat laſterlyk Vertoog te antwoorden; en evenwel heeft men in een Tractaatje de ſchandelykheid, ſnoodheid en laſteringen van 't meer gemelde Vertoog duidelyk ten toon geſteld, en de eer en onſchuld van de Remonſtrantſche Predikanten, en van de gantſche Broederſchap der Remonſtranten ten eenemaal gezuiverd en verdedigd (k). Wy hebben een weinig te voren gezegd, dat Uitenbogaard Triglands Vermaning bondig beantwoord heeft. Trigland, ziende dat dit zoo deftig en mannelyk geſchied was, en evenwel niet willende laten blyken dat hy uit het veld geſlagen was, kwam andermaal te voorſchyn met een *Tweede Chriſtelyke en Vriendelyke Vermaning aan de afgedwaalde Remonſtrantſchgezinden* (l); hun in het zelve voorhoudende, dat hunne Leeraars door eergierigheid gedreven werden, en daarom hunne ſchadelyke opinien ſtaande hielden, en niet anders deden dan ſchelden en laſteren; ook klaagde hy, dat de Remonſtrantſche Leeraren en Leden zig opzettelyk niet wilden voegen naar de Leer der Contraremonſtranten, noch by hun ter Kerke komen: dat ook de Remonſtranten geen reden had-

Triglands tweede Vermaning aan de afgedwaalde Remonſtrantſchgezinden.

(i) BRANDT, IV Deel, bl. 1078. waar ook eenige aanmerkingen op het vonnis, en een verhaal wegens den dood van Slatius gevonden worden.

(k) Naamſcherm der Remonſtranten, [door N. GREVINKHOVEN], gedrukt in 4to. buiten 's Gravenhage zonder Privilegie van de Staten Generaal, 1623.

(l) Gedrukt, te Amſterdam, voor Marten Janſz. Brand, in 4to. 1623.

hadden om, zoo wel ten aanzien van de Leer der Contraremonſtranten, als ten aanzien van de proceduren, zig van hun te onthouden; en hy vernieuwde wederom zyne beſchuldiging van de ſamenzweering, hen vermanende zyne eerſte en deze tweede Vermaning te lezen; en zig niet langer met de bittere Remonſtrantſche ſchriften op te houden, dewyl in dezelven noch de waarheid noch de vrede te vinden was (*m*). 1623.

De Remonſtrantſche Predikanten, ziende dat op hun eerſte Vertoog en Verzoek niets ten hunnen voordeele gevallen was, hebben den 15[den] van September 1623 een tweede Vertoog aan de Heeren Staten Generaal, zyne Doorlugtigheid den Prins van Oranje, en de Heeren Staten van Holland en Weſtvrieſland, vervattende een verniewing van hun Vertoog van den 28ſten van Maart 1623, overgegeven (*n*). In dit tweede Vertoog gaven zy wederom eerbiedigiyk te kennen hunne onſchuld wegens de ſamenzweering, betuigende voor den God des Hemels datze hunne harten en handen deswegen vry naar den Hemel dorſten opheffen, wat ook eenige Contraremonſtrantſche Predikanten mogten beſtaan ten hunnen laſte uit te ſtrooijen, 't welk toch alles zonder eenigen grond geſchiedde: zy bidden en verzoeken wyders Hunne Hoog Mog. met de uiterſte demoedigheid, dat het dezelven geliefde hun de ſtille en onnozele oeffening van hunnen Godsdienſt, volgens hunne Conſcientie, in eenige vryheid, te laten genieten, en vry te mogen zyn van alle men-

De Remonſtranten geven hun tweede Vertoog, aan de Staten Generaal, om vryheid van Godsdienſt oeffening.

(*m*) Trigland, tweede Vermaning, Voorreden aan den Lezer, en bl. 146.

(*n*) Gedrukt, in 4to. 1623.

1623. menschelyk vrezen; op datze de Goddelyke Majesteit met onbekommerde harten mogten dienen. Zy betuigden ook bereid te zyn, indien 't hunne Hoog Mog. goedvonden, hunne namen met onderschryvinge te openbaren. Dit Vertoog is overgegeven aan de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal op den 15den van September 1623 en het werd ten zelfden dage gepresenteerd aan den Advokaat A. Duyck, zynde toen opvolger van Oldenbarneveld en Raadpensionaris, met verzoek, om het in de Vergaderinge der Ed. Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland te brengen, en de zaak der Vertoonders gunstig te rekommanderen, 't welk hy weigerde onder voorgeven dat het Schrift, niet onderteekend zynde, maar een Cartabel was (*o*). Het is ook overgegeven aan zyn Prinselyke Excelentie, toen te Arnhem in Gelderland zynde op den 21sten derzelfde Maand 1623. In dit zelfde Jaar, op den eersten van December, gaven de Remonstrantsche Predikanten hun Derde Vertoog aan de Heeren Staten Generaal, en den volgenden dag aan de Heeren Staten van Holland, onderteekend door vyfendertig Predikanten, die toen in 't Land en naast by der hand waren. Dit Vertoog diende om de Vertoogen, te voren op den 28sten van Maart, en den 15den van September overgeleverd, met hunne handteekening nader te bevestigen (*p*). Ook werd thans van wegen de Remonstranten door den druk gemeen gemaakt een Boek, meermalen door ons in 't vorige gedeelte dezer geschiedenisse aan-

De Pensionaris Duyck, weigert dit verzoek, aan de Staten van Holland en Westvriesland over te geven.

De Remonstranten leveren hun derde Vertoog aan de Staten Generaal, en de Staten van Holland.

(*o*) Zie de nareden agter het tweede Vertoog.

(*p*) BRANDT, Dagwyzer der Geschiedenissen, bl. 631.

aangehaald, ten titel hebbende; „ Oorſprong „ en Voortgang der Nederlandſche Kerkelyke „ verſchillen tot op het Nationale Synode van „ Dordrecht: Midsgaders Hiſtoriſch Verhaal, „ van 't gene zig toegedragen heeft binnen „ Dordrecht in de Jare 1618 en 1619. tus- „ ſchen de Nationale Synode der Contrare- „ monſtranten en hare Geaſſocieerde ter eener, „ en de Geciteerde Kerkendienaren der Re- „ monſtranten ter andere zyde (*)". Dit werk was geſchreven, om den handel en het gedrag der Contraremonſtranten, jegens de Remonſtranten, duidelyk aan den dag te leggen, en aantetoonen, dat niet de kragt der Waarheid, maar de magt en de overheerſing op de Synode van Dordrecht de overhand hadden gehad. Het werd van vele geleerde mannen zeer geprezen; en behelſt een zeer waaragtig berigt van 't voorgevallene, waarom het ook van de beſte Hiſtorieſchryveren doorgaans word aangehaald. Men vind 'er veelal die ſchriften in, welke de Remonſtranten op de Dortſche Synode geſteld hebben; van welken zeker Heer van Prinſelyke waardigheid zeide, de Synode van Dordrecht heeft de Remonſtranten wel veroordeeld, maar de Remonſtranten hebben over de Synode getriumfeerd met hunne ſchriften (*q*); welke woorden ook tot dit Werk zelfs behooren.

1623.

Acte der Remonſtranten op de Nat. Synode worden in 't Nederduitſch uitgegeven.

Het ligchaam der Remonſtrantſche Broederſchap

(*) Ged. in Folio, 1623. uitgegeven van wegens de Kerkendienaren der Remonſtranten in 't gemein, en inzonderheid de Geciteerden op de Dortſche Synode, tot verantwoordinge van hare opregte proceduren; [geſchreven door JOANNES UITENBOGAARD.]

(*q*) BRANDT, IV Deel, bl. 216.

1623. schap had van den aanbeginne tot het einde van dit Jaar 1623. al den tyd met zeer vele elenden en wederwaardigheden moeten worstelen, en wel met zoodanige, die voor hun en hunne zaak niet schadelyker konden wezen. Zy hadden daarenboven gezien, dat drie van hunne getrouwe Leeraars in dit Jaar gevangen, en voor al hun leven naar Loevestein gevoerd waren; en nu moesten zy nog tot hunne groote smerte ondervinden dat, op 't laatst van 't Jaar, *Petrus Cupus*, voor dezen Predikant te Woerden, gevangen werd te Amsterdam, op Woensdag den 27sten van December 1623, om dat hy ten dienste der Remonstranten predikte (*r*). Dit is alles wat ik omtrent zyne gevangenneming heb kunnen ontdekken (*), doch van zyne vervoering naar Loevestein zullen wy, op 't volgende Jaar, nog iets nader melden. Een weinig vroeger, namelyk den 8sten van October, is *Joannes Arnoldus Rodingenus*, de zoon, voor dezen Predikant te Nubbixwoude, te Thiel gevangen, omdat hy ten dienste der Remonstranten aldaar gepredikt had, maar ontkwam op eene wonderlyke wyze volgens 't geleiden van een droom, dien hy had gehad (*s*). Dus liep dit Jaar 1623 ten einde; 't welk voor de

Petrus Cupus te Amsterdam gevangen.

Rodingenus gevangen maar ontkomt

(*r*) Lykpredikatie over Ds. P. Cupus, bl. 15. Brandt, Dagwyzer, bl. 683.

(*) Daar is in die tyden veel geschreven; en waarlyk van sommige zaken nog niet genoeg. Het was te wenschen dat het voorstel, om Historien opterstellen van het gepasseerde in ieder plaatse, gedurende de verdrukking, na gekomen was. Dit voorstel is gedaan by sommige Broederen. Zie de Handelingen der Remonstrantsche Dienaren, van 't Jaar 1624. ged. in 4to 1626.

(*s*) Brandt, Reformatie, III. Deel, bl. 926. Dagwyzer bl. 520. en 540.

de Remonſtranten, onder alle de Jaren der vervolgingen, die zy doorworſtelden, het bitterſte en droevigſte was. En hier zal ik met de zeer aanmerklyke woorden van JOANNES UITENBOGAARD, waarin hy het godvrugtig en vredelievend oogmerk, waarom zy leden, deftig uitdrukte, en waarmede hy zyne Medebroederen tot ſtandvaſtigheid vermaande en aanmoedigde, dit Deel beſluiten: „ Wy zoeken, „ zegt hy, eene Vrede, —— waardoor de „ arme Chriſtenheid, die God betere 't! in zoo „ veel ſtukken is geſcheurd tot groote oneer „ en nadeel der Chriſtelyke Religie en ware „ Godzaligheid, niet meer verdeeld, maar waar„ door alle onnodige en de regte godzaligheid „ niet hinderlyke disputen afgeſneden zynde, „ men niemand, die maar by de noodzaaklyke „ waarheid blyft, en volgens dezelve God en „ Chriſtus zoekt te dienen en te behagen, buiten „ de Gemeenſchap ſluit; om alzoo in ons lieve „ Vaderland eene Gemeente te formeeren, die „ by alle luiden, die de Godzaligheid en onder„ linge Verdraagzaamheid beminnen, door „ Chriſtelyke moderatie, vrede en accommoda„ tie kenbaar zynde, van zoodanigen geagt en „ gevolgd zoude mogen worden: of het de Hee„ re gave, dat door dit middel vele zwarigheden „ onder de Chriſtenen mogten weggenomen, en „ een goede, Chriſtelyke, Gode behagende Ee„ nigheid onder alle gebragt mogt worden. Dat „ is het Jeruzalem, dat wy geluk wenſchen: dat „ is de Vrede, die wy gaarne zagen gevorderd „ in hare muuren en paleizen. Dit is Chriſtus „ Vrede, die wy zoeken, om onzer broederen

1623.

Godvrugtig en vredelievend oogmerk der Remonſtranten.

1623. „ en vrienden wil. *Ja*, *hierom is 't ons van den* „ *aanvang aan voornaamlyk te doen geweest, niet* „ *juist om deze of die vier of vyf Artikelen. Dit* „ *is nog ons oogmerk.* — Dan het wil nog moeite „ kosten, eer het daartoe komt; daar zal nog veel „ gestreden en geleden moeten worden, eer wy „ dat Heil zien. Maar laat ons daarom niet ver- „ flaauwen: De weg des Kruisses is de weg des „ Hemels (*x*)".

(*x*) UITENBOG. Trouwhartige Aanwyzing der Bedrieg-lykheden — van J. TRIGLAND, bl. 155, 157. Zie ook BRANDT, IV *Deel*, bl. 1107.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

DATE DUE

[illegible] '73			
DEC 19 '75			

